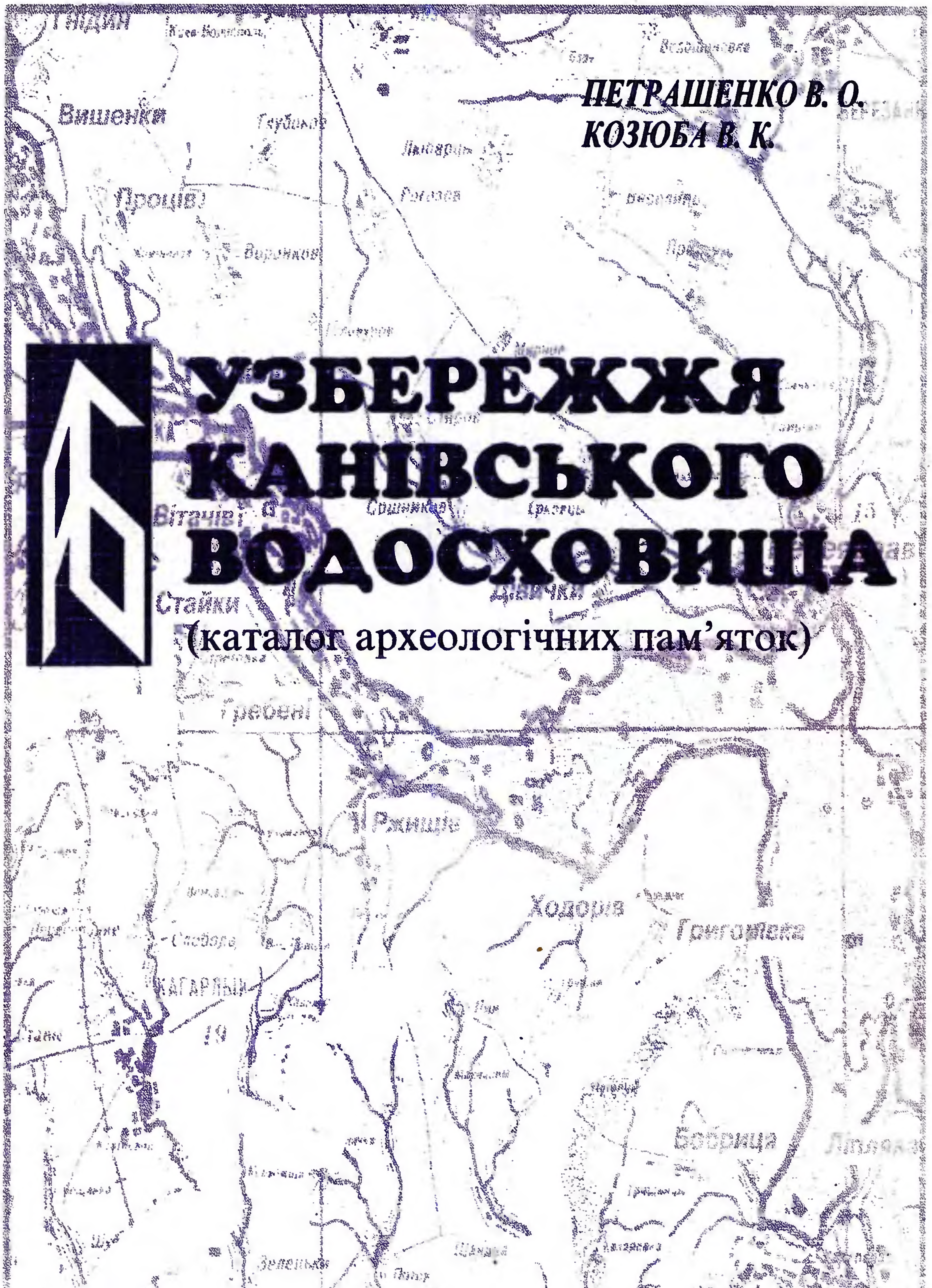
Гнідин
Вишенки
Проців
Вітачів
Стайки
Гребені
Ржищів
Ходорів
Григорівка
Кагарлик
Бобриця

ПЕТРАШЕНКО В. О.
КОЗЮБА В. К.

УЗБЕРЕЖЖЯ КАНІВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

(каталог археологічних пам'яток)

КИЇВ
1999

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут археології НАН України

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
Інститут пам'яткоохоронних досліджень

В. О. Петрашенко,
В. К. Козюба

УЗБЕРЕЖЖЯ КАНІВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

(каталог археологічних пам'яток)

Археологическая
Библиотека
Україна

Поява
у світ цього видання
сприяла фінансова підтримка
фірми ПТФ (м. Харків)

КИЇВ—1999

В монографії на основі аналізу архівних матеріалів та здійсненої авторами маршрутної розвідки вздовж берегів Канівського водосховища зібрано відомості про 281 пам'ятку археології. Особлива увага приділяється картографуванню та ландшафтно-топографічному опису пам'яток, що супроводжується картами, схемами, фотографіями.

Каталог пам'яток містить короткі відомості про існуючі та затоплені давні поселення, городища, кургани, грунтові могильники від доби неоліту до середньовіччя.

В роботі знайшли висвітлення пам'ятки Трахтемирівського заповідника, де авторами проведені масштабні охоронно—рятувальні роботи.

Розрахована на археологів, географів, студентів, краєзнавців та спеціалістів пам'яткоохоронних служб.

Наукове видання

Затверджено до друку Вченою радою
Інститута археології НАН України

Петрашенко Валентина Олексіївна
Козюба Віталій Костянтинович

УЗБЕРЕЖЖЯ КАНІВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА
(каталог археологічних пам'яток)

Відповідальний редактор д. і. н. ***МОЦЯ О. П.***

Рецензенти:
д. і. н. ***КУЧЕРА М. П.***
к. і. н. ***ТИТОВА О. М.***

Редактор *Кравченко О. В.*

Комп'ютерна верстка *Петрашенко О. М.*

ISBN 966—02—1198—8

© Інститут археології НАН України
© Петрашенко В. О., Козюба В. К.

ПЕРЕДМОВА

Вже в ранні періоди розселення давньої людини Дніпро відігравав важливу роль в історичній долі народу, що тут проживав. Саме цим пояснюється постійна зацікавленість істориків, географів та археологів в якомога глибшому дослідженні його берегів і відтворенні історичних, економічних та етно-політичних процесів, що тут відбувалися в різні історичні періоди.

Виконана робота по складанню археологічної карти та каталогізації пам'яток археології, розташованих вздовж узбережжя Канівського водосховища відтворює джерелознавчу базу цього регіону. Дослідження виконувалось за плановими темами Інституту археології НАН України та Інституту пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури та мистецтв України у відповідності з програмою «Канівське море», що була започаткована «НІІ-ГЕО» у 1993—1995 рр.

Протягом цього часу вдалось здійснити маршрутні розвідки вздовж берегів Канівського водосховища, а також провести стаціонарні розкопки пам'яток, що інтенсивно розмивались. В результаті проведеної роботи вдалось зібрати відомості про 281 пам'ятку археології. Ми ставили перед собою завдання зібрати повну інформацію про розвідки і розкопки, що здійснювались тут раніше, використовуючи матеріали наукового архіву Інституту археології і публікації, та відтворити сучасний стан пам'яток після затоплення водосховищем значної площі берегів.

Сподіваючись, що ця робота стане у нагоді як науковцям-археологам, так і пам'яткоохоронній справі, ми приводимо дані про всі відомі пам'ятки незалежно від їх сучасного стану, а також про ті, що повністю затоплені або зруйновані.

На жаль, не всі пам'ятки вдалось точно локалізувати з об'єктивних причин, про кожний такий випадок є інформація у тексті. До переліку увійшли пункти, розташовані в 3 км смузі узбережжя, за поодиноким виключенням. Тому деякі з відомих археологічних об'єктів (наприклад біля с. Халеп'я) не потрапили до каталогу. В роботі не використані свідчення про окремі знахідки, а також пам'ятки без точних орієнтирів (назви урочищ або іншої ситуаційної інформації). Це стосується в першу чергу дослі-джень, проведених В. В. Хвойкою, М. Є. Бранденбургом, М. Ф. Біляшівським та іншими дореволюційними дослідниками. Пам'ятки, локалізація яких сумнівна, позначено на картосхемах незамальованим кружечком.

Основний текст складається з двох частин, кожна з яких має свою нумерацію пунктів: пам'ятки правого берега Дніпра, куди входить Трахтемирівський заповідник, і пам'ятки лівого берега.

На Правобережжі опис об'єктів починається від с. Трипілля Обухівського району Київської обл. і закінчується м. Канів Черкаської обл.; на Лівобережжі — від с. Гнідин Бориспільського району Київської обл. до с. Ліплява Канівського району Черкаської обл. Бібліографія наводиться в кінці кожної статті, на картосхемах показана територія поширення культурного шару, де про це є інформація. Більш детально наводяться матеріали про давньоруські пам'ятки Трахтемирівського заповідника, де нами проведено охоронно-рятувальні роботи.

Крім історико-археологічної інформації про кожну з обстежених пам'яток, подано короткі відомості про ландшафтно-топографічні умови району та письмові джерела про історичні села Трахтемирівського заповідника.

Картосхеми виготовлено на основі опублікованих топографічних карт Київської та Черкаської областей у масштабі 1:200000 (ВКФ КВО, 1991) та загальногеографічної карти Київської області у тому ж масштабі (М., 1991). Для детальних картосхем використовувалась також збільшена туристична карта Києва та його околиць (К., 1993), опублікована у масштабі 1:50000 і також дореволюційні військові карти цього регіону — верстовки та трьохверстовки, доступні у відділі картографії ЦНБ.

Короткий список пам'яток у вигляді таблиці-каталога складено з урахуванням інформації про місцезнаходження об'єкта, його дати, ступеня дослідженості та сучасного стану. В рубриці про хронологію ми змушені обмежитись широким датуванням за періодами (доба, археологічна культура), оскільки більшість об'єктів визначена за підйомним матеріалом, який не дозволяє встановити більш вузьку дату. В рубриці «Адмі-ністративна прив'язка» у дужках наводиться назва неіснуючого населеного пункту до якого була «прив'язана» пам'ятка.

В тексті прийнято такі скорочення: п. м.— підйомний матеріал, ур.— урочище, зарубин.— зарубинецька, черняхів.— черняхівська, р. з.— ранньозалізний вік, Д. Р.— Давня Русь, п. сер.— пізнє середньовіччя, С — схід, З — захід, Пн — північ, Пд — південь.

В. О. Петрашенко підготовлено матеріали по Правобережжю, В. К. Козюбою — по Лівобережжю Канівського водосховища, картосхеми пам'яток складено В. К. Козюбою, ілюстрації до книги підібрано В. О. Петрашенко.

Видання розраховане на істориків, археологів, музейних працівників, географів, краєзнавців та всіх, кому не байдужа справа охорони і збереження пам'яток археології.

ЛАНДШАФТНО-ТОПОГРАФІЧНІ УМОВИ РЕГІОНУ, ДИНАМІКА ЗАСЕЛЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Правобережжя Канівського водосховища. Ландшафтно-топографічні умови правобережжя Канівського водосховища належать до уні-кальних геологічних і природних явищ, пов'язаних з канівською дислокацією. «Канівські гори» починаються в районі Трахтемирова і закінчуються біля с. Пекарі Канівського району Черкаської обл. Вони тягнуться дугою вздовж узбережжя водосховища шириною від 3 до 9 км і довжиною близько 35—40 км. Осадочні шари, що складають їх основу залягають не горизонтально, а хвилеподібно, утворюючи поверхню у вигляді лускоподібних складок.

Найбільш характерний грядовий рельєф в районі с. Бучак, де абсолютні відмітки поверхні гряд сягають 180—210 м, а відносні висоти становлять 30—40 м. Лускоподібний план структури геологічного розрізу найкраще фіксується поблизу с. Григорівка, поєднання лускоподібних структур з купольними спостерігається на Трахтемирівській ділянці*. Така геоморфологічна будова цього району вплинула і на його ландшафт, який наближається до гірського. Окремі пагорби роз'єднані тимчасовими водотоками, долини яких мають глибину до 60 м. В будові гірського кряжу та берегових терас беруть участь білі алювіальні піски, трахтемирівські піски і піщаники бучацької світи, канівські зеленкувато-сірі глауконітові піски і піщаники, глини келловея, а також батські глини.

Північна частина правобережжя Канівського водосховища належить до трипільського ландшафту. Його утворюють урочища високої пласкої платоподібної рівнини. У межах міжбалочних вододілів можна спостері-гати дві-три неясно виражені сходинки шириною 2—3 км при різниці висот 5—8 м. На рівній поверхні плато формуються типові слабопотужні легкосуглинисті чорноземи. У формуванні підурочищ схилів з виходом до долини Дніпра беруть участь, крім делювіальних, і зсувні процеси. Після заповнення Канівського водосховища останнім часом спостерігається інтенсивна активізація зсувів на схилах долини Дніпра нижче с. Халеп'я. Схили крутизною не більше 8—10° перекриті делювіальними суглинками. Тут формуються опідзолені легкосуглинисті чорноземи. Узбережжя має надзвичайно високу ерозійну мережу у вигляді ярів, балок і лощин, що розривають поверхню плато на глибину 45—60 м, а в окремих випадках до 75 м. Схили балок також піддаються зсувним процесам, в результаті чого балки сягають ширини 0,5—0,7 км. Глибина дюнних ярів доходить до 10—15 м, інколи вони прорізають водоносні шари, але частіше зустрічаються яри з сухими днищами.*

---

* Лаврушин Ю. А., Чугунный Ю. Г. Каневские гляциодислокации.— М., 1981.— С. 49—53.

Незважаючи на такі складні геоморфологічні умови, регіон був досить густо заселеним вже починаючи з доби міді-бронзи і особливо інтенсивно освоювався в слов'янський і давньоруський час, про що свідчать наведені нижче матеріали.

Найчисленнішу групу складають давньоруські пам'ятки (64), за ними йдуть скіфські (62), майже однаково представлені місцезнаходження доби бронзи (42) та трипільської культури (37). Значну групу складають поселення, городища і могильники зарубинецької культури (30), дещо менше, порівняно з попередніми, знайдено слов'янських пам'яток VI—IX ст. (20) та черняхівської культури.

Топографія давньоруських пам'яток набільш різноманітна, в цей час освоювались усі типи ландшафтів: перші надзаплавні тераси, миси, сідловини між горами, верхнє плато. Культурний шар скіфського часу, доби бронзи і зарубинецької культури найчастіше фіксується на першій і другій надзаплавних терасах та схилах ярів, хоч і на давньоруських городищах досить часто зустрічаються матеріали цих періодів. Трипільські поселення відкрито як на найближчих до Дніпра терасах (поблизу Григорівки), так і в глибині плато (ур. Хатище). Найменшу групу складають пам'ятки черняхівської культури, вони знаходились в самому низу, на перших борових терасах і найбільше постраждали від затоплення.

Разом з тим слід зазначити, що, не дивлячись на постійну увагу археологів до цієї території (суцільні розвідки тут почали проводитись зразу ж після війни) цей район не можна вважати добре дослідженим. Практично досі лишаються не вивченими береги балок і ярів з причини їх густої залісеності та практичної недоступності для маршрутних розвідок. Окремі ж скупчення археологічних об'єктів в таких місцях, наприклад в околиці с. Бучак, свідчать на користь їх широкого освоєння в давні часи.

---

* Ландшафты пригородной зоны Киева и их рациональное использование.—К., 1983.— С. 104—109.

Цілеспрямовані розвідки правобережжя Канівського водосховища здійснювали Т. С. Пассек у 1945 р., В. Г. Петренко, М. М. Шмаглій, Є. О. Петровська, І. Г. Шовкопляс, Є. Ф. Покровська, М. Ю. Брайчевський, Н. М. Кравченко, В. Й. Довженок, О. М. Приходнюк, М. П. Кучера, М. М. Бондар, Є. В. Максимов, Д. Я. Телегін у 60—70 роках; Д. Я. Телегін у 70—80 роках; В. О. Петрашенко, М. Ю. Відейко, В. К. Козюба у 80—90 роках.

Лівобережжя Канівського водосховища. За морфологічними особливостями, лівобережжя Канівського водосховища ділиться на три зони. До першої відносяться заплавні луки з підвищеннями дюнного характеру, що мають висоту 2—5 м над заплавою. Вони перерізані чисельними озерцями та протоками-старицями (Золоча, Павлівка). Ці луки збереглись в Пн частині берега водосховища на ділянці Гнідин — Кийлів, де вони були захищені від затоплення дамбою, та частково на ділянці Кийлів — Кальне, де підтоплені низинні ділянки, а дюни утворюють мережу островів. В нижній частині водосховища (ділянка Ячники — Решітки) ці луки повністю затоплені. Ширина заплавної зони становить від 0,5 км до 8 км (біля Комарівки).

До другої зони ми відносимо підвищення дюнного характеру, які утворюють першу борову терасу. Іноді вони відокремлюються в поодинокі величезні горби в заплаві, які мають висоту від 10 до 30 м над водосховищем (горб — ур. Кучакове біля Жовтневого, острів Біла Гора біля Кального, острова біля Гусинців, Ліплявський півострів). Але частіше дюни йдуть грядами й утворюють цілі піщані масиви-підвищення, як от на відрізку Кийлів — хут. Чубук, або Козинецьке (між гирлом р. Трубіж та Переяславською затокою), або на ПнЗ від Циблів. Ці ділянки мають балтійські відмітки 95—110 м і тому водосховище тільки руйнує їх берегову кромку.

Нарешті, третя морфологічна зона — це сам корінний берег Дніпра, його абсолютна висота коливається від 105 м (біля Переяславської пристані) до 140—148 м (Вишеньки—Гнідин) та 152 м (Озерище). Але на всьому протязі корінний берег добре виділяється своїм багатометровим (на Зх від Озерища — до 45 м) крутим схилом.

Близько 30 км берега на ділянці Гнідин—Кийлів захищені дамбою, яка перешкоджає затопленню значної площі заплавних лук. На дамбі встановлено 5 шлюзів, які регулюють водообмін між водосховищем та гідросистемою заплави. Дамба розташована і в гирлі р. Трубіж. Вона захистила від затоплення заплаву Трубежа, значну частину Переяслав-Хмельницького і широку долину р. Карань, що тягнеться попід корінним берегом від Воронькова до Переяслава. Ще одна дамба захищає ту ж заплаву р. Трубіж у верхів'ї Переяславської затоки.

Останнім часом з'явилось ще декілька дамб, які були споруджені вже під час функціонування водосховища. Одна з них об'єднала групу островів в районі колишнього села Рудяків, і ця дуже мілка частина водосховища почала випаровуватись, повертаючи підтоплені луки. Інша дамба з'єднала Ліплявський півострів з лівим берегом (на ПнЗ від с. Озерище).

Під водами Канівського водосховища опинились села Рудяків, Кальне, Гусинці, Ячники, Підсінне, хут. Чубук, Андруші, Козинці, В'юнище, Городище, Комарівка та Решітки, а також ще декілька хуторів. Села Підсінне, Городище та Комарівка повністю затоплені, територія інших значно підтоплена, і вони припинили своє існування. Село Циблі також повністю було затоплено і тому перенесено поруч на корінний берег Дніпра.

Співставлення відомих за дослідженнями 50—60 років описів пам'яток з сучасною топографічною ситуацією ускладнене не тільки штучним морем, яке затопило значні площі та постійно розмиває лівий берег. Багато надзаплавних дюн, розвіяних в ті часи, зараз задерновані або засаджені сосновим лісом. Крім того, з'явилось багато дачних селищ (особливо, в районі Гнідина—Кийлова), на місця спорудження яких намивався багатометровий шар піску, який подекуди перекрив пам'ятки археології. Пошук відкритих раніше пам'яток ускладнений бідністю і однотипністю рельєфу заплави, що перешкоджало дослідникам прив'язувати їх до помітних топоорієнтирів (ярів, гір), як це мало місце на правому березі.

Зауважимо, що поданий тут ситуаційно-топографічний опис кожної пам'ятки коректувався та доповнювався на основі топографічної карти, але не в усіх випадках ми мали можливість провести цю роботу, тому опис деяких пам'яток подається за авторами розвідок і відображає тогочасний стан природно-географічного середовища цих пам'яток.

При складанні археологічної карти ми користувались головним чином звітами з Наукового архіву Інституту археології. Значна частина пам'яток немає конкретних та повних прив'язок, тому їх місце позначено приблизно. Пам'ятки, на яких ми побували, та ті, що мають достатні прив'язки, картографовані точно. Крім основного переліку пам'яток, що складається з 124 пунктів, наведено ще біля 50 з непевним місцерозташуванням або повністю затоплених.

До затоплених віднесено всі відомі пам'ятки в заплаві між Кийловим та Рудяковим, хоч зараз там знаходиться велика група островів, затоплених дюн і не виключено, що на деяких з них розташовані ці пам'ятки. Пункти в районі Рудякова внесено до переліку, хоч деякі з них підтоплені.

Археологічне дослідження лівобережного регіону розпочав у 1947 р. І. М. Самойловський у складі експедиції «Великий Київ», коли обстежив лівий берег до с. Рудякова. У 1960 р. проводилось комплексне обстеження ділянки майбутнього водосховища. На лівому березі працювали М. П. Кучера (до Жовтневого), М. М. Шмаглій та Є. О. Петровська (Кийлів—Ячники), М. Ю. Брайчевський та Н. М. Кравченко (Підсінне—Циблі), І. Т. Шовкопляс (Вьюнище—Решітки). У 1979 р. експедиція «Славутич» (Д. Я. Телегін, В. О. Круц, Д. Ю. Нужний) обстежила біля 30 ліво- бережних пам'яток. В Переяслав-Хмельницькому районі плідно працювали А. П. Савчук, М. І. Сікорський, Є. В. Махно, а востаннє десятиріччя Г. М. Бузян, чиї детальні розвідки з використанням топосхем значно розширили базу відомих в цьому регіоні пам'яток.

Зрозуміло, що число навіть відомих пам'яток повинно перевищити опрацьовану нами кількість, але, повторимось, головна мета нашої праці — це якомога точне картографування, а не збір відомостей про археологічні знахідки, інколи без будь-яких прив'язок (особливо це стосується дореволюційних джерел).

Як свідчать зібрані матеріали, лівий берег Дніпра був досить густо заселений в усі історичні періоди, від кам'яного віку до пізнього середньовіччя. Незважаючи на досить відчутну фрагментарність та неоднорідність обстеження цього регіону, на основі запропонованої карти можна зробити деякі попередні висновки та припущення.

Щодо пам'яток трипільського часу, то їх виявлено небагато (біля Гнідина, Вишеньок, Проценa, Переяслав-Хмельницького та Циблів — всього 14). Усі вони розташовані або на плато корінного лівого берега Дніпра, або безпосередньо під ним чи в заплаві на незначній відстані від нього.

Найбільша кількість виявлених пам'яток відноситься до доби бронзи (95). Сліди поселень цього часу виявлені в усіх трьох виділених нами морфологічних зонах лівого берега, але найбільше — на надзаплавних підвищеннях та дюнних грядах. Такі географічні умови — найбільш привабливі для племен, економіка яких спиралось не тільки на скотарство, але й на полювання, рибальство та інші промисли.

Значна частина пам'яток відноситься до ранньозалізного часу (чорноліська та підгірцівська культур — 24), які досить рівномірно зосереджені вздовж лівого берега.

Ранньослов'янські матеріали також відомі на лівому березі Канівського водосховища (15). В часи зарубинецької культури лівий берег також був заселений (13). На це вказують хоча б відомі ще до революції могильники біля Бортничів, Вишеньок, Кийлова та Рудякова. Матеріали цього часу зосереджені в заплавній частині берега.

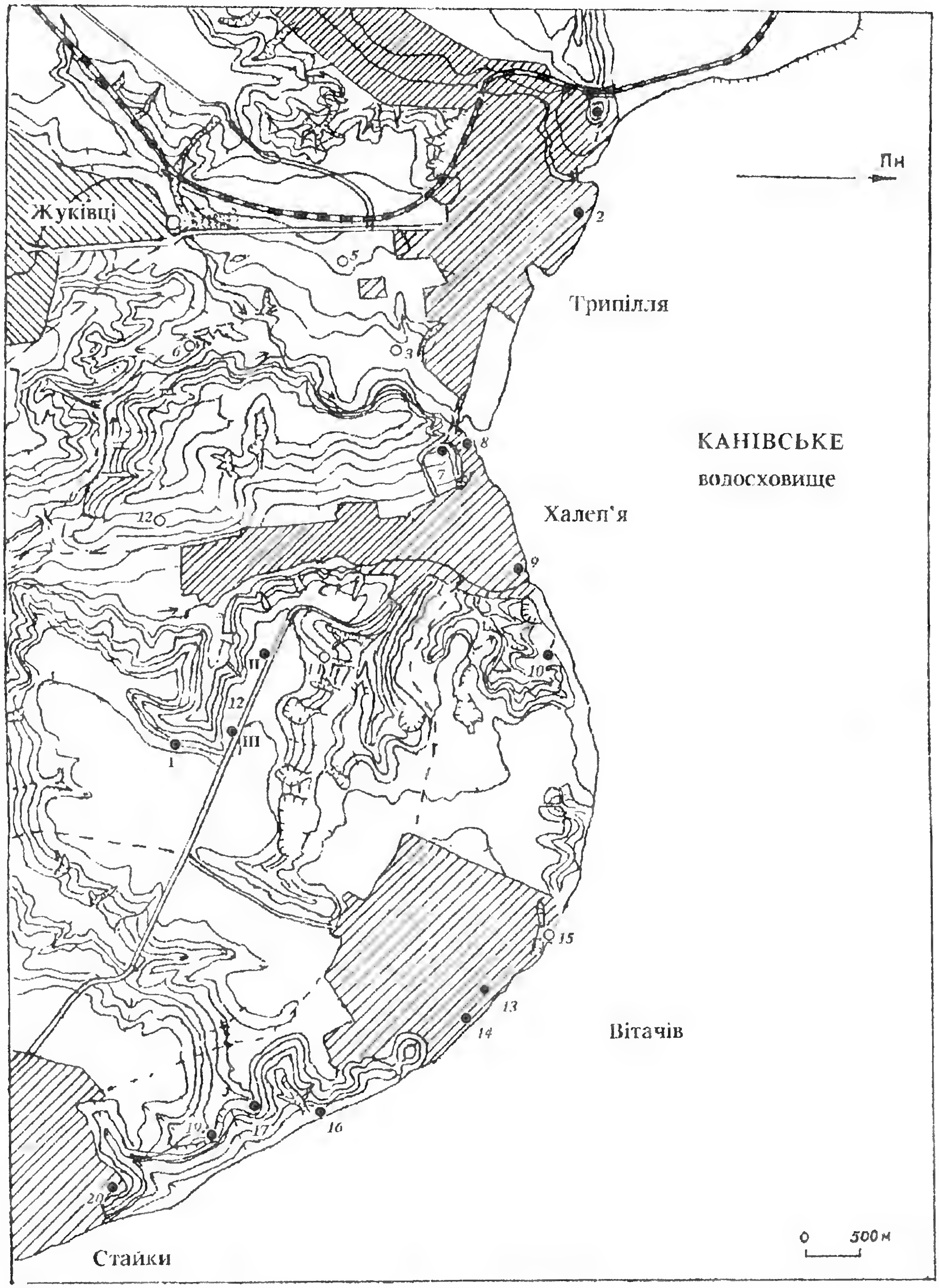
Жуківці
Трипілля
Пн
КАНІВСЬКЕ
водосховище
Халеп'я
Вітачів
Стайки
0 500 м
1
2
3
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
19
20
I
II
III

Рис. 1. План-схема розташування археологічних пам'яток між с. Трипілля та Стайки.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ КАНІВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

ТРИПІЛЛЯ

1. Урочище Дівич Гора. Могильник зарубинецького часу

Пам'ятка знаходиться на Пн околиці села (рис. 1, 1; 2, 1). Займає останець корінного берега Дніпра, що здіймається на 55 м над сучасним рівнем Канівського водосховища. З півночі від гори проходить широка долина р Стугни, яка в цьому місці впадає в Дніпро. З заходу гора відокремлена від плато яром, яким проходить залізниця на Кагарлик. З ПнС від Дівич-Гори протікає Дніпро, на С від гори розташоване гирло р. Красної, на Пд — берегова тераса цієї ріки.

Гора витягнута по лінії З—С, з усіх боків, особливо з Пн та С, має круті схили. Верхня ділянка складається з двох площадок, має розміри приблизно 100х35 м, її давній рельєф пошкоджений сучасними городами, які утворили окремі тераси.

Речові знахідки зарубинецького часу з села відомі ще з дореволюційних часів[1]. Протягом тривалого часу пам'ятка обстежувалась тільки під час розвідок (С. С. Магура 1934 р., П. А. Рапопорт 1950 р. М. М. Шмаглій і Є. О. Петровська 1960 р.)[2]. Тому не випадково вона довгий час вважалась городищем зарубинецького і навіть давньоруського часу і ототожнювалась з давньоруським Треполем[3]. Тільки розкопки, проведені в останні десятиліття, дозволили остаточно віднести цю пам'ятку до городищ зарубинецької культури[4].

Б. О. Рибаков розкрив біля 250 м2 і дослідив верхній майданчик гори. Було виявлено 5 поховань (4 — трупоспалення) зарубинецького часу з посудом та фібулою, декілька ям і споруду, яку автор досліджень інтерпретував як жертовник. Стаціонарні розкопки на городищі провела Л. О. Циндровська, нею було розкопано нижній (західний) майданчик. Під час досліджень 1977—

1982 р. на площі біля 650 м2 знайдено ще 22 поховання (2 трупоположення з західною орієнтацією). Крім них, виявлено декілька ям та прямокутну споруду сакрального (?) характеру.

Серед знахідок на могильнику та в культурному шарі (його товщина коливається від 0,4 до 1,5 м) відзначимо типовий грубий і лощений посуд зарубинецького часу, фрагменти скляного посуду, бронзові фібули, глиняні пряслиця. Поховання раннього етапу (рубіж II—I ст. до н. е.) концентрувались в основному на верхньому майданчику, а пізнього (I—II ст. н. е.) — на нижньому. На останньому зафіксовано більш потужний і насичений культурний шар[5].

Пам'ятка пошкоджена пізнім кладовищем (західна частина) та військовими траншеями. Не виключено, що трупопокладення (зокрема поховання № 14 зі слідами домовини) відносяться до іншого часу (давньоруського?)[6].

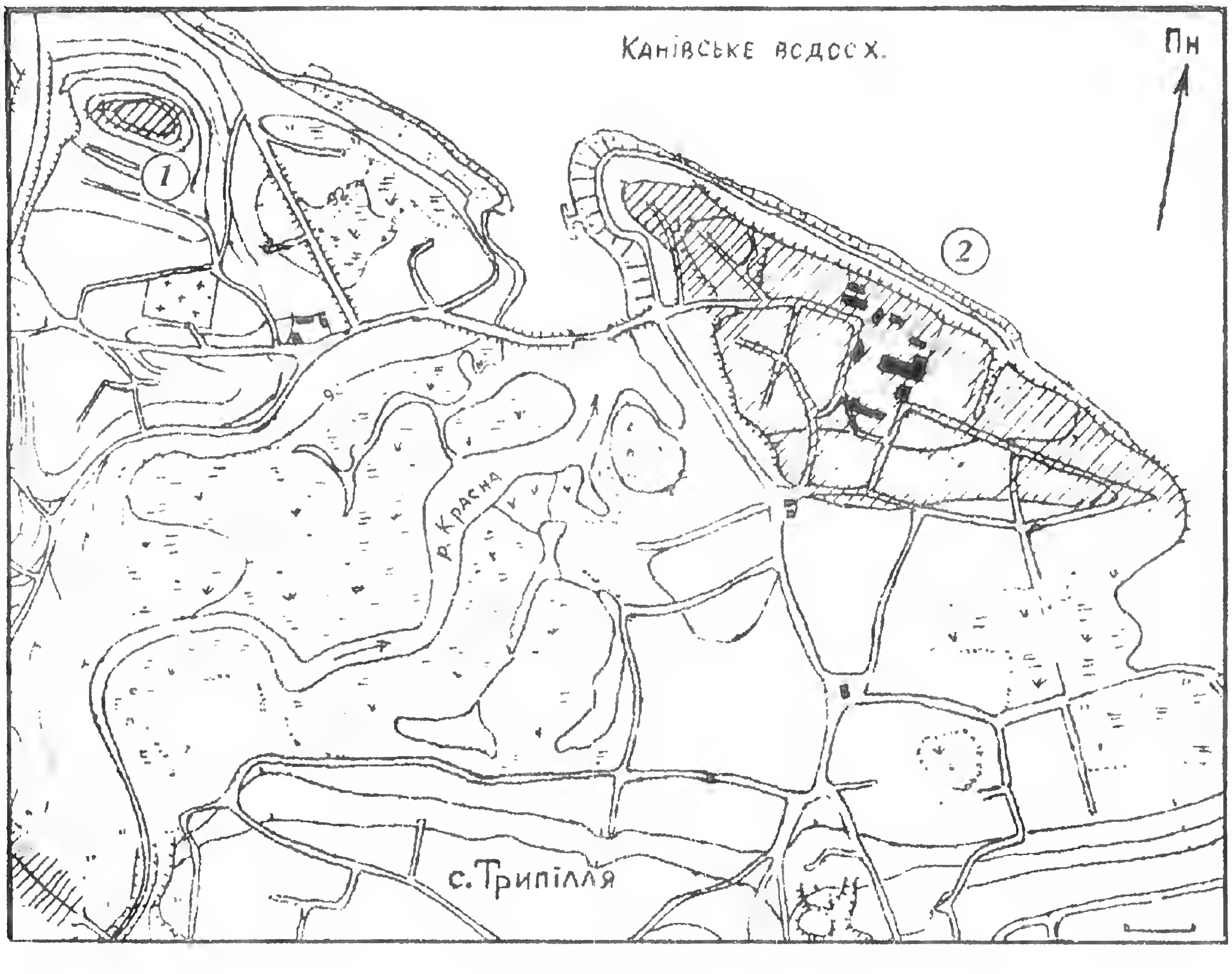

Рис. 2. План розташування пам'яток 1, 2 в с. Трипілля.

Спостереження П. А. Рапопорта та Б. О. Рибакова вказали на відсутність на Дівич-Горі штучних укріплень[7].

Синхронне могильнику поселення знаходилось, мабуть, на терасі лівого берега р. Красної на Пд від Дівич-Гори. Його залишки були виявлені В. М Даниленком[8]. До речі, саме з південного боку найбільш зручний підйом на гору.

---

1 Хвойка, 1913, с. 43.
2 Рапопорт,1952, с. 142-149; Шмаглий, Петровская, 1960.
3 Грушевський, 1992; с. 280; Андріяшев, 1926, с. 45
4 Рыбаков, 1962; його ж, звіт за 1963; Циндровська, звіти за 1977-1982 рр.
5 Циндровская, 1982, с. 7.
6 Циндровская, 1980, с. 2.
7 Рапоппорт, 1952, с. 147; Рыбаков, 1963,
8 Махно, Самойловский, 1959, с. 15.

2. Центр села. Багатошарова пам'ятка. Літописний Треполь

За 1 км на С від Дівич-Гори розташована садиба школи, музей та пам'ятник загиблим комсомольцям. Цей комплекс займає центральну частину острівного підвищення (висотою до 25 м) на березі Дніпра, що має форму правильного трикутника, повернутого своєю основою до Дніпра. Довжина суцільного урвища вздовж Дніпра становить 800 м, довжина двох інших сторін-катетів — 500 м, висота острівного підвищення-трикутника — 30 м. Таким чином, загальна його площа становить 12 га (рис. 1, 2; 2, 2). Західний бік підвищення складається з урвищ висотою до 10 м, південний плавно спускається до заплави. З заходу омивається р. Красною, з півдня воно було захищене рукавом цієї ж річки (можливо, штучним), який зараз засипано.

У часи Київської Русі на описаному підвищенні розміщувався літописний Треполь. З другої половини XII ст. місто стає центром невеликого князівського уділу. Після деякого занепаду Трипілля знову висувається на видні ролі в житті Київщини XVI—XVII ст. (перша згадка — 1500 р.). В описах кінця XVII ст. згадуються декілька ліній укріплень Треполя[1]. Деякі з них збереглись до середини XIX ст.[2]. Зараз майже вся площа укріплення зайнята садибами села, що негативно впливає на збереженість культурного шару городища і ускладнює його вивчення. Пізньосередньовічні укріплення, ймовірно, тільки поновили давньоруські. Наявність декількох ліній валів вказує на існування в давньоруському Треполі дитинця й посаду зі своїми укріпленнями. Про складну систему фортифікації в цей час свідчить згадка в літопису водяних воріт у місті[3]. Укріплення Трипілля ніколи не вивчались і, ймовірно, вони повністю сплановані. Поселення на місці майбутньої фортеці виникло, можливо, ще в X ст., на що вказує знахідка на березі Дніпра мідної візантійської монети Романа I (919— 944)[4]. Давньоруський Треполь майже не обстежувався. В 1934 р. до археологів потрапила давньоруська кераміка та частина амфори XII—XIII ст., викопані під час будівництва кінотеатру на Базарній площі[5].

Під час обстеження підвищення у 1960 р. біля школи було зібрано давньоруську кераміку[6]. В зрізі вулиці-узвозу зафіксовано котлован житла. Його довжина становила 4,5 м, глибина — 0,5 м. В заповненні котловану знайдено давньоруську кераміку, кістки тварин, уламок жорну[7]. Під час досліджень початку 80-х років в розрізі траншеї простежений культурний шар потужністю до 2 м з матеріалами XII—XIII та XVI—XVII ст.[8]. Щодо пізньосередньовічного життя Трипілля, то тут ми маємо два цікаві свідчення про кам'яні мури Трипільського замку. У 1925 р. М. О. Макаренко бачив в обвалі кручі мури, складені з цегли та, головним чином, вапняку. На площі підвищення були помітні чотирьохкутної форми великі провалля[9]. Під час розвідки 1960 р. Р. О. Юра оглядав залишки оборонних кам'яних мурів, складених із цегли XVI—XVII ст.[10]. Якщо вдасться підтвердити ці свідчення археологічними даними, виявиться, що Трипільський кам'яний замок — найпівнічніший по Дніпру в межах України (на сьогодні таким вважається замок у Чигирині). Не виключено також, що згадані пізньосередньовічні стіни — залишки якихось споруд (церкви, палацу тощо).

Біля школи збереглись значні незабудовані площі, на яких можливі розкопки, тільки вони дозволять визначити час появи поселення на місці фортеці та виявити можливі більш ранні пам'ятки на цьому підвищенні.

---

1 Статистическая опись Киевского округа 28 июля 1686г. // АЮЗР. — Ч. VII. — Т. 1. — С. 525.

2 Похилевич, 1864, с. 43.

3 Літопис руський, 1989, с. 321. 4 Кропоткин, 1962, с. 33.

5 Магура, 1934 // НА ІА НАН України, фонд Магури № 1—4, с. 5.
6 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 2, п. 2.
7 Там же.
8 Древнерусские поселения ..., 1984, с. 59, 60.
9 Макаренко, 1926, с. 50.
10 Юра, 1960, щоденник, с. 6.

3. Гирло р. Бобриці (лівий берег) — трипільське поселення

На східній околиці села на похилому лівому березі р. Бобриці біля її гирла відомо декілька пунктів. Трипільське поселення, розташоване приблизно за 1 км від гирла річки (рис. 1, 3), було виявлене експедицією Інститута археології ще до війни[1]. На жаль, більш детальної інформації про цю пам'ятку немає.

Декілька уламків ліпної кераміки доби бронзи та один уламок черепка трипільського часу знайдено в гирлі Бобриці під час розвідки 1960 р.[2] За орієнтир цього пункту було взято міст через річку (дорога на Халеп'я). Під час нашої розвідки 1993 р. оглянуті схили берега річки на північ від мосту й дороги, ніяких слідів поселення не виявлено. Ймовірно, воно розміщувалось безпосередньо біля гирла Бобриці (територія будинку відпочинку «Будівельник»), або на Пд від мосту і дороги біля трипільського поселення (на що вказує уламок трипільського посуду).

---

1 Трипільська культура ..., 1940, с. 13, карта 2.
2 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 2, п. 1; Юра, Матеріали ..., с. 7.

4. Знахідки скіфського часу та давньоруське поселення (?) в ур. Довгий вивіз

На ПдЗ околиці села в кутку Кисилівка при дорозі, що веде з Трипілля на Григорівку, під час земляних робіт 1928 р. було виявлено археологічний матеріал[1].

Біля «Довгого вивозу» розкопано поховання скіфського часу з трьома посудинами. С. С. Магурі, який виїжджав на місце знахідки, вдалося отримати один цілий черпачок з нього[2]. З цього короткого повідомлення не зрозуміло, чи речі походять із зруйнованого скіфського кургану (про кістяк зовсім не згадується), чи здобуті при інших обставинах

Поруч, на відстані 60 м, виявлено залишки декількох зернових ям грушоподібної форми. С. С. Магура бачив й частково розкопав три з них. Дві були сильно зруйновані, третя мала глибину й діаметр біля 2 м. В ямах знайдено фрагменти слов'янського посуду, кістки тварин, попіл, в одній з них — кістяк дитини 7 років[3].

---

1 Коршак, 1930, с. 61.
2 Там же.
3 Там же, с. 62.

5. Трипільське поселення на південь від Трипілля

Було відкрите В. В. Хвойкою на рубежі XIX—XX ст. під час дослідження в цьому регіоні трипільських пам'яток. Відомості про поселення ми знаходимо на карті цих пам'яток, опублікованій самим автором[1].

Поселення розташоване на Пд околиці села на похилому схилі долини річки Бобриці (рис. 9, 5). Відстань від нього на З до шляху Трипілля-Жуківці — біля 300 м. В 300 м на Пн та ПнС розташовані будівлі МТФ, в 1 км на ПдС — місце злиття Мокрої та Сухої (Івковитеця) Бобриці Відстань до берега Дніпра становить 1,8 км. Пам'ятка більше ніколи не обстежувалась і стан її збереженості невідомий

---

1 Хвойка, 1901, с. 767, рис. 65.

6. Поселення трипільської культури в ур. Тополі

Розташоване між Трипіллям та Жуківцями (рис. 1, 6). Відстань від пам'ятки до південного краю Трипілля (на ПнЗ) — 2 км, до Пн краю Жуківців (на ПдЗ) — 1,2 км. Поселення займає терасу лівого берега р. Суха Бобриця (Івковитиця) за 200—300 м від неї в 1 км на Пд від місця злиття Мокрої та Сухої Бобриці. Відстань від пам'ятки до берега Дніпра (міст у гирлі р. Бобриці) — 2,5 км.

Це поселення обстежувалась Трипільською експедицією в 30-ті роки[1]

---

1 Трипільська культура . . ., С. 12, 13

ХАЛЕП'Я

7. Ур. Шанці, поселення скіфського часу та давньоруське, давньоруський могильник

Урочище розташоване на високому пагорбі в західній частині села (рис. 1, 7; 3, 7). Корінний берег Дніпра в цьому місці має висоту 40—50 м над рівнем водосховища. На захід від ур. розташований міст через р. Бобрицю, на ПнЗ — гирло цієї ріки, з ПнС боку проходить яр з узвозом від берега Дніпра до центру села. З півдня розташована асфальтова дорога Трипілля-Халеп'я. Урочище тягнеться вздовж крутого схилу з ПдЗ на ПнС на 400 м. Його південно-західна частина (найвища) зайнята кладовищем, північно-східна — садибами села. Вся інша площа перебуває під городами.

Шанцями називають пагорб біля кладовища. М. О. Макаренко відмічає тут рештки городища з незначною ділянкою валу. Більша його частина знаходилась на північ від дороги (де зараз кладовище), менша — з незначними уривками валу — на південь[1]. Можливо, в XVII—XVIII ст. тут було тимчасове укріплення, але його слідів нами не виявлено. Під час розвідки 1925 р тут знайдено скіфську кераміку[2], а у 1960 р. зафіксоване давньоруське поселення[3]. Під час нашого обстеження 1993 р. біля кладовища знайдено кілька дрібних ліпних уламків невизначеного часу, а давньоруська кераміка почала траплятись в північно-східній частині.

На ПнС від кладовища розташований давньоруський грунтовий могильник. М. О. Макаренко згадує про кістки слов'янських поховань з мідними скроневими кільцями, що траплялись в військових окопах на кручі біля урвища[4]. Під час обстеження 1960 р. також були знайдені кістки поховань (черепа, тазові кістки)[5].

Під час обстежень 1971 р. в ур. Вовча Гора була зібрана скіфська та давньоруська кераміка6. Опис цього урочища (на останці корінного берега Дніпра, обмеженого ярами, на Пд З від городища в Халеп'ї) підходить під північно-східну частину описаної нами ділянки берега.

---

[1] Макаренко, 1926, с. 49.
[2] Там же.

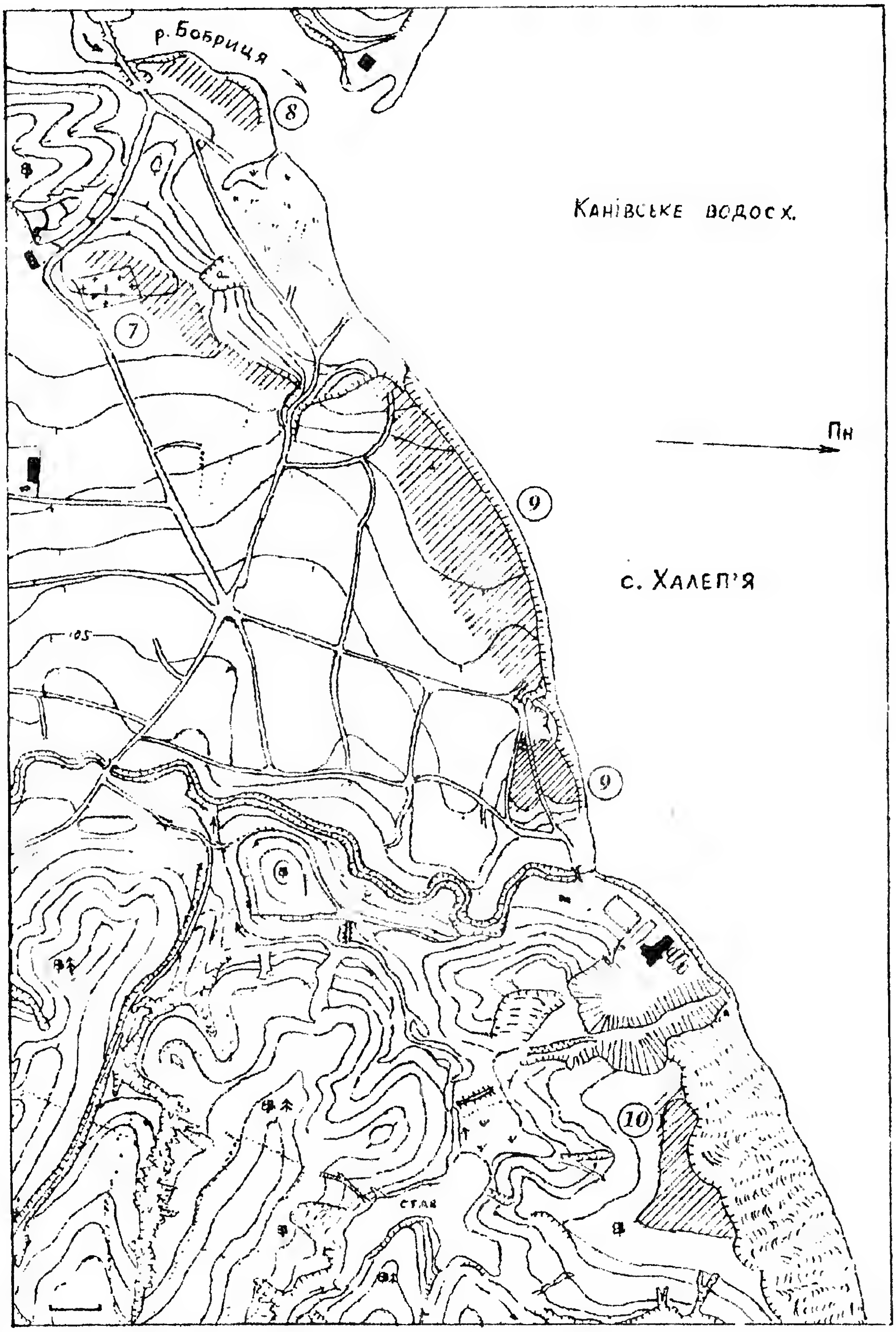
р. Бобриця
8
Канівське водосх.
7
Пн
9
с. Халеп'я
105
9
10
став

Рис. 3. План розташування пам'яток 7—10 у районі с. Халеп'я.

[3] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 2, п. 2.
[4] Макаренко, вказ. праця.
[5] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 2.
[6] Довженок, Приходнюк, 1971, с. 12, 13.

8. Багатошарове поселення в гирлі р. Бобриці (правий берег)

На Пн та ПнЗ від ур. Шанці на береговій терасі в гирлі р. Бобриці знаходиться багатошарове поселення (рис. 1, 8; 3, 8).

На береговій терасі, яка у 1979 р. мала висоту до 2 м над рівнем водосховища й була значною за площею, в розмиві виявлено велике скупчення різночасової кераміки, кісток тварин, окремих кремінців[1]. Знахідки фіксувались вздовж берега на 100—120 м. Тут виявлено матеріали доби неоліту (дніпро-донецька культура), енеоліту, середньої та пізньої бронзи (тшинецька культура), скіфського, ранньослов'янського та давньоруського часу[2].

Зараз гирло р. Бобриці — це ПнЗ край Халеп'я, зайнятий садибами й городами, пам'ятка інтенсивно руйнується Дніпром.

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 5,6.
[2] Там же.

9. Давньоруське городище в Пн частині села

Городище, що ототожнюється з літописним містом Халеп — розташоване на березі Дніпра і займає Пн частину села. З Пн воно обмежене береговим урвищем, зі С — гирлом р. Сквира (Свирч), з Пд — широкою балкою, а з західного напільного боку — невеликим яром (рис. 1, 9; 3, 9). Городище має форму трикутника, повернутого основою на С., з довжиною основи — 100 м, вздовж Дніпра — біля 150 м. Загальна площа городища складає біля 0,75 га. Майданчик городища здіймається над водосховищем на 20 м.

Городище сильно постраждало від господарської діяльності та руйнації берегових схилів. Вся західна частина знищена кар'єром цегельного заводу, який розташований за 350 м на ПнС від пам'ятки, південна частина зайнята садибами села. Вперше городище обстежив М. О. Макаренко у 1925 р., який зібрав кераміку великокнязівського та литовського часу. Дослідник відмічав, що вже тоді значна частина городища була зруйнована Дніпром[1].

Під час розвідки 1960 р. на мису городища зібрано давньоруську та ліпну кераміку доби пізньої бронзи або скіфську[2]. Експедицією В. Й. Довженка у 1971 р. в центральній частині городища було закладено декілька розкопів загальною площею 1104 м2. Встановлено, що тут товщина культурного шару не перевищувала 0,3—0,5 м. На дослідженій площі виявлено два заглиблених житла з печами, 2 господарські ями, 3 плями обпаленої глини[3]. Давньоруський матеріал незначний — кераміка XI—XIII ст., кістки тварин, кістяна голка (з житла). В багатьох місцях культурний шар був порушений ямами з керамікою XVII—XVIII ст. та сучасними перекопами. Серед невеликої кількості ліпної кераміки, знайденої на городищі, відзначимо матеріали другої половини І тис. н. е.[4].

Дослідники вказують на залишки з напільного боку ледь помітного валу та рову, яким проходить дорога[5]. Про укріплення Халепа («детинеск») є згадка в літопису[6].

На ПдЗ від городища вздовж краю високого берега Дніпра розташований посад. Зараз він повністю зайнятий садибами й городами. Північна частина постійно руйнується Дніпром. Площа розповсюдження культурного шару — не менше 500x150 м. Дослідники 1971 р. вказують ще більшу площу — понад 10 га[7]. Під час нашого обстеження 1993 р. на поселенні зібрана ліпна й давньоруська кераміка.

Під час робіт 1971 р. на посаді за 100 м на З від дитинця біля урвища закладено розкоп 5x5 м. В ньому виявлено Пд частину житла з піччю в ПдЗ куті. Глиняна обпалена долівка житла була на 0,8 м нижча за сучасну поверхню. В житлі знайдено залізний ніж кістяну проколку, 2 точильних бруски, кераміку XII—XIII ст. Над житлом на глибині 0,2—0,3 м трапився матеріал XVII ст. (кераміка та кахлі)[8].

---

1 Макаренко М. Халеп'є ..., с. 49.
2 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 2—3, п. 3.
3 Довженок, Приходнюк, 1971, с. 3—6.
4 Приходнюк, 1980, с. 139.

[5] Довженок, Приходнюк, 1971, с. 1—2.

[6] 1136 рік: «Ольговичи с Половци взяша Треполь и Халеп детинеск пуста и придоша к Кіеву ... » (Никоновская летопись — цит. за: Карамзин Н. М. История государства Российского, 1991.— Т. II—III.— с. 295.).

[7] Довженок, Приходнюк, 1971, с. 1.

[8] Там же, с. 2—3.

10. Багатошарове поселення в ур. Гора Циганка

Розташоване на останці корінного берега Дніпра за 0,7 км на ПнС від городища та в 0,4 км на С від цегляного заводу (рис. 1, 10).

Останець здіймається на 80 м над рівнем водосховища, його північна частина зруйнована зсувами берегового схилу, зі С знаходиться яр, з Пд — велика балка з ставком, із З — кар'єр цегельні. Плоский майданчик гори має розміри 250 (З—С) х 50—200 м,. він зіпсований траншеями воєнного часу.

Під час обстеження 1960 р. в зрізах траншей виявлено ліпну кераміку з домішками ракушки, великі скупчення раковин unio та helix, скупчення попелу — сліди трипільського поселення[1]. В 1971 р. тут було знайдено незначну кількість кераміки скіфського та давньоруського часу[2].

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 3, п. 4.

[2] Довженок, Приходнюк, 1971, с. 12. Тут вказано, що гора розташована на ПдС від городища, але це друкарська помилка, тому що в щоденнику вказано правильний напрямок — на ПнС, до того ж дослідники подають висоту гори над рівнем Дніпра — отже, гора розташована на березі. Можливо, груба ліпна трипільська кераміка прийнята дослідниками за скіфську. Більш низька гора між Циганкою та городищем називається Жумировка. В ПнЗ її частині біля підніжжя обстежено печеру, споруджену до середини XVIII ст. (див. Бобровський, Стрихарь, 1990, с. 39—41.).

11. Трипільське поселення в ур. Жолудівка

Розташоване на схилі плато за 1,6—1,8 км на ПдС від центральної площі села та за 2 км від берега Дніпра (рис. 1, 11). Поселення знаходиться ліворуч від дороги на Стайки, за 0,6 км на Пн від неї. З Пн проходить глибока балка з невеличкою річкою Жолудівкою (довжиною біля 4 км), яка розпочинається від південної околиці с. Вітачова й впадає в р. Сквиру біля центра села. Зі С та ПдС проходить ярок, із заходу — велика балка-яр. Поверхня пам'ятки має значний нахил з ПдЗ на ПнС, з плато схил з'єднується вузьким перешийком, зараз пам'ятка засаджена сосновим лісом.

Пам'ятку обстежив М. О. Макаренко у 1925 р.[1]. Ним було подано топографічний опис місцеположення та результати розвідкового обстеження поселення. На глибині 0,3—0,5 м виявлено 4 глинобитні майданчики з долівками, складеними з глиняних плиток (до 5 нашарувань). Крім цього, розкопано 1 яму та 2 черепашкові купи, а також залишки печі в проваллі[2].

В 1934 р. поселення повторно обстежувалось Трипільською експедицією (С. С. Магура, Т. С. Пассек). Матеріал в основному концентрувався в ПнС та центральній частинах, було виявлено декілька смітникових черепашкових ям, які фіксувались в зрізі ярів з ПнС та ПдС сторін, шматки глиняної обмазки[3].

Пам'ятка руйнується ярами. В музеї с. Халеп'я зберігається горщик з цього поселення[4].

---

[1] Макаренко, Халеп'є. . ., с. 34.

[2] Там же, с. 35.

[3] Магура, Досліди «трипільської» культури ... с. 2,3; Трипільська культура ... с. 12. Зазначимо, що в останньому джерелі в топографічному описі пам'ятки є незрозумілий момент — зазначається, що пам'ятку з південного (?!) боку перерізає глибокий яр, який її руйнує. Або це друкарська помилка (південний замість північного), або мова йде про іншу пам'ятку, розташовану через яр на Пн.

[4] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 3, щоденник № 1, с. 4.

12. Трипільські поселення в ур. Коломийщина I, II, III

Гніздо з трипільських поселень обстежувалось у 20-30-ті роки за ПдС околицею с. Халеп'я (рис. 1, 12).

Трипільські поселення в цьому урочищі (які саме з трьох — невідомо) обстежувались розвідками М. О. Макаренка у 1925 р. та Б. Л. Богаєвського в середині 20-х років[1].

Поселення Коломийщина 1 (або ур. Кринички) досліджувалось Трипільською експедицією (С. С. Магура, Т. С. Пассек, Є. Ю. Кричевський, К. Ю. Коршак) у 1934-38 рр.[2].

Воно розташоване на плато за 2,4 км на ПдС від центральної площі села та 1,5 км на С (з незначним відхиленням на Пд) від Пд краю села (пасіка) Відстань від пам'ятки до Дніпра — 3,8 км, на З від поселення проходить широка балка, з ПнЗ та ПдЗ пам'ятка обмежена невеличкими розораними балочками, на С від неї проходить грунтова дорога з лісосмугою, за 0,6 км на Пн — автошлях Халеп'я-Стайки (рис. 4, І).

Всього під час розкопок 30-х років була обстежена площа біля 13 000 м2. Виявлено 39 майданчиків, які розміщувались двома концентричними колами. Зовнішнє мало розміри 170х160 м (31 майданчик), внутрішнє — 50х60 м (8). Один з майданчиків (ж. 37) не входив в цю систему[3].

Пам'ятка стала класичною, її матеріали характеризують початок заключного етапу розвитку трипільської культури (етап С І).

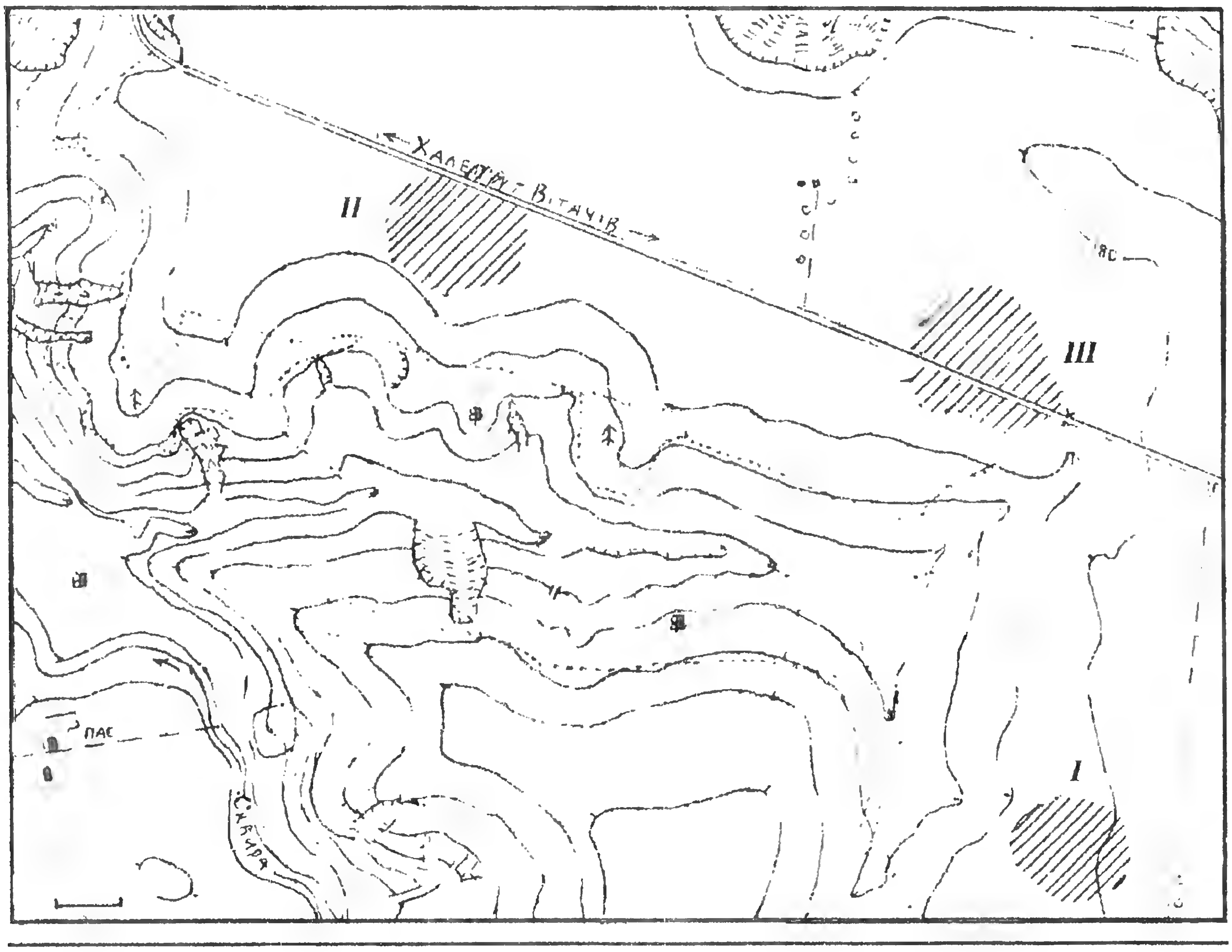

Рис. 4. План розташування трипільських поселень в ур. Коломийщина (п. 12, с. Халеп'я).

У 1985 р. на східній периферії цього поселення було виявлено лінзу землянки (?)[4]. Вона розміщувалась в профілі меліораційної траншеї за 10—12 м на З від лісосмуги, її довжина — 3 м, глибина — 1,5 м. Можливо, це житло разом з ж. 37 (дивись вище) входило до третього, найбільшого кола, не зафіксованого дослідженнями 30-х рр.

Поселення Коломийщина II розташоване за 1,3 км на ПнЗ від Коломийщини І, за 2,1 км на ПдС від центральної площі села та 2,6 км від берега Дніпра. Воно займає край плато при дорозі Халеп'я-Стайки. Дорога перерізала північну частину поселення. З півдня проходить велика балка, в верхів'ях якої розміщується Коломийщина І. В кількасот метрах на З від поселення підступає високий край правого берега р. Сквири (Свирчи), ще далі (0,6 км) знаходиться будівля ПТФ та ріка (рис. 4, II).

Поселення обстежувалось в 30-ті роки[5]. У 1939 р. було розкопано 9 жител, які йшли півколом, та ще три в центрі. У 1992 р. Г. М. Бузян розкопала ще одне житло, а М. Ю Відейко провів на пам'ятці геомагнітну зйомку, яка виявила наявність жител й на Пн від згаданого вище шляху[6]. Поселення відноситься до середнього етапу розвитку трипільської культури (В II).

Поселення Коломийщина III знаходиться за 0,8 км на С від попереднього та 0,7—0,8 км на Пн від Коломийщини І. Прямо по ньому проходить шлях Халеп'я-Стайки, але більша частина розташована на Пн від нього. Відстань від поселення до центральної площі села — 2,8 км, до Дніпра — 3,1 км, до повороту шляху на Вітачів — 1,3 км (рис. 4, III).

Пам'ятка займає край плато над балкою, що проходить на Пд від неї. Як і попередні, обстежувалась в 30-ті роки[7].

Ще одне трипільське поселення знаходиться на ПдЗ околиці села приблизно за 2,5 км на З від Коломийщини І (рис. 9, 12). Воно займає лівобережний схил р. Сквири в 1 км від її русла; відстань від пам'ятки до крайніх Пд садиб села біля 0,6—0,7 км; обстежувалось В. В. Хвойкою[8].

---

1 Макаренко, Халеп'є ..., с. 50; Магура, Досліди «трипільської» культури ..., с.5.
2 Трипільська культура ..., с. 15—41.
3 Там же.
4 Мовша, Бузян, Колесников, 1985, с. 5.

5 Трипільська культура ..., карта 2 на с. 13.
6 Відейко, 1992, с. 16.
7 Трипільська культура ..., карта 2 на с. 13.
8 Хвойка, Каменный век ..., рис. 65 на с. 767.

ВІТАЧІВ

13. Багатошарова пам'ятка в ур. Городок. Літописна фортеця росів

Розташована в ПнС частині села. Займає мис корінного берега, що здіймається над рівнем водосховища на 50 м. На Пд від мису проходить велетенська глибока балка з струмком, на схилах і по краях якої розташоване саме село. ПнС частина мису зрізана Дніпром й закінчується урвищем; з ПнЗ проходить балка. Тільки з З боку мис вузьким перешийком з'єднується з більш високою площадкою плато (її Б. О. Рибаков назвав «посадом»), яка, в свою чергу, з'єднується з плато (ПнЗ частина села) тільки вузьким та довгим (біля 0,5 км) гребенем (рис. 1, 13; 5, 13).

На мису розташовані залишки давнього городища, його розміри приблизно 130x80 м. З ПнЗ вздовж схилу балки в 5—7 м нижче від майданчика проходить ескарп шириною біля 3—4 м. В Пд та З частині мису збереглись залишки валоподібних насипів; ПдС схил мису має два уступи-ескарпи; з напільного боку проходив рів, який зараз перетворився на рівчак, яким проходить дорога. Майданчик городища подекуди зіпсований великими ямами (західна частина) та зайнятий городами.

Площа на З від городища також зайнята городами. Вона має овальну форму розміром близько 150x100 м.

З ПдЗ боку вздовж її краю проходить довгий ескарп-уступ, висотою 1—1,5 м, Б. О. Рибаков вважав його валом, який захищав «посад». На нашу думку, цей ескарп міг утворитись на краю схилу від оранки верхнього майданчика

Городище відоме з XIX ст., у 1960 р. воно обстежувалось під час розвідки М. М. Шмаглія і Є. О. Петровської[1], у 1961-62 роках тут проводив широкомасштабні дослідження Б. О. Рибаков[2]. Всього на городищі і поселенні досліджено близько 1300 м2; на городищі виявлено 3 житла Х ст., декілька ям IX—X ст., дерев'яні споруди над урвищем. Житла й споруди загинули у вогні. Б. О. Рибаков інтерпретував ці споруди як кліті і башти, хоч вони не складають суцільного ряду, й до того ж, Дніпро знищив край мису, і на скільки десятків метрів він був довший невідомо. З ПдС боку мису проходить ескарп, Б. О. Рибаков припускав можливість розташування тут валу; біля берегового урвища досліджено споруду, названу «кутовою баштою». В валу не було виявлено ніяких дерев'яних конструкцій, а під його підошвою знайдено ями та відкриті вогнища[3].

Напільна частина виявилась не дуже багата на археологічний матеріал. Культурний шар на ній має товщину в середньому 0,4 м; тут виявлено кераміку X—XI ст. та XVII—XIX ст., житло рубежу IX—X ст. та декілька

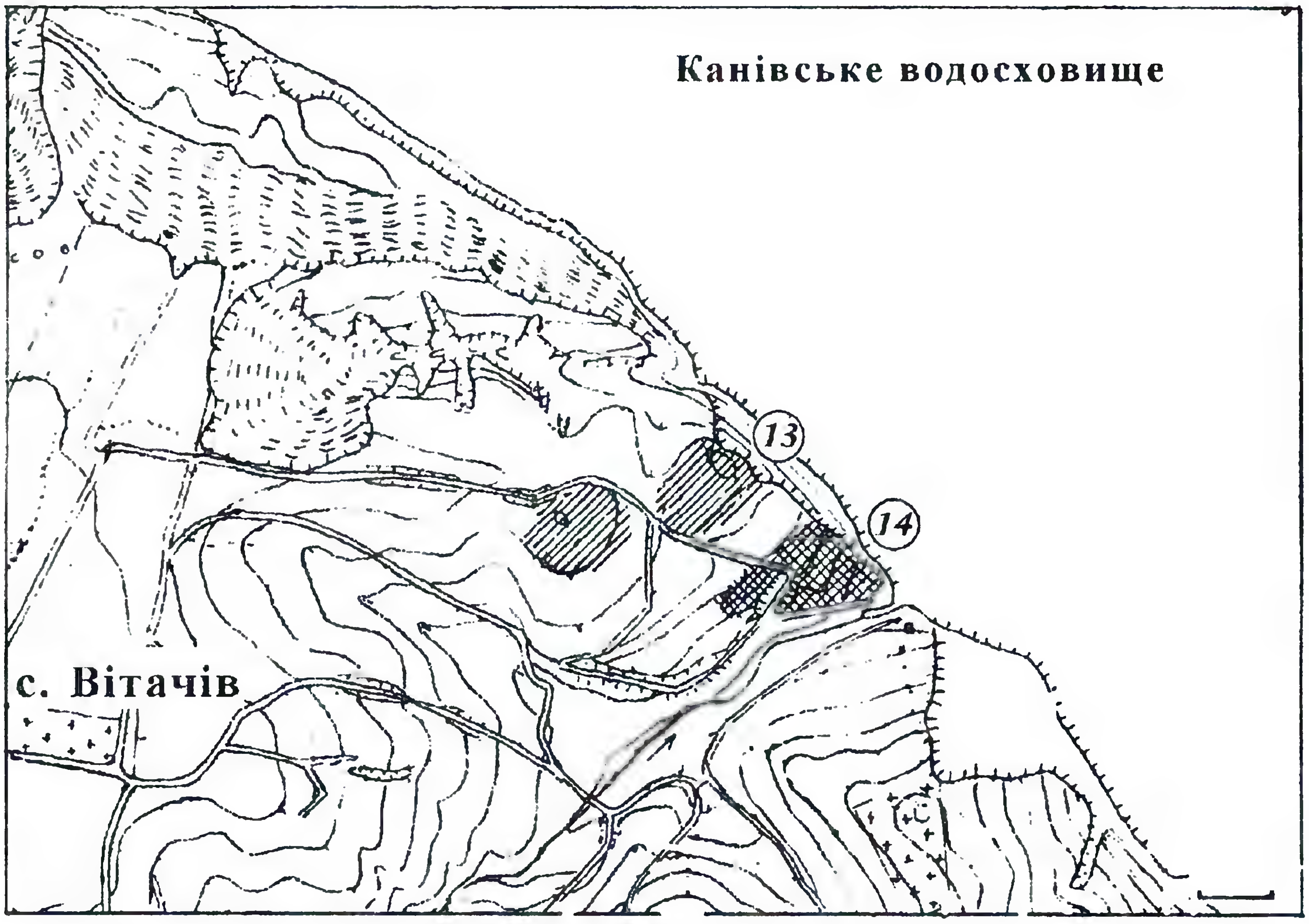

Рис. 5. План розташування пам'яток 13, 14 у с. Вітачів.

ям та плям попелу[4]. Ця ділянка була слабо заселена.

Досліджені житла X—XI ст. мали каркасно-стовпову та зрубну конструкцію; печі-кам'янки розміщувались в одному з кутів. В кожному з них знайдено шиферні прясла, які підтверджують цю, а не більш ранню дату.

Серед знахідок в культурному шарі на городищі відзначимо досить велику кількість кераміки X—початку XI ст. Зустрічається й ранньогончарна рубежу IX—X ст. та ліпна VIII—IX ст. з «защіпами» на вінцях. Серед речових знахідок цього періоду є уламок семипроменевого скроневого кільця радимичів[5].

На городищі в культурному шарі виявлено й матеріали XII ст.[6], що зосереджувались в Пн частині мису (скляні браслети, кераміка, наконечники стріл). На пам'ятці зустрічаються матеріали й інших часів; з неї, очевидно, походить уламок кам'яної сокири та крем'яного знаряддя (доби бронзи?)[7]. В С частині мису на глибині 1,6 м було виявлено 2 поховання (трупоспалення) зарубинецького часу[8]. В них виявлено три посудини (миска, горщик й мініатюрний горщик), три бронзові фібули латенського типу.

На мису знайдено й пізньосередньовічні матеріали — кераміку XVII ст та споруду з піччю XVI—XVII ст.[9].

В ПнС частині городища, майже біля урвища, на глибині 0,45 м зафіксоване грунтове жіноче поховання. Могильна яма 2,25г0,95 м орієнтована по лінії ПдЗ—ПнС; кістяк довжиною 1,55 м лежав на спині, руки були складені на грудях. При ньому виявлено 3 бронзових скроневих кільця (2 — біля скроней, з розімкнутими кінцями, 1 — у ногах, із сплющеними кінцями). На вказівному пальці правої руки — витий перстень. Б. О. Рибаков датував це поховання XI—XII ст.[10].

Городище у Вітачові згадується у творі візантійського імператора К. Багрянородного X ст. «Про управління імперією». Саме тут було місце збору суден росів, які потім пливли на південь[11].

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 3,4, п. 2.

2 Рыбаков, звіти за 1961—1962 рр.

3 Рыбаков, 1962, с. 4.

4 Рыбаков, 1961, с. 19.

5 Рыбаков, 1962, с. 10.
6 Там же, с. 7.
7 Рыбаков, 1961, с. 6.
8 Рыбаков, 1962, с. 11,12.
9 Рыбаков,1961, с. 10.
10 Рыбаков, 1962, с. 6.
11 Багрянородный, 1991, с. 47.

14. Багатошарова пам'ятка в гирлі Вітачівського яру

Вітачівський яр займає основну частину села. Гирло яру виходить до Дніпра в ПнС частині; на ПнЗ від нього знаходиться ур. Городок (Ворони) з залишками городища (див. п. 13); на ПдС — кладовище на пагорбі, яром тече струмок (рис. 1, 14; 5, 14).

Яр має похилі тераси, на яких розміщені садиби села. Поселення обстежувалось експедицією Б. О. Рибакова 1961-62 років[1]. На Пн схилі гирла, під городищем, досліджено біля 200 м . Виявлені матеріали відносяться до скіфського та зарубинецького часу[2].

За 100 м від берега Дніпра та за 100 м від струмка в урвищі над дорогою, що спускається з городища до дна яру, в 1961 р. виявлено залишки спаленого житла, складеного з напівколод, з піччю-кам'янкою, що датується кінцем X — початком XI ст.[3]. Кераміку цього часу виявлено й на інших ділянках Пн схилу; тут же трапляється й кераміка XII—XIII ст.[4]. Б. О. Рибаков за 50 м від берега виявив величезну споруду довжиною щонайменше 9 м, заглиблену в материк на 2 м, яку інтерпретував як складське приміщення X ст.

Розвідкою 1960 р. в ур. Куцівщина (частина гирла балки на ПдС від городища) в урвищі над вже згаданою дорогою (там же, де було досліджене житло у 1961 р.) виявлено житло глибиною 1 м, ПнС частина якого була знищена яром з дорогою[5]. Житло було спалене, в заповненні виявлено кераміку XII—XIII ст. Трохи на З від цих двох жител Б. О. Рибаков знайшов 3 безінвентарні поховання, що залягали в культурному шарі XVI—XIX ст на глибині всього 0,4 м.[6]. Автор датував їх пізньосередньовічним часом, але впадає в око незначна глибина поховань.

Життя в гирлі яру IX—X ст., безперечно, пов'язане з функціонуванням городища, яке загинуло на початку XI ст. В XII—XIII ст. тут, очевидно, знаходилось невелике поселення. В літопису Вітачів виступає не як населений пункт, а як топографічний орієнтир («Вітачевський брід», «Вітачевський холм»).

---

1 Рыбаков, звіти за 1961— 1962 рр.
2 Рыбаков, 1961, с. 18; його ж, звіт за 1962 р., с. 13
3 Рыбаков, 1961, с. 14—16.
4 Там же, с. 17.
5 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 4.
6 Рыбаков, 1961, с. 13.

15. Багатошарова пам'ятка в ур. Майорівщина

Розташована в ПнС частині села. знаходиться на ПдС від городища (див. п. 14) або на ПнЗ від нього (рис. 1, 15).

В 1979 р. було обстежено величезний зсув берегової ділянки висотою біля 40 м. В його розмиві знайдено пластину й відщеп з ретушшю (пізньопалеолітичного часу?), кераміку трипільського, зарубинецького (в тому числі розвал чорнолощеної миски — очевидно, пов'язаний з п. 13, 14) та давньоруського часу — шиферне прясло[1].

---

1 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 7.

16. Чорноліське поселення в гирлі Церковного яру

На ПдС околиці села за 0,5 км від крайніх садиб на березі Дніпра виявлені залишки чорноліського поселення. Воно займає терасу берега на Пн від гирла Церковного яру («Корито») за 2 км нижче по Дніпру від гирла Вітачівського яру та за 0,5 км на Пн від ур. Городище (рис. 1, 16). Тераса була обстежена у 1960 р.; вона здіймалась над заплавою на 4—5 м; матеріал зустрічався на площі 150x50 м. Вже в той час значна частина пам'ятки була зруйнована Дніпром.

На терасі знайдена товстостінна ліпна кераміка з косими наколами під вінчиком та кресленим орнаментом[1]

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 6, п. 3.

17. Давньоруське городище, могильник й багатошарове поселення в уроч. Городище

Знаходиться на мису корінного берега Дніпра за 0,85 км на ПдС від ПдС краю с. Вітачів та 1,6 км на ПнЗ від Пн краю с. Стайки.

Мис дугою вигнутий зі С на ПдЗ і має підтрикутну форму; його розміри — 140х60 м. С край мису знищений велетенським зсувом. Висота мису над рівнем водосховища — біля 90 м, відстань від С краю до Дніпра — 300 м; С край городища зіпсований воєнними траншеями (рис. 1, 17; 6, 17).

Городище відоме з XIX ст.[1] У 1898 р. невеликі розкопки на ньому проводив В. В. Хвойка[2]; у 1925 р. городище було описано, обміряно, знято його план та зібрано підйомний матеріал давньоруського часу[3].

В 1950 р. на пам'ятці побував П. А. Раппопорт, який зняв план й склав короткий опис укріплень[4]. Він відзначив залишки 3 валів та двох ровів з напільного боку, але дуже розораних (перепад між дном рову та вершиною валу не перевищував 1,5 м). Вздовж Пн краю майданчика також проходить насип висотою 0,5 м, який не доходив до С краю мису, з Пд боку вал відсутній; П. А. Раппопорт пояснював руйнацією цієї частини мису, але два ескарпи, що добре збереглися з цього, південного боку, спростовують це припущення. Один ескарп проходить і з Пн боку городища.

Розкопки городища провів у 1961-1962 рр. Б. О. Рибаков[5] була досліджена площа біля 600 м2, вивчені оборонні споруди. Уступи-ескарпи по схилах мису виявились ровами; верхній на Пд схилі відстоїть від краю мису на 8 м, нижній — ще на 5—5,5 м; ширина ровів — 3—4,5 м, глибина — 1,5—2,5 м[6]. Ескарп на Пн схилі також знаходиться за 8 м від майданчика (відстань до ескарпу на Пн та Пд схилі співпадає — очевидно, ескарп був кільцевим).

Насип валу зроблено з суглинку, взятого з поверхні мису. П. А. Раппопорт ніяких дерев'яних конструкцій не виявив, проте С. О. Плетньова та Т. І. Макарова знайшли сліди дерев'яних конструкцій від зрубів та «башт».

На городищі не виявлено жодного заглибленого житла класичного типу. Було знайдено лише прямокутні споруди — з врізаною в стінку піччю та з повністю зруйнованою піччю (чи вогнищем?) посередині, а також декілька відкритих вогнищ. Гумусований шар на городищі має потужність до 1,2 м, що пов'язано з наявністю чорнозему; його нижня частина товщиною 0,4 м належить до доби бронзи, до цього часу відносяться й декілька ям, виявлених в С частині мису[7].

З культурного шару городища походить кераміка XII ст. (в тому числі з поливою), скляні браслети, шиферні пряслиця, залізні ножі, перстень, ключ (знайдений в Пд нижньому рові)[8], проте насиченість матеріалом незначна.

Вся С частина городища зайнята грунтовим могильником давньоруського часу, що займав ділянку без слідів будь-якої забудови. Всього розкопано 50 поховань (49 в С частині і 1 в центральній); в двох випадках поховання були колективні. Глибина поховань коливалась від 0,25 до 1,2 м, причому основна частина здійснена на глибині 0,5 м (15) та 0,8—1,2 м (22). Більш глибокі поховання розташовані західніше, деякі з неглибоких поховань зіпсовані оранкою.

В 19 випадках зафіксовано сліди домовин; тільки 4 поховання (№ 4, 8, 11, 39) мали інвентар — скляний браслет, бронзовий штампований гудзик й шматок тканини, уламок вудил та 2 шароподібні штамповані позолочені гудзики[9].

1989 р. розкопки на городищі та біля нього проводила Н. В. Блажевич Нею розкопано 260 м2 площі, на якій виявлено ще 6 давньоруських поховань, кілька жител, будівлі та ями давньоруського часу, одне житло (?) доби бронзи[10].

В літературі цю пам'ятку ототожнюють з літописним Святополч градом, збудованим в 1095 р. за наказом Святополка для розміщення жителів спаленого половцями Юр'єва. Виходячи із згадки літопису про те, що монголи після битви на р. Калці пішли в Руську землю і попалили багато городів і дійшли до Новгорода Святополчського, дослідники городища дату 1223 р. вважають часом його загибелі.

Культурний шар розповсюджується і за межі укріплень. На ПдЗ від лобових валів на високому плато розміщується велике селище з керамікою доби бронзи та давньоруською[11].

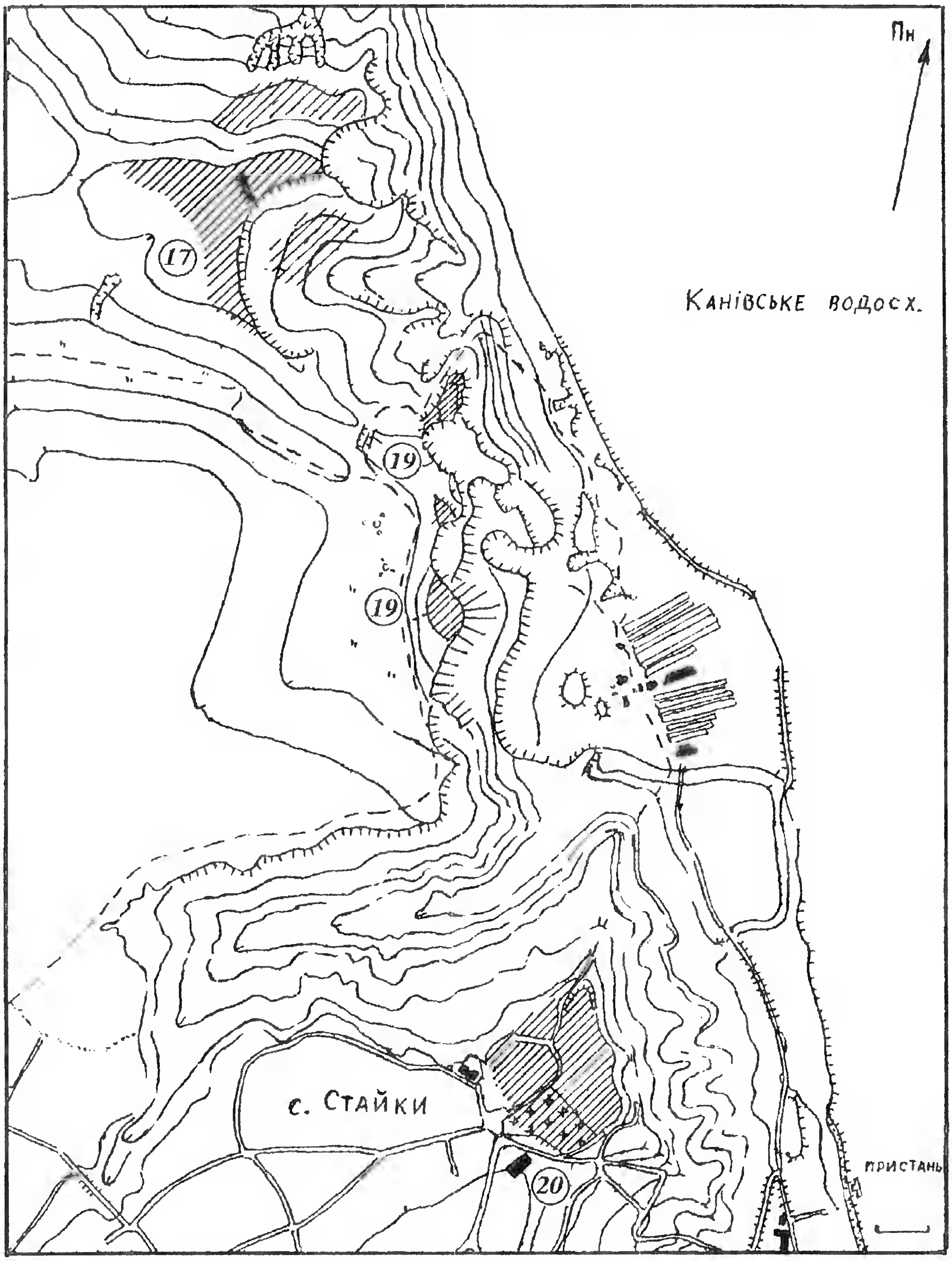
Пн
Канівське водосх.
17
19
19
с. Стайки
20
пристань

Рис. 6. План розташування пам'яток 17, 19, 20 між с. Вітачів та Стайки.

Тераси на схилах плато та мису на Пн та Пд від нього також були заселені в різні часи. Тут виявлено матеріали доби бронзи, скіфського та давньоруського часу[12], а також гончарний горн[13].

---

1 Антонович, 1895, с. 26.
2 Хвойка, 1899, с. 57.
3 Макаренко М. Халеп'є ..., с. 49.
4 Рапоппорт, Обстеження ..., с. 148.
5 Плетнева, Макарова,1961; Рыбаков, 1962.
6 Плетнева, Макарова, 1965, с. 56.
7 Плетнева, Макарова, 1961, с. 20—21.
8 Рыбаков, 1962, с. 24.
9 Плетнева, Макарова, 1961, с. 7—19.
10 Блажевич, 1989.
11 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 6., п. 4.
12 Плетнева, Макарова, 1961, с. 2.
13 Блажевич, 1989.

18. Давньоруське поселення в ур. Гончарське

Виявлене розвідкою 1960 р., коли в цьому урочищі були знайдені численні уламки давньоруської кераміки та залізний наральник[1]. Назва урочища вказує на його зв'язок з гончарним виробництвом.

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, щоденник № 1, с. 6, інвентарний опис № 62.

СТАЙКИ

19. Багатошарове поселення на Пн околиці села

Пам'ятка розташована на Пн від села, за 1,3—1,6 км на ПнЗ від річкової пристані та 0,4—0,6 км на ПнЗ від будівель північного цегельного заводу в селі (рис. 1, 19; 6, 19).

Займає декілька останців, утворених руйнацією верхньої кромки плато. Із З обмежене верхів'ям балки, яка тягнеться на захід і розрізає плато між Вітачевим та Стайками, зі сходу останці сильно зруйновані зсувами та величезним котлованом кар'єру цегельні.

Під час розвідки середини 80-х р. в урвищах зафіксовано гумусований шар потужністю понад 1 м. В ньому виявлено чисельні уламки посуду трипільського, зарубинецького чи ранньослов'янського (?) часу та давньоруського, а також печина, вуглики, кістки тварин[1]. Не виключено, що давньоруський матеріал пов'язаний з комплексом поселень, що оточують городище (див. п. 17), розташованому за 0,5 км на ПнЗ.

---

1 Кравченко, Петраускас, Шишкин, 1985—86, с. 25,26.

20. Замчище в старому центрі села

Розташоване на Пн околиці села. Займає мис корінного берега висотою 95 м над водосховищем; з ПнЗ боку проходить величезна глибока балка, яка на Пн від мису виходить до Дніпра, нею колись протікав струмок Іква. Зі С та ПдС мис обмежений крутими схилами берега Дніпра. За 0,6 км на Пн від краю мису розташований цегельний завод, за 0,6 км на ПдС — ще один цегельний завод, а за 0,5 км на С знаходиться пристань села (рис. 1, 20; 6, 20).

Майданчик замчища має округлу форму діаметром біля 200 м, в його Пд частині розташоване кладовище, решта зайнята садибами села. Лінія напільних укріплень виділяється за рельєфом. В Пд частині вона проходила вздовж вулиці — спуску до пристані, в ПдЗ частині — за садибою дитячого садка (зараз помітні сліди балки-рову довжиною біля 50 м).

«Град Стаек» фігурує в «Книге Большому чертежу» (1427 р.), його зображено на спеціальній карті України Г. Боплана (1650 р.). Саме його укріплення згадуються у І. І. Фундуклея, який відмічає залишки валу висотою в 11 саженів[1].

На жаль, ця пам'ятка ніколи не обстежувалась археологами. Не виключено, що на місці замчища розташовувалось давньоруське городище, у 1819 р. в Стайках був знайдений скарб з 12 гривен київського типу[2].

---

1 Фундуклей, 1848, с. 37.
2 Антонович, 1895, с. 26.

21. Трипільське поселення в ур. Харкове

Знаходиться на ПдЗ околиці села за 0,7 км від крайніх садиб села (рис. 7, 21; 8, 21); відстань від пам'ятки на ПнС до МТФ (Пд край села) — 1 км, на С до шляху Стайки-Кагарлик — 0,6 км, до берега Дніпра — 2,9 км. Поселення займає край плато при з'єднанні двох балок — Білоусової та Харкової. Одна з них обмежує поселення з Пн, інша — із З, розміри пам'ятки — 180x100 м.

Відкрите розвідкою 1985 р.[1] Зібраний матеріал відноситься до етапу С I (IV тис. до н. е.). За допомогою щупа виявлено 9 майданчиків від жител. Пам'ятка обстежувалась також розвідками Ю. М. Олійника 1987 р., який виявив кераміку підгірцевського типу, та М. Ю. Відейка 1991 р.[2]

---

1 Мовша, Бузян, Колесников, 1985, с. 10, 11.
2 Відейко, 1991, с. 19.

22. Курган

Курган розташований на ПдЗ від села, за 1,2 км від крайніх садиб. Відстань від нього на С до шляху Стайки-Кагарлик — 0,7 км, до трипільського поселення за балкою на ПнС — 0,4 км, до берега Дніпра — 3,4 км. За 0,4 км на ПдЗ від кургану знаходиться балка з верхів'ями р. Сквири (рис. 7, 22; 8, 22).

Курган позначений на топографічній карті 1:10 000. Його висота становить 2 м, діаметр — 40 м.

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994

23. Поселення доби бронзи (?) та давньоруське в ур. Селище

Розташоване на березі Дніпра за 0,6 км на Пд від третього (південного) цегельного заводу № 12 в Стайках та 1 км на ПдС від крайніх садиб села (рис. 7, 23; 9, 23).

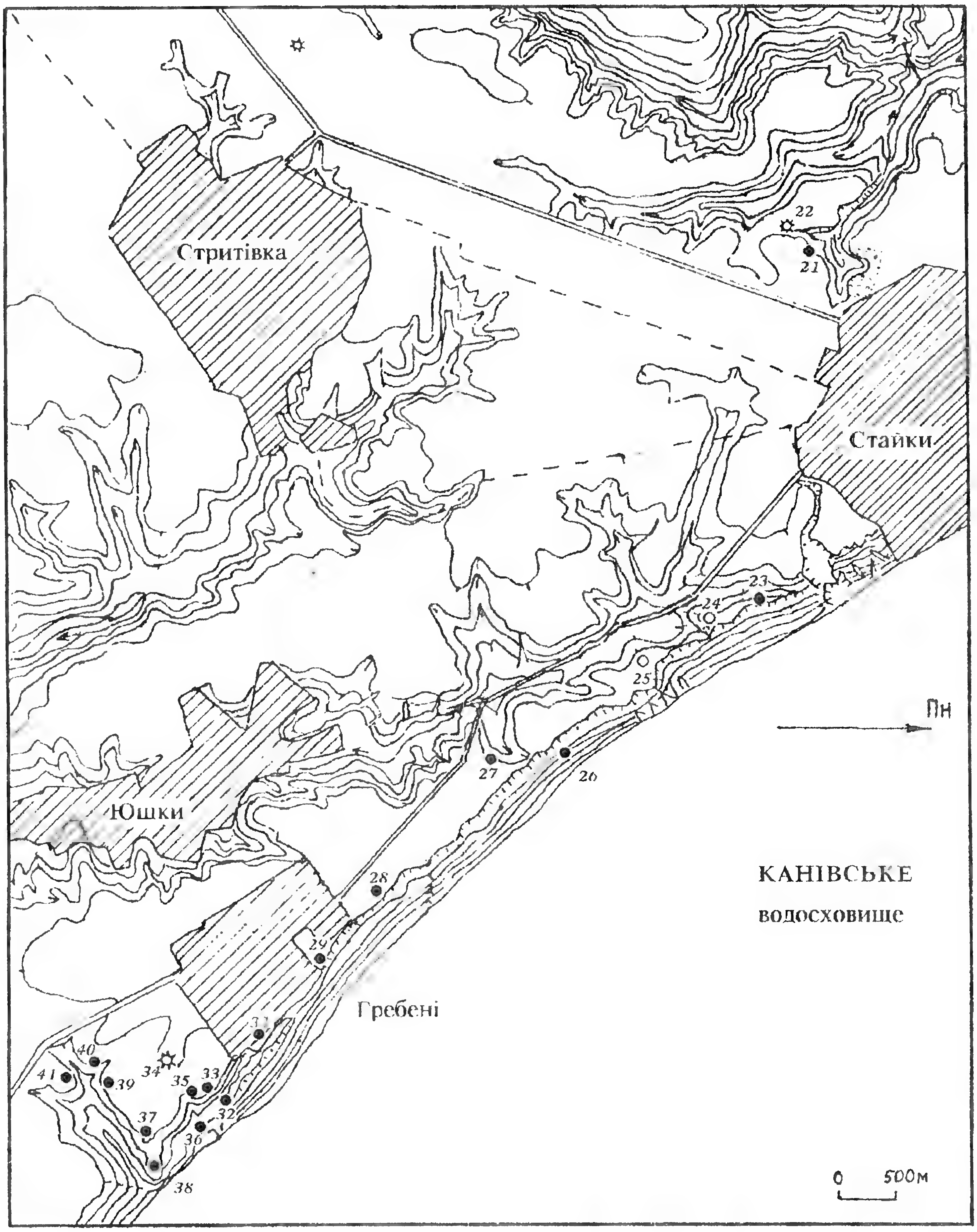
Стритівка
22
21
Стайки
23
24
25
Пн
27
26
Юшки
КАНІВСЬКЕ
водосховище
28
29
Гребені
31
40
41
39
34
35
33
32
37
36
38
0 500м

Рис. 7. План-схема розташування археологічних пам'яток (21—41) між с. Стайки та Гребені .

Пам'ятка займає край корінного берега у вигляді останця висотою 95 м над рівнем Дніпра, обмеженого високими урвищами та широкою балкою; розміри останця — 700г100 м. В його Пд частині розташоване ур. Мальків. Культурний шар розповсюджується й на З від балки (ур. Лиса Гора), біля шляху на Ржищів.

Під час розвідки 1960 р. тут було знайдено матеріали часів Київської Русі. Крім того, в Пн частині поселення зустрічались уламки товстостінної ліпної кераміки (один з яких мав наколи) доби пізньої бронзи[1]. Біля кар'єру цегельні № 12 знайдено давньоруську кераміку[2], яка, мабуть, походить з поселення на плато.

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 7, п. 3.
2 Кравченко, Петраускас, Шишкин, с. 26.

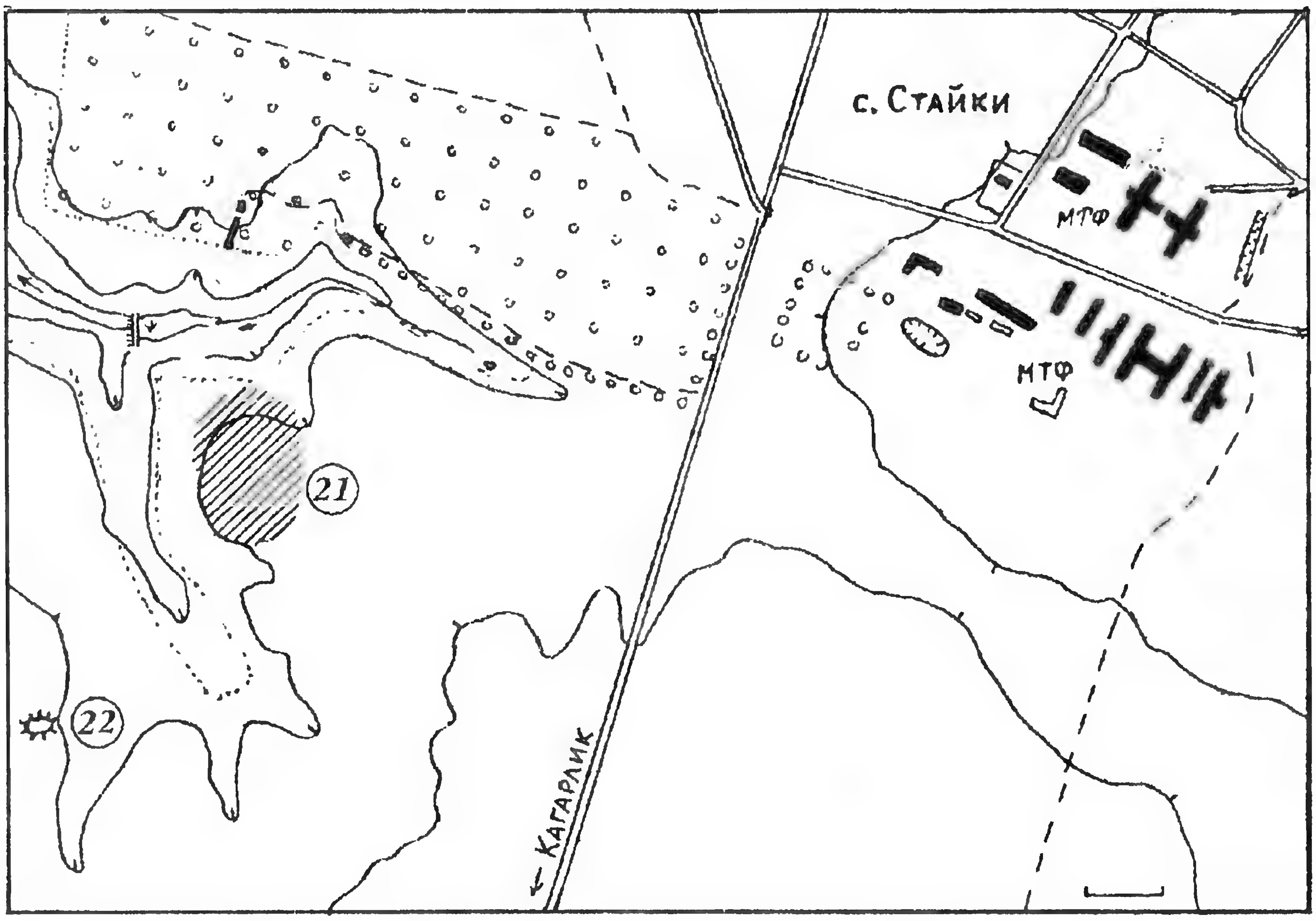

Рис. 8. План розташування пам'яток 21, 22 на ПдЗ від с. Стайки.

24. Давньоруський курганний могильник в ур. Карпенків вивіз

Розташований за 1,1 км на Пд С від цегельного заводу № 12 та за 1,7 км на ПдС від крайніх садиб села (рис. 7, 24).

Займає край плато корінного берега з південною частиною давньоруського поселення (див. п. 23). Зі С обмежений урвищем берега, з ПдЗх — широкою балкою, якою тече струмок (р. Руда — ліва притока р. Леглич) та проходить шлях Стайки—Ржищів, відстань до якого від пам'ятки близько 300 м. Напроти могильника від асфальтової дороги відходить грунтова, яка повз Карпенків вивіз (спуск на берегову терасу), проходить вздовж края плато на ПдС до іншого спуску вниз.

Могильник виявлено у 1960 р., тоді було знайдено кілька десятків невеликих круглих насипів, частково пошкоджених воєнними траншеями. У вики-

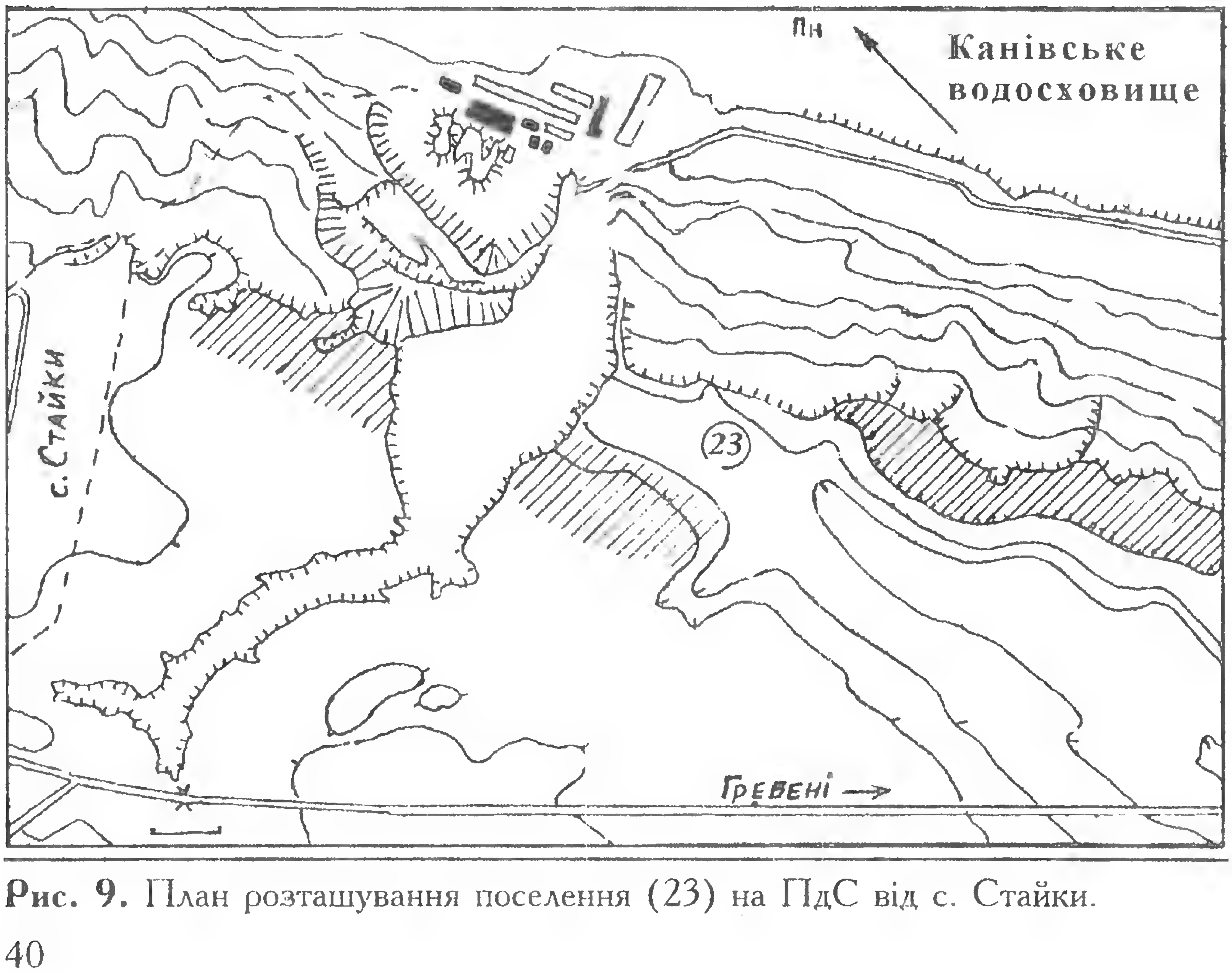

Рис. 9. План розташування поселення (23) на ПдС від с. Стайки.

дах землі виявлені уламки ліпного посуду та людські кістки[1].

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 7, п. 2.

25. Поселення Трипільської культури

Розташоване на ПдС від села за 2,4 км, займає плато корінного берега, обмежене з ПнС урвищем берега, із Зх та Пд — балкою-долиною р. Руди, зі С — ще однією балкою. Балкою проходить шлях Стайки-Ржищів (рис. 7, 25).

Поселення обстежувалось В. В. Хвойкою. Ним було виявлено біля 30 майданчиків, що складали зовнішнє коло, та сліди внутрішнього[1].

Місцеположення пам'ятки встановлено приблизно за скупим описом В. В. Хвойки та поданою ним картою обстежених поселень[2].

---

[1] Хвойка, Каменный век ..., с. 778.

[2] Там же., рис. 65 на с. 767.

26. Давньоруський курганний могильник в ур. Попів

Розташований між селами Стайки (2,6 км на ПдС від краю села) та Гребені (2,5 км на ПнЗ від краю села).

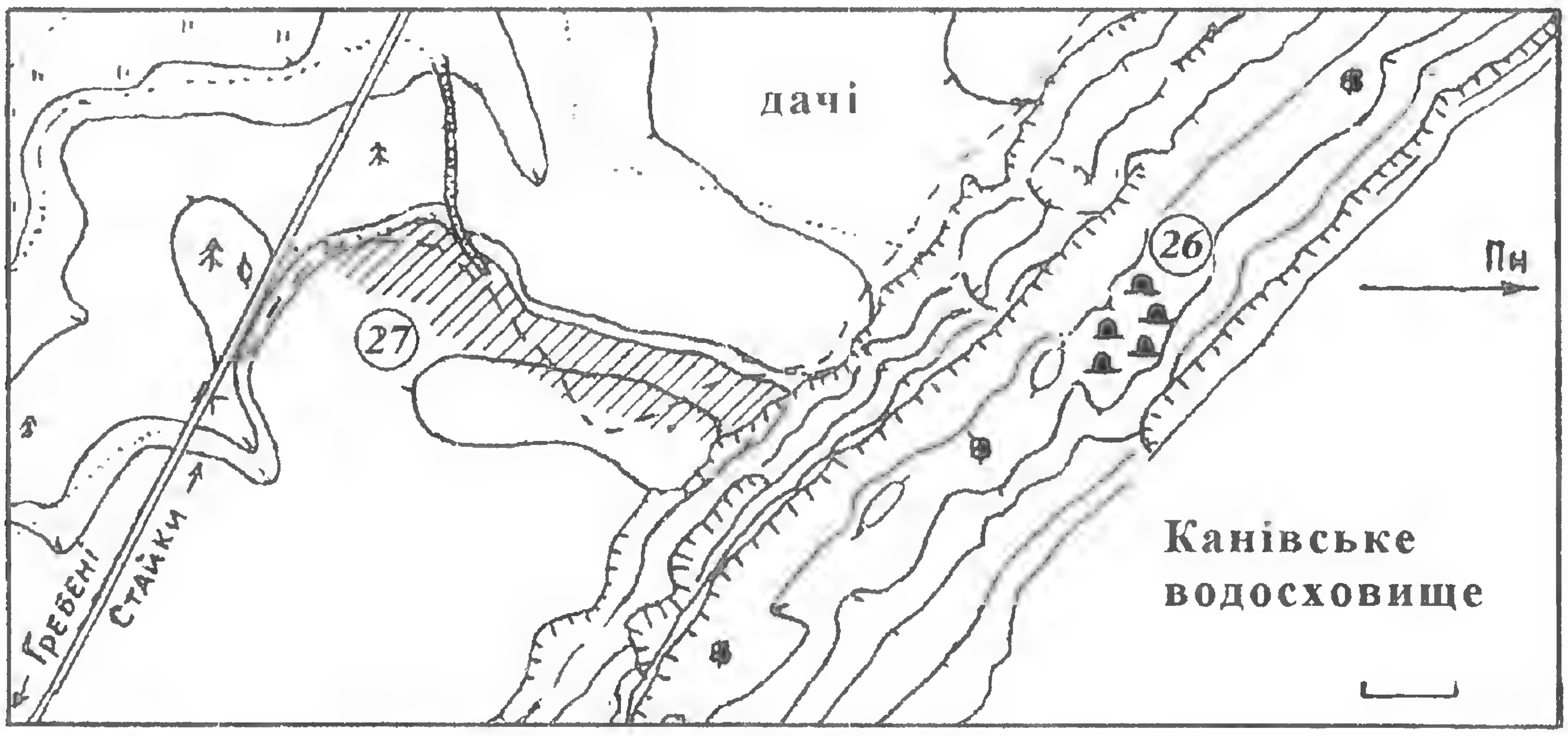

Рис. 10. План розташування пам'яток 26, 27 між с. Стайки та Гребені.

Займає терасу на схилі берега Дніпра за 30—35 м над рівнем водосховища. На Пд від могильника знаходився другий спуск на берег (1,8 км від першого — Карпенкового вивозу), на ПдЗ від пам'ятки на плато збудовано дачі; тераса з курганами поросла лісом (рис. 7, 26; 10, 26).

Кургани було виявлено у 1960 р.[1]; у 1961 р. розкопано 2 з них, складено план могильника[2]. Г. Ф. Соловйова відмічає, що раніше було понад 30 насипів, зараз збереглось тільки 22. Кургани мають овальну форму, їх висота коливається від 0,2 до 1,3 м, діаметр 7—16 м. Більшість насипів зіпсовані окопами та кулеметними гніздами.

В кургані 1 в могильній ямі на гл. 0,5 м від денної поверхні виявлено залишки домовини. Кістяк жінки довжиною 1,8 м був орієнтований головою на ПдЗ. При ньому знайдено: під правою скронею — бронзова каблучка з незамкнутими кінцями; на шиї — бронзовий хрестик, 2 скляні сині біконічні та 1 жовта кругла намистини; на пальці правої руки — бронзовий витий перстень з незамкнутими кінцями.

Курган 2 містив декілька поховань. На горизонті було виявлено дитяче поховання в колоді (орієнтація ПдПдС). На Пн від нього в могильній ямі глибиною 0,5 м — поховання в колоді 2,5х0,6 м головою на ПдЗ. Довжина кістяка — 1,7 м. Під головою виявлено шкі-ряний пасок; на шиї — 2 скляні гудзики в залізній оправі; на грудях — залишки шитої золотої парчі. Ще північніше в ямі глибиною 0,5 м — жіноче поховання, здійснене в домовині, складеній з дощок. Орієнтація — ПдЗ, довжина кістяка — 1,5 м. В похованні виявлено на скронях — бронзові кільця з розімкнутими кінцями; біля шиї гудзик; на пальці правої руки — пластинчастий перстень з незамкнутими кінцями; на грудях — залишки тканини з льону та золотої парчі, біля ніг — залишки шкіряного взуття. Крім цього, в насипу кургану виявлено ще один бронзовий перстень, можливо, від останнього з описаних поховань.

Автор розкопок датувала поховання XI—XII ст. Відзначимо, що в насипах обох курганів трапились уламки різночасового посуду від доби бронзи до слов'янських. Очевидно, курганний могильник розташувався на більш давніх поселеннях

Відомо, що біля Стайок В. В. Хвойка розкопував давньоруські кургани[3]

Можливо, це були могильники в ур. Попів та Карпенків вивіз. (див. п. 24).

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 7., п. 1.
[2] Соловьева, 1961, с. 1—3.
[3] Хвойка, 1913, с. 55.

ГРЕБЕНІ

27. Поселення зарубинецької культури (?) та XII—XIII ст.

Двошарове поселення розташоване за 2 км від ПнЗ околиці села, праворуч від шляху на Стайки (рис. 7, 27; 10, 27).

Займає край плато висотою 95 м над рівнем Дніпра, витягнуте з ПнС на ПдЗ вздовж балки, яка впадає в долину р. Руди. З Пн пам'ятка обмежена урвищем берега, із З — балкою, за якою розташувались дачі, з Пд — знаходиться шлях Стайки-Ржищів. Розміри поселення — 450г100 м. За 0,5 км на Пн від нього розташований курганний могильник (див. п. 26).

Поселення виявлене під час розвідки 1960 р.[1] У 1991 р. М. Ю. Відейко встановив його розміри та культурно-хронологічну приналежність[2]

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, щоденник № 1, с. 19.
[2] Відейко, 1991, щоденник, с. 30.

28. Поселення трипільської та черняхівської культури в ур. Василишин яр

Розташоване на краю плато корінного берега Дніпра за 0,4 км на ПнЗ від Пн околиці села, праворуч від шляху на Стайки. З Пн та С обмежене урвищами плато, із З — балочкою (Василишин яр), з ПдЗ — шляхом Стайки-Ржищів (рис. 7, 28; 11, 28).

Пам'ятку відкрито під час розвідки 1960 р., коли було зафіксовано 10 плям від жител, кераміку, кістки тварин, раковини unio трипільського поселення[1]. Під час розкопок С. М. Бібікова та М. М. Шмаглія у 1961—62 рр. розкопано 26 жител[2]. Якщо врахувати, що одне з жител було знайдене біля самого шляху[3], то площа трипільського поселення становить щонайменше 20г0100 м.

Крім трипільської, на поселенні знайдена й черняхівська кераміка[4]. На З від поселення за балкою у 1960 р. була зібрана невизначена ліпна кераміка, знайдено кістки тварин, уламки зернотерки, дрібні шматочки печини[5].

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 9—10, п. 6.
2 Бибиков С. Н. і ін. звіти за 1960—62.
3 Бібіков, Шмаглій, 1964, с. 131—136.
4 Мовша, Бузян, Колесников, 1985, с. 19, 20, 24, 25.
5 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 9.

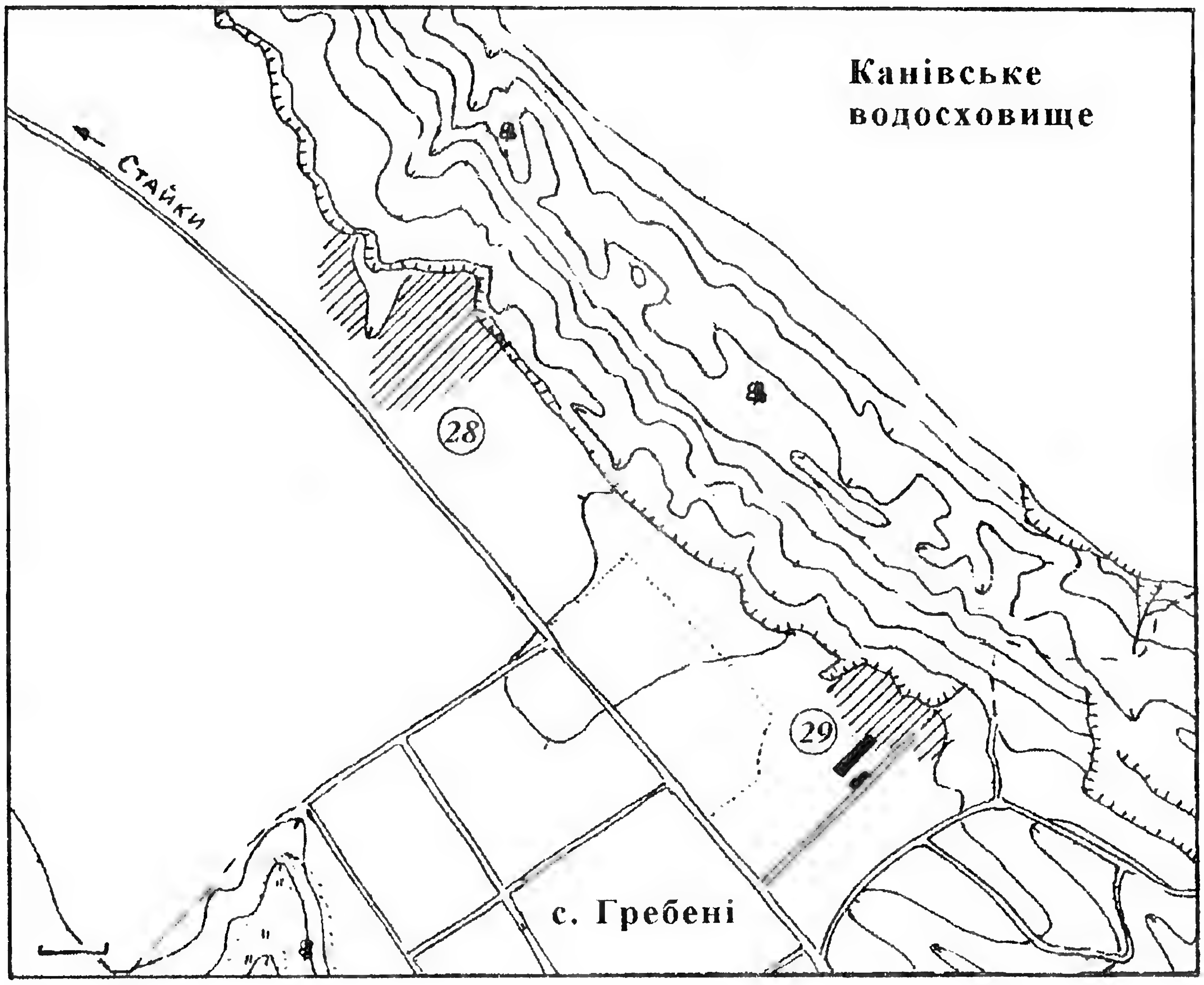

Рис. 11. План розташування пам'яток 28, 29 на Пн краю с. Гребені.

29. Двошарова пам'ятка над ур. Кисленкове коліно

Розташована на краю плато в Пн частині села (рис. 7, 29; 11, 29) на висоті над рівнем Дніпра 90 м. З Пн та ПнС пам'ятка обмежена урвищем берега, з Пд — садибами села, з ПдЗ — складами колгоспу, з ПнЗ — невеличким яром. Площа пам'ятки за підйомним матеріалом становить 150г100 м, вона повністю зайнята городами.

У 1960 р. тут зібрано давньоруську кераміку. Під час нашого обстеження 1993 р. крім давньоруської, виявлено значну кількість ліпної кераміки невизначеного часу. За відомостями М. М. Шмаглія та Є. О. Петровської в цій частині села розташовуються залишки давнього городища[1]. На ПдС від п. 29 знаходиться зручний мис, але ніяких укріплень на ньому ми не виявили.

---

1 Шмаглий., Петровская, 1960, с. 12, п. 7.

30. Поселення VII—IX ст. в ур. Старе кладовище

За свідченнями Є. В. Максимова, в селі на краю високого плато в 1 км на Пн від п. 33 знаходилось поселення VII—IX ст. Під час перепланування бульдозерами (знято грунт на глибину до 1,5 м) в 1978 р. в ур. Старе кладовище були знайдені залишки кількох жител з печами[1]. У 1993 р. ми не знайшли цього урочища. Можливо, пам'ятка повністю знищена кладовищем й планувальними роботами.

---

1 Максимов, Зеленецкая, 1979, щоденник № 3, с. 18, 19.

31. Поселення в східній частині села

Розташоване в С частині села на мису корінного берега Дніпра. Мис орієнтований з ПнЗ на ПдС, де з'єднується з більш високим плато. Зі С він має круті схили у бік Дніпра, із З знаходиться глибока балка, що проходить в ПдС частині села і за якою розміщуєтьтся центр села (рис. 7, 31; 12, 31).

Мис має помітний ухил в Пн та Зх напрямках, його поверхня задернована, розміри мису — 100г30—40 м. Пам'ятку відкрито нашою розвідкою 1993 р.[1] під час пошуків ур. Старе кладовище (див. п. 30). Під час шурфування було виявлено уламки ліпного посуду невизначеного часу.

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994

32. Городище зарубинецької культури

Розташоване на ПдС околиці села за 0,6 км на С від крайніх садиб (рис 7, 32; 12, 32). Займає останець корінного берега Дніпра висотою біля 70 м над рівнем водосховища за 200 м від нього. Останець - це край величезного мису довжиною 1,5 км, який тягнеться з ПдС на ПнЗ вздовж Дніпра і з'єднується з плато в Пн частині села, на ПдС від п. 29. З Пн боку він майже повністю зруйнований урвищами та зсувами. З Пд боку проходить глибока балка-яр, що розпочинається в селі і виходить до Дніпра на ПдС від городища (ур. Васалівщина).

Майданчик городища (160г100 м) відокремлений від гребеня мису сідловиною. Вздовж південного схилу, який уникнув суцільної руйнації, простежено залишки двох уступів-ескарпів висотою 3—5 м та шириною до 5 м. Площа городища, що збереглась, пошкоджена воєнними траншеями.

Пам'ятка відома з XIX ст.[1] У 1979 р. Є. В. Максимов провів розкопки[2], на дослідженій площі в кількасот кв. м. було виявлено житло зарубинецького часу з бронзовою фібулою. В траншеї, яка перерізала ескарп, виявлено рів шириною 3,1 м, глибиною 0,75 м та залишки валу перед ним. Знайдено матеріали, які дозволили датувати городище I ст. до н. е. — I ст. н. е

---

1 Антонович, 1895, с. 29.
2 Максимов, Зеленецкая, 1979, с. 3,4.

33. Поселення VII—VIII ст. в ур. Панський ліс

Розташоване на ПдС околиці села за 450 м на ПдС від крайніх садиб. Займає край плато та його схили в Пн напрямку, із З та Пн обмежене яром, який виходить до великої балки-яру біля городища (див. п. 32). Зі С прохо-

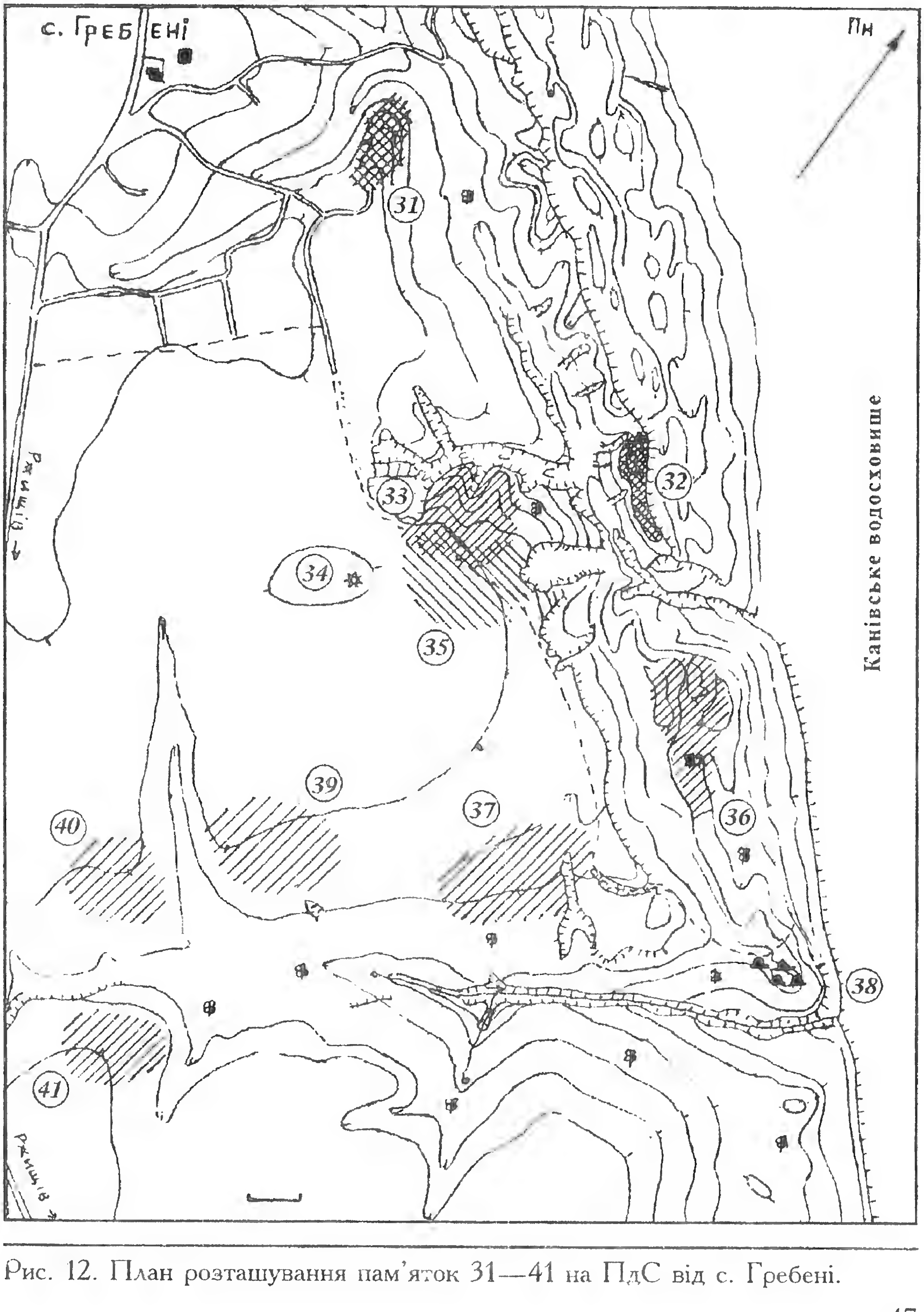
с. Гребені
Пн
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
Канівське водосховище
Ржищів
Ржищів

Рис. 12. План розташування пам'яток 31—41 на ПдС від с. Гребені.

дять схили плато з величезними зсувами, південна частина пам'ятки виходить на поле, північна — на схилах залісена (рис. 7, 33; 12, 33).

Поселення відкрито у 1979 р.[1], тоді ж було досліджено житло VIII ст. з піччю-кам'янкою[2]. Воно розташовувалось на невеликому мисі на схилі за 250 м на ПдЗ від городища. Під час нашого обстеження 1993 р. прямо на ґрунтовій дорозі, що проходить краєм плато та поля, знайдено залишки печі з керамікою VIII ст. Це місце розташоване за 60 м на С від початку згаданого вище яру, за 100 м на ПдЗ від місця дослідженого у 1979 р. житла та за 200 м на ПнС від кургану з тригонометричним знаком.

---

1 Максимов, Зеленецкая, 1979, с. 6.
2 Петрашенко, 1981, с. 48—58.

34. Курган в ур. Могила

На ПдС околиці села за 0,5 км від його краю на полі стоїть курган з тригонометричним знаком. Відстань від нього до Дніпра — 0,75 км, до краю плато — 0,3 км, до шляху Гребені-Ржищів на ПдЗ — 0,65 км (рис. 7, 34; 12, 34). Поли кургану дуже розорані, його висота — 2 м, а діаметр становить біля 30 м.

Курган відомий з дореволюційних часів. Позначений на всіх картах, навіть на лоцманській Канівського водосховища, був обстежений у 1991 р.[1]

---

1 Відейко, звіт за 1991 р.

35. Трипільське поселення в ур. Виноградне

Пам'ятка розташована за 0.5 км від ПдС околиці села. Займає край плато корінного берега висотою 85 м над рівнем водосховища, та 0,5 км від нього (рис. 7, 35; 12, 35).

Плато в цьому місці має незначний ухил в ПнС напрямку, вздовж нього проходить протиерозійна обваловка, яка частково пошкодила поселення. Розміри поселення близько 180г180 м., його західна частина перекрита Пд частиною поселення VII—VIII ст. (дивись п. 33).

Пам'ятку відкрито у 1979 р.[1], у 1992 р. М. Ю. Відейко провів геомагнітну зйомку, що дозволило встановити розміри поселення[2]

---

[1] Максимов, Зеленецкая, 1979
[2] Відейко, 1992, с. 12.

36. Двошарове поселення в ур. Оністратів шпильок (Виноградне)

Розташоване на ПдС від села за 0,95 км від його околиці. Займає підвищення тераси на схилі корінного берега (рис. 7, 36; 12, 36). За 350 м на ПнЗ знаходиться городище (див. п. 32), за 400 м на З — трипільське поселення (п. 35). Пам'ятка руйнується зсувами.

Вперше виявлена у 1953 р., коли тут було зібрано велику кількість давньоруської кераміки[1]. У 1960 р., крім неї, було виявлено й ліпну кераміку невизначеного часу[2]. Обстежувалось і в 1979 р., коли на березі під пам'яткою знайдено кераміку XI—XII ст., уламок залізного ножа, ліпну кераміку скіфського типу, оселок[3]. Поселення тягнеться вздовж тераси висотою біля 40—45 м над рівнем водосховища на кількасот метрів, частина його залісена.

---

[1] Тереножкин, 1953, с. 2, п. 3.
[2] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 8—9, п. 4.
[3] Максимов, Зеленецкая, 1979, с. 1.

37. Поселення скіфського часу, VIII ст. та давньоруського часу в ур. Янча

Знаходиться на ПдС від села на відстані 1,1 км від крайніх садиб. Займає схил плато до Янчиного яру з струмком, який проходить з ПдЗ від шляху Гребені-Ржищів на ПнС до Дніпра. З ПнС поселення обмежене схилами плато до Дніпра, з ПдС — яром. Відстань від пам'ятки до Дніпра складає 0,6 км, до кургану (п. 34) — 0,6 км на ПнЗ, до згаданого шляху — 1 км на ПдЗ (рис. 7, 37; 12, 37)

Підйомний матеріал зустрічається на площі 300г200 м., Пд частина поселення частково пошкоджена обваловкою.

Пам'ятку відкрито у 1960 р. Тут було зібрано кераміку скіфського часу (один з уламків — з валиком та наскрізними проколами) уламок розтиральника, кістки тварин та давньоруську кераміку. Знайдено й трьохгранний бронзовий наконечник стріли IV ст. до н. е.[1] Під час розвідки 1973 р. разом з давньоруською була виявлена й ліпна ранньосередньовічна кераміка з відігнутими вінцями й домішками шамоту в тісті[2].

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 8, п. 1.
2 Приходнюк, 1980, с. 135.

38. Давньоруський курганний могильник в ур. Могилки (Монастирище)

Могильник розташований на ПдС від села (в 1,5 км). Займає невеликий мис на березі Дніпра висотою 40 м, на С від якого починається Янчин Яр, спрямований у південному напрямку. З плато мис з'єднується перешийком, який поступово підіймається на З, ним проходить грунтова дорога. Відстань від могильника до поселення на плато (див. п. 37) становить 0,5 км (рис. 7, 38; 12, 38).

Могильник складався з 27 курганів, розташованих 5 групами по 4—8 насипів, висота курганів — 0,5—2 м, діаметр — 6—8 м. Біля 10 насипів знищено або пошкоджено зсувами та бульдозером, який прокладав дорогу.

Пам'ятку обстежено у 1960 р.[1] Під час рятувальних робіт 1979 р. було складено план могильника й розкопано 4 кургани з трупопокладеннями XI—XII ст.[2] Один з курганів мав ровик, інший — кільцеву кам'яну вимостку. Знайдено 5 поховань у трунах з дощок; серед знахідок є скляна намистина, бронзова каблучка в півтора оберти, залишки шкіряного взуття.

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 8, п. 2.
2 Максимов, Зеленецкая, 1979, с. 7—16 (1—10); Максимов, Гопак, Лобай, 1982, с. 95—100.

39. Поселення трипільської культури в ур. Янча.

Пам'ятка розташована на ПдС від села за 1 км від нього, знаходиться на полі на краю плато, з ПдС обмежена Янчиним Яром, з ПдЗ — балкою, що впадає в яр. Відстань від поселення до Дніпра — 1,1 км, до поселення на

ПнС (п. 37) — 0,4 км, до кургану на ПнЗ — 0,55 км, до шляху Гребені-Стайки — 0,6 км (рис. 7, 39; 12, 39).

Поселення виявлене у 1979 р.[1] В 1985 р. на площі 240г180 м за допомогою щупа було виявлено 15 майданчиків (на глибині 0,3— 0,4 м). Зібрано підйомний матеріал — кераміку етапу С І, 2 розтиральника, уламки зернотерок, біконічне глиняне прясло[2]. Обстежувалось у 1992 р. М. Ю. Відейком[3]

---

1 Максимов, Зеленецкая, 1979, с. 1.
2 Мовша, Бузян, Колесников, 1985, с. 18, 19.
3 Відейко, 1992, с. 14

40. Поселення трипільської та черняхівської культур в ур. Янча

Знаходиться поруч з попереднім, за 250 м на ПдЗ від нього, за балкою, яка впадає в Янчин Яр. Відстань від поселення до Пд краю села — 1,1 км, до шляху Гребені-Ржищів — 0,3 км, до Дніпра — 1,4 км (рис. 7, 40; 12, 40). Пам'ятка обмежена з ПнС балкою, а з ПдС — верхів'ям Янчиного яру, її площа — 160х150 м.

Обстежувалась у 1985 р., за допомогою щупа було виявлено 14 майданчиків (глибина — 0,3—0,45 м). Трипільське поселення датується етапом С І[1]. Крім цього, на площі 500—600г100 м виявлено кераміку черняхівської культури[2]. (в тому числі лощену, знайдено 2 фрагменти стінок та уламок здвоєної ручки амфори). У 1992 р. на поселенні М. Ю. Відейко провів невеликі розкопки. Знайдено одне трипільське житло. Крім черняхівських та трипільських матеріалів виявлено 2 уламки кераміки доби бронзи та фрагменти пеньківської культури[3].

---

1 Мовша, Бузян, Колесников, 1985, с. 17, 18.
2 Там же, с. 24.
3 Відейко, 1992, с. 4—9.

41. Поселення трипільської та черняхівської культур в ур. Попова Левада

Двошарове поселення знаходиться на полі на ПдС від села за 1,4 км від його Пд краю. З ПнЗ обмежене верхів'ям Янчиного Яру, з ПнС — балкою, що виходить до яру. За 300 м на Пд та ПдЗ проходить шлях Гребені-Ржищів (рис. 7, 41; 12, 41). Відкрите у 1985 р., коли тут була зібрана черняхівська кераміка[1]. Обстежувалось також Ю. М. Олійником у 1987 р. та М. Ю. Відейком у 1992 р.[2], займає площу 250г170 м.

---

[1] Мовша, Бузян, Колесников, 1985, щоденник, с. 20.

[2] Відейко, 1992, с. 15.

42. Поселення в ур. Городище.

Розташоване за 2,2 км на ПдС від села на полі на краю плато. З ПнС обмежене мисом та дніпровськими схилами, з ПдС — схилами великої балки-котловини. Відстань до Дніпра — 0,4 км, до струмка Янча на ПнЗ — 0,9 км, до шляху Гребені-Ржищів на ПдЗ — 0,9 км (рис. 13, 42; 14, 42)

Виявлене під час нашої розвідки 1993 р.[1] Підйомний матеріал — трипільську кераміку та ліпну невизначеного часу — зібрано на ділянці 100г50 м.

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994

43. Поселення зарубинецької культури в ур. Городище

Знаходиться за 2,5 км на ПдС від села на полі на краю плато. ПнС частина поселення пристає до схилів балки-котловини, що поросла лісом. Відстань до Дніпра — 0,8 км, до шляху Гребені-Ржищів на ПдЗ — 0,4 км, до санаторію на ПдС — 1,4 км (рис. 13, 43; 14, 43). Через поселення проходить грунтова дорога в напрямку до котловини і спускається до Дніпра.

Пам'ятку відкрив М. Ю. Відейко у 1991 р. Підйомний матеріал зарубинецького часу було зібрано на площі 300г100 м[1]

---

[1] Відейко, 1991, с. 1.

44. Давньоруське поселення в ур. Городище

Знаходиться за 2,5 км на ПдС від Гребенів, займає терасу великої (400г500 м) котловини, повернутої до Дніпра. З ПнЗ та ПдЗ біля котловини розта-

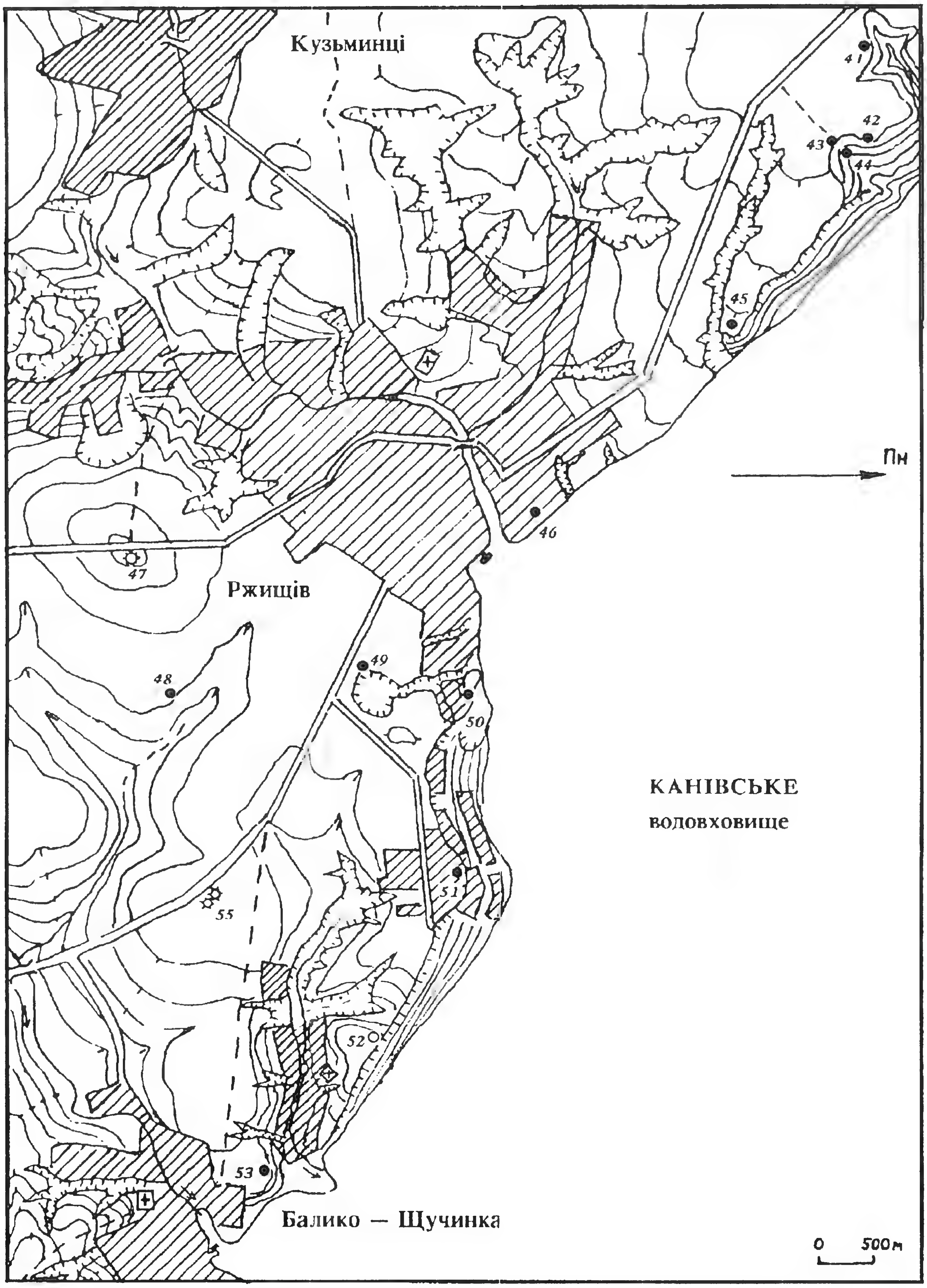
Кузьминці
41
42
43
44
45
Пн
46
47
Ржищів
48
49
50
КАНІВСЬКЕ
водовховище
51
55
52
53
Балико — Щучинка
0 500м

Рис. 13. План-схема розташування археологічних пам’яток (41—55) між с. Гребені та Балико-Щучинка

шовані різночасові поселення (див. п. 42, 43). Відстань від поселення до Дніпра — 0,7 км, до шляху Гребені-Ржищів — 0,6 км (рис. 13, 44; 14, 44). Котловина заросла лісом, рівна тераса поселення розташована на кілька де-

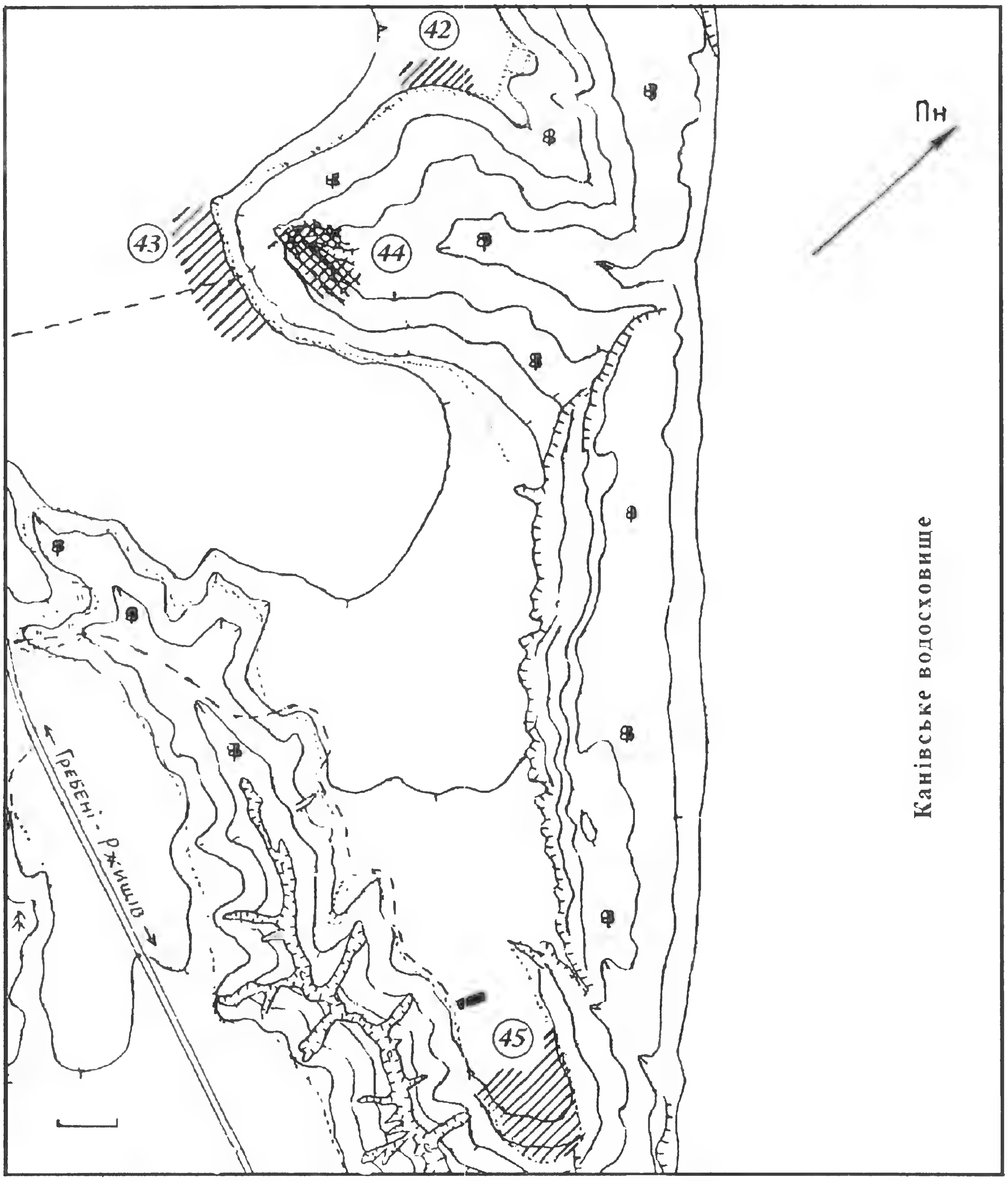
42
43
44
45
Пн
Канівське водосховище
Гребені-Ржищів

Рис. 14. План розташування пам'яток 42—45 на ПнЗ від Ржищева.

сятків метрів нижче за плато. Вона руйнується верхів'ям яру, що проходить у котловині.

Пам'ятка обстежувалась у 1960 р., коли тут була виявлена давньоруська та ліпна кераміка (можливо, скіфська)[1]. У 1991 р. М. Ю. Відейко зібрав тут давньоруську кераміку[2].

Під час нашого обстеження 1993 р. в урвищах яру виявлено культурний шар товщиною біля 1 м, який містив давньоруську кераміку.

Назва урочища вказує на наявність в цій місцевості якихось укріплень. Експедиція 1960 р. спеціально обстежувала цю ділянку, але нічого, крім окопки лісу навколо котловини, не виявила. За свідченнями О. В. Сєрова, городище знаходиться на ПдС краю котловини. На карті 60-х років XIX ст., що зберігається в ЦНБ, городище показано з Пд краю Янчиного яру. Є ще мис на ПнЗ краю котловини, біля п. 42, який найбільш зручний для городища. Під час обстеження 1993 р. на Пн від місця виявлення давньоруського культурного шару, в З частині котловини ми бачили валоподібний насип висотою 0,5—1 м та шириною 5—6 м, який тягнувся з Пд на Пн на відстань більш як 100 м, іноді повертаючи майже під прямим кутом. Більш детально обстежити місцевість заважали чагарники, з воєнної точки зору наявність укріплень в котловині недоцільна.

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 9, п. 5.
[2] Відейко, 1991, с. 1.

РЖИЩІВ

45. Поселення трипільської культури та давньоруське в ур. Жидова Долина

Пам'ятка відстоїть від Пн краю селища міського типу (смт) на ПнЗ на 1,3 км, займає мис берега Дніпра, утворений балкою-яром Жидова Долина. З Пн він обмежений схилами Дніпра, зі С — гирлом яру, з Пд — самою балкою. Мис орієнтований по лінії ПнЗ—ПдС і має у цьому напрямку незначний нахил. За 450 м на Пд від мису, за балкою, проходить шлях Гребені-Ржищів (рис. 13, 45; 14, 45)

Поселення розташоване на території санаторію, на С від його будівель. Воно частково пошкоджене прокладеними тут алеями. Цю пам'ятку виявлено під час розвідки 1985 р., на площі 180x180 м було зафіксовано 7 майданчиків від трипільських жител, розташованих по овалу. За матеріалами поселення датується етапом В II[1]. Крім цього, на площі 200г180 м зібрано кераміку Київської Русі[2].

---

[1] Мовша, Бузян, Колесников, 1985, с. 20—23.
[2] Там же, с. 25.

46. Багатошарова пам'ятка в ур. Старе Містечко

Розташована на пагорбі берега висотою 30 м над Дніпром в Пн частині смт. З трьох боків пагорб захищений природним рельє- фом — з ПнЗ боку — глибоким (до 20 м) яром з стрімкими схилами, з ПнС — урвищем висотою біля 20 м над берегом, з Пд — крутими схилами пагорба до дніпровської затоки в гирлі р. Леглич (рис. 13, 46).

Вся С (прибережна) частина зайнята нафтовими складами, З — садибами. На пагорбі в XVII ст. розміщувалась міська фортеця, яка мала цитадель, збереглись плани цієї фортеці середини XVII ст.[1].

Укріплення займали всю площу пагорба розмірами 500г250 м. Зараз вони повністю знівельовані, хоча спуск до Дніпра в Пд частині Старого Містечка проходить по балці, яка, очевидно, служила ровом фортеці.

У 1960 р. в урвищах й на городах зібрана давньоруська кераміка, а в урвищі берега були помітні котловани жител з керамікою, кістками тварин та печиною[2]. Під час нашого обстеження 1993 р. на пляжі під горою виявлена кераміка виключно XVIII—XIX ст. та декілька людських кісток. На ПнЗ від урочища за яром розташований ще один майданчик, обмежений з ПнЗ другим яром, його довжина вздовж Дніпра — біля 150 м. В урвищі був помітний культурний шар товщиною 0,5—0,7 м, а на березі під цією горою нами та М. Ю. Відейком у 1993— 1994 рр. зібрано ліпну кераміку невизначеного часу.

---

[1] Див., зокрема, спеціальну карту України Г. Боплана.
[2] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 13, п. 2.

47. Курган

Знаходиться на ПдС околиці смт обабіч шляху на с. Півці, відстань на Пн шляхом до краю Ржищева — 1,1 км, на ПнЗ до мосту через р. Леглич в Пд частині смт — 1,9 км, на Пн до берега Дніпра (на ПдС від пристані) — 3 км (рис. 13, 47). Відстань на З до шляху Ржищів-Півці — 50 м. Цей кураган зображено на трьохверстній карті XIX ст. Він позначений на карті 1:200 000. Курган розораний, на його вершині стоїть тригонометричний знак.

48. Поселення трипільської та черняхівської культури в ур. Рипниця

Знаходиться на ПдС околиці смт в 1,5 км на ПдС від виїзду з нього на с. Півці. За 1 км на З проходить шлях Ржищів-Півці, відстань до Дніпра — 2,5 км (рис. 13, 48).

Займає мис, утворений верхів'ями балок Рипниця, яка тягнеться далі на ПдС до Уляників, та другої, яка виходить до Рипниці. Перша з них обмежує поселення з Пн та ПнС, друга з Пд та ПдС.

Відкрите розвідкою 1985 р., було простежено 21 майданчик від жител, які розташовані колом діаметром 120 м та двома дугами по боках діаметром 300 м. На пам'ятці зібрано трипільську та, в основному, черняхівську кераміку[1].

---

[1] Мовша, Бузян, Колесников, 1985, с. 20; Колесников, 1993, рис. 15 на с. 54.

49. Поселення трипільської культури в ур. Хомине

Розташоване на С околиці смт між селищним центром та колишнім с Монастирок (зараз район смт біля будівельного технікуму). Знаходиться за

2 км на ПдС від причалу і 1,2 км від берега Дніпра (рис. 13, 49).

Займає край плато в верхів'ї балки-яру, яка йде на Пн та виходить до Дніпра на З від Іван-Гори. В кілька сотнях метрів на С від поселення знаходиться Алея Героїв (шлях до Монастирка), на ПдС — перехрещення алеї з шляхом Ржищів-Уляники.

Пам'ятку відкрив М. Ю. Відейко у 1991 р.[1]. ї розміри становлять 200г220 м., поселення датується етапом С І.

---

[1] Відейко, 1991, с. 2; його ж звіт за 1992 р., с. 17.

50. Давньоруське городище. Багатошарова пам'ятка в ур. Іван-Гора

Розміщується в С частині смт на останці корінного берега висотою 55 м над рівнем водосховища. Відстань від гори на Зх до причалу — 1,6 км, на ПдСх до будівельного технікуму — 1,5 км.

Майданчик орієнтований по лінії С—З паралельно Дніпру, в західній частині має ширину біля 60 м, в центральній — 50 м, поступово звужується в східній. Довжина майданчика — біля 250 м, його площа — більше 1 га.

З Пн гора обмежена урвищем, зі С — кар'єром цегельного заводу, з Пд — великою балкою, а з З — відгалуженням цієї балки. На З від майданчика гори за згаданою балкою розміщується мис, орієнтований по осі ПнЗ—ПдС (рис. 13, 50; 15, 50).

На цьому мисі розташована прямокутна котловина, оточена валом, який утворився від виїмки грунту. Це — залишки укріплення, спорудженого за наказом польського короля Яна Казимира для охорони переправи польської 90-тисячної армії через Дніпро, яка відбулася 13 листопада 1663 р.[1] Укріплення згадуються у В. Б. Антоновича[2]

Археологічне обстеження Іван-Гори провела В. Є. Козловська у 1926 р. На горі та прилеглих до неї полях дослідницею виявлена енеолітична (трипільська?) кераміка, раковини unio, кістки тварин та кілька черепків слов'янської [illegible] Давньоруське городище на Іван-Горі пов'язують з літописною зга[illegible] р. про город Іван. На ньому провів широкі дослідження В. К.

Гончаров у 1960—64, 1967 рр.[4] та П. П. Толочко з Н. В. Блажевич у 1982—83 рр.[5]

Схили гори були укріплені ескарпами, які простежуються з Пд боку. Верхній проходив за 6—6,5 м від краю дитинця, він мав ширину 5,5—6 м і глибину 2—2,5 м. Другий, який простежувався в окремих місцях, знаходився в 7—8 м від попереднього і мав таку ж ширину при глибині 0,5—0,6 м[6].

Всього за роки розкопок досліджено 3429 м^2 площі городища, на якій виявлено 42 житла, 8 будівель, 10 господарських ям та 11 печей-сушилок для зерна. Над схилом Дніпра виявлено також гончарний горн[7].

В об'єктах та культурному шарі (його товщина коливалась в межах 0,5—1,2 м) виявлені різноманітні матеріали XI—XIII ст. — кераміку, скляні браслети, бронзові прикраси, зброю, побутові речі, уламки жорен[8]. Серед найбільш цікавих знахідок можна відзначити свинцеву печатку[9], 2 візантійські монети[10], розвал амфори з клеймом[11], уламки плінфи та цегли-литовки з канелюрами (товщиною 7,5 см та шириною 10 см)[12].

Крім давньоруських, на городищі виявлено й більш ранні матеріали. В Пн частині пагорба понад краєм зустрічалась кераміка доби бронзи та скіфська[13], а в ПдЗ частині — зарубинецька[14]. Виходячи з того, що розкопки 60—80-х років не виявили трипільських матеріалів, про які згадує В. Є. Козловська, можливо, вони були знайдені на З від городища, на мису з чотирикутним пізньосередньовічним укріпленням.

Поруч з городищем знаходилось селище, розташоване на Пд від Іван-Гори на схилах балки[15] та на ПдС, де над кар'єром (який сильно зруйнував посад) були виявлені котловани жител XII—XIII ст. з печами.

Зараз частина городища засаджена лісом.

---

1 Похилевич, 1864, с. 49.
2 Антонович, 1895, с. 29.
3 Козловська, 1927, с. 41.
4 Гончаров, звіти за 1960—1967 рр
5 Толочко, Блажевич, звіти за 1982—1983 рр.
6 Гончаров, 1960, с. 5.
7 Толочко, Блажевич, 1983, с. 14.
8 Гончаров, 1960,
с. 7—11.
9 Гончаров, 1961, с. 14.

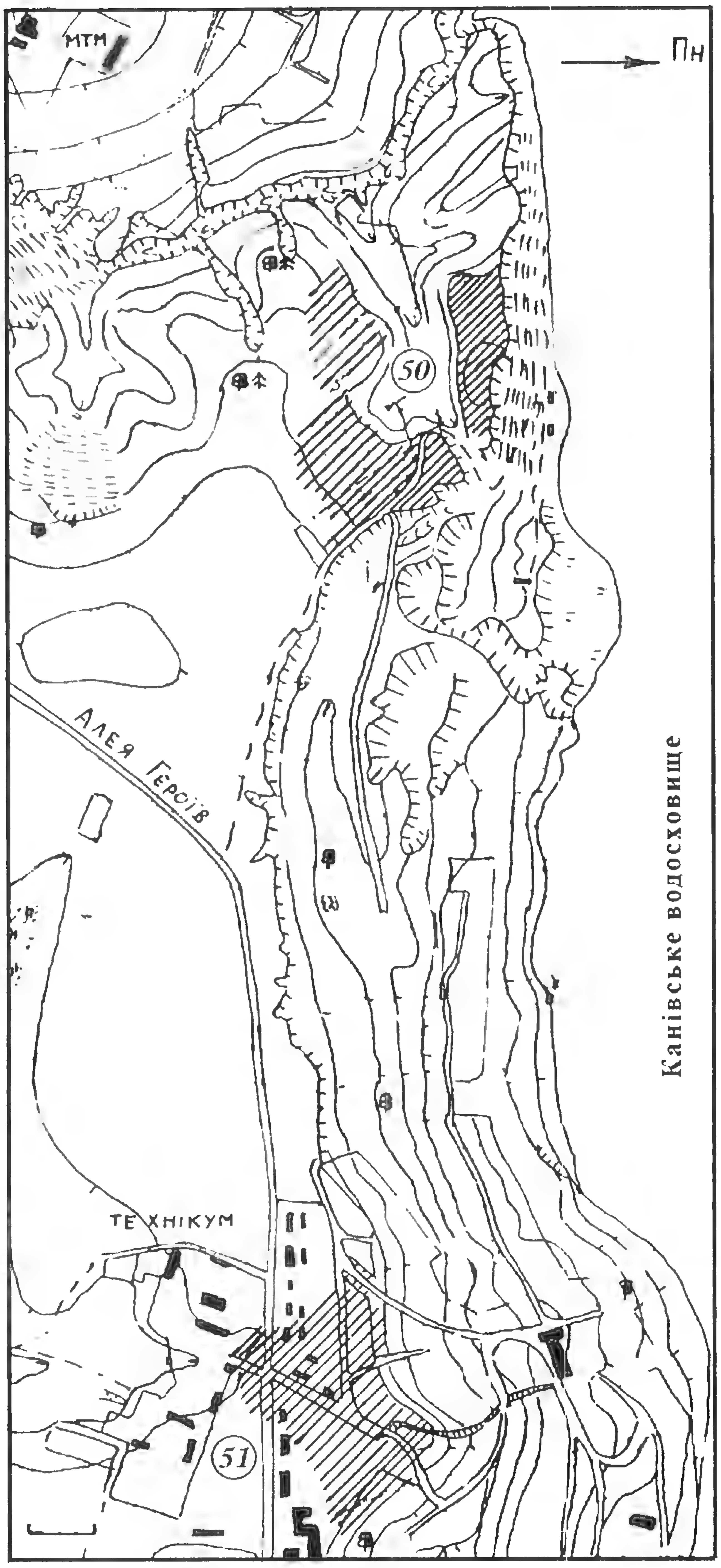

Рис. 15. План розташування пам'яток 50, 51 на С краю Ржищева.

10 Кропоткин, 1962, с. 33.
11 Гончаров, 1962, с. 4.
12 Гончаров, 1960, с. 16, щоденник 1, с. 13, щоденник 2, с. 10; його ж, 1964, щоденник с. 22, 29; його ж, 1967, с. 12.
13 Толочко, Блажевич, 1982, с. 3; Гончаров, 1964, с. 4, щоденник за 26. VII. 1964.
14 Гончаров, 1961, с. 17— 18; його ж, 1967, с. 9.
15 Гончаров, 1960, щоденник 1, с. 10; Відейко, 1991, щоденник, с. 46. 16 Гончаров, 1960, с. 5—6.

51. Багатошарове поселення в ур. Монастирок.

Пам'ятка розташована на С околиці Ржищева за 1,6 км на С (з незначним відхиленням на Пд) від давньоруського городища в ур. Іван-Гора (дивись п. 50). Вона займає край плато високого берега Дніпра (висота — 80 м) над колишнім селом Монастирок, де знаходився Преображенський монастир. На території пам'ятки та на Пд від неї розташовані корпуси будівельного технікуму. Відстань від краю плато до Дніпра 0,5 км (рис. 13, 51; 15, 51).

Поселення відкрито у 1960 р., коли тут було знайдено ліпну кераміку[1]. У

1963—64 рр. В. К. Гончаров під час розвідувально-рятувальних робіт зафіксував матеріали трьох епох — трипільської, зарубинецької та давньоруської. Більш давні матеріали концентрувались вздовж берега, а давньоруські поширювались і на Пд вглиб плато.

Трипільську кераміку виявлено в траншеї, а при будівництві одноповерхового житлового будинку технікуму на глибині 0,6 м знайдено майданчик трипільського житла, складену з глиняних плиток. Зарубинецьку кераміку виявлено в уже згаданій траншеї.

Найбільша кількість матеріала належить давньоруському поселенню. У 1963 р. в зрізі дороги-спуску до колишнього монастиря, були зафіксовані залишки спалених дерев'яних будівель, серед яких досліджено два житла XI—XII ст. У 1964 р. перпендикулярно краю плато було прорито траншею водопроводу, яка тягнулась вздовж вулиці від сходів на схилі до перехрестя з дорогою на Ржищів. Протягом 200 м на глибині 0,8—1,5 м виявлено давньоруську кераміку, а також залишки 8 жител та 5 господарських ям. В житлах знайдено кераміку, скляні браслети, залізні предмети, кістки тварин. Всі без виключення житла були спалені[2].

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 13., п. 3.
2 Гончаров, звіти за 1963 і 1964 рр.

БАЛИКО-ЩУЧИНКА

52. Поселення трипільської культури в ур. Гарди

Знаходиться на Пн околиці села. Відстань на Пд до центру села — 0,6 км; на ПдС до місця впадіння струмка Коржева Гребля (який тече через Балики) в Дніпро — 1,3 км; на ПнЗ до стадіону Ржищівського будівельного технікуму — 1,3 км. Займає плато корінного берега висотою 75 м над рівнем водосховища. З Пн та ПнС обмежене урвищами берега, із З — верхів'ям яру, з Пд — яром та схилами до Баликів (рис. 13, 52). Краєм урвища плато проходить грунтова дорога Балики—технікум, поверхня пам'ятки засаджена лісом.

Поселення відкрите В. Є. Козловською у 1926 р., тоді на полі було знайдено велику кількість черепашок unio та кераміку етапу В, а також уламки кременя[1]. Під час розкопок виявлено культурний шар товщиною 0,8—1 м., знайдено 3 купи з черепашками unio та helix, невеликою кількістю риб'ячих кісток та лузги, ще менше кісток тварин, а також керамікою та дрібними включеннями вугілля й печини. Купи мали висоту 0,4—0,8 м, а ями під ними — глибину 0,5—0,8 м та діаметр 1—1,5 м. Мальована кераміка становила всього 8% від загальної кількості знайденої. Ця пам'ятка є тимчасовою оселею трипільської людності.

В 30-ті роки поселення вивчалась С. С. Магурою. Всього було знайдено 14 жител, основна частина яких розміщувалась на верхній частині схилу, який йшов до яру з струмком[2]. Під час обстеження 1960 р. в урвищі виявлена смітникова яма з раковинами unio, що мала розміри 1,5г0,7г0,7 м. Знахідки з ями аналогічні зробленим В. Є. Козловською, М. М. Шмаглій датував кераміку етапом СІ[3]. Не виключено, що пам'ятка може розташовуватись трохи на ПнЗ, ближче до технікуму.

---

1 Козловська, Розшуки та розкопи ...с. 41-43.
2 Магура, архів С.С.Магури, № 3.
3 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 14-15, п.1.

53. Поселення трипільської культури між с. Балики та Щучинка

Займає край пагорбу висотою 50 м, який розділяє села Балики та Щучинку. З Пн пагорб обмежений долиною струмка Коржева Гребля, в якій розташоване с. Балики, з Пд — долиною р. Чучинки та с. Щучинка. Відстань від поселення на Пн до устя Коржевої Греблі — 0,3 км, на ПдЗ до школи та клубу в с. Щучинка — 0,9 км, на ПдС до пристані — 1 км (рис. 13, 53; 16, 53).

Поселення знаходиться на полі, обмеженому з ПнС урвищем Дніпра, яким воно частково зруйноване. За 0,4 км на Пд від нього проходить дорога та високовольтна ЛЕП, а за 0,3 км на ПдС знаходиться крайня садиба с. Щучинка.

Ця пам'ятка відкрита В. В. Хвойкою і обстежувалась ним в кінці XIX ст.[1] Було знайдено декілька жител, в яких виявлено керамічні, рогові, кістяній крем'яні вироби[2]. Незначні сліди поселення прослідкувала В. Є. Козловська в 1926 р.[3] Поселення обстежувалось також М. М. Шмаглієм у 1960 р.[4] та

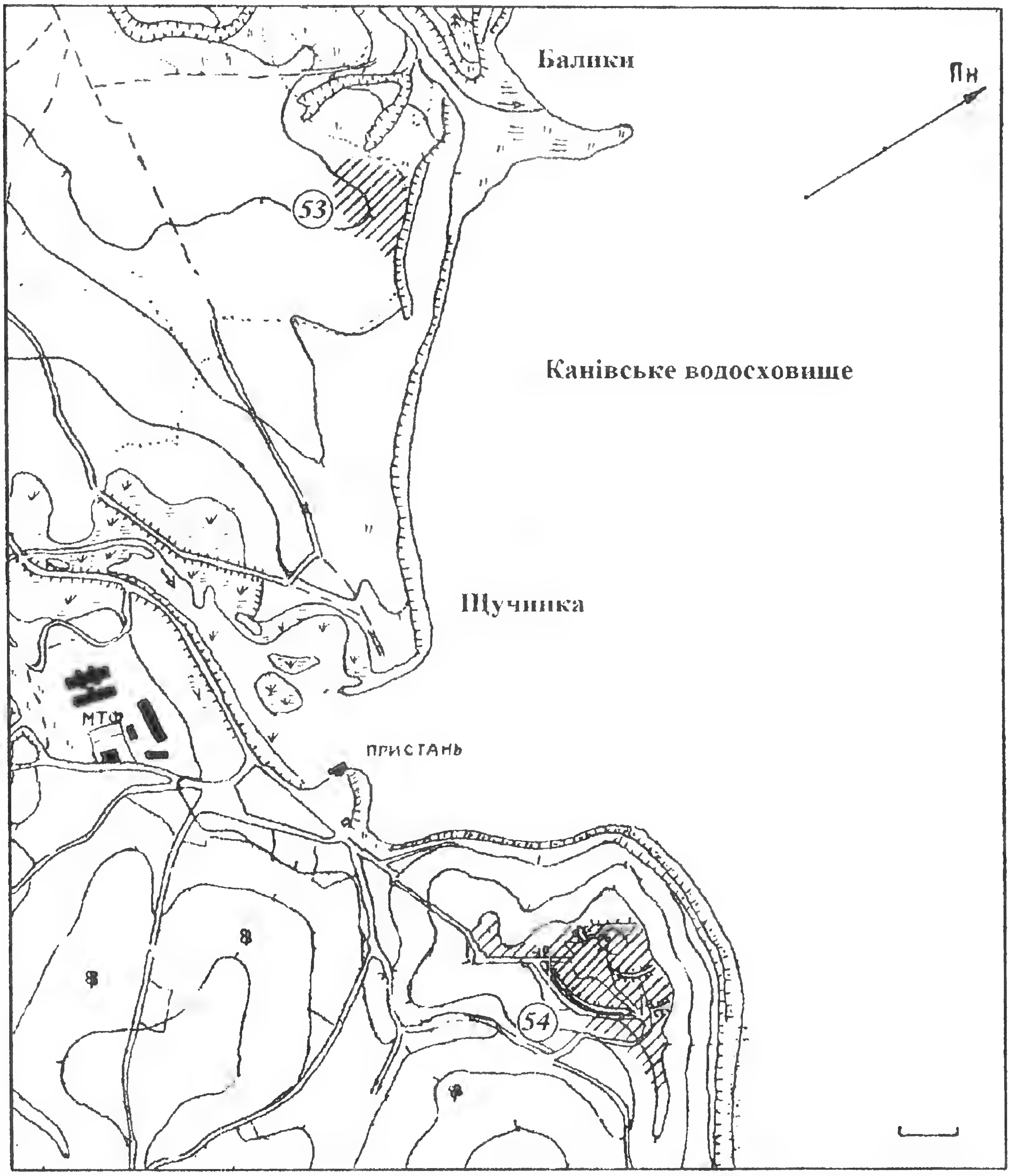
Балики
Пн
53
Канівське водосховище
Щучинка
МТФ
ПРИСТАНЬ
54

Рис. 16. План розташування пам'яток 53, 54 в с. Балико-Щучинка.

Ю. М. Олійником у 1987 р. На початку 90-х років В. П. Дудкін провів на ньому геомагнітну зйомку, яка зафіксувалала біля берегового урвища розкопи В. В. Хвойки. З подачі М. М. Шмаглія поселення в ур. Гарди (див. п. 52) та описане нами іноді помилково ототожнюють[5].

---

1 ЗРАО., с. 12-20.
2 Козловська, 1928, с. 18;
3 Козловська, Розшуки та розкопи ..., с. 41, п. 6.
4 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 13.
5 Там же, с. 14.

54. Давньоруське городище в ур. Городок. Багатошарова пам'ятка

Знаходиться в ПнС частині с. Щучинка на пагорбі (висотою до 60 м) корінного берега Дніпра, за 0,6 км на ПдЗ від пристані та затоки в гирлі р. Чучинки (рис. 16, 54; 17, 54). З Пн, ПнС та З гора обмежена кручами Дніпра, з Пд проходить широка балка з садибами, яка відокремлює гору від більш високого плато. Тільки з ПдС гора з'єднується з плато перешийком, який тягнеться вздовж урвища. Більша частина городища забудована меморіалом та засаджена деревами.

Давньоруське городище ототожнюють з літописним Чучином, що згадується під 1100 р., воно мало дві лінії укріплень. Дитинець округлої форми площею біля 1,2 га займав вершину гори. З напольного боку він укріплений валом, який сягав висоти до 3 м з внутрішнього боку, та ровом. Дитинець був захищений також ескарпами, відрізок одного з яких зберігся в ПнЗ частині. Друга лінія валу з ровом була менш потужною (2,5 м з зовнішнього боку). Вона проходила дугою на відстані 60—85 м від укріплень дитинця й захищала окольний град площею біля 1,8 га., загальна площа городища становила біля 3 га.

Городище відоме з XIX ст.[1] У 1960 р. було оглянуте під час розвідки М. Ю. Брайчевським та Н. М. Кравченко[2]. У 1961—62 та 1964—65 роках на ньому проводила дослідження експедиція під керівництвом В. Й. Довженка[3].

Розкопано площу біля 2000 м2, а також вивчені укріплення.[4] В валу дитинця виявлені рештки зрубів-городень, які йшли двома рядами. В Пн частині дитинця біля краю площадки знайдено патерну. її продовження виявлено на схилі в 20 м від провалу на дитинці. Штольня шириною 1 м та висотою 1,5 м проходила на глибині 3 м, на схилі потерну простежено на ділянці довжиною 7 м.[5] Товщина культурного шару становила 0,5—1 м. За 4 роки досліджень знайдено 23 житла (з них 9 горілих), 7 будівель, декілька наземних печей для сушки зерна, 12 господарських ям Знахідки в основному датуються XI—XII ст., серед них — бойова сокира, бронзовий кістень, стремена (все в одному житлі — розкопки 1962 р.), залишки кількох відер, жорна, велика кількість кераміки, залишки дерев'яного посуду. Найбільш цінна знахідка— мідна штампована пластина із зображенням св. Василія в повний зріст, знайдена в одному із залишених жител на дитинці[6]. Серед рідкісних знахідок — 3 уламки цегл-плінфи в кліті валу[7] та плінфоподібної цегли в житлі 6[8], плінфи над житлом 17[9] (за нумерацією В. Й. Довженка).

Селище розташовувалось також на березі Дніпра під городищем, в місці впадіння р. Чучинки. У 1961 р. на першій надзаплавній терасі були виявлені залишки житла (?) з напівзруйнованою піччю, яка містила кераміку XII ст.

Крім давньоруських, на горі зустрічались й більш ранні матеріали. М. Ю. Брайчевський відмічає знахідки ліпної кераміки пізнього трипілля або доби бронзи. Під час розкопок В. Й. Довженка виявлено різночасовий матеріал. До доби бронзи (або пізнього трипілля) можна віднести крем'яний скребок та наконечник стріли. До цього ж часу відноситься ліпна товстостінна кераміка від біконічних горщиків з лінійним орнаментом та «гусеничкою». Скіфським часом датуються уламки з «перлинами» та пальцевими вдавленнями.

Виявлена проста груба та лощена кераміка зарубинецького часу, а також уламки амфор III—II ст. до н. е.[10]

---

[1] Фундуклей,1895, с. 30.
[2] Брайчевський, Кравченко, 1960, с. 5—6, п. 26.
[3] Довженок, звіти за 1961, 1962, 1964, 1965.
[4] Довженок, 1961. с. 7.
[5] Довженок, 1965, с. 15—16.
[6] Довженок, 1961, с. 11.
[7] Там же, щоденник 1, с. 45.
[8] Довженок, 1965, щоденник Р.А.Юри, с. 7.
[9] Довженок, 1961, щоденник 1, с. 38;
[10] Кропоткин, 1970, с. 49.

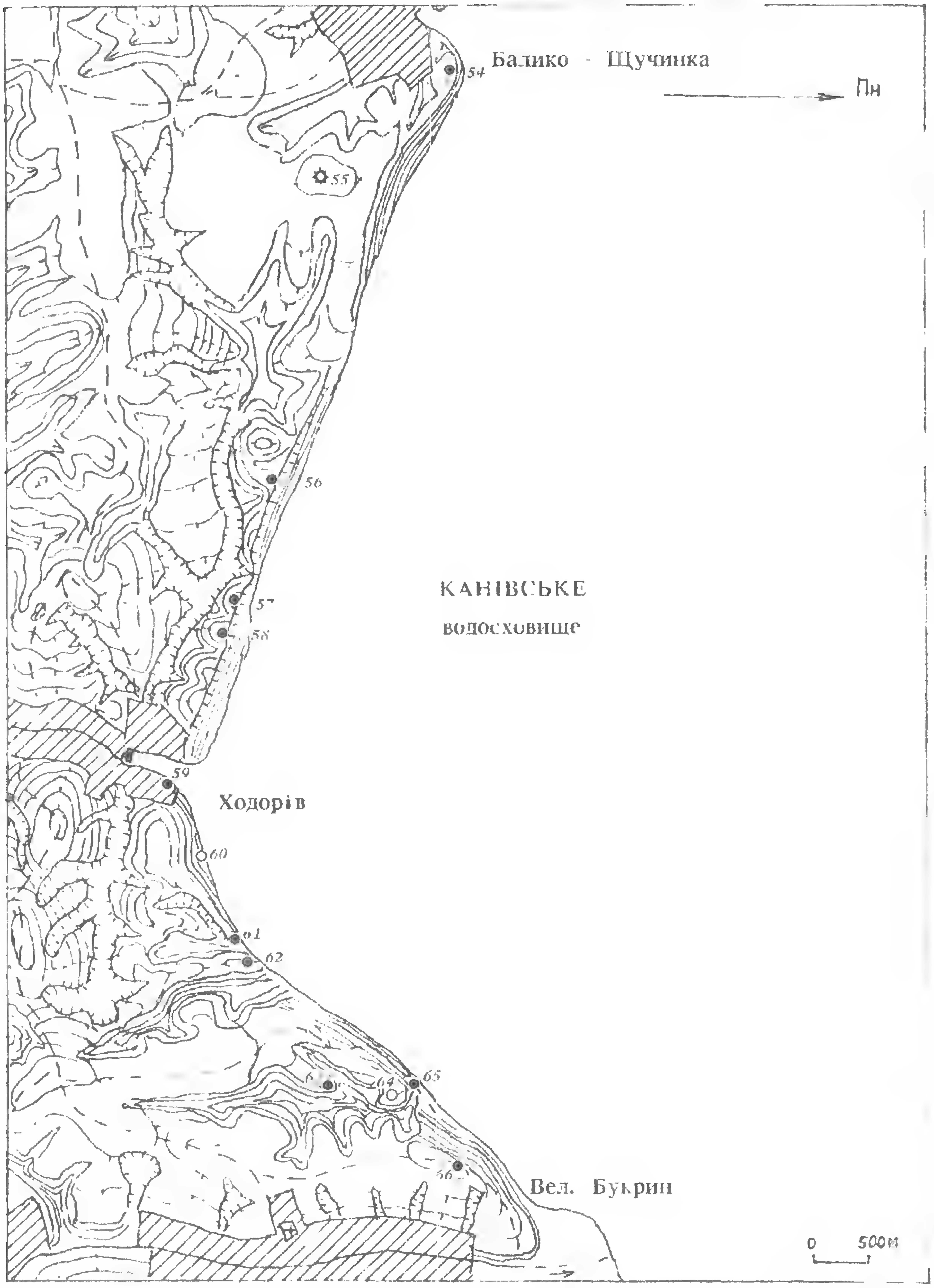
Балико - Щучинка
54
Пн
55
56
КАНІВСЬКЕ
водосховище
57
58
59
Ходорів
60
61
62
63
64
65
66
Вел. Букрин
0 500м

Рис. 17. План-схема розташування археологічних пам'яток (55—66) між с. Балико-Щучинка та Великий Букрин.

55. Кургани

На полях Балико-Щучинки в кінці XIX ст. налічувалось 22 кургани[1]. Деякі з них розкопувались. Зокрема, у 1840 р. в одному з них викопано кістяки вершника та коня, що супроводжувались зброєю, вудилами, стременами й прикрасами сідла та вуздечки[2]. В. В. Хвойка розкопав скіфське поховання з залізними панцирем та поясом[3]. Зараз біля села збереглось декілька курганів. Два з них розташовані на ПдЗ від західного краю Баликів (на відстані 0,8 км), за 1,4 км на ПнЗ від західного краю Щучинки та 2 км на ПнЗ від Пн краю с. Уляники. Відстань від курганів до Дніпра — 2 км (рис. 13, 55). Кургани стоять на полі на ПнС від шляху Ржищів-Уляники, за 150 м від нього, навпроти трансформаторської будки. Висота насипів 0,5 та 1,2 м, діаметр — 12 та 22 м, кургани орються[4].

Ще один, дуже розораний курган, стоїть на березі Дніпра за 1,45 км на ПдС від дитинця городища (див. п. 54). Відстань від кургану на Пн до краю плато (ур. Воронів Ліс) — 200 м, до берега Дніпра — 0,6 км. За 50 м на З знаходиться схил балки, яка біля городища виходить до гирла р. Чучинки, а за 350 м на С починається Березова балка (рис. 17, 55).

Висота кургану становить 0,6 м, на ньому встановлено тригонометричний знак, який позначено на карті 1:200 000.

---

[1] Антонович,1894, с. 30;

[2] Там же.

[3] Козловська, Провідник по археологічному відділу..., с. 29;

[4] Відейко, звіт ... за 1991 р., щоденник, с. 25.

ХОДОРІВ

56. Поселення трипільської культури в ур. Мошковий Рів

Розташоване за 2,8 км на ПнЗ від околиці села, займає мис корінного берега Дніпра висотою до 70 м над рівнем водосховища, мис орієнтований з

ПнЗ на ПдСх. З Пн та С обмежується береговим урвищем, перерізаним ярами, з ПдЗ знаходиться коротенька балка. З ПдСх мис з'єднується з більш високим плато нешироким (біля 50 м) перешийком, його Пд частина засадженаа лісом (рис. 17, 56).

У 1960 р. на схилах мису виявлені скупчення раковин unio, кераміка, кремінь, шматки печини трипільської культури[1].

---

[1] Брайчевський, Кравченко, 1960, с. 1, п. 1.

57. Поселення доби бронзи та скіфського часу біля ур. Руда Гора.

Знаходиться за 1,3 км на ПнЗ від крайньої садиби села (ПнЗ околиця). Займає гору висотою 55 м. З Пн значна частина гори високим урвищем виходить до Дніпра, із З та С гора відокремлена невеликими балками, які виходять в довгий яр — балку Березову

Вздовж яру південним схилом гори проходить грунтова дорога, гора засаджена акацією (рис. 17, 57; 18, 57).

Під час розвідки 1960 р. на горі виявлено кераміку з відбитками «гусенички» та «мотузковим» орнаментом доби бронзи, кераміку з «перлинами» скіфського часу, керамічне прясло та кремінь[1].

---

[1] Брайчевський, Кравченко, 1960, с. 2, п. 4.

58. Поселення доби бронзи в ур. Руда Гора.

Гора знаходиться за 1 км на ПнЗ від краю села (рис. 17, 58; 18, 58). З Пн обмежена величезним дугоподібним урвищем берега, зі С — яром, який виходить до Березової балки, із З — балкою, за якою знаходиться гора з описаним вище поселенням (див. п. 57). Поверхня гори зайнята посадками акації та дуба.

У 1960 р. на ній були зібрані дрібні уламки кераміки з розчі-сами на внутрішній поверхні, кістки тварин, шматки печини, уламки кремня доби бронзи. Не виключено, що матеріали цього часу з п. 57, 58 складають одну пам'ятку[1].

---

[1] Брайчевский, Кравченко, 1960, с.1-2, п. 3.

59. Багатошарове поселення біля Ходорівської затоки.

Знаходиться на березі затоки в гирлі річки, що протікає через село, зайняте садибами, відстань до причалу — 0,5 км (рис. 17, 59).

У 1960 р. на береговій терасі на глибині 0,2—2 м був зафіксований

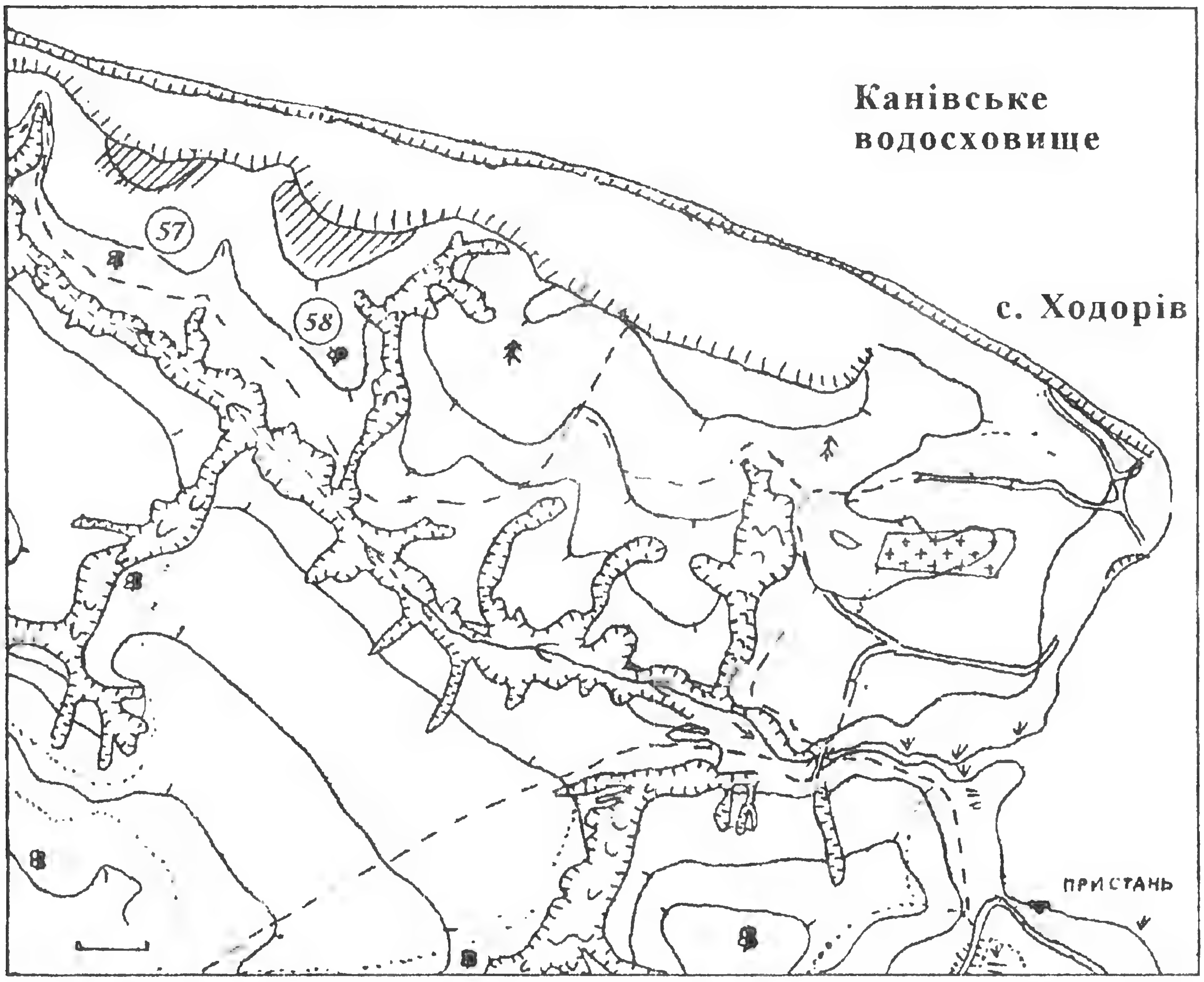

Рис. 18. План розташування пам'яток 57, 58 на ПнЗ від с. Ходорів.

культурний шар. З нього походить кераміка доби бронзи, XVII—XVIII ст.[1], окремі гончарні уламки[2], схожі на давньоруські, та кераміка зарубинецького часу[3].

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 2, п. 5.
2 Там же, щоденник, с.10, п. 6.
3 Усне повідомлення Н. В. Блажевич.

60. Поселення доби бронзи та давньоруське.

Пам'ятка розташовувалась на береговій терасі на ПнС від краю села (рис. 17, 60), приблизно за 0,5 км нижче по Дніпру від поселення (див. п. 59).

У 1960 р. на ній було виявлено ліпну кераміку доби бронзи, давньоруську XII—XIII ст. з валикоподібним вінцем, а також матеріали XVII—XVIII ст. — кераміку та кахлі[1]. Вже тоді тераса була сильно деформована розмивом Дніпра та зсувами берега. Можливо, ця пам'ятка вже повністю знищена водосховищем.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 2. п. 6, с. 7, п. 29.

61. Давньоруське городище в ур. Городок. Багатошарова пам'ятка

Розташована за 2 км від пристані та 1,3 км на ПнС від крайніх садиб (ПнС околиця села). Займає мис корінного берега висотою до 45 м над рівнем водосховища. З Пн обмежена урвищем берега, зі С — гирлом балки-яру, з Пд — яром. Невеликим перешийком (шириною біля 30 м) з'єднується з більш високим берегом Дніпра (рис. 17, 61; 19, 61).

На мису розташоване давньоруське городище площею 0,27 га, з напольного боку воно укріплене валом з використанням природного пагорбу в західній частині городища. Перед ним зберігся рів шириною 6—7 м та глибиною понад 4 м, рів переходить в ледь помітний ескарп, який тягнеться з Пд боку мису, і виходить на С бік мису до Дніпра. Над ним зі східного боку гори проходять ще два ескарпи.

Городище обстежувалось під час розвідки 1960 р.[1] У 1962 р. на ньому проводив розкопки М. П. Кучера[2], у 1984—85 рр. — П. П. Толочко, Н. В. Блажевич, Н. Ф. Ткач[3]. За ці роки розкопано 951 м2 площі, на якій виявлено різночасовий матеріал. До XI—XIII ст. відносяться 11 жител (8 — спалених), 11 будівель (1 спалена) та 14 господарських ям. Крім цього, виявлено 1 гончарний горн та 1 залізоплавильний (?). Знайдено велику кількість кераміки, прясла, скляні браслети, побутові речі.

До найдавніших епох належить 1 житло та 1 яма доби бронзи, багатоваликова ліпна кераміка з мотузковим та геометричним орнаментом, розчісами на внутрішній поверхні. Зарубинецькі матеріали виявлені в 2 житлах, 2 будівлях та 15 господарських ямах. Серед знахідок цього часу уламок червонолакової імпортної посудини[4] та амфорний матеріал II ст. до н.е. — I ст. н.е.[5] До VII—VIII ст. належать 3 уламки гончарного посуду пастирського типу, один з яких має сліди пролощених вертикальних ліній; IX—X ст. можна датувати 3 уламки товстостінних горщиків з лінійним орнаментом[6]. На городищі на глибині 0,6 м виявлено 3 безінвентарні поховання в гробовищах з західною орієнтацією[7].

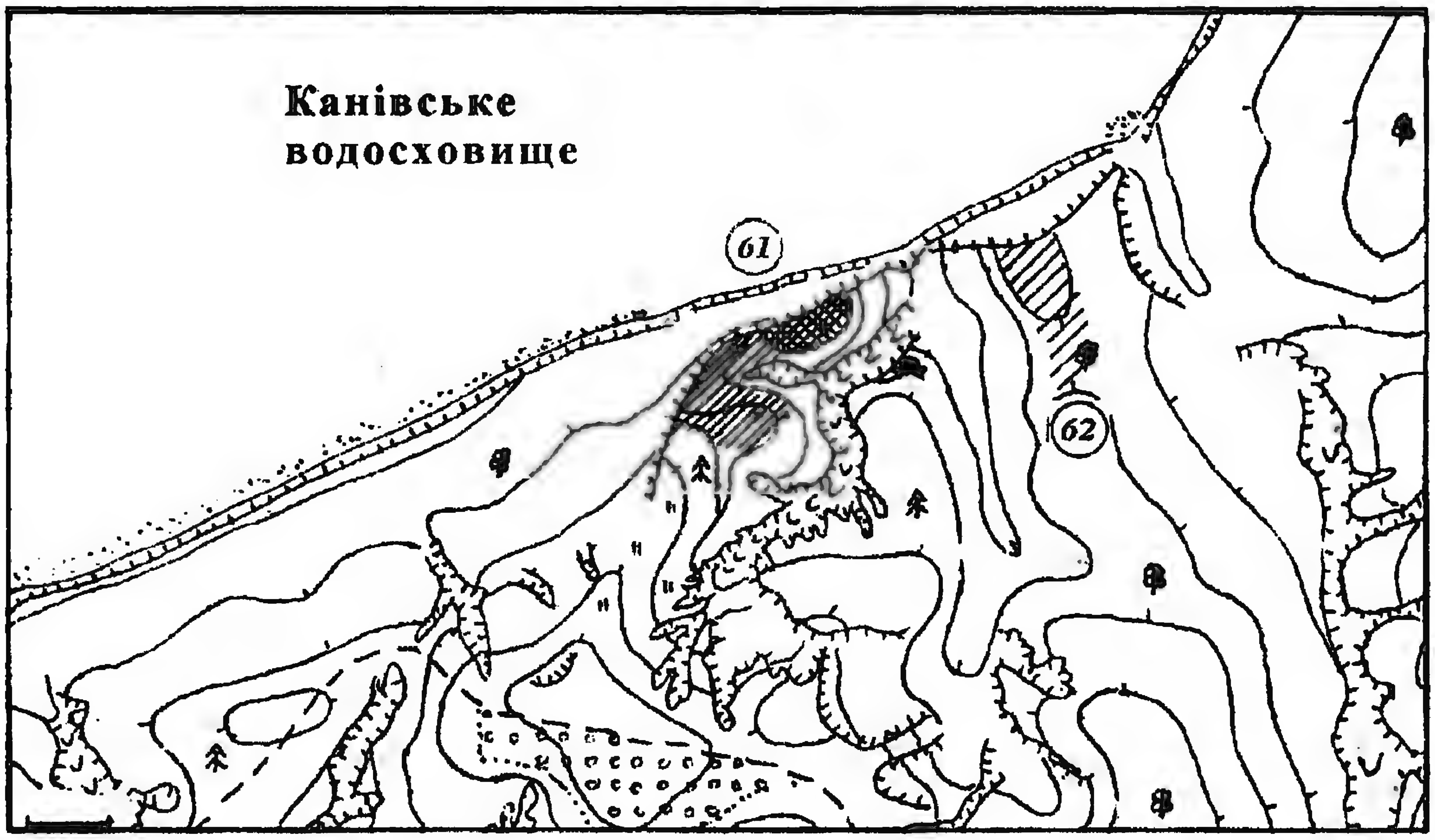

Рис. 19. План розташування пам'яток 61, 62 на ПнС від с. Ходорів.

На З та ПдЗ від мису знаходився посад, де поряд з давньоруською зустрічається кераміка доби бронзи та зарубинецька[8]. Під час нашого обстеження у 1994 р. в 30 м на З від валу в урвищі був помітний не лише культурний шар посаду завтовшки до 0,5 м, але й лінзи об'єктів, в тому числі з печиною глибиною до 2 м. Зараз посад засаджений акацією та хвойними деревами, його край над Дніпром інтенсивно руйнується.

За яром за 100 м на ПдС від городища в 1984 р. виявлено залишки двох кочівницьких поховань з конем[9]. Вони розміщувались на мису, утвореному згаданим яром та балкою, які сходяться на ПдС від городища.

За 450 м на ПдЗ від городища на високому пагорбі берега у 1962 р. М. П. Кучера виявив багато людських кісток, які він вважав залишками курганного могильника[10].

На самому березі Дніпра на Зх від городища у 1960 р. були виявлені залишки багатошарового поселення (доби бронзи, скіфського часу, VIII—IX ст.)[11]. Ретельне обстеження 1994 р. цієї ділянки берега (впрдовж 400 м) не виявило жодних слідів цього поселення, ймовірно, воно повністю знищене Дніпром.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 6. п. 27.
2 Кучера, звіт 1962.
3 Толочко, Блажевич, Ткач, звіт 1964; Блажевич, Ткач, звіт 1985.
4 Кучера, 1962, с. 8, 9, 19.
5 Кропоткин, 1970, с. 49, 79.
6 Кучера, 1962, с. 19, 20.
7 Толочко, Блажевич, Ткач, 1984, с. 12, 13.
8 Кучера, 1962, с. 26.
9 Толочко, Блажевич, Ткач, 1984, с. 13, 14.
10 Кучера, 1962, с. 26, 27.
11 Брайчевький, Кравченко, 1960 с. 7, п. 30.

62. Поселення доби пізньої бронзи в ур. Сорокуха

Розташоване на пагорбах корінного берега Дніпра за 1,6 км від ПнС околиці села та за 250 м на С від городища (див. п. 60). Займає мис висотою 50 м і шириною 80 м над рівнем водосховища, який з Пн обмежується урвищем Дніпра, із З і С — балками (рис. 17, 62; 19, 62). Він засаджений лісом.

Пам'ятку відкрито у 1960 р., коли тут було зібрано велику кількість ліпної кераміки з «шнуровим» орнаментом, защипами та розчісами, багатоваликову та з бантоподібними наліпами[1]. Дрібну кераміку доби бронзи та скіфського часу виявлено під час шурфовки 1984 р.[2] Кераміка доби бронзи зустрічається й на інших пагорбах навколо городища.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 2-3, п. 90.
2 Толочко, Блажевич, Ткач. 1984, с. 13.

ВЕЛИКИЙ БУКРИН

63. Поселення доби бронзи (?)

Знаходиться за 1,2 км на ПнС від будинку сільської школи, займає мис, утворений злиттям двох балок-ярів, за 0,4 км на Пн розташоване ще одне поселення (п. 64). Відстань до Дніпра на ПнЗ — 0,8 км. до тригонометричного знаку— 0,85 км. Мис орієнтований на ПнЗ, в цей же бік йде нахил поверхні (рис. 17, 63).

У 1960 р. на пам'ятці зібрано ліпну кераміку, печину, крем'яні відщепи[1].

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 2, п. 8.

64. Поселення доби бронзи.

Розташоване на ПнЗ від центру села, за 1,5 км на ПнЗ від школи. Займає мис корінного берега, витягнутий з ПнЗ на ПдС, із заходу обмежене балкою, зі сходу та півдня — балкою-яром, засаджений сосновим лісом (рис. 17, 64).

У 1960 р. на ньому були зібрані вінця з защипами та розчісами, крем'яні відщепи[1]. В 1994 р. нами було оглянуто мис, проведено шурфовку, але ніяких археологічних матеріалів не виявлено. Інших мисів зі схожою топографією на цій ділянці узбережжя немає.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 2, п. 7.

65. Багатошарове поселення на березі Дніпра

Розміщується на прибережній терасі за 1,8 км на ПнЗ від школи під мисом (дивись п. 63). Відстань від пам'ятки до тригонометричного знаку на ПдЗ — 1,1 км (рис. 17, 65; 20, 65).

Берегова тераса тягнеться з ПнС на ПдЗ, з північного сходу обмежена болотистою низиною — гирлом величезного яру, який тягнеться паралельно селу, на З від нього. В ПдЗ частині тераса підвищується з 0,5 м до 2 м, її ширина становить 30—50 м. Нею проходить грунтова дорога, що прямує з плато повз тригонометричний знак до Дніпра.

Пам'ятка обстежена нами в 1994 р., культурний шар потужністю 0,5—1 м простежується вздовж берега на 70 м. В ПнС частині виявлено уламки ліпного посуду доби раннього заліза та, можливо, другої половини I тис. н.е.

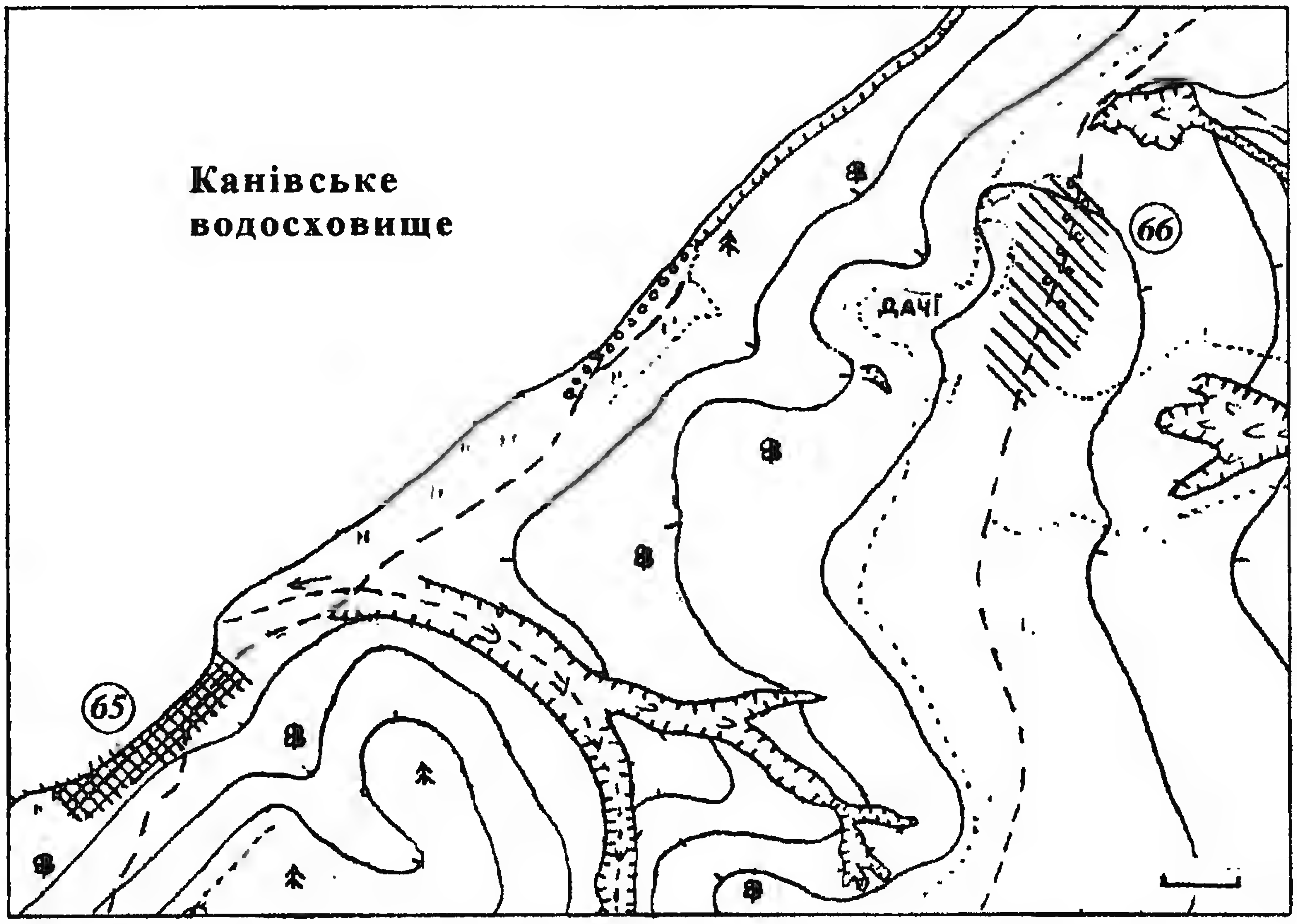

Рис. 20. План розташування пам'яток 65, 66 на З від с. Великий Букрин.

В ПдЗ частині поселення виявлено уламок жорна, денце та стінка давньоруського посуду XII—XIII ст.

Очевидно, саме цю пам'ятку обстежено у 1960 р., коли була знайдена ліпна кераміка доби бронзи або раннього заліза та давньоруська[1].

---

[1] Брайчевський, Кравченко, 1960, с. 7, п. 31.

66. Трипільське поселення в ур. Гора Сорокотяга.

Розташоване на ПнЗ околиці села за 1,5 км на ПнЗ від школи. Займає пагорб корінного берега Дніпра висотою до 70 м над рівнем ріки. Відстань від поселення на ПдЗ до тригонометричного знаку — 2 км. За 0,45 км на С знаходяться садиби села, розташовані на схилі пагорбу. На ПнС та ПдС від поселення знаходяться яри, які виходять до села (рис. 17, 66; 20, 66). Із заходу до поселення прилягають дачні будинки, за якими дніпровським схилом проходить адміністративний кордон між Київською та Черкаською областями. Через поселення проходить грунтова дорога, засаджена деревами.

Поселення тягнеться вздовж берега на 250 м, його ширина становить 60 м, пам'ятку відкрила Т. С. Пассек[1]. У 1960 р. тут були знайдені раковини unio, мальована кераміка[2].

---

[1] Пассек, 1945, с. 11, 12;

[2] Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 11, 12, п. 7.

ТРАХТЕМИРІВ

67. Поселення скіфського та давньоруського часу; поселення і могильник пізньосередньовічного часу (XVII—XVIII ст.)

Знаходиться в північній частині села 150—250 м на ПнЗ від будівлі колишньої школи (тепер — адмінкорпус бази відпочинку). Пам'ятка складається з двох частин — берегової тераси, на якій знаходиться багатошарове поселення, та мису корінного берега, де розташований могильник.

Тераса тягнеться вздовж Дніпра на 150 м, її ширина становить 20—30 м. Вона інтенсивно розмивається і піднімається на 2—3 м над дзеркалом водосховища. Мис корінного берега площею 100х50 м. висотою на 30—35 м над рівнем Дніпра орієнтований стрілкою мису на ПнЗ. Поверхня тераси та мису задернована, ПдСх частина мису зайнята городами (рис. 21, 67; 22, 67).

Пам'ятку відкрито розвідкою Т. С. Пассек у 1945 р., коли біля школи, поруч з місцем колишньої церкви, у викидах ями знайдено великий фрагмент плоскої скіфської миски та декілька інших фрагментів[1]. Під час досліджень Л. І. Виногродської 1991—93 рр. було зроблено зачистку берега Дніпра; товщина культурного шару становила до 1 м. В його нижній частині зустрічалась кераміка скіфського та зарубинецького (?) часу, фрагмент амфори давньоруського часу, в середньому та верхньому шарах — пізньосередньовічна кераміка XVII—XVIII ст. Така ж кераміка, а також невеликі фрагменти кахлей з зеленою поливою зібрані в змиві берега. На пагорбі мису, що над терасою, де й зараз стоїть кам'яний козацький хрест кінця XVII ст., у 1991 р. розкопано козацьку могилу XVII—XVIII ст.[2]

---

1 Пассек, 1945, с. 22 (пункт 19).

2 Виногродська, звіти за 1993-1994 рр.

68. Поселення доби бронзи, пізньосередньовічне (XVII—XVIII ст.)

Розташоване за 150 м на захід від попереднього, 200—250 м на ПнЗ від будівлі колишньої школи. Займає невелике кам'янисте підвищення (висотою до 10 м над рівнем Дніпра) на березі Дніпра при впадінні в його долину Великої трахтемирівської балки, якою тече пересихаючий струмок (рис 21, 68; 22, 68). Раніше на цьому пагорбку стояла церква, а зараз на північ від нього — пляж бази відпочинку. Поверхня пагорба задернована. Тут стоїть пам'ятний знак Української Духовної Республіки.

В піщано-кам'яних зсувах підвищення залишків культурного шару не виявлено. На згаданому пляжі подекуди зустрічаються поодинокі уламки ліпно-

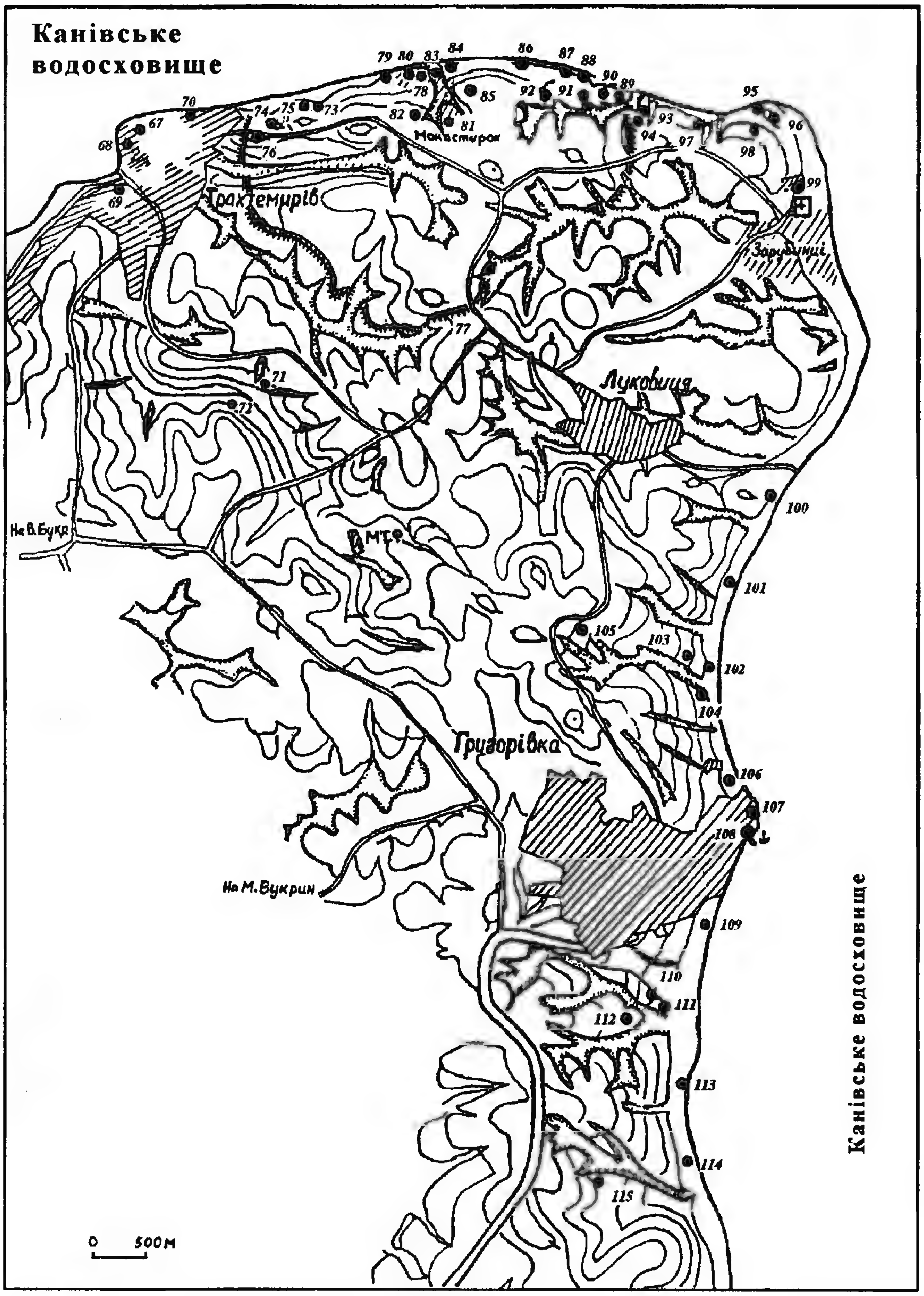
Канівське водосховище
Трахтемирів
Монастирок
Луковиця
Зарубинці
Григорівка
МТФ
На В.Букр
На М.Вукрин
0 500м
Канівське водосховище
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115

Рис. 21. План-схема розташування археологічних пам'яток (67—115) в північній частині Трахтемирівського заповідника (с. Григорівка).

го посуду, в тому числі з характерним для доби бронзи орнаментом у вигляді «гусенички». Відкрите розвідкою Л. І. Виногродської у 1991 р.[1]

---

[1] Виногродська, звіт за 1991 р.

69. Поселення доби бронзи та скіфського часу в ур. Ярок

Розташоване 750 м на ПдЗ від будівлі колишньої школи, через Велику трахтемирівську балку навпроти кладовища.

Займає площу невеликого мису та прилеглої до нього напільної частини. Довжина поселення — 250 м., ширина — до 150 м (в напільній частині). Мис витягнутий по осі ПнЗ-ПдС. Із сходу його схили утворюють лівий край гирла Великої трахтемирівської балки, із заходу проходить досить глибока балка (від якої походить назва урочища) з декількома садибами колишнього села. Висота мису над долиною балки — 20 м, поверхня мису задернована, напільна частина зайнята під городи (рис. 21, 69; 22, 69).

Пам'ятку відкрито розвідкою М. Ю. Брайчевського та Н. М. Кравченко у 1960 р. Тоді на городах було виявлено велику кількість кераміки доби бронзи, в тому числі й раннього її етапу, крем'яний скребок, кістки тварин[1]. Під час нашого обстеження пам'ятки у 1993 р. на городах зібрано ліпну кераміку ранньоскіфської доби (в тому числі пряме тонке вінце з паралельними насічками по верхньому краю та «перлиною» трохи нижче), уточнено площу розповсюдження культурного шару. Товщина останнього становить 0,3 м, що показало шурфування стрілки мису.

На захід від поселення, через балку, на досить довгому мисі, що тягнеться паралельно Дніпру, розвідкою 1960 р. були виявлені окремі ліпні фрагменти кераміки. Зараз майже вся поверхня цього піщаного мису ескарпована та зайнята посадками сосни. Ніяких слідів культурного шару (як, до речі, і в 1960 р.[2]) при шурфуванні виявити не вдалося.

---

[1] Брайчевький, Кравченко, 1960, с. 3, пункт 10 (15 за щоденником).
[2] Щоденник звіту, с. 19, 20 (пункт 16).

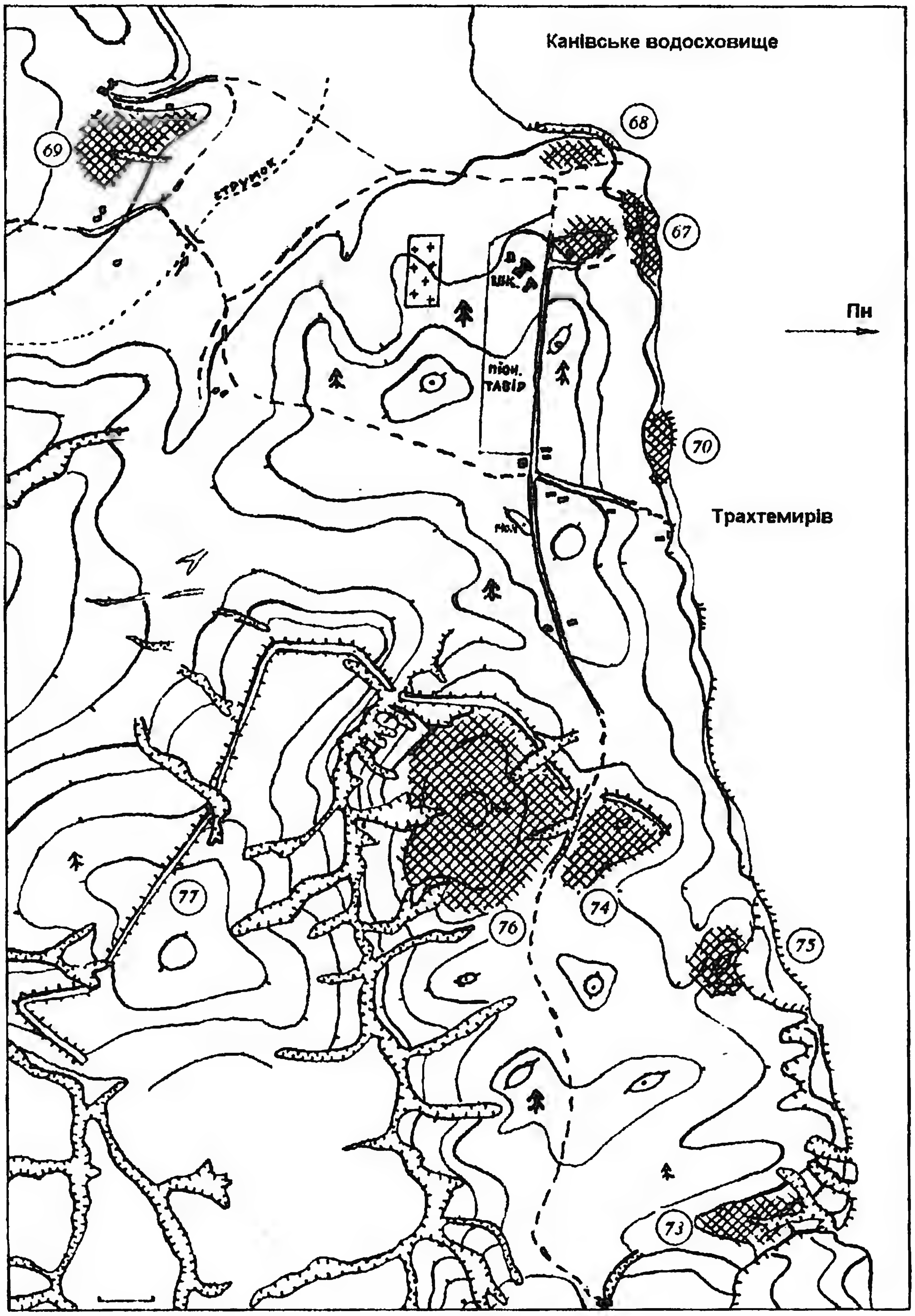
Канівське водосховище
68
69
струмок
67
шк.
піон. табір
Пн
70
Трахтемирів
77
74
76
75
73

Рис. 22. План розташування пам'яток 67—70, 73—77 біля колишнього с. Трахтемирів.

70. Поселення XIV—XVI ст.

Розташоване на березі Дніпра 450 м на ПнС від будівлі колишньої школи та 250 м на Пн від східного краю бази відпочинку. Займає прибережну задерновану терасу 150х30 м, яка на 2—3 м вища за поверхню водосховища, на південь від тераси знаходяться городи села (рис. 21, 70; 22, 70).

Поселення виявлене розвідкою Л. І. Виногродської, В. О. Петрашенко 1993 р.[1] У змиві Дніпра знайдено характерну для XIV—XV ст. кераміку з масивним манжетом та сіроглиняну з наліпленим «розчленованими» вдавленнями валиком під вінцем XVI ст. В береговому урвищі виявлено культурний шар товщиною 0,6—0,8 м, переважно з матеріалом останніх століть.

---

1 Виногродська, 1994.

71. Багатошарове поселення I тис. до н. е. — I тис. н. е. в ур. Коробочки

Знаходиться на терасі великої трахтемирівської балки 2,65 км на ПдС від будівлі колишньої школи та 3 км на захід від кладовища в с. Луковиця.

Займає нижню терасу високого та стрімкого правого берега балки, якою тече струмок. Тераса майже рівна, з невеликим ухилом в ПдЗ напрямку (до дна балки); її розміри — 100х30 м. Над болотистим дном балки тераса здіймається стрімкими схилами на 3—4 м. З ПнЗ та ПдС вона відокремлена гирлами двох ярів, що впадають в балку (рис. 21, 71; 23, 71). З ПнС за терасою починається довгий стрімкий підйом, що закінчується сферичною горою правильної форми (висота 184,7 м), яка зветься у місцевих жителів «курганом». Площадка тераси задернована й зручна для археологічних досліджень.

В шурфі, закладеному нами у 1993 р.[1] в західній частині тераси біля урвища, товщина культурного шару сягала 0, 8 м. Можливо, шурф натрапив на якийсь об'єкт, чим і пояснюється така потужність шару. Знахідки ліпної кераміки були зосереджені, в основному, в його нижній частині. Кілька десятків фрагментів можна розділити на декілька груп. До першої відноситься кераміка доби бронзи або ранньозалізного часу. Вона трохи обкатана, містить в своєму тісті незначні домішки дресви. До другої належить великий фрагмент верхньої частини горщика. Він має округлий прямий вінчик, який відігнуто назовні, та опукле плічко. Стінка горщика товста, до 1 см і трохи загладжена, а тісто містить велику кількість досить крупної дресви, яка виходить і на поверхню виробу. Цей фрагмент можна віднести до другої або третьої чверті І тис. н. е.

Третю групу кераміки складають ліпні фрагменти стінок та денце, в тісті яких, крім значної кількості дресви, присутні блиски слюди. Знайдене дно горщика також товсте — по краях 1 см, а в центрі 1,5 см. Його нижня площина має сліди відбитків рослинних стеблів та смуги від загладжування в різних напрямках. Обидві поверхні дна грубі, з великими нерівностями. Цю групу кераміки можна віднести до третьої чверті І тис. н. е., вона близька до типу Луки Райковецької.

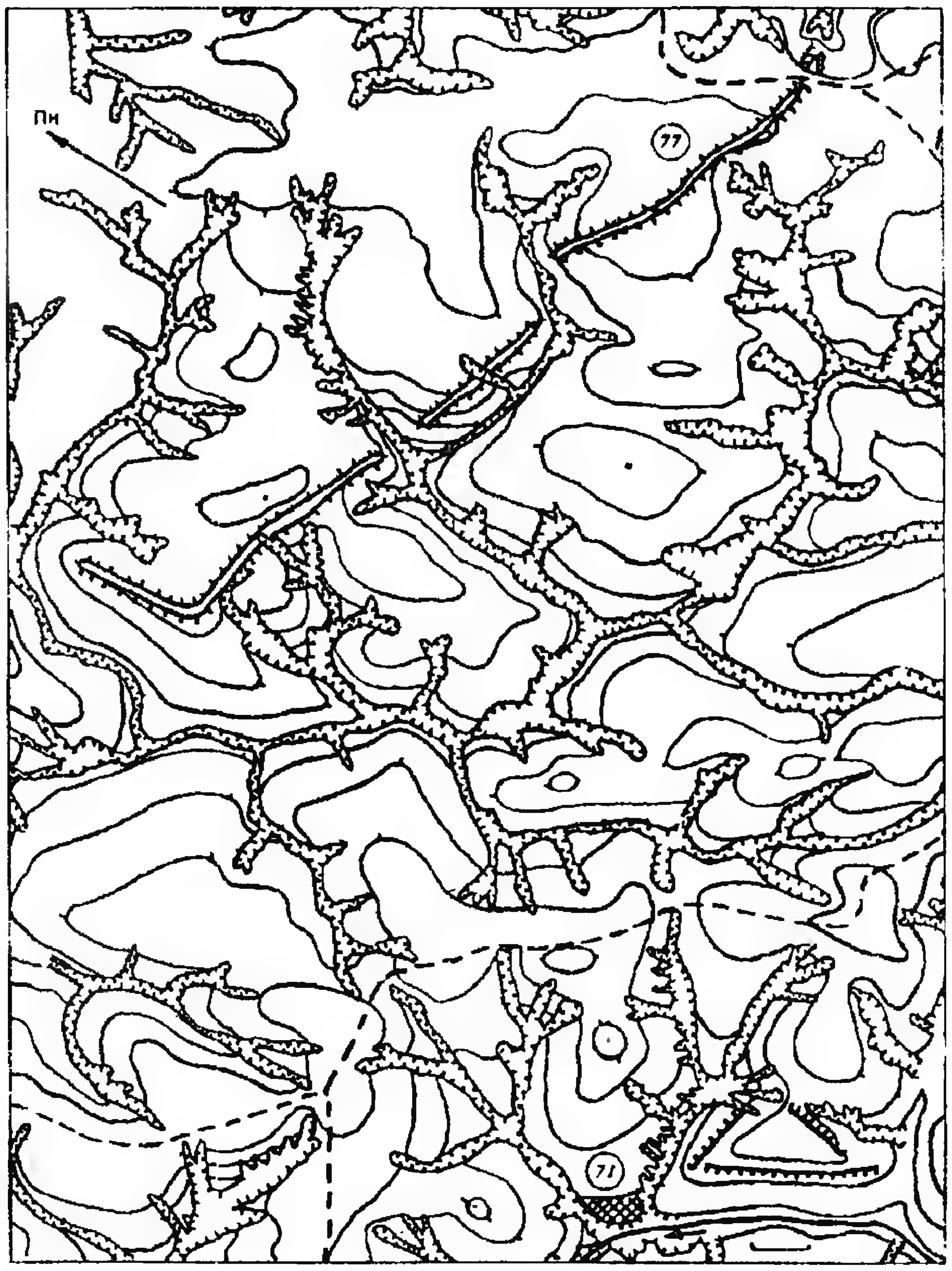

Рис. 23. План розташування пам'яток 71, 77, на ПдС від с. Трахтемирів.

Виявлено також декілька дрібних тонких гончарних фрагментів стінок, мабуть, пізньосередньовічного часу. Крім цього, було знайдено велику трубчату кістку тварини. Шурфування інших частин урочища вказало на значне зменшення товщини шару у напрямку до довгого схилу. Цю пам'ятку відкрито вперше.

Обстеження ур. Коробочки пов'язане з інформацією про наявність в ньому курганного могильника. В 1945 р. Н. В. Лінка оглянула в лісі групу з 5—6 курганів, що мали незначні розміри: діаметр — біля 3 м, висоту — 0,75 м. Трохи збоку розміщувався най- більший курган[2] — діаметром до 5 м та висотою до 2 м. Судячи з опису, ці кургани можна віднести до давньоруського часу. В 1993 р. не вдалося встановити місцезнаходження курганів. Але, безперечно, їх пошук треба продовжити в радіусі біля 0,5 км.

Під час пошуку курганів був обстежений мисоподібний пагорб за яром на ПдСх від відкритого нами поселення. Він здіймається над Великою трахтемирівською балкою на 50 м і має досить стрімкі схили. З заходу проходить долина балки, з півночі та півдня — яри, від яких відходять менші і перетинають напільну частину, залишаючи дуже вузький перешийок (не більше 30 м). Він нижчий за мис та напільну частину на 10—15 м. Цікаво, що всі три похилі сторони мису (орієнтовані на ПдЗ, С та Пн) мають дуже виразні ескарпи. Східний ескарп (лобовий) проходить приблизно посередині між рівнем перешийку та вершиною мису, він досить широкий (за 2 м) і слугував в'їздом на вершину мису. Ескарп, який повернуто до долини балки, проходить ближче до вершини мису. Остання має нахил в ПнЗ напрямку, і ескарп практично виходить на неї; третій ескарп значно нижчий за два попередніх.

Декілька шурфів на вершині мису не дали археологічного матеріалу. Товщина гумусованого шару над піском-материком не перевищує 0,25 м. Цей факт робить проблематичним навіть припущення про існування на мису городища-сховища. Не виключено, що поява другого та третього ескарпів пов'язана з оранкою мису.

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994.

2 Пассек,1945, щоденник, с. 31-32.

72. Багатошарове поселення в ур. Великий Лан

Пам'ятка розташована на ПдС від Трахтемирова (2,8 км від будівлі школи) та 2,7 км на С від крайніх ПнС садиб с. Великий Букрин, відстань до Дніпра — 2,5 км.

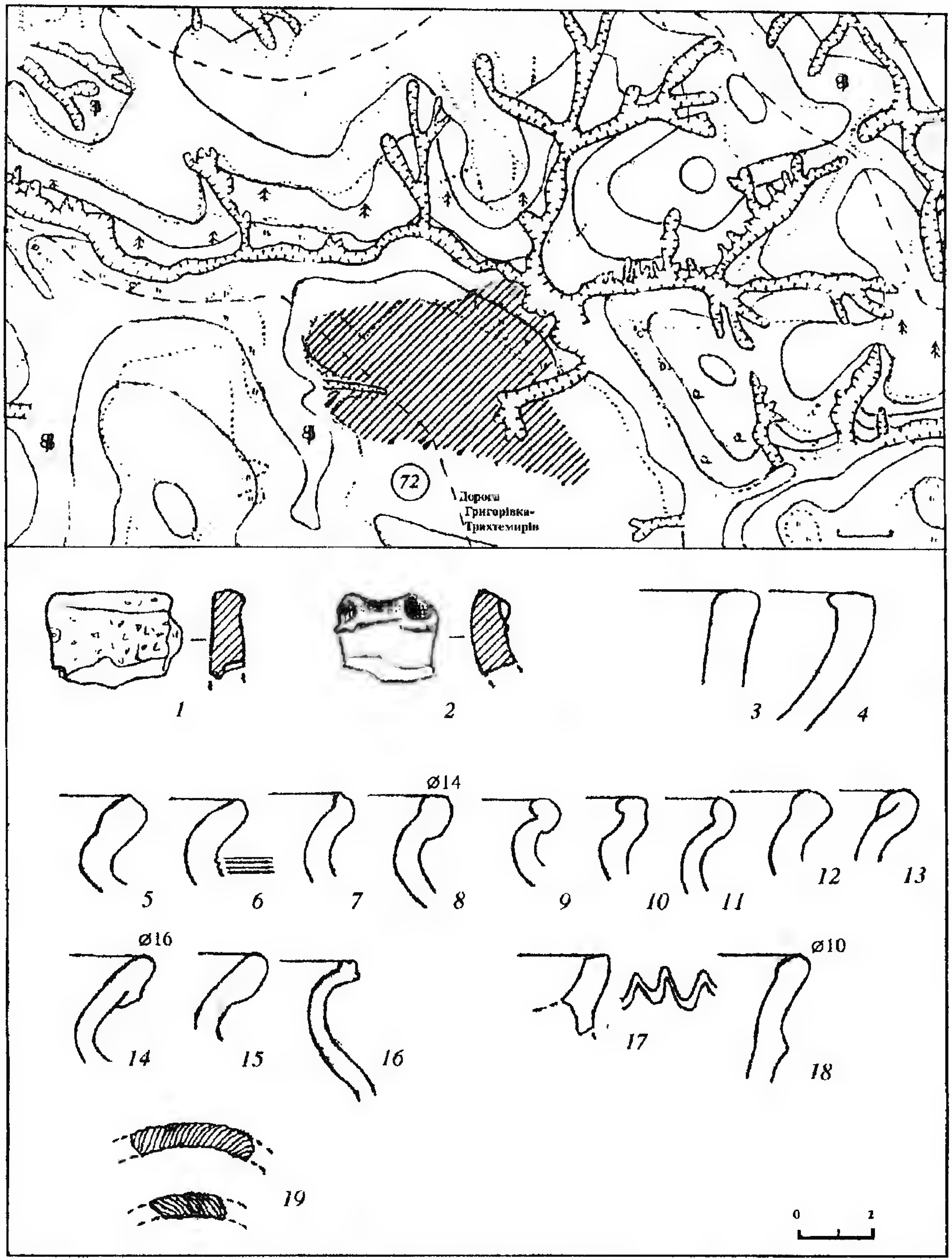
72
Дорога
Григорівка-
Трахтемирів
1
2
3
4
Ø14
5
6
7
8
9
10
11
12
13
Ø16
14
15
16
17
Ø10
18
19
0
1

Рис. 24. План розташування поселення в ур. Великий Лан та знахідки з нього (п. 72).

Займає лівий схил плато Великої трахтемирівської балки. З трьох боків обмежена балками — з Пн та С — Великою трахтемирівською, з Зх — іншою балкою, що виходить до Великої (рис. 21, 72; 24, 72). Розміри пам'ятки — 400 (З—С) х 250 м. Східна частина поселення пошкоджена молодим яром, а західна — балочкою-узвозом, по якому проходила давня дорога в долину трахтемирівської балки. Більша частина поселення зайнята полем, вздовж балок поросла лісом.

Пам'ятку відкрив М. О. Суховий у 1994 р. Тоді ж нами було проведено її обстеження та шурфування. Товщина культурного шару коливається від 0,2 м до 0,8 м (в верхів'ях згаданого яру, в З частині та на нижній терасі в ПнС частині поселення). На поверхні та в шурфах виявлені матеріали кількох періодів.

Найдавніші знахідки представлені уламками кам'яних розтиральників, кременю, ліпного посуду. Серед останнього — стінки (одна — з невеликим наліпним валиком), товсте денце та два вінця (одне — пряме округле, інше — з ямками-заглибленнями по зовнішньому краю — рис. 24, 1, 2). Цю кераміку можна віднести до пізньої бронзи — ранньозалізного часу та I тис. н. е. (?). Останнє очевидно, пов'язана із знахідками цього ж часу на протилежному правому боці трахтемирівської балки (ур. Коробочки — дивись наш звіт за 1993 р.). До скіфського часу належить пряме вінце та загнутий всередину уламок чорнолощеної миски (рис. 24, 3, 4). Виявлено також уламок стінки з пролощеними лініями, який також можливо відноситься до третьої чверті I тис. н. е. Знайдено велику кількість давньоруської кераміки XI—XIII ст. (рис. 24, 5—18)., дві стінки та ручку від амфор, два уламки скляних браслетів (рис. 24, 19).

Пізньосередньовічним часом (XVII—XVIII ст.) датуються уламки посуду з намальованим орнаментом та з поливою, кахлі (з поливою та без неї), патиноване скло.

73. Поселення доби бронзи та скіфського часу в ур. Глибокий Яр

Розташоване 1,9 км на ПнС від будівлі школи та 1,6 км на ПнЗ від тригонометричного знаку 222.7 на дні від долини, що виходить до Дніпра (рис. 21, 73).

Займає дно досить великої балки, яка з трьох сторін оточена високими пагорбами, і тільки в північному напрямку перпендикулярно виходить до Дніпра. Площа пам'ятки 100х50 м, вона витягнута з Пн на Пд(рис. 22, 73). Поверхня задернована, подекуди поросла деревами та кущами. Північна частина поселення зруйнована розгалуженнями молодого ярка в гирлі балки. В стінах яру спостерігається потужний (понад 1 м) гумусований шар, в якому виявлено кілька великих грубих неорнаментованих фрагментів ліпної кераміки доби бронзи (?). Пам'ятку відкрито під час розвідки Л. І. Виногродської у 1992 р.[1] Під час додаткового обстеження 1996 р. було знайдено декілька вінець скіфського часу з розчленованим валиком та «перлинами»[2]. На відстані 150 м на захід від поселення проходить високий та вузький мис — Довгий Шпиль, який одночасно є західним краєм урочища Глибокий Яр. На ньому розвідкою 1960 р. були «відмічені слабовиражені сліди поселення» доби бронзи (?)[3].

---

1 Виногродська, звіт за 1992 р.

2 Виногродська, Козюба, Петрашенко, звіт за 1996 р.

3 Брайчевський, Кравченко, 1960, щоденник С. 22 (пункт 19).

74. Поселення доби бронзи та скіфського часу в ур. Шпилики

Розміщується на пагорбі корінного берега Дніпра на відстані 1,1 км на схід від будівлі школи та 250 м від берегової лінії водосховища. Пагорб, що складається з піску, здіймається над Дніпром на 70 м, витягнутий по осі ПнЗ—ПдС, його розміри — 150х70 м, поверхня вкрита рідкими кущами верболозу. З трьох сторін схили пагорбу спускаються до берега Дніпра або прирічкових долин і лише з південного боку пагорб з'єднується з плато. Тут проходить грунтова дорога, що з'єднує східну околицю Трахтемирова з полями над колишнім с. Монастирком (рис. 21, 74; 22, 74).

Пам'ятку відкрито під час розвідки 1945 р., коли на піщаних видувах було зібрано кераміку доби бронзи (в основному на ПнС схилі) та скіфського типу[1], яскраво вираженого культурного шару не виявлено. Ймовірно, скіфський матеріал цього поселення пов'язаний з розташованим поруч в ур. Малі Валки великим скіфським поселенням, складаючи його периферійну частину.

---

1 Пассек, 1945, с. 19 (пункт 15) і с. 23 (пункт 21).

75. Поселення доби бронзи (?) в ур. Веселий Шпиль

Займає пагорб висотою 50 м корінного берега Дніпра 1,4 км на ПнС від будівлі школи. Пагорб розташований безпосередньо над водосховищем, дещо витягнутий по лінії ПнЗ—ПдС. Південна та східна сторони виходять до глибоких прибережних балок, північна частина гори пошкоджена велетенським зсувом, висота якого сягає 15 м. І тільки з ПдС боку пагорб невеличким перешийком з'єднується з плато (рис. 21, 75; 22, 75). Більша частина гори поросла лісом. Під час розвідки 1960 р. тут вдалося зібрати нечисленну ліпну кераміку, ймовірно, доби бронзи[1].

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 3 (пункт 12, за щоденником — 18).

76. Поселення скіфського часу в ур. Малі Валки (VI—V ст. до н. е.)

Знаходиться на великому пагорбі 1 км на С від будівлі колишньої школи та 450 м від берегової лінії (висота — 167,0 м).

Поселення займає практично всю площу пагорба (350х250 м). З півночі його межею є невеличкий ярок, яким проходить грунтова дорога Трахтемирів-Монастирок, зі сходу — балка з яром, з півдня — великий яр, із заходу — ще одна балка (рис. 21, 76; 22, 76). З цього боку краєм балки проходить потужний вал Трахтемирівського скіфського городища. З внутрішнього боку він має висоту 2—3 м, з зовнішнього — 5—8 м. Пагорб з поселенням має майже плоску вершину, зараз більша її частина вкрита лісом та сосновими насадженнями. В піщаному грунті товщина шару сягала 0,4—0,5 м.

Пам'ятку відкрито Т. С. Пассек у 1945 р.[1] Вона неодноразово обстежувалась під час розвідок[2]. Розкопки широкою площею проводились Г. Т. Ковпаненко у 1964—1969 рр.[3] Нею було знято план городища. Під час розкопок досліджено 42 житла, знайдено велику кількість керамічного посуду, знарядь праці, зброї, виробів з кістки і каміння. Поселення Малі Валки складає частину великого скіфського городища Великі Валки.

---

1 Пассек,1945, с. 21—22 (пункт 18).

2 Третьяков, 1949, с. 246; Тереножкин, 1953, с. 6, 7 (пункт 14); Петренко, 1963, с. 8 (пункт 10).

3 Ковпаненко, 1967, с. 103—106; її ж 1968, с. 108—111; її ж 1971, с. 138—140; її ж 1972, с. 187—189.

77. Велике скіфське городище VII—VI ст. до н. е.

Розташоване на високих пагорбах в трикутнику між селами Трахтемирів, Луковиця та Зарубинці. Західна частина городища проходить східною околицею Трахтемирова, 0,8 км на С від будівлі школи. Південний край пам'ятки знаходиться на відстані 1,4 км на ПнЗ від кладовища в с. Луковиця. Східна частина городища віддалена на 0,9 км на схід від тригонометричного знаку 222.7 м (рис. 21, 77).

Укріплення городища окреслюють територію, контур якої нагадує відкритий поштовий конверт. Їх можна розділити на чотири майже прямі відрізки. Перший (його загальна довжина становить 0,8 км) починається на березі Дніпра в ур. Шпилики й тягнеться на ПдЗ через ур. Малі Валки. Тут на пагорбі між двома ярами вал городища повертає на ПдС (рис. 22, 77). Другий відрізок валу має довжину 2,6 км. В основному він тягнеться вздовж довгого яру-балки, який, в свою чергу, виходить до Великої трахтемирівської балки майже біля її гирла. Другий відрізок валу закінчується на полі біля розвилки грунтової дороги Луковиця (ПдС)—Монастирок (Пн)—Трахтемирів (ПдЗ) (рис. 23, 77); тут встановлено охоронний знак. Третій відрізок валу повертає на ПнС і тягнеться приблизно на 1,5 км вздовж верхів'я Великої зарубинецької балки. Нарешті, останній відрізок валу, довжиною 0,5 км, проходить рівно на Пн вздовж балки (яру) Пугачка й виходить з півдня на східне Зарубське городище, відокремлюючись від нього лише величезним Довгим Яром (рис. 25, 77). Таким чином, загальна довжина укріплень складає 5,4 км, а площа городища 3,4х2,4 км.

Будівники валу дуже вдало використали рельєф місцевості. Вал, як правило, проходить вздовж глибоких ярів та балок, в верхній частині їх схилів. Тому на більшій частині своєї довжини він має вигляд величезного ескарпу (висотою 5—8 м), іноді навіть з ровом (глибиною до 1 м). З внутрішнього боку цей штучний ескарп закінчується насипом валу висотою до 2 м. Саме такий вигляд (вал-ескарп) мають укріплення в ур. Малі та Великі Валки (західна частина городища) або над яром Пугачка (ПнС частина городища). І тільки в Пд та ПдЗ частинах укріплення (другий відрізок з описаних вище) подекуди вал має звичайну форму — насип висотою до 3—4 м та шириною 10—15 м і невеликий рів перед ним (глибиною 1 м та шириною 5 м). Найгірше зберігся третій відрізок валу, де він дуже зіпсований великою кількістю ярів та балок. Шкоди валу завдало й терасування схилів балок з наступним насадженням по них сосни (західна та південно-західна частина укріплень).

Вперше про вали Великого скіфського городища згадується ще у середині XIX ст.[1] В «Сказаниях» Л. Похилевича подано детальний опис проходження валу по місцевості[2]. Ці відомості без доповнень використав В. Б. Антонович в своїй археологічній карті[3]. Пам'ятка обстежувалась М. Я. Рудинським (1925), Т. С. Пассек (1945)[4], П. Н. Третьяковим (1946)[5], Л. Н. Рассадовичем (1949), О. І. Тереножкіним (1953)[6], В. Г. Петренко (1963)[7].

Під час згаданих вище досліджень Г. Д. Ковпаненко було зроблено декілька поперечних розтинів валу. Його насипано з материкового грунту; в одному місці в нижній частині виявлено скупчення великого каміння.

Заселеною була незначна площа городища. Крім поселення в ур. Малі Валки та його слідів в ур. Шпилики та Великі Валки культурний шар цього часу виявлений на Марковій горі (північна частина городища) та на плато на схід від неї, а також в ур. Левадки та горі Здихальня.

---

1 Киевские Епархиальные Ведомости, 1848, с. 21; Фундуклей, 1848.
2 Похилевич, 1864, с. 592.
3 Антонович, 1894, с. 134.
4 Пассек, 1945, с. 21-22 (пункт 18).
5 Третьяков, 1949.
6 Тереножкин, 1953, с. 6, 7 (пункт 14).
7 Петренко, 1963, с. 8 (пункт 10).

МОНАСТИРОК

78. Печери XI—XVII ст. в ур. Яр Печера

Яр Печера знаходиться в західній частині колишнього села Монастирок. Його гирло з невеликим струмком розташоване 2,6 км на ПнС від будівлі колишньої школи в Трахтемирові, 1, 3 км на ПнЗ від тригонометричного знаку 222.7 м та 3,6 км на ПнЗ від кладовища в с. Луковиця (рис. 21, 78).

Входи до печер завалені, їх місцезнаходження точно не встановлено. Л. І. Виногродській вдалось виявити один з входів у печери у зрізі яру. Пам'ятка відома з давньоруського часу[1]. Л Похилевич відмічає, що печери були розгалуженими й мали декілька підземних церков[2]. Під час роботи III Археологічного з'їзду у Києві 1874 р. його учасники спробували розкопати один з входів до печерного монастиря, але безрезультатно[3]. Під час Вітчизняної війни в печерах переховувались люди, потім входи засипались від вибуха снаряду, що в них потрапив[4]. Пошуки печер та їх дослідження досі залишаються актуальним науковим завданням, оскільки зарубсько-трахтемирівський монастир відігравав видатну роль, в історії Київської Русі та середньовічної України.

---

1 Словарь..., Т. I, с. 28.
2 Похилевич, 1964, с. 594.
3 Труды III Археологического съезда..., 1878, с. LXXX.
4 Пассек, 1945 ,с. 56.

79. Поселення доби бронзи на лівому боці Яру Печера

Займає першу терасу берега Дніпра на захід від гирла Яру Печера. З півночі виходить на стрімкий (висотою 2—5 м) берег Дніпра, зі сходу обмежується Яром Печера, з півдня — більш високими терасами. Площа пам'ятки 200х50 м, її поверхня задернована (рис. 21, 79; 25, 79).

Пам'ятку відкрито під час розвідки 1960 р.[1] Тоді на західній околиці села, в сідловині між двома невисокими пагорбками, було знайдено кераміку доби бронзи. Під час розвідки Л. І. Виногродської 1992 р. в шурфі, закла-

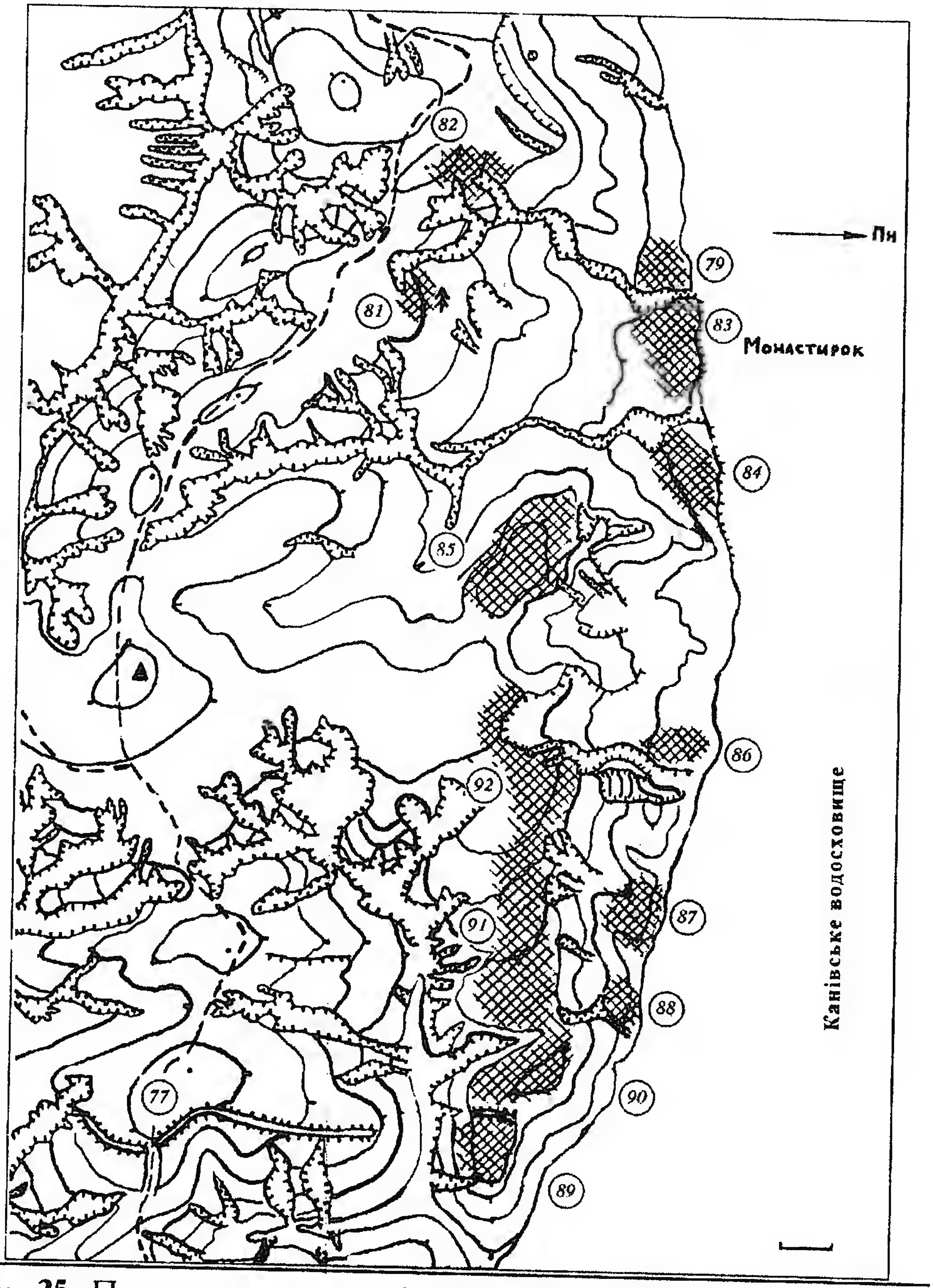
Пн
Монастирок
Канівське водосховище
77
79
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92

Рис. 25. План розташування пам'яток 77, 79—92 поблизу колишнього с. Монастирок.

деному 50 м на ПдЗ від гирла Яру Печера, виявлено культурний шар потужністю до 0,8 м, що містив ліпну кераміку доби бронзи (?)[2]. Не виключено, що велика товщина шару пов'язана з об'єктом, на який натрапив шурф. Розвідкою 1960 р., ймовірно, виявлено західний край поселення, а у 1992 р. — східний.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 4 (пункт 17).
2 Виногродська, звіт за 1994 р.

80. Місце Трахтемирівського Успенського монастиря XVI—XVIII ст.

Місце знаходження згаданого монастиря поки не встановлено, гадаємо, його залишки треба шукати в ур. Черненче на захід від гирла Яру Печера, поблизу колишнього х. Монастирець-Монастирок (рис. 21, 80).

Він продовжив традиції свого попередника — давньоруського Зарубського монастиря. Відомий з першої третини XVI ст., довгий час був патронажним монастирем запорізького козацтва. Розташовувався на місці, де пізніше виникло село Монастирок (від чого й походить назва села). Ймовірно, початок відродження монастиря пов'язаний з печерним комплексом, біля якого й треба шукати його залишки. Тому, поки що, це місце локалізується в районі Яру Печера та під Марковою горою на берегових терасах.

Під час розвідки 1960 р. її авторами було оглянуто «місце Трахтемирівського монастиря». У щоденнику зазначено лише, що це була «сильно попсована яром і підкопами площадка замчища» без більш точного зазначення місця та топографічних умов, і що було взято «2 уламки орнаментованих кахель XVI—XVII ст.»[1], проте у тексті звіту нема згадки про цей пункт. Можливо саме від цих авторів з'явився топонім «замчище» (мовляв, якщо був монастир, то, значить, повинно бути й замчище на його місці), яке не згадується в жодному з описів Монастирка та його околиць XIX — перш. пол. XX ст. — Л. Похилевича, М. Біляшівського, В. Резніченка та інших. В останні роки Л. І. Виногродською були здійснені спроби виявити місцезнаходження Трахтемирівського монастиря[2]. Численні шурфи, зачистки берегової лінії дали цікавий матеріал різних часів, особливо перспективною виявилась тераса під Марковою горою. Поряд з археологічними дослідженнями треба провести й ретельне вивчення письмових джерел вказаного часу — архівних матеріалів, актів та інших документів.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 32 (пункт 34).
2 Виногродська Л. І. звіти за 1991-93 рр.

81. Поселення скіфського часу в ур. Левадки

Знаходиться на плато корінного берега 400 м на Пд від Дніпра, в 1 км на ПнЗ від тригонометричного знаку 222.7 м та в 3,25 км на ПнЗ від кладовища в Луковиці (рис. 21, 81).

Поселення розташоване в верхів'ях Яру Печера, з напільного боку мисовидного виступу, який з півдня виступає над котловиною, де колись знаходилось село Монастирок. З заходу проходить Яр Печера, з півночі — згаданий мис, зі сходу — схили котловини, з півдня — вихід на плато. Площа пам'ятки 100x100 м, її поверхня задернована (рис. 25, 81).

Поселення відкрите розвідкою 1960 р.[1] Не досить чіткий топографічний опис його розміщення[2] дозволяє, крім описаного місцерозташування, вказати ще одну прив'язку, на захід від тригонометричного знаку 222.7 м. В оточуючому його рові помітний потужний культурний шар, можливо, це поселення тягнеться на 200 м на захід до загону для худоби. Культурно-хронологічну приналежність цього поселення та його площу треба ще уточнити.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 4.
2 Там же, щоденник,с. 23, 24 (пункт 21).

82. Поселення скіфської доби в ур. гора Здихальня

Займає ділянку плато корінного берега 400 м на Пд від Дніпра, 1,2 км на ПнЗ від тригонометричного знаку 222.7 м та 3,4 км на ПнЗ від кладовища в с. Луковиця. Розташоване в верхів'ях Яру Печера, по лівій (західній) його стороні, зі сходу проходить яр, з інших сторін— поле. Площа поселення становить150x150 м, частково ореться (рис. 21, 82; 25, 82).

Пам'ятку відкрито у 1960 р.[1] Тоді серед підйомного матеріалу знайдено ліпну кераміку, в тому числі й чорнолощену, фрагменти з валиком та защипами під вінцем, фрагмент миски з загнутим до середини краєм, а також прясло лійкоподібної форми.

---

[1] Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 4 пункт 18, (20 за щоденником).

83. Поселення і могильник пізньосередньовічного часу (XVII—XVIII ст.) в ур. Криничівщина

Розташоване на береговій терасі 1,25 км на ПнЗ від тригонометричного знаку 222.7 м та в 3,6 км на ПнЗ від кладовища в с. Луковиця. Берегова тераса піднімається стрімкими схилами на 2—6 м над рівнем Дніпра. З заходу вона межує з Яром Печера, зі сходу — ще однією великою балкою, з півдня поволі піднімається до більш стрімкого схилу плато. Загальні розміри тераси — 200х100 м, вона задернована й поросла фруктовими деревами та чагарниками (рис. 21, 83; 25, 83).

Пам'ятку відкрито Л. І. Виногродською у 1992 р.[1] Тоді було розчищено безінвентарне поховання біля берегового урвища, 50 м на схід від гирла Яру Печера. Поховання знаходилось на глибині біля 1,2 м, відсутність знахідок ускладнює датування, але за деякими ознаками автор відносить його до часу не раніше XVIII ст. На краю тераси в урвищі Яру Печера в 40 м на південь від його гирла виявлені залишки житла, яке датується за мідною монетою другою третиною XVIII ст.[2]

Зазначимо, що потужність культурного шару на різних ділянках тераси неоднакова, що засвідчило шурфування та огляд берега, вона коливається від 0,2 до 0,6 м, але в основному незначна. Це урочище безпосередньо входило до території села XVIII—XIX ст.

---

[1] Виногродська, звіти за 1993-1994 рр.

[2] Там же.

84. Поселення XII—XIII ст. і XVII—XVIII ст., могильник (?) пізньосередньовічного часу під Марковою горою (яр Плисковщина)

Знаходяться на береговій терасі 1,15 км на ПнЗ від тригонометричного знаку 222.7 м та 3,5 км на ПнЗ від кладовища в с. Луковиця. Тераса піднімається над рівнем Дніпра на 5—8 м. Зі сходу вона обмежена величезним гребенем, що тягнеться від Маркової гори на Пн до Дніпра. З ПдС підступає Маркова гора, а з заходу проходить глибока долина — яр Плисковщина, за якою і знаходиться ур. Криничівщина. Тераса нерівна, пересічена кількома балками, що виходять до Дніпра. Вона задернована, поросла кущами та фруктовими деревами, подекуди помітні сліди від будівель колишнього села. Приблизна площа пам'ятки 100х30 м (рис. 21, 84; 25, 84).

Після будівництва водосховища тераса досліджувалась розвідкою Л. І. Виногродської у 1992—1994 рр.[1] Тоді була зроблена зачистка берега та шурфування площі тераси. Зачистку здійснено в місці виходу потужного культурного шару, в 100 м на схід від гирла балки (Яр Плисковщина), яка тягнеться від тригонометричного знаку з півдня на північ до Дніпра. Вихід культурного шару на берег простежується на 30-метровій ділянці. Найбільша товщина — 4 м, фіксується в центральній частині цієї ділянки, а до країв вона поступово зменшується. Не виключено, що культурним шаром було затягнуто давню балку. Зачистка дала досить чітку стратиграфію, уламки посуду, кістки тварин, контури якихось об'єктів, але знахі-док раніше рубежа XVII—XVIII ст. не виявлено.

В кількох десятках метрів на захід від згаданої балки був помі-чений ще один вихід культурного шару, але менший по довжині. В закладеному невеличкому шурфі товщина шару становила 1,2 м. В верхній частині траплялась кераміка виключно XVIII—XIX ст., але біля самого дна було знайдено 2 вінця початку XIII ст. Біля цього шурфа виявлено кілька людських кісток, в тому числі частину черепа, вони лежали на поверхні і їх походження не з'ясоване. В глибині тераси в нашому шурфі зафіксовані залишки давньоруської печі.

Приблизно 50 м на ПнС від гирла балки на березі у змиві протягом 20 м трапляється велика кількість уламків плінфи та більш пізньої цегли. Товщина плінфи коливається від 3,2—3,5 до 5 см, а ширина становить 15—16 см. Відзначимо знахідки двох плінф — уламку з чітким відбитком лапи собаки та лекальної плінфи — з напівколом — від колонок для прикрашення апсид або фасадів церкви. Жодних слідів інших будівельних матеріалів — шматків шиферу, уламків цем'янки, тиньку або фресок, валунів — не виявлено.

Візуальне обстеження зрізу культурного шару на цій ділянці (другої за нашим описом) виявило ще кілька цеглин, що знаходились на глибині біля 1,2 м, але їх не вдалося вилучити з шару, так як ні зверху, ні знизу (вони були на висоті біля 3 м) до них не можна було підступитись. За зовнішнім виглядом навряд чи це була плінфа. Зазначимо, що в культурному шарі, як і на березі, не було жодних слідів прошарку з будівельного сміття, а самі цеглини були в землі. Присутність плінфи можна пояснити її вторинним використанням у XVIII—XIX ст., коли мешканці с. Монастирок брали її з залишків розташованих поруч двох церков Зарубського монастиря. На це вказує практично повне співпадання розмірів знайденої на березі плінфи та виявленої під час досліджень М. Ф. Біляшівського так званого Малого храму Зарубського монастиря — товщина 3,2— 5 см проти 5/8,6/8,1 і 1 1/4 вершка (тобто 2,8—5,5 см), ширина — 15 (3 випадки) — 15,5(1)—16(1) проти 3 1/2 вершка (це 15,5 см).

Відомості про будівельні залишки в с. Монастирок знаходимо в матеріалах розвідок Т. С. Пассек, М. М. Бондаря, М. Ю. Брайчевського та Н. М. Кравченко. Експедицією Т. С. Пассек були оглянуті якісь фундаменти на східній околиці села*. Ось як це подано у звіті: «У южного края села, в усадьбе крестьянина Степана Даниловича Кравченко, в обрыве над самим берегом Днепра на высоте около 6—7 м видны остатки фундамента из глыб песчаника, скрепленные цемянкой, и кусков плинфы. Фундамент тянется по краю обрыва с севера на юг на протяжении 10 м, мощностью до 1,50 м в разрезе. По берегу под обрывом очень большое количество кусков кирпича и цемянки. Вглубь усадьбы Кравченко, от обрыва, в небольшой прямоугольной котловине размером 15х10 м вся почва насыщена фрагментами плинфы и цемянки. Такой же слой развала строительного материала заметен на холме (вал?) у северного края котловины. Между камнями фундамента торчит множество человеческих костей. По словам старика Кравченко этот фундамент был обследован Беляшевским (?). Теперь от фундамента почти уже ничего не осталось, все обрушилось в Днепр»[2].

---

* Район Трахтемирова-Зарубинців — один з небагатьох у Середньому Подніпров'ї, де Дніпро тече не з Пн на Пд, а з З на С. Тому у працях деяких дослідників (М. Біляшівський, Т. С. Пассек) орієнтація за сторонами світу переплутана — захід стає північчю, північ — сходом і т. д.

З наведеного уривка зрозуміло, що дослідники бачили місце давньої споруди, на що точно вказують будівельні залишки давньоруського часу — валуни, цемянка, плінфа. Але чи були ці залишки in situ? Використання терміну «фундамент» немов би дозволяє стверджувати це. Але звернемо увагу на те, що виявлений лише «фундамент» з «глиб піщанику», без хоча б одного-двох рядів плінфи нижньої частини стіни над ним. По-друге, залишки «фундаменту» були простежені на відстані 10 м — а це значить, що він проходив паралельно чи під невеликим кутом до берегового урвища.

У 80-х рр. XIX ст. М. Біляшівський почав дослідження Зарубського монастиря[3]. Він зазначив, що біля Монастирка на березі Дніпра знаходились залишки якогось давнього укріплення, вершина якого складалась з декількох рядів величезних валунів, навалених один на одний. Простір між ними заповнений сміттям та плінфою, під шарами валунів були залишки якогось могильника, кістки з якого падали на берег. Одне з поховань знаходилось на глибині 2-х аршин (біля 1,4 м). Як бачимо, топографічна прив'язка та опис залишків настільки непевні, що не дозволяють визначитись з приводу цього повідомлення.

У 1960 р. терасу, яку ми зараз описуємо, було оглянуто М. Ю. Брайчевським та Н. М. Кравченко: «Особо следует отметить «Ґородище» с остатками каменных фундаментов в с. Монастырек. Расположено на площадке нижней террасы. Здесь встречена плинфа эпохи Киевской Руси и каннелированные кирпичи более позднего времени»[4]. Така ж коротка інформація подається і у звіті М. М. Бондаря, в якому, як і у Т. Пассек, наводиться прив'язка до садиби Кравченка[5]. Як бачимо, інформація дуже скупа і навіяна, ймовірно, відомостями М. Біляшівського та Т. С. Пассек. Це місце ніколи не носило назву «городища». Можливо, автори дослідження 1960 р. неправильно зрозуміли М. Біляшівського, який називав городищем місце Зарубського монастиря. А декілька знайдених на березі цеглин змусили їх згадати роботи названих попередників. Остаточне вирішення цього питання можливе після проведення широких археологічних розкопок нижніх терас колишнього Монастирка.

---

1 Виногродська, звіти за 1993-1994 .
2 Пассек, 1945, с. 56 (пункт 54).
3 Беляшевский, 1889, с. 212.
4 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 7 (пункт 32).
5 Бондар, 1958, с. 33-34..

85. Скіфське городище(?) на Марковій горі

Розташоване на високій горі корінного берега Дніпра 0,8 км на ПнЗ від тригонометричного знаку 222.7 м та в 3,1 км на ПнЗ від кладовища в с. Луковиця.

Маркова гора розташована за 200 м від берега Дніпра і підіймається над ним на висоту 90 м. З ПдЗ її стрімкі схили опускаються в долину колишнього с. Монастирок (Яр Плисковщина). З півночі від гори до Дніпра тягнеться вузенький та високий гребінь, що зветься Марків Шпиль. ПнС схили, пошкоджені зсувами, опускаються в долину, що зветься Загора. І тільки з ПдС боку гора з'єднується з плато невеликим (не більше 30 м) перешийком (рис. 21, 85; 25, 85). Цікаво, що перешийок помітно нижчий, як від поверхні гори, так і напольної частини плато (метрів на 6—8). Він фактично є ровом, можливо, штучного походження. Вздовж ПнС схилів гори проходить добре помітний широкий ескарп, який тягнеться приблизно на рівні перешийку-рову. Площадка гори пласка, її витягнуто з ПнЗ на ПдС на 250 м, з ПдЗ на ПнС на 125 м, поверхня задернована.

Пам'ятку відкрито у 1960 р., коли було виявлено культурний шар, а після оранки зібрана кераміка[1]. Зазначимо, що у 1992 р. зачистка північного схилу гори дала потужний культурний шар (до 1 м — можливо, об'єкт), а в середній частині гори він менший (0,3—0,5 м).

В напольній частині плато на схід від гори вздовж величезного схилу корінного берега першими дослідниками була зібрана невиразна ліпна кераміка, доби бронзи, скіфська, ранньослов'янська (I тис. до н. е.) та прясло грушеподібної форми (скіфське?)[2]. Тут же в стінках верхів'я яру у 1992 р. в культурному шарі товщиною 0,3—0,7 м виявлено невиразну ліпну та гончарну давньоруську кераміку.

---

1 Брайчевський, Кравченко, 1960, щоденник, с. 24 (пункт 22).
2 Там же, с. 25 (пункт 23).

86. Давньоруське поселення в ур. Гончарівщина

Знаходиться на березі Дніпра 1,1 км на Пн (з незначним відхиленням на С) від тригонометричного знаку 222.7 м та в 3,3 км на ПнЗ від кладовища в с. Луковиця і займає мисоподібне підвищення, на 10—15 м вище водосховища. Мис тягнеться з Пн на Пд, зі сходу він відокремлений яром, за яким розташована гора Загузівка (висота 143.7 м), із заходу тераса похило виходить до Дніпра. Розмір мису — 100х50 м, його поверхня задернована, в південній частині поросла молодим лісом (рис. 21, 86; 25, 86).

Пам'ятка відома ще з XIX ст. М. Біляшівський вказував, що місце було густо вкрите череп'ям від амфор та іншого посуду, причому він зазначає, що воно не було у використанні[1]. Тут же знаходилась маса шматків цегли та цегляного сплаву. Дослідник припускав існування в давнину на цьому місці гончарного та цегляного виробництва, що підтверджується і назвою урочища. У 1960 р. розвідкою М. Ю. Брайчевського в урвищі берега було зібрано матеріал давньоруського часу — вінця з валиком XII ст., великий уламок плінфи, декілька кісток[2]. Під час дослідження городища Монастирок експедицією Є. В. Максимова, В. О. Петрашенко на Гончарівщині розкопано залишки гончарного горна. Від нього залишилась лише передпічна яма, частина череня і одна стіна. У заповненні виявлено велику кількість гончарного посуду (близько 340 уламків) XI ст., що не був у вжитку[3]. Цей гончарний комплекс використовувався для обслуговування будівничо-господарських потреб як самого Зарубського монастиря, так і навколишніх поселень.

---

1 Беляшевский, 1889, с. 212.
2 Брайчевський, Кравченко, 1960, с. 7 пункт 33,(за щоденником 36).
3 Максимов, Петрашенко, 1988, с. 111.

87. Залишки храмів XI—XII ст. в ур. Церковщина

Урочище знаходиться на березі Дніпра 1,05 км на ПнС від тригонометричного знаку 222. 7 м та в 3,1 км на ПнЗ від кладовища в с. Луковиця. Воно займає котловину у вигляді амфітеатру (150х 150 м). Зі сходу та півдня межує з неглибокою балкою, за якою починаються схили корінного берега. З заходу невисока (3—5 м) плоска тераса урочища закінчується високим (метрів 20) валоподібним гребнем, що проходить перпендикулярно берегу. За ним лежить глибока балка й конусоподібна гора Загузівка, яка височить над Дніпром на 50 м (рис. 21, 87; 25, 87). Основна частина майданчика поросла густим чагарником і деревами. На ній досі збереглися великі котловани розкопів храмів, а в береговому урвищі помітний потужний шар (до 1,5—2 м) будівельного сміття — уламки плінфи, шиферу, цем'янки, каміння, фресок.

Дослідження кам'яних храмів в ур. Церковщина має давню історію. До революції М. Ф. Біляшівським та Ф. Л. Ертелем були повністю розкопані залишки одного з храмів та західна частина іншого[1]. Після війни М. К. Каргером продовжено вивчення цієї пам'ятки, він зібрав всі відомості про проведені до нього роботи та розкопав залишки східного храму[2]. Обстеження урочища проводилось під час і деяких археологічних розвідок[3]. Обстеження храмів дало такі результати: східний з храмів (так званий Великий) був шестистовпним трьохнефним, розміром 24х15 м, фундамент був закладений на глибину 1,8 м. При будівництві використовувалась плінфа 3,5—4,5х22—25х31—33 см. Аналіз плану фундаментів, будівничої техніки та матеріалу дозволив автору розкопок датувати храм кінцем XI ст.[4]. На час досліджень храму від його стін не залишилось нічого, за виключеням незначної ділянки в ПнС частині, фундаментні рови збереглись погано (в деяких місцях—всього на 10 см вглиб). Це пов'язано з тим, що протягом довгого часу руїни храмів (особливо, в кінці XIX — початку XX ст.) інтенсивно розбирались на будівельний матеріал.

Західний (Малий) храм був дещо меншим (близько 21x15 м). Це була чотирьохстовпна трьохнефна споруда. Під час розкопок храму у 1907 р. ще зберігались не тільки фундаменти, але й нижні частини стін. Церква була збудована з плінфи розміром 2,8—5,5x15,5 см (на жаль, М. Біляшівський не вказав довжину плінфи). ї підлога була прикрашена квадратними полив'яними плитками. М. К. Каргер датував церкву 80-рр. XII ст. (за аналогією з близькою за типом київською Василівською церквою), П. О. Раппопорт дав більш широке датування — друга половина XII ст., хоча за розміром використаної плінфи її можна віднести навіть до початку XIII ст. Незвичайна близькість розташування двох церков одна до одної вказує на неможливість одночасного їх функціонування. В обох храмах та поруч з ними були вивчені залишки поховань в шиферних та цегля- них саркофагах, усі вони були пограбовані та зруйновані. Можливо, поруч з храмами у давньоруський час функціонувало невелике монастирське кладовище. Про це свідчить знахідка черепа під час шурфування урочища, проведене у 1981 р.[5], давньоруське поховання в 20 м від храмів, досліджене М. К. Каргером.

У 1992 р. на березі в ур. Церковщина було виявлено великий шматок шиферної плити. Цей фрагмент довжиною більше 1 м і шириною до 20 см. Його товщина становила біля 10 см. Ребро було сильно скошене всередину та трохи назовні, й утворена грань мала зубчатий край. Кілька років тому у воді напроти храмів виявлено великий фрагмент верхньої частини ліпного горщика доби бронзи з численними розчісами та геометричним орнаментом.

На терасі берега зберігся культурний шар, який видно в урвищі. На схід від храмів його товщина біля 0,5 м, на захід — дещо менше, але тут він перекритий потужним (біля 1 м) наносним грунтом.

---

1 Беляшевский, 1889.
2 Каргер, 1950,с. 30-62.
3 Пассек, 1945, с. 57 (пункт 54); Тереножкин, 1953, с. 6 (пункт 13).
4 Раппопорт, 1982, с. 30-31.
5 Максимов, Петрашенко, 1988, с. 111.

88. Поселення доби бронзи, Давньої Русі та XVII—XVIII ст. під Західним городищем Монастирок

Розташоване на березі Дніпра 1,15 км на ПнС від тригонометричного знаку 222. 7 м та за 3,1 км на Пн (з незначним відхиленням на 3) від кладовища в с. Луковиця.

Знаходиться на досить високій терасі схилу корінного берега, зі сходу вона обмежена стрімкими схилами Західного городища, з півдня — такими же схилами плато, з заходу неглибокою долинкою, за якою знаходиться Церковщина. Поверхня нерівна, довжиною близько 50 м, має помітний нахил до Дніпра, поросла молодим лісом (рис. 21, 88; 25, 88).

На схилі тераси, який повернуто на захід, у 1960 р. було знайдено декілька ліпних черепків, в тому числі і один з псевдовушком[1]. Під час розвідки 1993 р. на березі виявлено кераміку доби бронзи, давньоруську та пізньосередньовічну.

Оскільки тераса під Західним городищем інтенсивно розмивається, це призвело до утворення її штучного розрізу. В зрізі урвища добре видно три культурні шари, верхній ймовірно XVII—XVIII ст., два нижніх належать давньоруському часу та більш раннім періодам заселення схилу. Отже, у давньоруський час селища біля городища Монастирок розміщувались не лише з напольного боку, а і на невеликих терасах, що виходили у долину Дніпра. Це знайшло підтвердження під час розвідкових робіт 1998 р., коли була відкрита багатошарова пам'ятка (доби бронзи, скіфська, VIII—IX ст.), розташована на нижніх терасах між Західним городищем і Високою горою[2].

---

[1] Брайчевький, Кравченко, 1960, щоденник с. 33, 34 (пункт 38).

[2] Петрашенко, 1998.

89—91. Городище, селище, могильник зарубинецької культури III ст. до н. е. — I ст. н. е., слов'яни VIII—X ст., Київська Русь XII—XIII ст.

Розташоване в ур. Городок на високому мисі берега Дніпра між колишніми селами Зарубинці і Монастирок (прив'язка — 1,15 км на ПнС від тригонометричного знаку 222,7 м та 2,85 км на Пн від кладовища в с. Луковиця. З півдня та сходу оточене Довгим Яром та яром Пугачка (рис. 21, 89—91). Висота Західного мису — 70 м, східного — 60 м (рис. 26). Пам'ятник відомий з першої половини XIX ст. (І. Фундуклей)[1], згадується у В. Б. Антоновича (1895)[2], Т. С. Пассек (1945)[3], обстежувалось М. К. Каргером (1948)[4], М. Ю. Брайчевським (1960)[5], В. Г. Петренко (1963)[6], П. П. Толочко (1973), М. П. Кучерою (1971). Розкопувалось Є. В. Максимовим (1959, 1960, 1974), Є. В. Максимовим та В. О. Петрашенко (1979— 1985)[7]. Городище складається з двох частин(рис. 25, 89, 90), менша має форму овала, витягнутого вздовж ріки по лінії схід-захід, її розміри 50х130 м, загальна площа близько 6,5 тис. м^2. Друга частина (Західне городище) розміром 80х180 м витягнуто по лінії північ-південь, тобто перпендикулярно до Дніпра. Поверхня Східного городища до початку розкопок була задернована, вкрита рідкими кущами і поодинокими деревами. Вона має природний нахил і тому, ще в давнину (за часів Київської Русі) були прове-

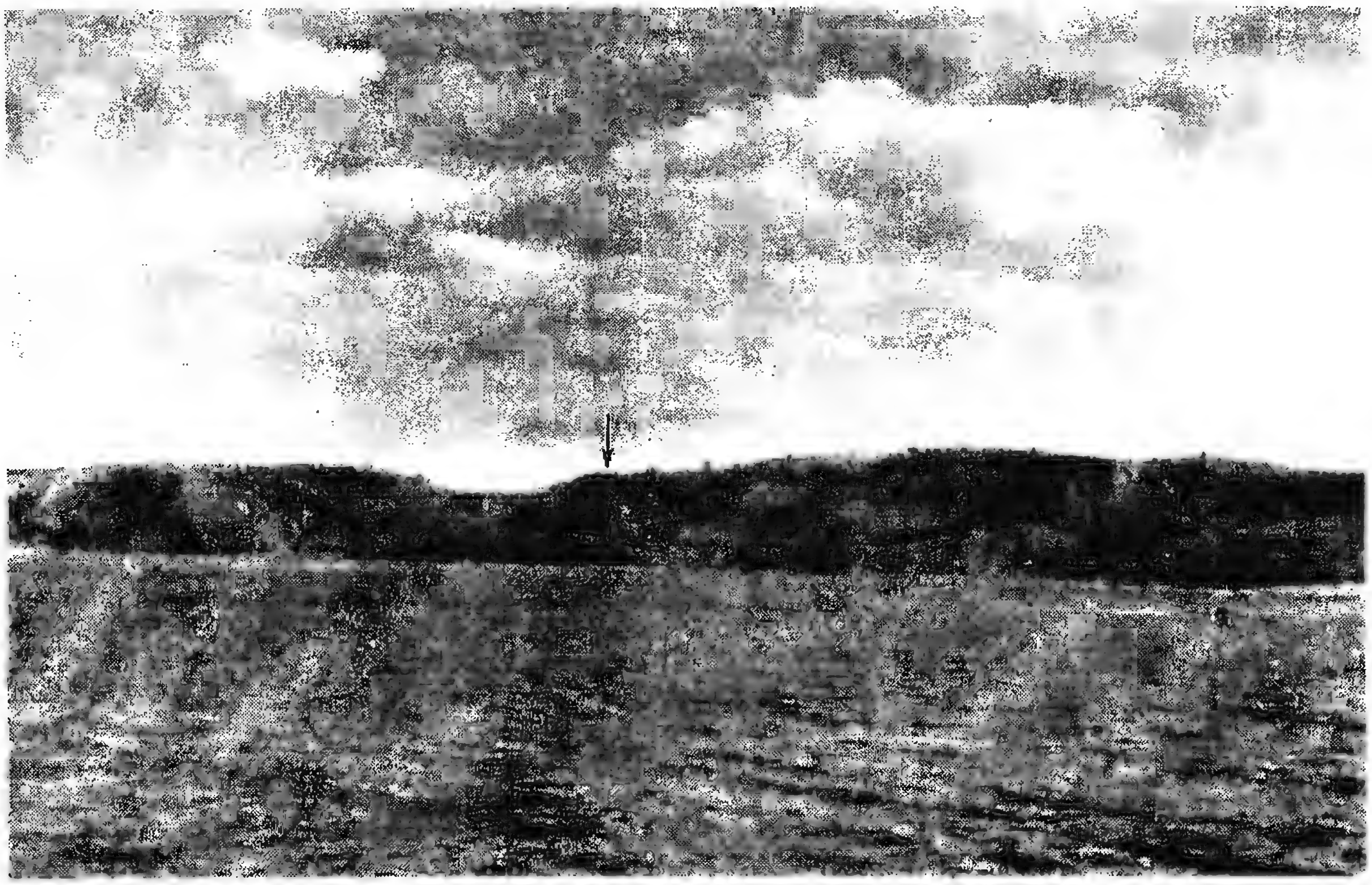

Рис. 26. Давньоруське городище Монастирок (Заруб). Вигляд з боку Дніпра. Фото з архіву Є. В. Максимова.

дені нівеліровочні роботи. Саме цим пояснюється значне коливання товщини культурного шару від 0,4 до 1,7 м. На західному напольному боці городища зберігся вал висотою до 2 м, шириною 10 м. Зовнішня сторона валу дуже крута, внутрішня похила, за валом в природній балці викопаний глибокий рів. З інших боків вал майже повністю розораний, проте розрізи підтвердили його присутність по всьому периметру, з півдня схили гори ескарповані.

На Східному городищі (рис. 25, 89) (розкопано 5 тис. м^2) послідовно існували укріплені поселення зарубинецької культури, VIII—X ст. і XII—XIII ст. Більш ранні історичні періоди представлені поодинокими знахідками трипільської культури, доби бронзи і ранньоскіфського часу.

Від зарубинецького часу збереглись сліди укріплень у вигляді ровів та валів, ескарпів, залишки 5 жител-напівземлянок з відкритими вогнищами. Найбільша кількість знахідок з культурного шару належить саме зарубинецькій культурі: це численні уламки чорнолощеної і кухонної кераміки, фрагменти античних амфор, бронзові фібули, браслети, залізні серпи, ножі, рибацькі гачки і ін.

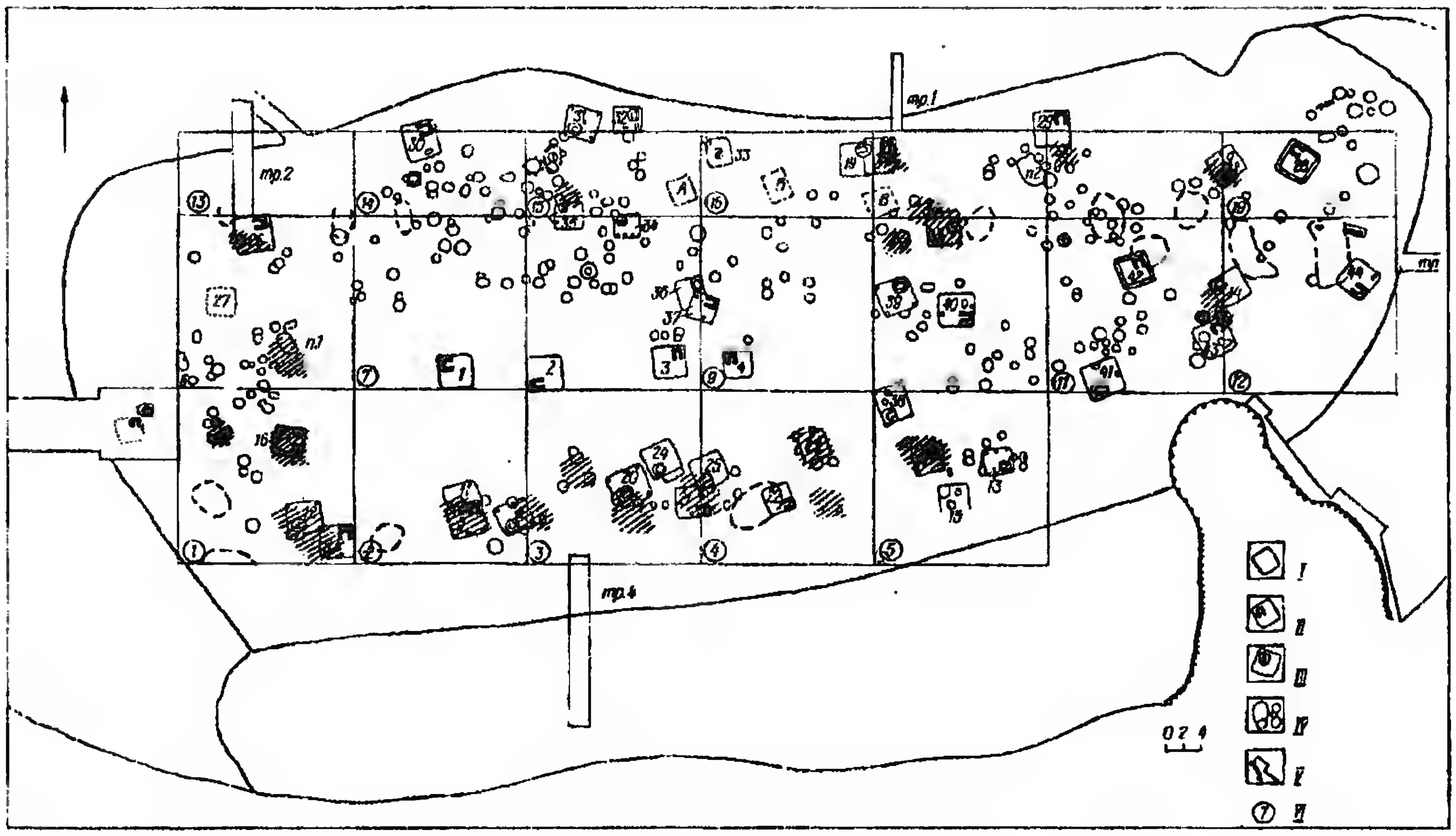

Рис. 27. План розкопок Східного (Зарубського) городища поблизу с. Монастирок.

Слов'янські матеріали Східного городища представлені залишками 23 жител-напівземлянок з печами кам'янками, і різноманітних предметів побуту і знарядь праці, місцевих і привізних бронзових прикрас, трьох арабських дирхемів VIII—IX ст. В давньоруський час тут знаходилась фортеця літописного Зарубу, неодноразово згадуваного у літопису. До цього часу відноситься потужна фортифікаційна система, яка складалась з валу з дерев'яними конструкціями над ним та глибокого рову. Досліджено 17 жител, квадратних заглиблених жител з глинобитними печами, в яких виявлено знахідки XII—XIII ст. (рис. 27).

На Західному городищі (рис. 25, 90) досліджено 1,5 тис. м^2, тут виявлено 6 ранньослов'янських жител, а також 23 поховання XII—XIII ст. Тут в давньоруський час розміщувався некрополь Заруба. Поховальний обряд характеризується безкурганними трупопокладеннями в ямах, заглибленими до материка або дещо спущеними в материк. Всі поховані орієнтовані на захід, біля деяких з них виявлені залишки гробовищ; з інвентаря знайдені бронзові гудзики.

На селищі (рис. 21, 91) розкопано одне житло VIII—X ст., поряд з керамікою, прикрасами і зброєю в його заповненні виявлено дирхем 741 р.

---

1 Фундуклей, 1845,с. 21.
2 Антонович, 1895, с. 80.
3 Пассек, 1945, (пункт 13), с. 32 (пункт 32), с. 53-55 (пункт 52).
4 Каргер, 1950.
5 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 5(пункт 24), с. 6,7 (пункт 28).
6 Петренко, 1958, с. 6,7.
7 Максимов, Петрашенко, 1988.

92. Поселення давньоруське XII—XIII ст.

Розташоване на полі за 0,5 км від Західного городища Монастирок (рис. 25, 92). Відкрито розвідкою Є. В. Максимова, В. О. Петрашенко у 1979 р. На площі близько 300x100 м на розораному полі зібрано давньоруську кераміку. В одному з шурфів на глибині 0,4 м виявлені уламки кераміки XII—XIII ст., залізний втульчатий наконечник стріли[1].

---

[1] Максимов, Петрашенко, 1979.

ЗАРУБИНЦІ

93. Скіфське поселення та могильник пізньосередньовічного часу (?) на схід від ур. Городок

Пам'ятка знаходиться за 1,35 км на ПнС від тригонометричного знаку 222.7 м, в 1,4 км на захід від Батурової гори (висота 132 м) та в 2,65 км на Пн (з невеликим відхиленням на С) від кладовища в с. Луковиця (рис. 21, 93; 28, 93).

Поселення розташоване на краю плато корінного берега Дніпра (висота 70 м над рівнем ріки), з заходу обмежене яром Пугачка, який з'єднується з Яром Довгим та виходить на берег Дніпра, відокремлюючи край плато від Східного городища. Зі сходу поселення доходить до мережі молодих ярів, які зруйнували край плато. Загальна довжина поселення — 300 м, ширина — біля 100 м. Зараз значна його частина вкрита деревами шовковичного саду. Поселення було відкрито розвідкою 1960 р.[1] Серед підйомного матеріалу траплялись фрагменти ліпної кераміки з наліпами та защипами по вінчику, фрагменти мисок з загнутими всередину краєм, печина. Таку ж кераміку було зібрано на пляжі під горою, куди вона потрапила, очевидно, зверху[2].

Під час шурфовки плато уздовж урвища Дніпра виявлено два поховання. Це були трупопокладення в ямах, дещо заглиблених в материк. Всі поховані орієнтовані на південь, перпендикулярно Дніпру. В одному з поховань виявлено уламок кресала XIV—XV ст. Очевидно, цим часом датується і могильник[3].

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 5 (пункт 23, у щоденнику № 32).
2 Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник с. 27 (пункт 26).
3 Петрашенко,1983.

94. Поселення трипільської культури на плато на схід від яру Пугачка

Займає ділянку плато вздовж яру 1,3 км на ПнС від тригонометричного знаку 222.7 м, 1,4 км на захід (з незначним відхиленням на Пд) від Батурової гори та 2,4 км на Пн (з невеликим відхиленням на С) від кладовища в с. Луковиця (рис. 21, 94; 28, 94).

Знаходиться на найвищій ділянці плато (висота — 80 м над рівнем Дніпра). З заходу проходить Яр Пугачка, трохи південніше — грунтова дорога Монастирок-Зарубинці, на північ від трипільського поселення знаходиться скіфське поселення та пізньосередньовічний могильник (див. п. 93)[1]. Площа пам'ятки 150х150 м, вона повністю вкрита шовковичним садом. На зораному полі зібрано уламки трипільської кераміки та фрагмент мідного серпа[2].

---

1 Максимов, Петрашенко, 1980 р.

2 Пам'ятку виявлено під час досліджень Є. В. Максимова та В. О. Петрашенко городища Монастирок.

95. Поселення доби бронзи, ранньозалізного та зарубинецького часу на Малій Горі

Розташоване на березі Дніпра на захід від Батурової гори та 3,25 км на ПнС від кладовища в с. Луковиця, займає вершину та східний схил піщаної гори Мала Гора (висота 112.7 м) та берегової тераси (висотою біля 10 м) на схід від неї. Зі сходу поселення межує з невеликим яром, в гирлі якого утворилось невелике озерце, за яром починаються схили Батурової гори. З півдня тераса доходить до схилів плато, з заходу розповсюдження культурного шару закінчується на вершині Малої Гори (рис. 21, 95; 28, 95). Загальна площа пам'ятки становить 125х170 м, зараз її схили вкриті верболозом.

Поселення відкрите розвідкою 1945 р.[1]. Тоді тут була зібрана кераміка доби бронзи та скіфського часу. В 1960 р. в береговому урвищі тераси було зафіксовано потужний культурний шар, що містив каміння та кераміку скіфського та зарубинецького часу[2]. У 1961—1962 рр. поселення досліджував Є. В. Максимов[3]. Було встановлено, що культурний шар мав товщину 0,8—1 м на терасі (де був перекритий на 0,5—1,2 м піском) та до 0,5 м на Горі. У піщаному грунті було важко вловити контури об'єктів, але все ж вдалося знайти декілька жител зарубинецької культури зі скупченнями каменів та різночасових ям. Найбільша частина знахідок відносилась до зарубинецького часу, але траплялась кераміка доби бронзи (катакомбної та білогрудівської культур), поодинокі фрагменти І тис. н. е. та декілька об'єктів з керамікою чорноліської культури VIII—VII ст. до н. е. біля підніжжя Гори, на терасі. Крім цього, було виявлено поховання етапу ранньої бронзи. Зазначимо також, що на ПдЗ від Малої Горки в ур. Могилки було знайдено декілька ліпних стінок[4].

---

1 Пассек, 1945, с. 24 (пункт 22).

2 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 4(пункт 15, за щоденником №29), с. 5 (пункт 22, за щоденником № 25).

3 Максимов,1961-1962, с. 1, 2, 3.

4 Див. інвентарний опис за 1961 р. у звіті.

96. Поселення доби бронзи та могильник зарубинецької культури на Батуровій горі

Знаходиться на піщано-кам'яній горі корінного берега Дніпра 3,2 км на ПнС від кладовища в с. Луковиця.

Батурова гора фіксує місце повороту русла Дніпра з лінії З—С

на Пд. Вона тягнеться на 350 м з ПнЗ на ПдС, вершина має ширину біля 50 м і складається з двох підвищень: північного (138.7 м) та південного (132.1 м). Зі сходу та півночі вона омивається Дніпром, з заходу проходить яр, за яким лежить Мала Гора, з півдня — сідловина, яка відокремлює гору від плато (рис. 21, 96; 28, 96). Північно-західна частина вершини гори пошкоджена старою каменоломнею, на решті гори росте акація.

Пам'ятка відома з рубежу XIX—XX ст., коли В. В. Хвойка розкопав на горі декілька поховань-трупоспалень, і від цієї пам'ятки пішла назва зарубинецької культури.

У 1945 р. розвідкою Т. С. Пассек тут була зібрана кераміка доби бронзи та скіфського часу, а також незначна кількість посуду доби «полів поховань». В оголеннях землі на глибині 0,2—0,5 м під нашаруваннями жовтуватої землі йшов культурний шар з керамі-кою[1]. Кераміку доби бронзи на Батуровій горі було зібрано також під час розвідок О. І. Тереножкіна[2] та М. Ю. Брайчевського[3].

Під час досліджень 1961—1962 рр. Є. В. Максимовим також знайдена кераміка цього часу, виявлені залишки зарубинецького поховання (в 60 м на Пд від Пн краю гори)[4].

---

[1] Пассек, 1945, с. 18,19 (пункт 14), С. 24 (пункт 22), с. 32 (пункт 33).
[2] Тереножкин, 1953, 6(пункт 12).
[3] Брайчевський, Кравченко, 1960, с. 4(пункт 14, за щоденником 28).
[4] Максимов, 1961—1962.

97. Поселення трипільської культури на захід від Батурової гори

Його місцезнаходження остаточно нез'ясоване, тому що нема достатніх топографічних орієнтирів для його локалізації. Поселення відкрите розвідкою 1960 р. Тоді між Зарубським городищем та Батуровою горою на східному схилі плато, повернутого до глибокого яру, що виходить в долину Дніпра, була знайдена характерна трипільська кераміка; червоноглиняна з відмученої глини, та більш груба, кухонна[1].

Можливо, згаданий в топографічній прив'язці глибокий яр — це яр Пугачка. Тоді ця пам'ятка не що інше, як пункт 29 нашого списку (див. вище). Але на карті пам'яток, досліджених розвідкою 1960 р. (на жаль, досить схематичній), це поселення розташоване значно східніше[2], приблизно в 0,75 км на захід від Батурової гори (рис. 21, 73; 28, 97). Додаткове досліджденння краю плато від яру Пугачка до Батурової гори дозволить остаточно з'ясувати місцезнаходження цієї пам'ятки.

---

[1] Брайчевький, Кравченко, 1960, с. 1 (пункт 2; за щоденником — 31).
[2] Див. матеріали НА ІА НАН України Ф. 1960/2в.

98. Поселення доби бронзи на мису поблизу Батурової гори

Розташоване на мису плато корінного берега Дніпра в 200 м на ПдЗ від Батурової гори та в 3 км на ПнС від кладовища в с. Луковиця, займає мис берега. Зі сходу проходять верхів'я яру, що йде на північ і відокремлює Батурову гору від плато та Малої Гори; на півночі мис опускається до берегової тераси, на якій височить Мала Гора. З заходу проходить ще один яр, а з півдня — перешийок (шириною біля 80 м), за яким розпочинається шовковичний сад. Поверхня мису має нахил на північ, вона задернована, частково поросла чагарником та акацією. Приблизна площа пам'ятки — 100x100 м (рис. 21, 98; 28, 98).

Поселення виявлене М. Ю. Брайчевським у 1960 р.[1]. Тоді на згаданому мисі були знайдені дрібні ліпні фрагменти кераміки доби бронзи.

---

[1] Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник с. 29,(пункт 30).

99. Поселення доби бронзи на території школи в с. Зарубинці

Знаходиться в 0,5 км на південь від Батурової гори та в 2,8 км на ПнС від кладовища в с. Луковиця, займає край корінного берега Дніпра висотою біля 40 м над рівнем водосховища в районі будівлі колишньої школи с. Зарубинці (північно-західна частина села). Площа поселення задернована, частково поросла деревами (рис. 21, 99; 28, 99).

Пам'ятку відкрито у 1960 р., коли на цьому місці були виявлені «слабкі сліди поселення»[1]. У 1960 р. поруч зафіксовані також невиразні сліди ще одного поселення. На ораному плато подекуди зібрано незначну кількість уламків ліпного посуду грубої виробки, датованих авторами розвідки корчевато-зарубинецьким часом (?)[2]. Вінця були прямі з пальцевими ямками по краю. Шурфування не виявило слідів культурного шару. Поселення(?) займає схил плато, що спускається в глибоку долину, в гирлі якої знаходилось с. Зарубинці. З заходу та сходу проходять два яри, а сам схил прорізано під кутом великою (глибиною 2 м) канавою дороги, що з'єднувала Зарубинці з Монастирком (у звіті хибно — з Луковицею). Ця ділянка плато знаходиться за 800 м на південь від Батурової гори та 1 км від місця повороту берега Дніпра з півдня на захід (у звіті хибно — 200 м). Наше обстеження поля, що з півночі пристає до території школи, не виявило культурного шару. В одному місці помічено скупчення уламків давньоруської плінфи, що лежала на поверхні, шурфування цієї ділянки підтвердило відсутність культурного шару.

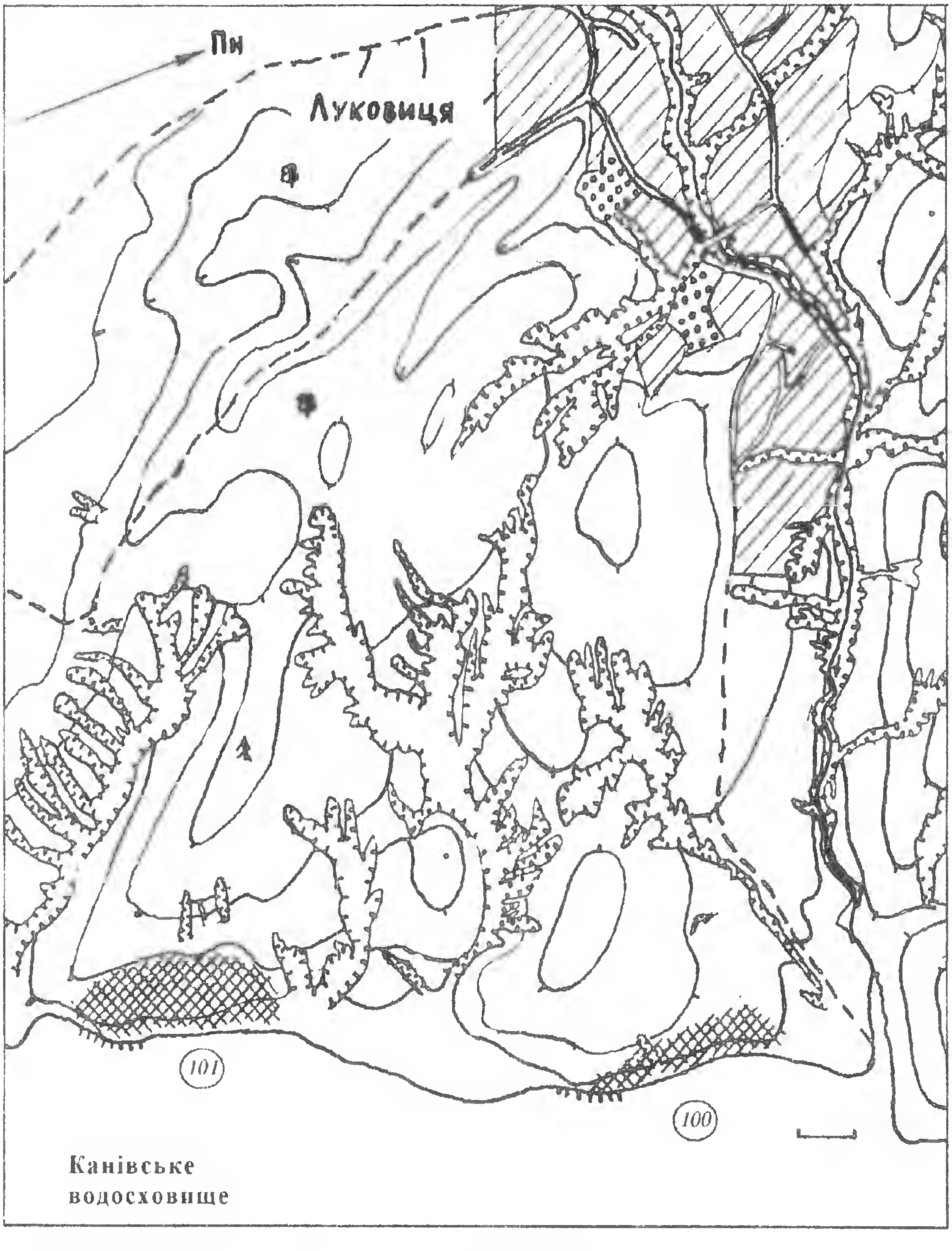
Пн
Луковиця
101
100
Канівське водосховище

Рис. 29. План розташування пам'яток 100, 101 в околиці с. Луковиця.

Походження плінфи залишилось нез'ясоване, можливо її принесено з узбережжя Монастирка в наш час. Слід зазначити, що відсутність слов'янських і давньоруських пам'яток в околицях с. Зарубинці досить дивне, оскільки ця територія цілком відповідає ландшафтним умовам їх розташування; не виключено, що вони тут будуть виявлені у майбутньому.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 4 (пункт 16, за щоденником 26).
2 Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 2(пункт 1).

ЛУКОВИЦЯ

100. Багатошарове поселення на березі Дніпра на схід від села

Знаходиться в 1,85 км на ПдС від кладовища в с. Луковиця. Розташоване на прибережних схилах глибокої балки-яру з струмком, яка тягнеться через Луковицю до Дніпра з заходу на схід. Площа поселення 170x100 м (рис. 21, 100; 29, 100)

На березі водосховища зібрано велику кількість давньоруської та ліпної слов'янської кераміки. Товщина культурного шару близько 0,5—2,5 м, в деяких місцях культурний шар перекрито намивним грунтом на 0,6 м[1].

---

[1] Петрашенко, Бобровський, 1986, с. 36.

101. Поселення зарубинецького (?) часу на березі Дніпра на ПдС від села

Виявлене В. О. Петрашенко, Т. А. Бобровським у 1986 р. На березі водосховища зібрано ліпну слов'янську кераміку. Товщина культурного шару близько 0,5—0,7 м.,він насичений печиною, вугіллям і камінням[1].

Прив'язка: 2,1 км на ПдС від кладовища в с. Луковиця та 1,2 км на ПдЗ від гирла Луковицького струмка. Займає першу терасу берега. Південна частина поросла чагарником, решта задернована, площа становить 100x50 м (рис. 21, 101; 29, 101).

---

1 Петрашенко, Бобровський, звіт 1986 р.

ГРИГОРІВКА

102. Багатошарове поселення в ур. Попове та Дякове поле

Пам'ятка розміщується на березі Дніпра за 1,6 км на ПнЗ від пристані с. Григорівка та 1,3 км на ПнС від тригонометричного знаку 242.8 м.

Займає першу надзаплавну терасу берега Дніпра, яка в цьому місці складається з двох ділянок (рис. 21, 102; 30, 102; 31). Перша з них має вигляд довгого острова, оточеного з усіх боків ярами і відома під назвою Дякове поле. Відкрите Т. С. Пассек у 1945 р.[1], обстежувалось розвідками О. І. Тереножкіна (1953)[2], І. Г. Шовкопляса (1960)[3] та Н. В. Блажевич (1985). Розкопки здійснювались В. О. Петрашенко протягом 1986—1989 рр.[4]. Сучасні розміри цієї частини тераси складають близько 50 м уздовж берегової лінії і 800 м вглиб плато. Культурний шар поширюється на 100 м від зрізу берега в напільний бік (рис. 31).

Друга ділянка відома під назвою Попове поле; слід відмітити, що у давнину обидві частини складали одну суцільну терасу. Попове поле зараз має довжину 75 м, культурний шар в бік плато фіксується на 56 м. Отже, сучасні розміри поселення складають близько 1 га (рис. 31). Проте близько половини його знаходиться під водою. Перед підйомом за межами Попового поля розміщувались укріплення. На підйомі плато також фіксується культурний шар XII—XIIIст., сліди поселення відмічені ще протягом 300 м уздовж берега. З півдня воно обмежується високим пагорбом (городище-сховище, п. 104), біля підніжжя якого також розкопані слов'янські і давньоруські об'єкти. Отже, у XII—XIII ст. все посе-

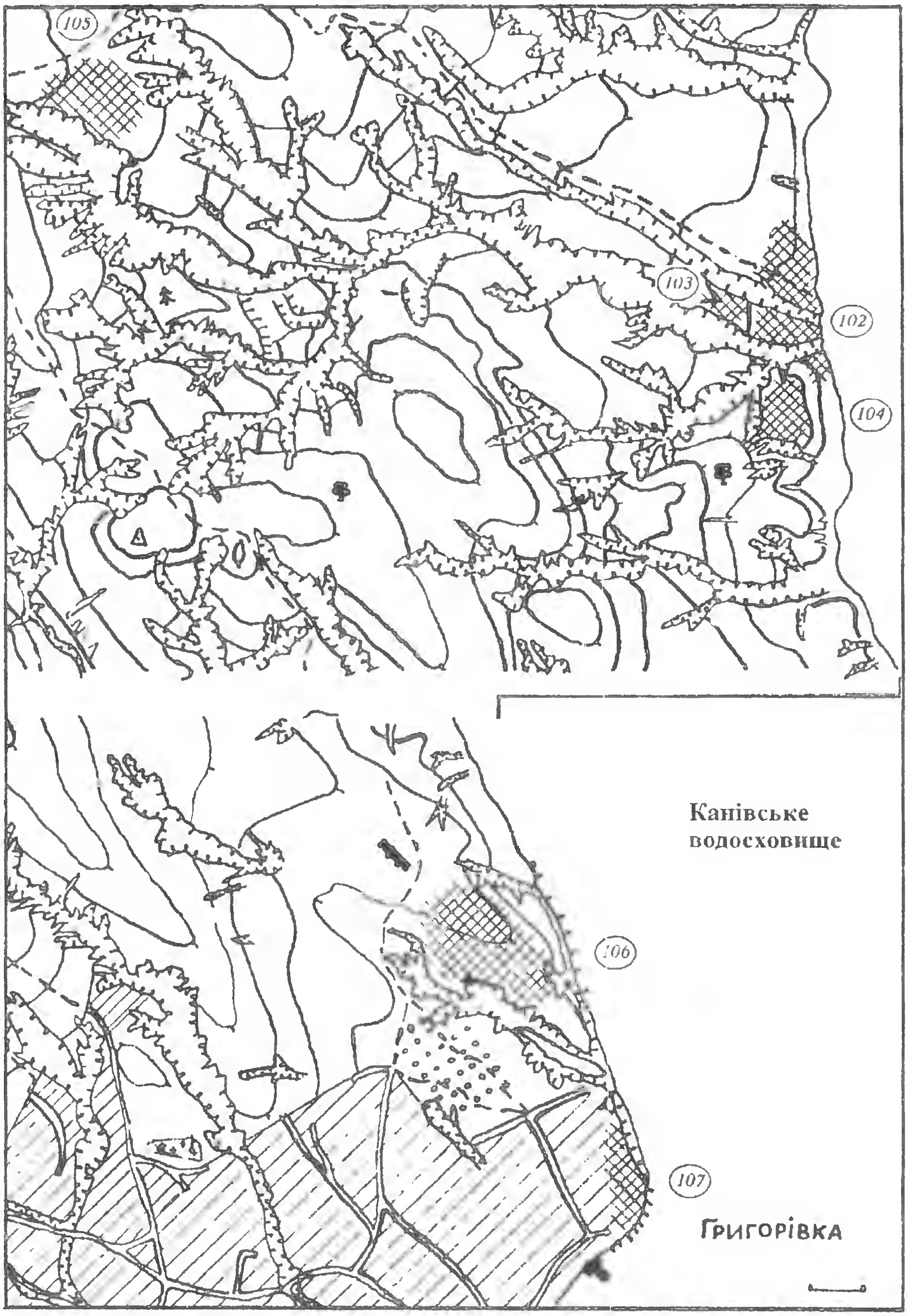
105
103
102
104
Канівське водосховище
106
107
Григорівка

Рис. 30. План розташування пам'яток 102—107 на Пн від с. Григорівка.

лення разом з окольними селищами могло займати площу близько 10 га.

Розкопано площу близько 2 тис. м^2, на ній виявлено 70 споруд VIII—XIII ст. (рис. 32), а також досліджено культурні шари впродовж всього I тис. н. е. аж до XIV—XV ст. Це поселення унікальне по збереженості давньоруської забудови (рис. 33) та багатству знахідок, що за своїм характером не відрізняються від матеріальної культури міст (рис. 34—38). Велику колекцію давньоруських речей (хрестики, енколпіони, всі різновиди прикрас: браслети, скроневі кільця, перстні, гривни, підвіски, численні скляні вироби) зібрав у воді А. Б. Петропавловський. Товщина культурного шару 2,5—3,0 м.

---

1 Пассек, 1945, щоденник, с. 27,38.
2 Тереножкин, 1953, с. 5 (п. 11.
3 Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 6-8 (п. 6,7).
4 Петрашенко, звіти за 1986-1989 рр.

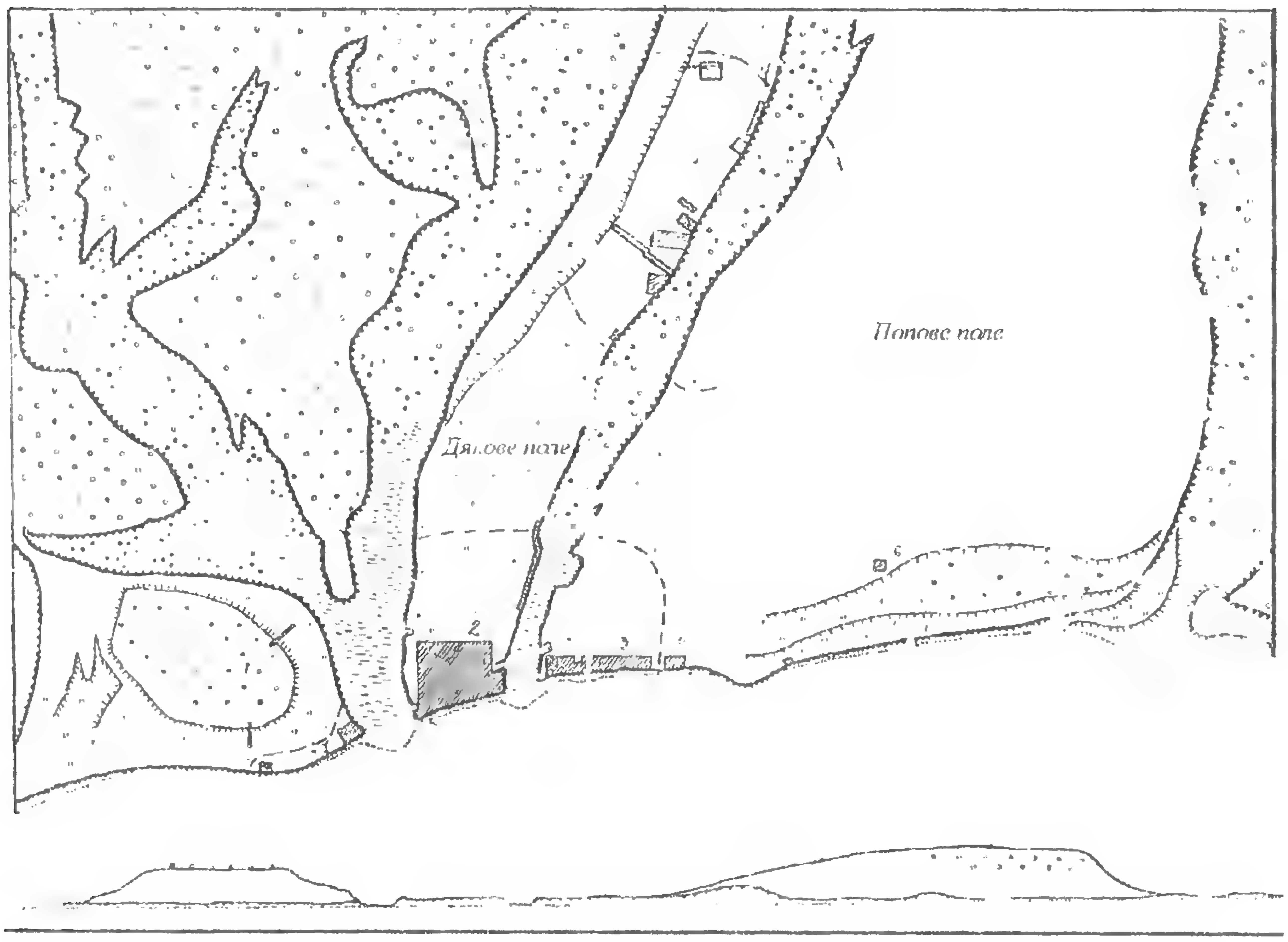

Рис. 31. План розташування розкопів на пам'ятках 102—104 в ур. Чернече.

103. Давньоруський грунтовий могильник в ур. Дякове поле. XI—XIII ст., залишки трипільського поселення

Розташований на похилому схилі корінного берега Дніпра в 1,7 км на ПнЗ від пристані в с. Григорівка та 1,2 км на ПнС від тригонометричного знаку 242.8 м. Відкритий В. О. Петрашенко у 1986 р.[1].

Знаходиться близько 200 м вглиб плато на захід від давньоруського поселення (рис. 21, 103; 30, 103; 31). На могильнику розкопано площу 500 м^2, досліджено 45 поховань у грунтових ямах глибиною 0,3—1,2 м за типово

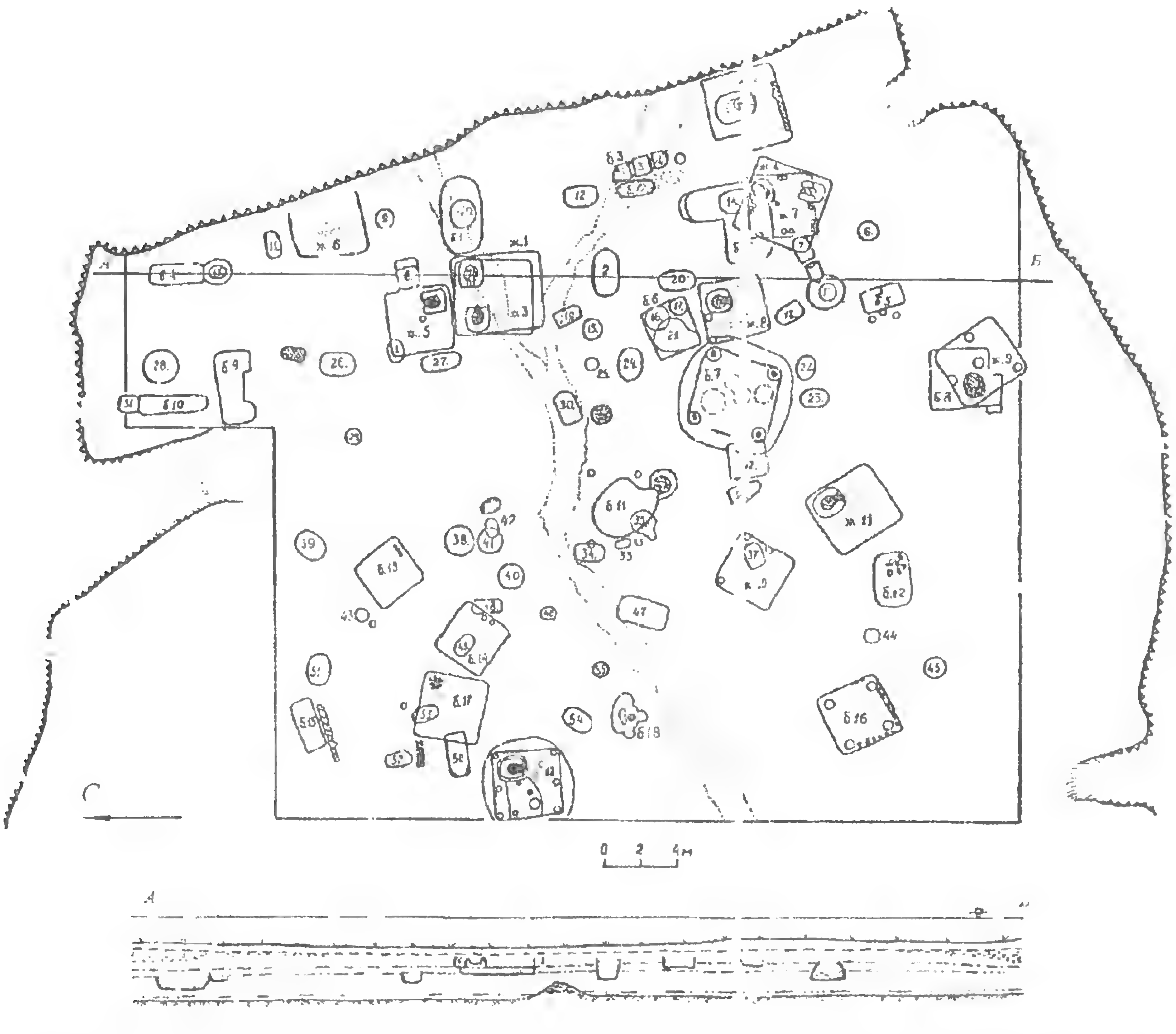

Рис. 32. План центрального розкопу поселення в ур. Черneче (Дякове поле — п. 102) поблизу с. Григорівка.

християнським обрядом. Трупопокладення орієнтовані на захід, більшість безінвентарні. Близько 20 процентів похованих мали інвентар із скроневих кілець, перстнів, гудзиків, сережок (рис. 39). На площі могильника зафіксований культурний шар трипільської культури (рис. 40), ймовірно, майданчик цього часу було зруйновано давньоруським могильником та пізнішою оранкою.

---

1 Петрашенко, звіти за 1986-1989 рр.

104. Городище-сховище в ур. Тополева гора. (ур. Свізурі, Кички)

Займає пагорб корінного берега Дніпра в 1,5 км на ПнЗ від пристані в с. Григорівка та в 1,25 км на схід (з незначним відхиленням на Пн) від тригонометричного знаку 242.8 м.

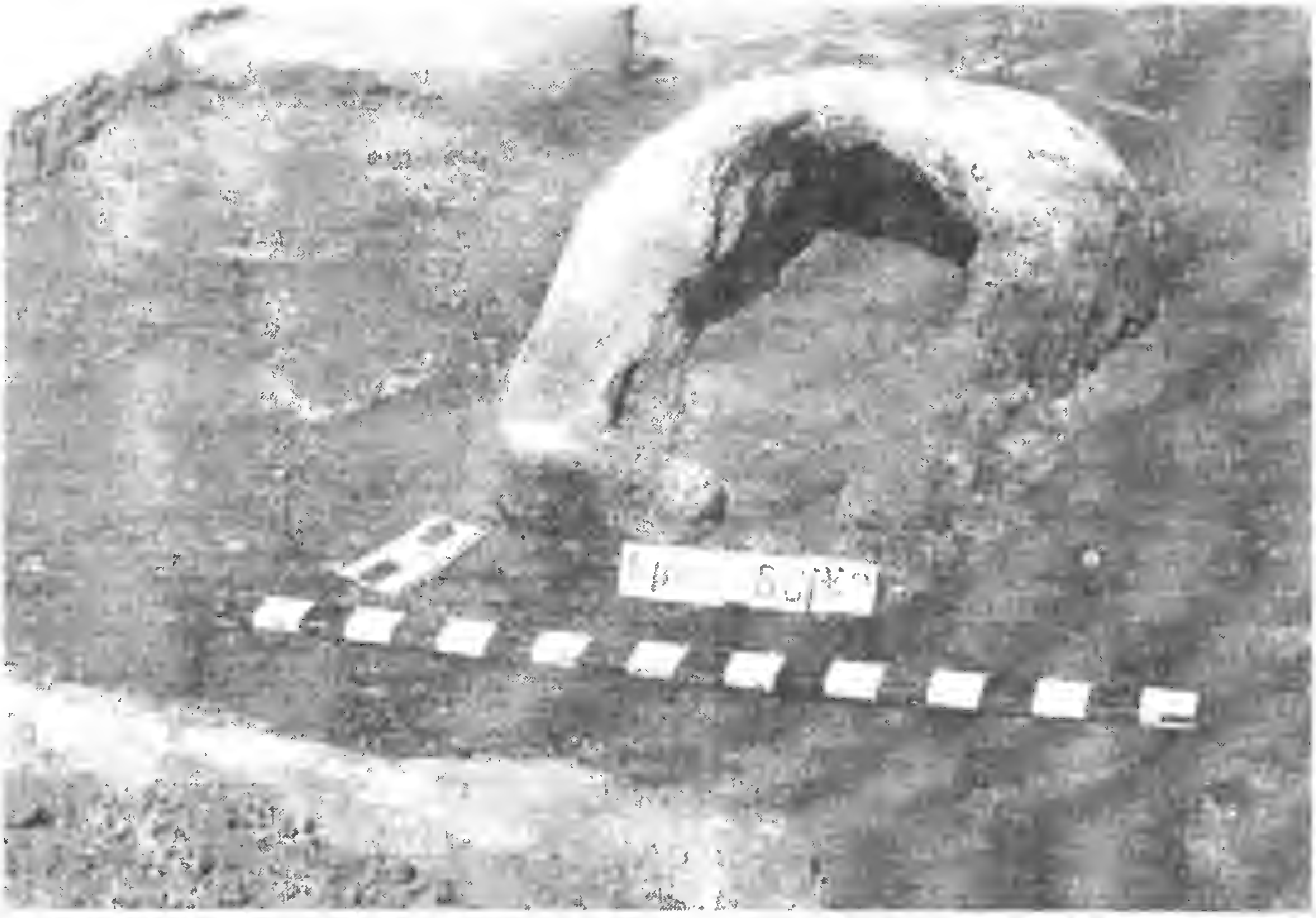

Рис. 33. Давньоруська піч з житла 2 на поселенні в ур. Дякове поле.

Вершина гори має вигляд неправильного п'ятикутника, довжиною з півночі на південь 186 м, найбільшою шириною із заходу на схід біля 80 м, отже приблизна площа гори становить близько 1,5 га, висота від підніжжя до вершини 23 м (рис. 21, 104; 30, 104). На висоті 20 м західного схилу знаходиться невелика тераса (ескарп) шириною 1,5—2,0 м штучного походження. На цей пагорб звернули увагу Є. Ф. Покровська і І. Г. Шовкопляс під час розвідки 1960 р., які бачили гору до того, як її було ескарповано і засаджено лісом, що привело до знищення культурного шару. Вони відмічали, що вершина гори досить рівна і має круті схили з боку Дніпра (рис. 41). В цьому місці вона оточена правильним майже вертикальним зрізом висотою до 2 м, ймовірно штучного походження; поверхня гори нагадує городище. Наші роботи підтвердили присутність на городищі сильно перевідкладеного

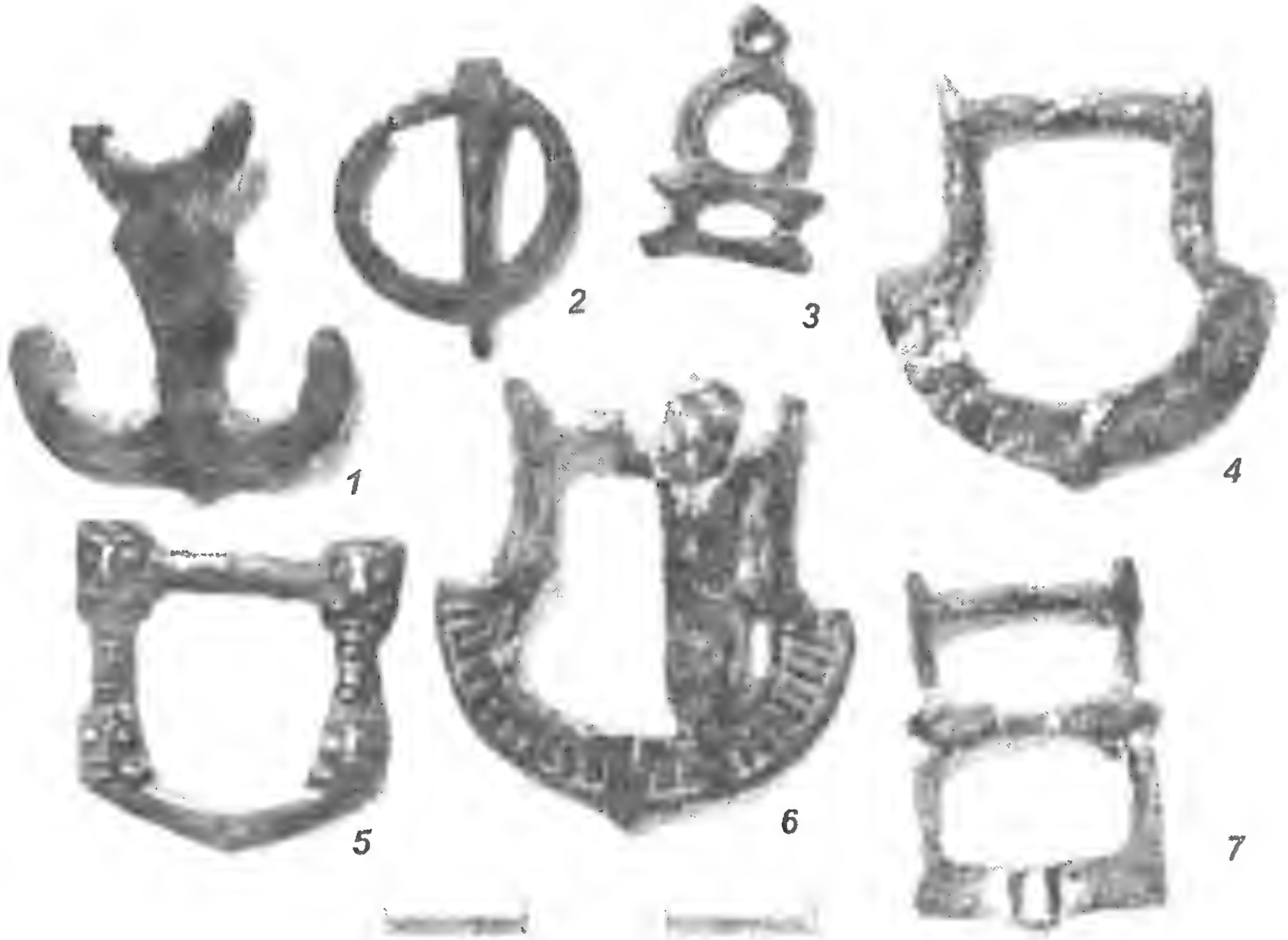

Рис. 34. Бронзові пряжки (2, 4—7), книжкова застібка (3) та накладка зі змиву поселення в ур. Чернече

культурного шару товщиною 0,4—0,6 м[1]. Він являв собою гумусний грунт, слабо насичений знахідками, з включенням вугликів, печини; була виявлена невелика кількість ліпної слов'янської кераміки, доби бронзи та шкіряна сумка, ймовірно XVIII ст.

---

[1] Петрашенко, Бобровський ,1986

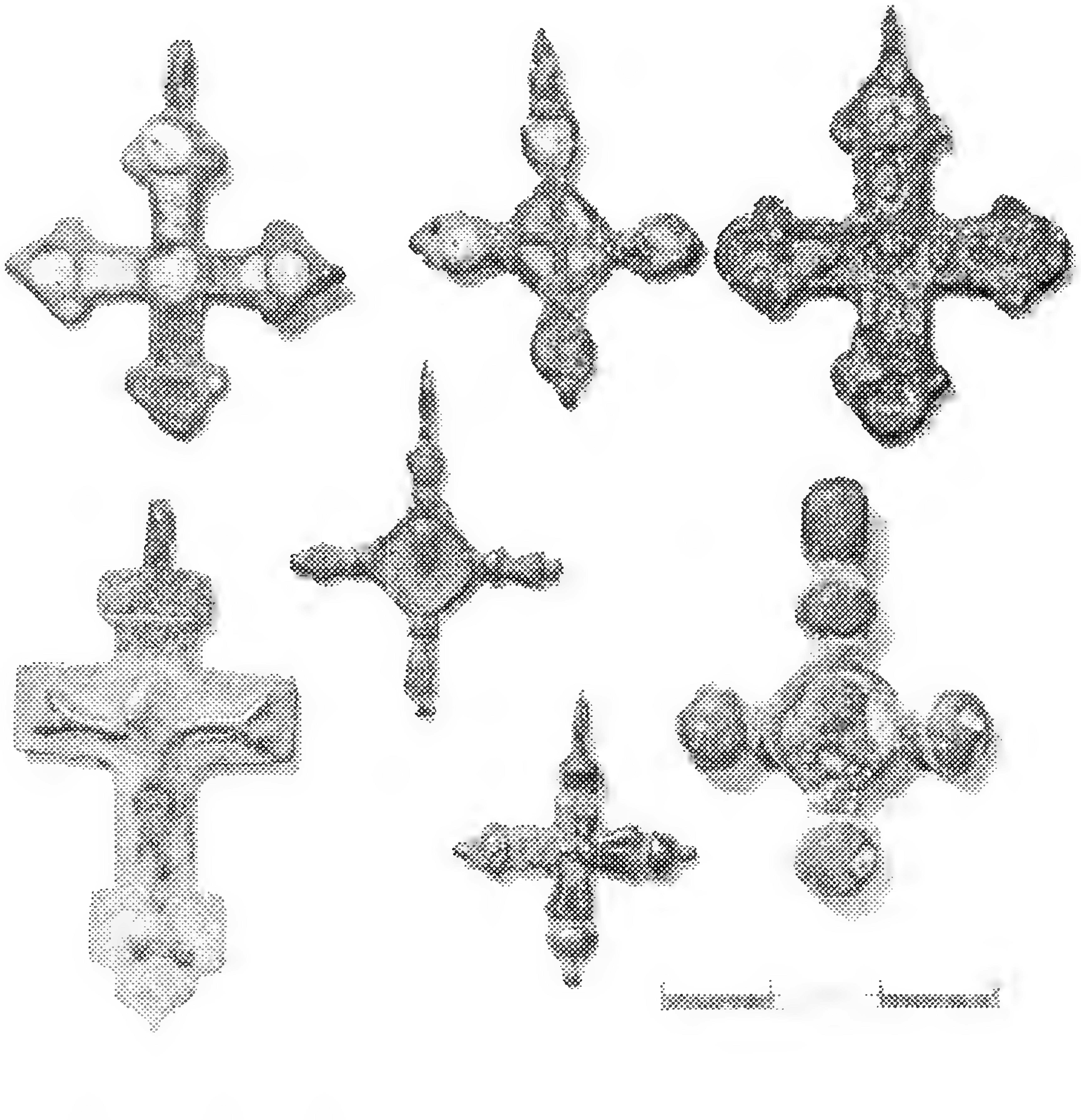

Рис. 35. Мідні хрестики зі змиву поселення в ур. Чернече.

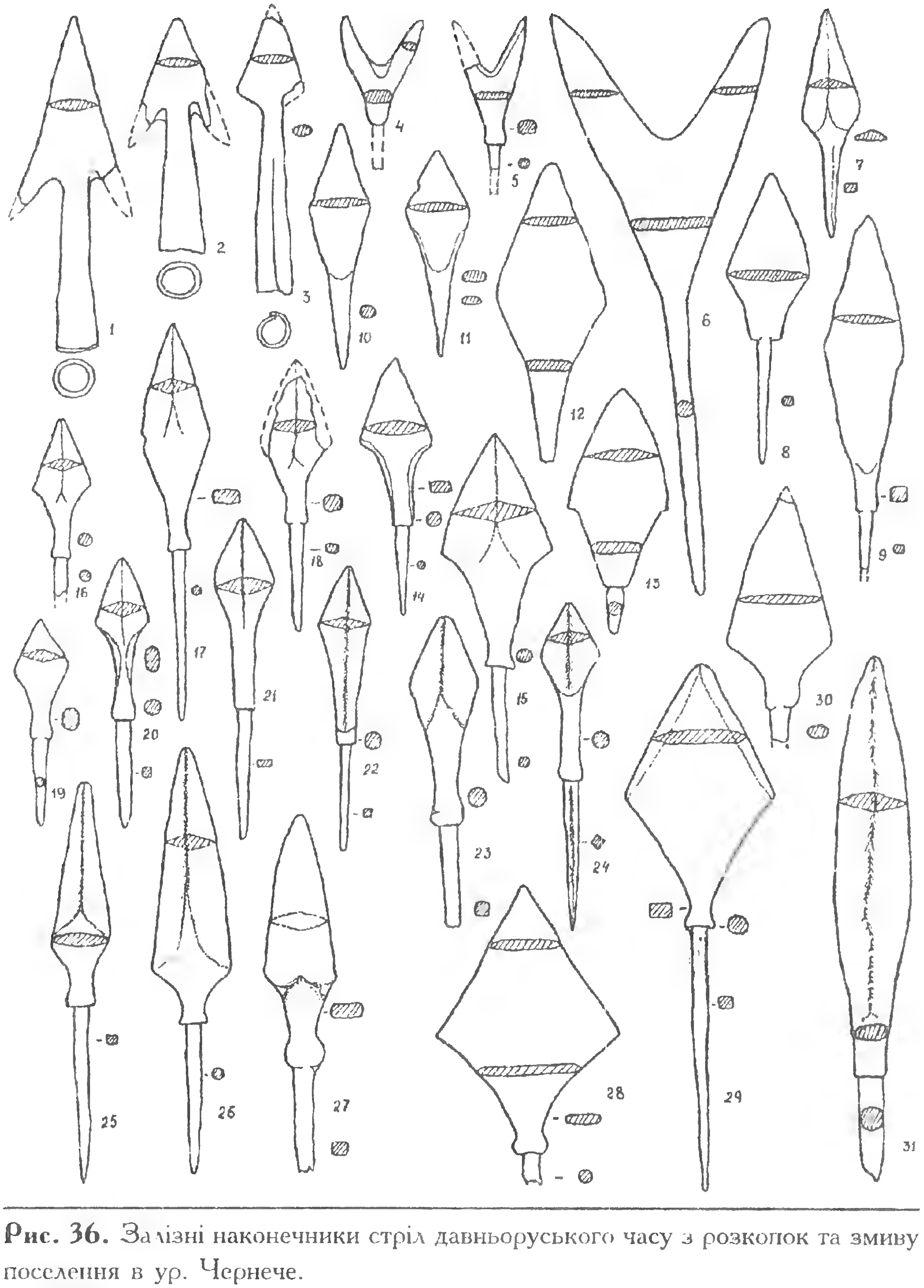
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31

Рис. 36. Залізні наконечники стріл давньоруського часу з розкопок та змиву поселення в ур. Чернече.

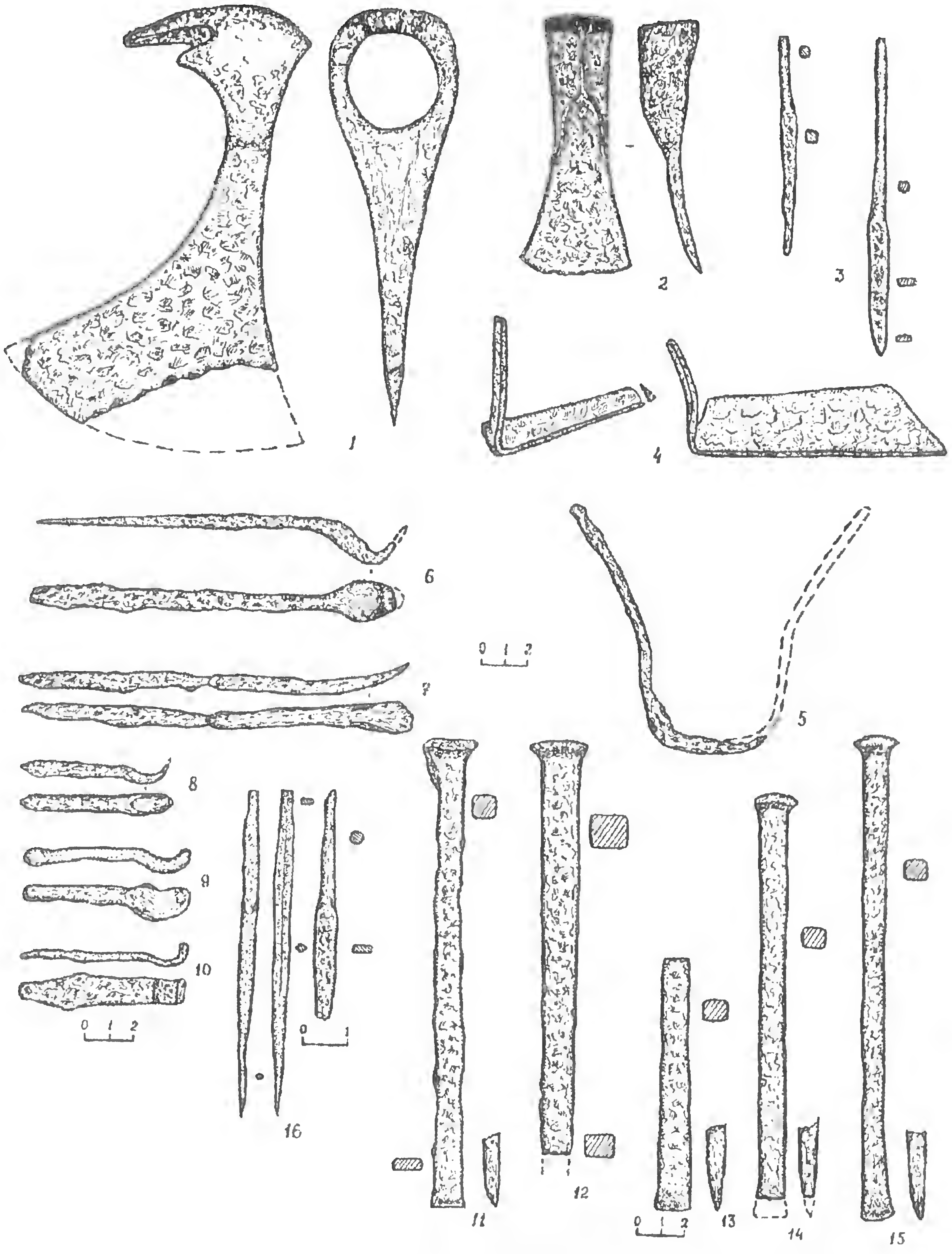
1
2
3
4
6
0 1 2
5
7
8
9
10
0 1 2
0 1
16
11
12
0 1 2
13
14
15

Рис. 37. Залізні деревообробні інструменти давньоруського часу з поселення в ур. Чернече.

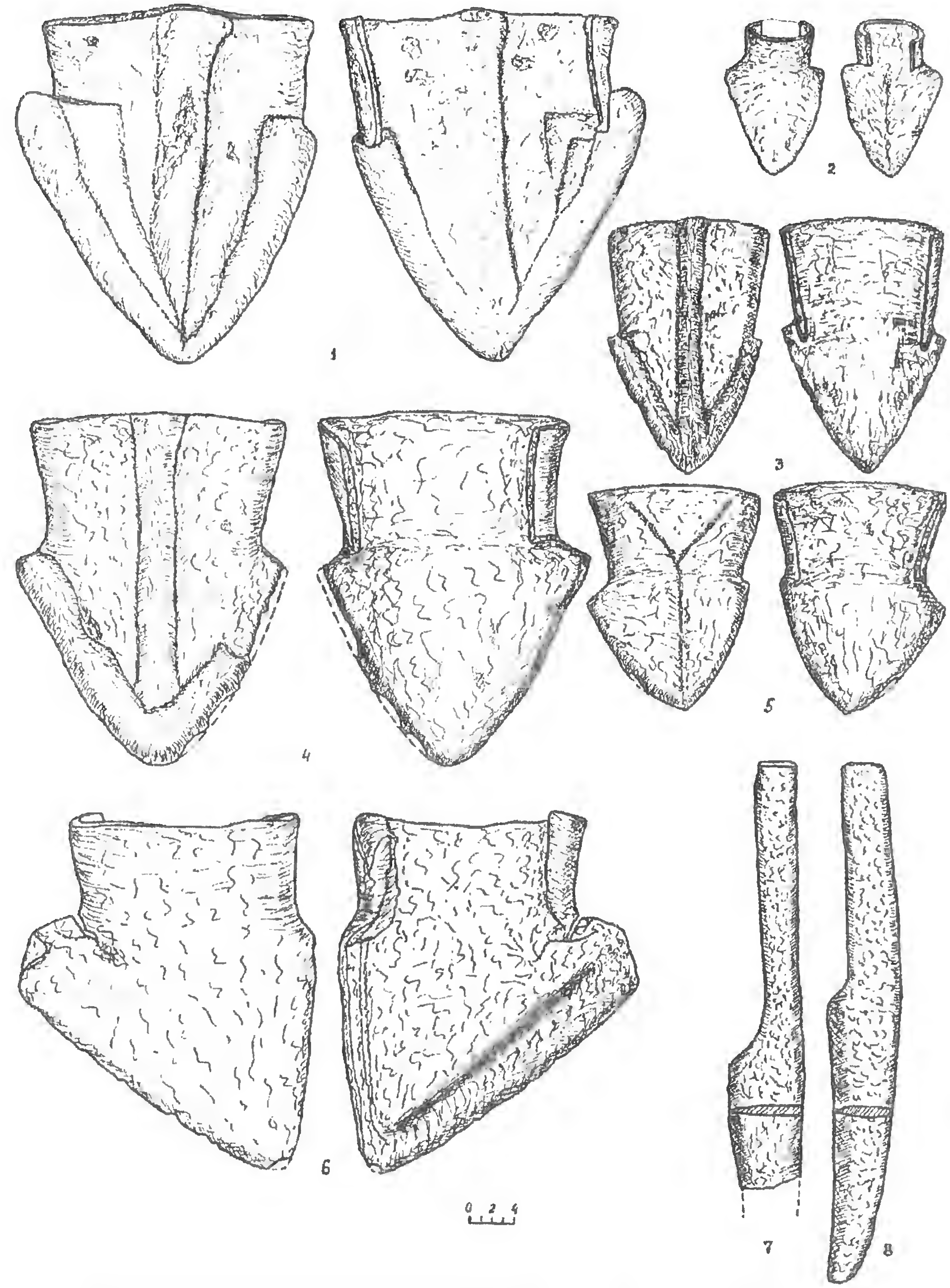
1
2
3
4
5
6
7
8
0 2 4

Рис. 38. Наральники та чересла з поселення в ур. Чернече.

105. Поселення трипільської культури в ур. Хатище

Знаходиться на плато вглиб від берега в 2,7 км на ПнЗ від пристані в с. Григорівка та в 0,85 км на Пн від тригонометричного знаку 242.8 м. Поселення займає ділянку плато (висотою 220 м над рівнем ріки) у 1,3 км від берега Дніпра. З півдня та сходу проходять два відроги верхів'я Чернечого яру, з півночі та заходу біля поселення проходить грунтова дорога Григорівка-Луковиця (рис. 21, 105; 30, 105). Пам'ятка розташована на полі, де вирощують злакові, відкрита в 70-х рр. Д. Я. Телегіним[1].

Обстежене розвідкою Т. А. Бобровського 1986 р.[2]. У 1993 р. експедицією М. Ю. Відейка була зроблена геомагнітна зйомка площі пам'ятки та

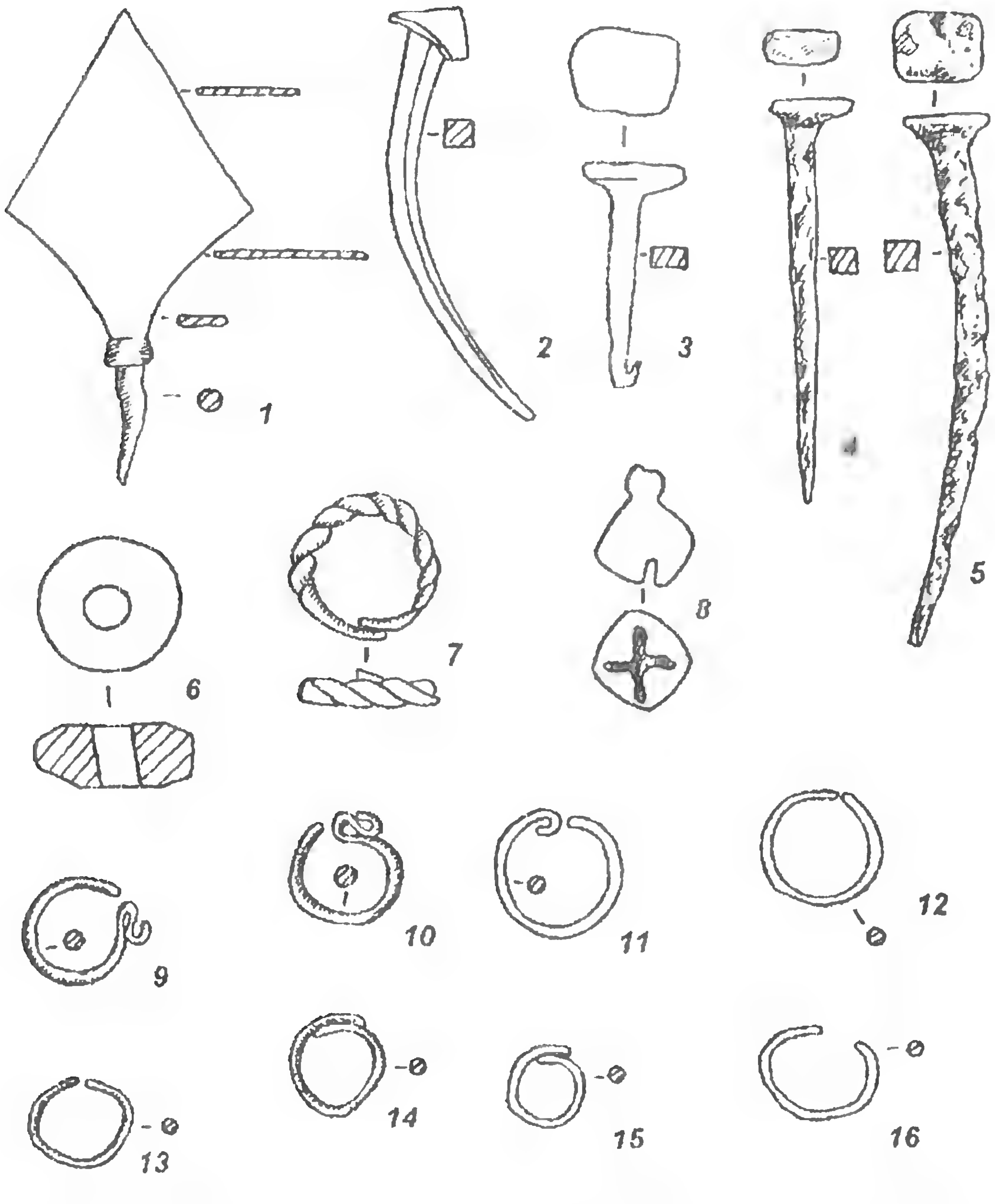

Рис. 39. Знахідки з давньоруського могильника в ур. Чернече (п. 103)

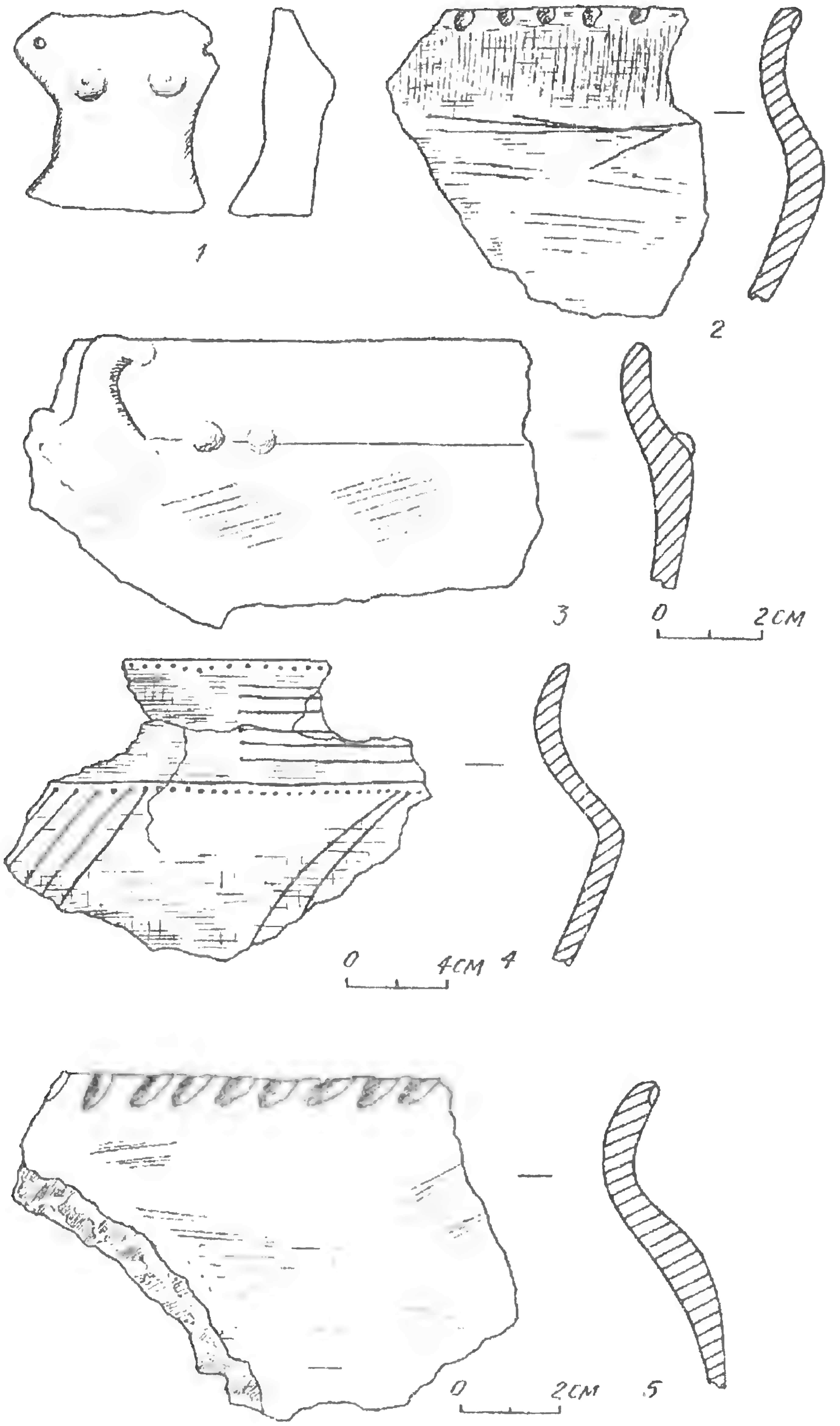
1
2
3
0 2см
4
0 4см
5
0 2см

Рис. 40. Трипільська статуетка (1), та кераміка (2—5) з території давньоруського могильника в ур. Чернече.

проведено його розкопки[3], які засвідчили погану збереженість трипільських глинобитних майданчиків.

---

1 Телегін, Нужний, 1979.
2 Петрашенко, Бобровський, 1986.
3 Відейко, 1993.

106. Поселення трипільської культури на Ігнатенковій горі

Виявлене на береговому пагорбі в 0,65 км на ПнЗ від пристані в с. Григорівка та в 1,55 км на ПдС від тригонометричного знаку 242.8 м.

Поселення займає південно-східний схил пагорбу (висота біля 30 м над рівнем Дніпра). З півдня проходить глибокий яр, в гирлі якого знаходиться озерце, зі сходу круто обривається до Дніпра, з півночі має більш похилі схили, перерізані яром. На ПнЗ від поселення (100 м) знаходиться занедбана будівля ферми. Поверхня пам'ятки задернована, її розміри — 250x100 м

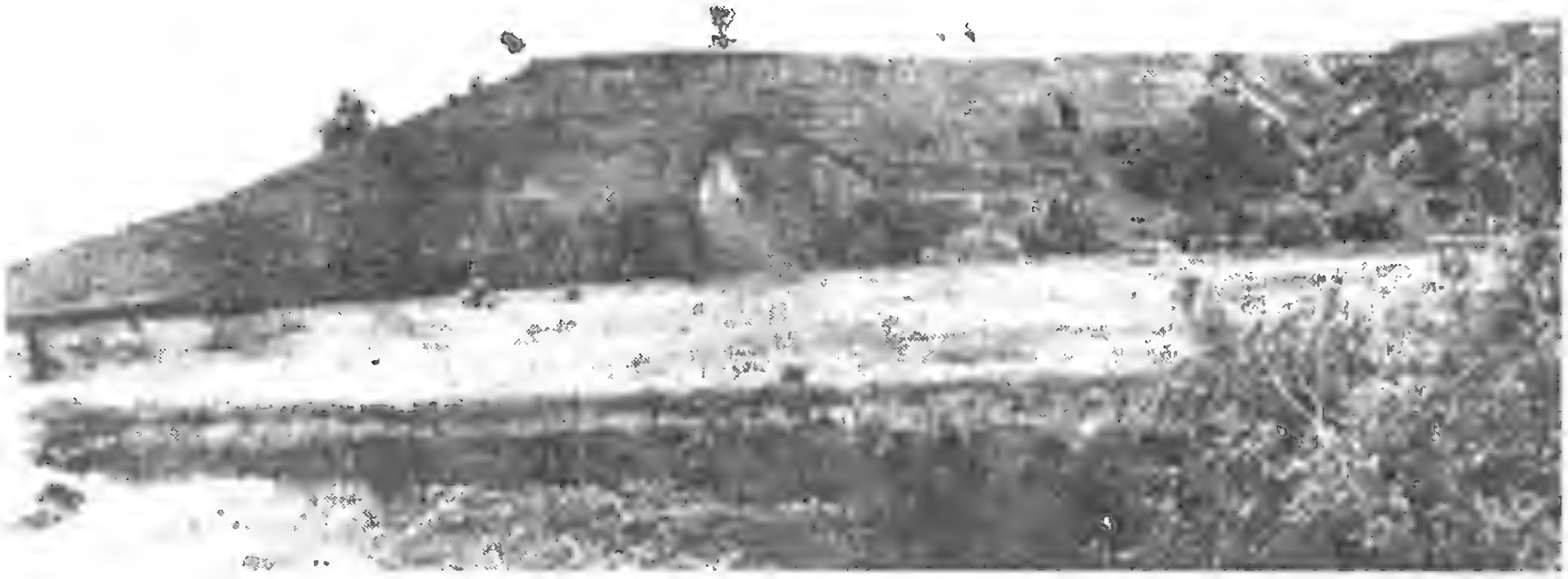

Рис. 41. Вид на Тополеву гору (п. 104.) з Пн (на передньому плані Дякове поле). Фото зі звіту І. Г. Шовкопляса 1960 р.

(рис. 21, 106; 30, 106). Тонкий культурний шар залягає зразу під дерном і має глибину 0,2—0,4 м.

Пам'ятку відкрито у 1945 р., коли тут були зафіксовані уламки раковин Unio, кістки тварин та кераміка[1] (рис. 42). При зачистці стінки яру у 1960 р.[2] також виявлені знахідки, що залягали на глибині 0,3—0,45 м. Невеликі розкопки на поселенні здійснив М. М. Шмаглій 1960 р.[3]; у 1993 р. експедиція М. Ю. Відейка провела на пам'ятці стаціонарне дослідження[4], було знято топографічний та геомагнітний план. Виявлено сильно пошкоджені залишки глинобитних жител та господарчі ями, велику кількість кухоного грубого посуду, вироби з кістки, крем'яні знаряддя праці, глиняні статуетки, велику кількість річкових раковин. Культурний шар поселення дуже постраждав під час війни та від сучасної оранки.

---

[1] Пассек, 1945, щоденник, с. 27.

[2] Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 3-5(пункт 4).

[3] Шмаглій, 1961.

[4] Відейко, 1993.

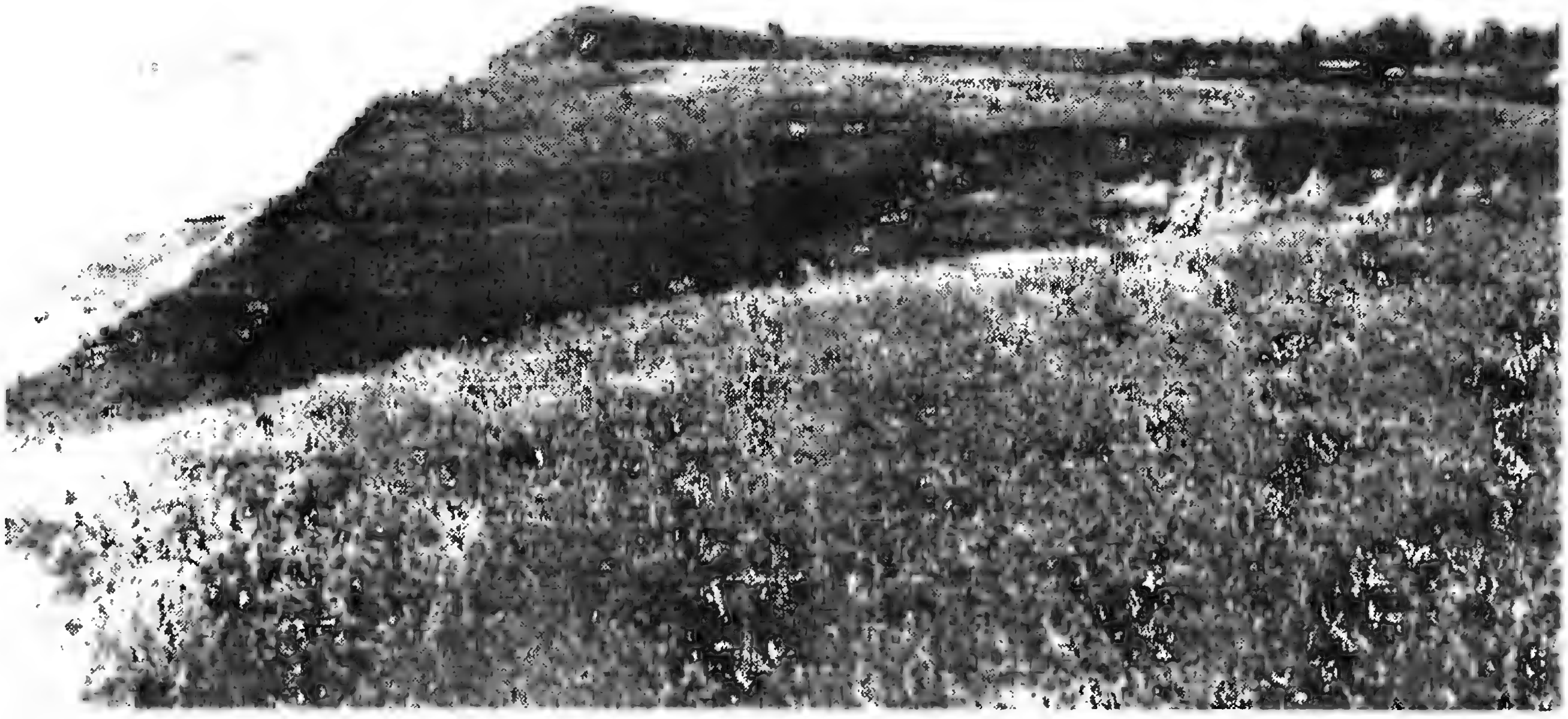

Рис. 42. Східний край Ігнатенкової гори (п. 106). На задньому плані Крутий Горб (п. 107). Фото зі звіту І. Г. Шовкопляса 1960 р.

107. Зарубинецький могильник в ур. Крутий горб

Розташований на північно-східному краю села на пагорбі берега 200 м на ПнС від причалу в с. Григорівка і 1,9 км на ПдС від тригонометричного знаку 242.8 м.

Східна частина піщано-кам'яного пагорбу змита Дніпром, сам пагорб має висоту 25 м над річкою. З півночі він обмежений яром, за яким знаходиться Ігнатенкова гора (див. пункт 106), а зі сходу і південного сходу круто обривається до Дніпра, частина могильника перебуває під городами (рис. 42). Довжина могильника вздовж берега—біля 100 м (рис. 21, 107; 30, 107).

Матеріал зарубинецького часу (фібули, кераміка) постійно знаходили у змиві на ПнС від пристані (найбільші збори були зроблені А. Б. Петропавловським). Але тільки у 1989 р. В. К. Козюбі, вдалося знайти поховальну урну in situ. При зачистці гумусованого піщаного верхнього шару урвища на глибині 20 см була виявлена досить велика, майже ціла, дещо підлощена посудина з залишками кремації всередині[1]. Поруч було виявлено ще декілька уламків від інших горщиків. Є. В. Максимов, Л. О. Циндровська провели розкопки на могильнику; були прокладені пошукові траншеї (шириною 1 м на відстані 10 м одна від одної), але вони не виявили жодного трупоспалення, хоча й зафіксували сліди могильника[2]. Безперечно, значна його частина разом з пагорбом зруйнована Дніпром.

---

[1] Петрашенко, 1989.

[2] Максимов, Циндровська, 1990; Максимов, Циндровська, 1995, с. 108—115.

108. Давньоруське поселення(?) на березі біля пристані Григорівка

Знаходиться в районі пристані 1,95 км на ПдС від тригонометричного знаку 242.8 м. Цю пам'ятку взято умовно, на підставі знахідок окремих речей давньоруського часу у змиві на ПнС від пристані із зборів А. Б. Петропавловського[1] (рис. 21, 108).

У береговому зрізі біля пристані помітний потужний культурний шар, але він містить пізні матеріали. Ще у 1945 р. розвідка Т. С. Пассек зібрала відомості про знахідки на цій ділянці берега скелетів та речей, здається, князівського часу[2]. Зараз пошуки ускладнюються тим, що означена територія щільно зайнята садибами та городами села, але пошуки як у змиві, так і на береговій ділянці необхідно продовжувати.

---

1 Ці речі зберігаються в Канівському краєзнавчому музеї.
2 Пассек, 1945, с. щоденник с. 27.

109. Поселення XV—XVI ст. на території колишнього цегляного заводу

Розташоване на береговій терасі Дніпра за 1 км нп ПдЗ від пристані с. Григорівка та 0,4 км на схід (з незначним відхиленням на Пд) від вітряка, що стоїть над фермою (рис. 21, 109).

Займає терасу берега, із заходу на пагорбі розміщується територія радгоспних ферм. Розмір поселення — 100x50 м; воно частково зайняте городами, решта поросла чагарником. Відкрите та обстежене Т. А. Бобровським у 1986 р.[1], тут виявлена лише кераміка.

---

1 Петрашенко, Бобровський, 1986.

110, 111. Давньоруське городище та поселення в ур. Городок

Комплекс розташований в 1,9 км на ПдЗ від пристані с. Григорівка та 0,7 км на ПдС від ферм, на території яблуневого саду. Поселення займає вузький (100—150 м) довгий схил берега, що спускається з ПнЗ на ПдС, тераса обмежена ярами (Пн — з струмком). Культурний шар починається з заплави і продовжується схилом впродовж 600 м, його товщина становить 0,2—0,8 м, поступово зменшуючись при підйомі вгору; площа поселення 8—9 га (рис. 21, 110, 111; 43, 110, 111).

На поселенні в 1971 р. О. М. Приходнюк заклав декілька траншей площею 50 м^2, в яких виявив давньоруські матеріали — 2 житла, 2 госпо-

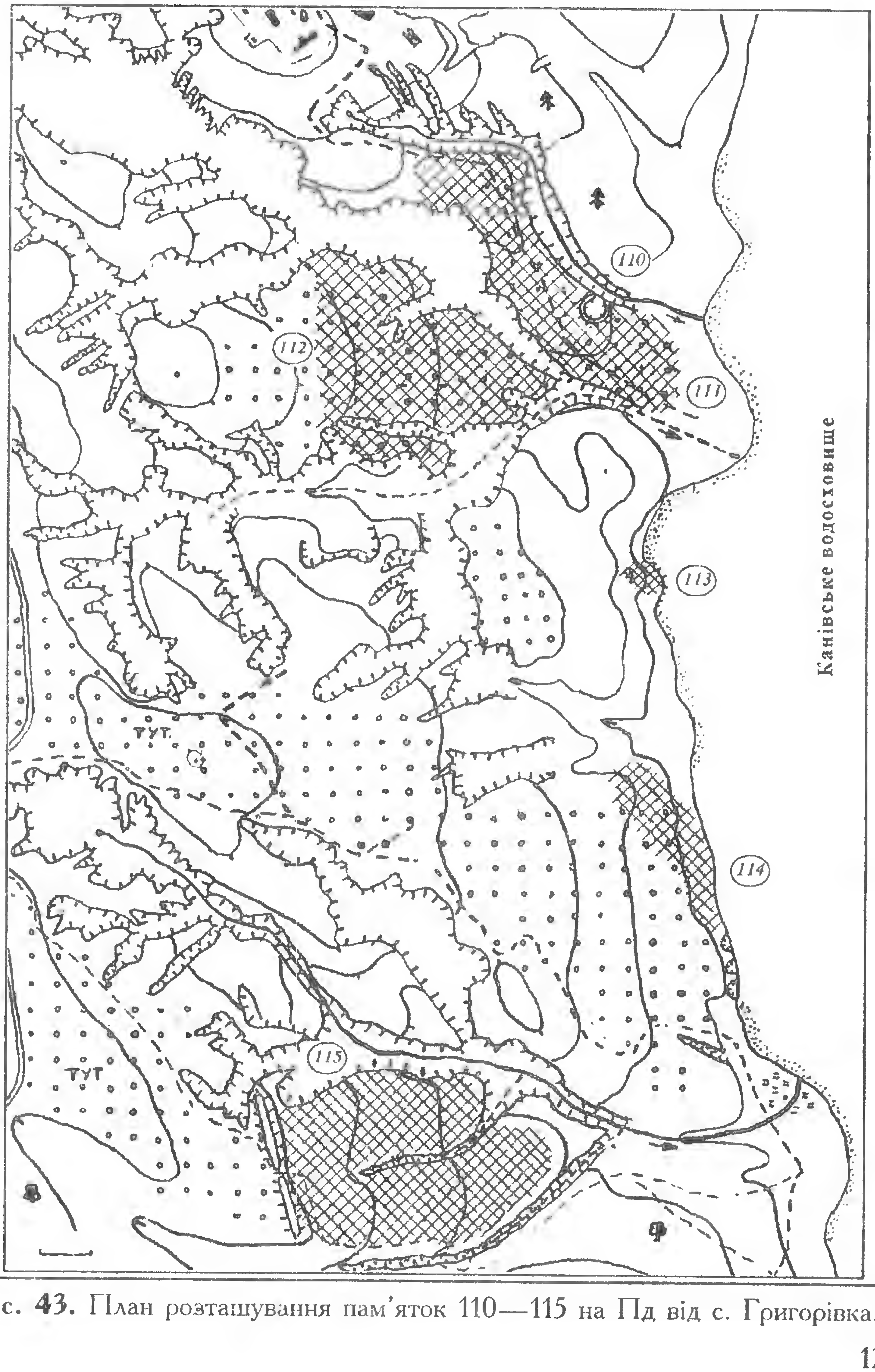
110
111
112
113
114
115
тут.
тут
Канівське водосховище

Рис. 43. План розташування пам'яток 110—115 на Пд від с. Григорівка.

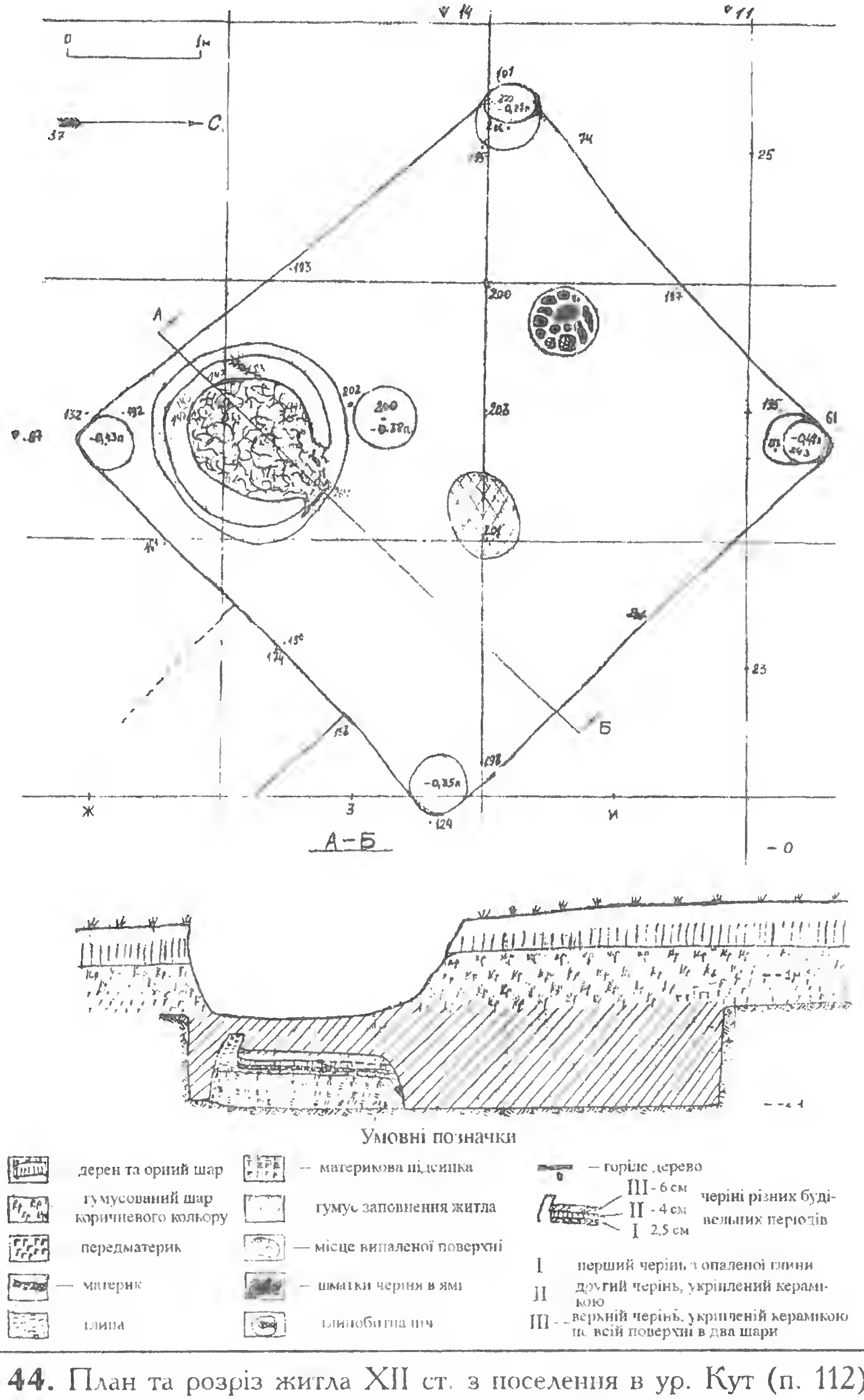

0
1м
37
С
14
11
25
23
А
Б
Ж
З
И
А–Б
-0,43п
-0,28п
-0,35п
-0,49п
200
201
202
203
193
197
195
192
132
124
138
61
74
Умовні позначки
дерен та орний шар
гумусований шар коричневого кольору
передматерик
— материк
глина
— материкова підсипка
гумус заповнення житла
— місце випаленої поверхні
— шматки черіня в ямі
глинобитна піч
— горіле дерево
III - 6 см
II - 4 см
I 2,5 см
черіні різних будівельних періодів
I перший черінь з опаленої глини
II другий черінь, укріплений керамікою
III - верхній черінь, укріплений керамікою по всій поверхні в два шари

Рис. 44. План та розріз житла XII ст. з поселення в ур. Кут (п. 112).

дарські будівлі, кераміку XII—XIII ст., кістяний гребінь, овальне кресало, срібне кільце, скляні вироби[1]. З культурного шару походить кераміка пеньківської культури. На території поселення збереглись залишки мініатюрного городища (рис. 30, 110). Воно розташоване в ПдС частині поселення за 200 м на захід від берега Канівського водосховища. Городище напівкруглої форми діаметром близько 50 м разом з укріпленнями. Вал та рів сильно сплановані під час оранки ще до висадки саду, найкраще вони збереглись в місці виходу до яру; тут глибина рову сягає 2 м, а ширина 5 м. В інших місцях рів ледь помітний, а вал має висоту 0,5—1 м при ширині 4 м.

Городище відоме з XIX ст.[2]. Обстежувалось Т. С. Пассек (1945)[3], П. О. Раппопортом (1952)[4], І. Г. Шовкоплясом (1960)[5], В. Г. Петренко (1963)[6], В. Й. Довженком і О. М. Приходнюком (1971)[7], Т. А. Бобровським (1986), В. О. Петрашенко (1993). У 1971 р. В. Й. Довженок та О. М. Приходнюк розкопали близько 250 м^2 площі городища, було зроблено розріз укріплень та досліджено частину дитинця, що прилягала до валу. Ніяких об'єктів виявити не вдалось[8].

---

[1] Приходнюк, 1980, с. 90-95.
[2] Антонович, 1895, с. 81.
[3] Пассек, 1945, с. 52 (п. 50).
[4] Раппопорт, 1952, с. 113.
[5] Шовкопляс, Покровская, 1960, с., 8,9 (п. 8).
[6] Петренко, 1958, с. 4 (п. 7).
[7] Довженок, Приходнюк, 1971/14.
[8] Приходнюк, 1980, с. 90-95.

112. Багатошарове поселення в ур. Кут

Знаходиться за 2,1 км на ПдЗ від пристані с. Григорівка, за яром на ПдЗ від поселення і городища в ур. Городок. Поселення займає схил корінного берега Дніпра, обмежений з Пн та Пд двома ярами, які з'єднуються в один на Сх від пам'ятки, в 0,4 км на Зх від Канівського водосховища. За північним яром розташоване ур. Городок, за південним— ур. Підтополеве.

Яри утворюють трикутник, площа розповсюдження культурного шару 400х350 м, загальна площа поселення близько 8 га. Тут розміщується яблуневий сад та ростуть горіхові дерева. Культурний шар незначний і становить 0,1—0,6 м, збільшуючись в східному напрямку. Пам'ятку відкрили І. Г. Шовкопляс та Є. Ф. Покровська у 1960 р., коли тут була зібрана кераміка Київської Русі[1]. Невеликі розкопки у 1971 р. здійснили В. Й. Довженок та О. М. Приходнюк, ними досліджено залишки житла з піччю і господарську яму[2] (рис. 21, 112; 43, 112).

У 1993 р. нами було оглянуто пам'ятку, встановлено її розміри. При шурфуванні виявлено не лише давньоруську кераміку, але й ліпну ранньозалізного віку, що концентрувалась в ПдЗ частині поселення; у тому ж році на поселенні проведено рятувально-охоронні розкопки площею 200 м^2, на якій досліджено житло XII ст.[3] (рис. 44).

---

[1] Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 9 (п. 9).
[2] Довженок, Приходнюк, 1971.
[3] Петрашенко, Козюба, 1993—1994.

113. Поселення скіфського та давньоруського часу в ур. Підтополеве

Розташоване на береговому підвищенні за 2,4 км на ПдЗ від пристані в с. Григорівка та 1,5 км на Пд (з незначним відхиленням на Сх) від вітряка (рис. 21, 113; 43, 113).

Урочище Підтополеве має форму трапеції і складається з декількох частин. Його північний кут упирається в піщану гору— Тополів горб (висота 126.2 м). Тут проходить яр, за яким знаходяться ур. Кут та Городок. Із заходу займає високе плато, зайняте садом (біля 60 м над рівнем Дніпра), яке обмежується глибоким яром-балкою, з півдня проходить ще одна балка (ур. Кринички).

Південний кут урочища Підтополеве — у вигляді опуклого берегового підвищення, яке в давнину, ймовірно, було мисом, який зараз майже повністю зрізаний морем, його висота — до 6—8 м над водою. Значна частина підвищення вкрита кущами шипшини.

Пам'ятку відкрито у 1960 р. Тоді в північно-західній частині урочища на розораній поверхні були зібрані окремі уламки кінця доби бронзи (бобрицького типу?) та гончарна кераміка Київської Русі[1]. У 1986 р. Т. А. Бобровський зафіксував у береговому зрізі культурний шар та декілька котлованів від об'єктів[2].

У 1993 р. нами було обстежене урочище[3], у шурфах на Тополевому Горбі культурного шару не виявлено. У зрізі берегового підвищення зафіксований

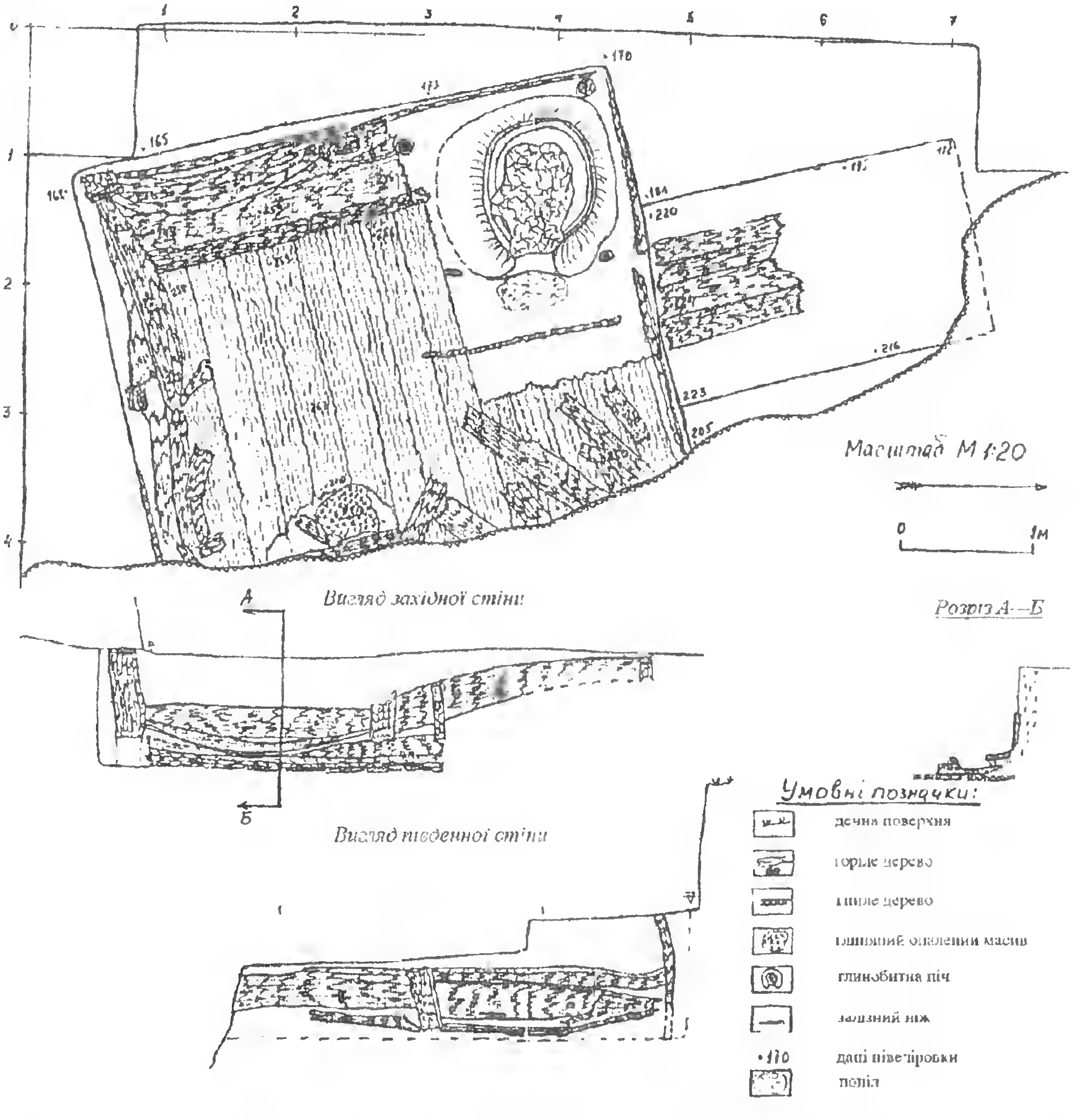
1
2
3
4
5
6
7
170
173
165
184
220
216
223
205
Масштаб М 1:20
0
1м
Вигляд західної стіни
Розріз А—Б
А
Б
Вигляд південної стіни
Умовні позначки:
денна поверхня
горіле дерево
гниле дерево
глиняний обпалений масив
глинобитна піч
залізний ніж
•170 дані нівеліровки
попіл

Рис. 45. План та розріз житла XII ст. з поселення в ур. Підтополеве (п. 113).

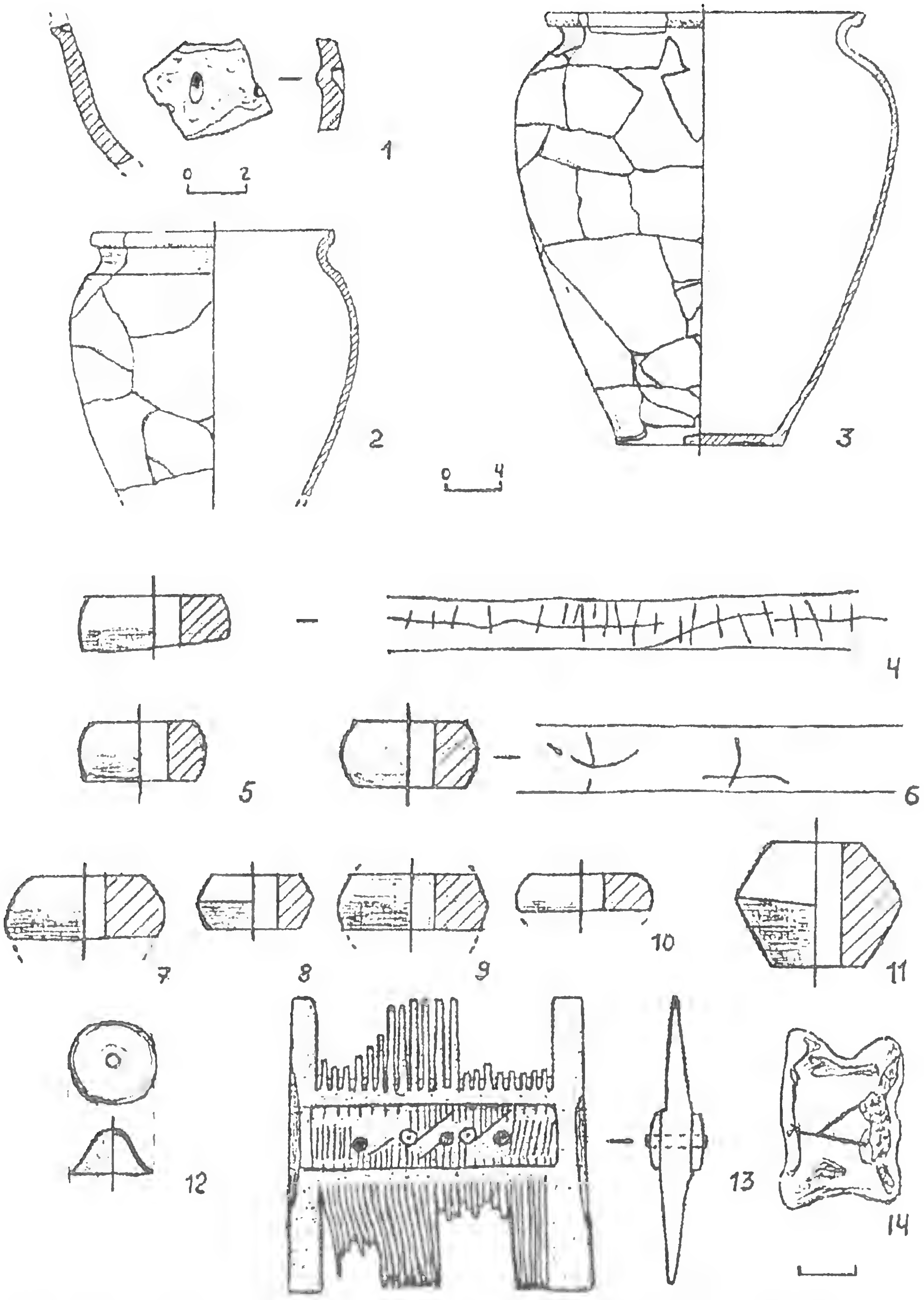
1
0 2
2
3
0 4
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

Рис. 46. Знахідки з житла в ур. Підтополеве

досить потужний (в деяких місцях за 1 м) культурний шар, в якому виявлена циліндрична яма (чи кут якогось об'єкту?) та котлован давньоруського житла XII ст. Воно загинуло від пожежі, сліди якої у вигляді обгорілих дошок та колод чітко фіксувались в урвищі. Житло було повністю розкопане і дало багаті знахідки (тесло, ключ, наконечники стріл, ножі, прясла), а також цікавий матеріал для реконструкції загального вигляду і внутрішнього обладанання давньоруського житла (рис. 45—47). Крім матеріалів давньоруського часу, в розкопі була виявлена ліпна кераміка з «перлинним» орнаментом, що

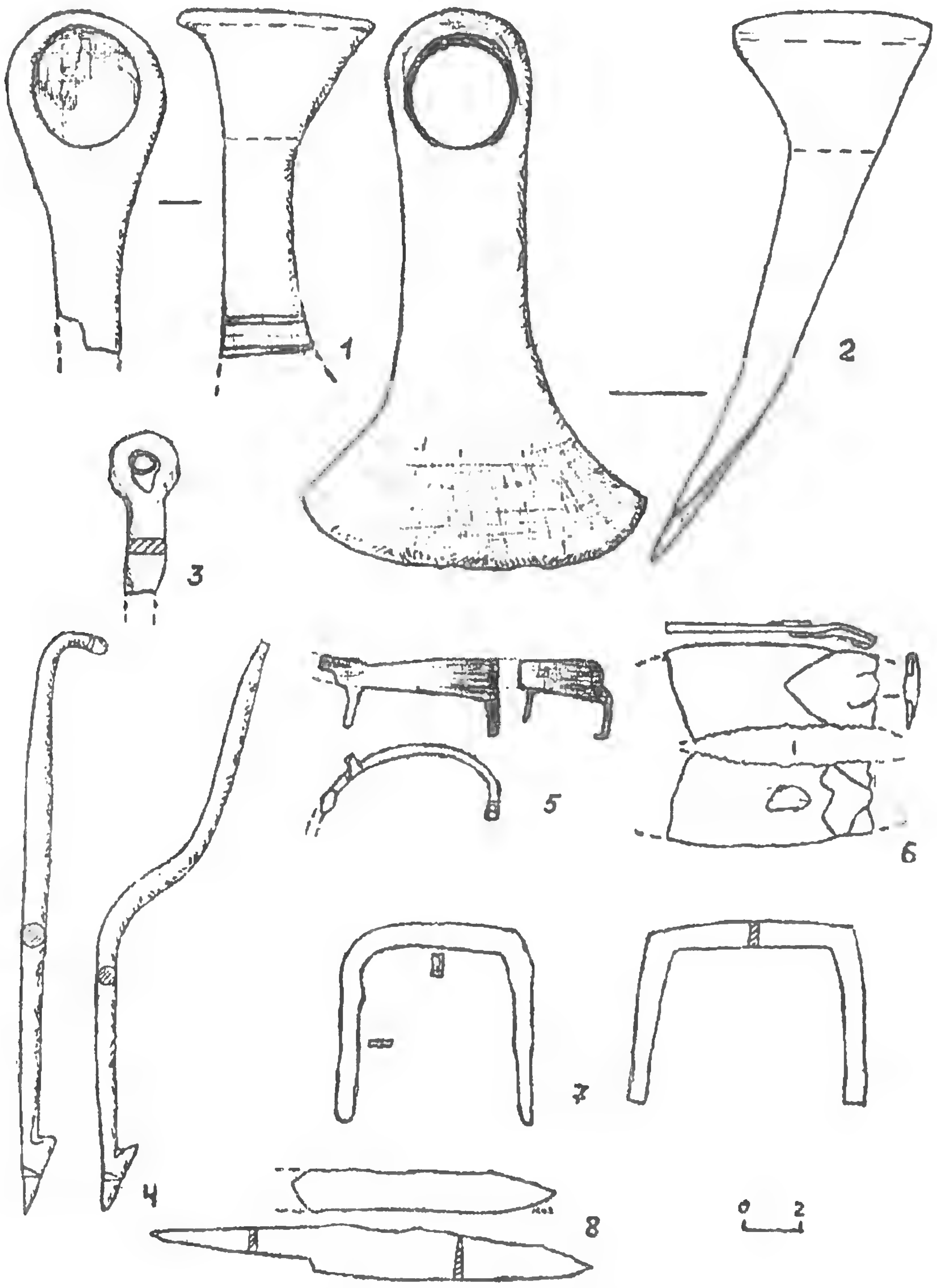

Рис. 47. Залізні вироби з житла в ур. Підтополеве.

відноситься до скіфського часу. Загальна площа розповсюдження культурного шару на береговому підвищенні—70х50 м.

---

1 Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 9(пункт 10).
2 Петрашенко, Бобровський, 1986.
3 Петрашенко, Козюба, 1993.

114. Давньоруське поселення в ур. Ревутово

Знаходиться на березі Дніпра за 2,8 км на ПдЗ від пристані в с. Григорівка та 1,95 км від вітряка на Пд з незначним відхиленням на С (рис. 21, 114; 43, 114).

Урочище займає нижні тераси берегового схилу, який уступами спускається від верхнього плато до берега. З півночі Ревутово обмежене глибокою балкою (ур. Кринички), з півдня виходить на берегове підвищення, за 250 м від якого витікає струмок. Висота тераси 4—5 м над рівнем ріки, вона майже плоска, з незначним нахилом до Дніпра, довжиною вздовж Дніпра біля 250 м, вглиб плато — 70 м. Верхня тераса в ПнЗ частині урочища напівколом виступає над гирлом балки

Верхня тераса також має два рівні, які плавно з'єднуються між собою (висота тераси — 20—30 м над річкою). Нижня тераса задернована (тут колись був сад), на верхній ростуть фруктові дерева.

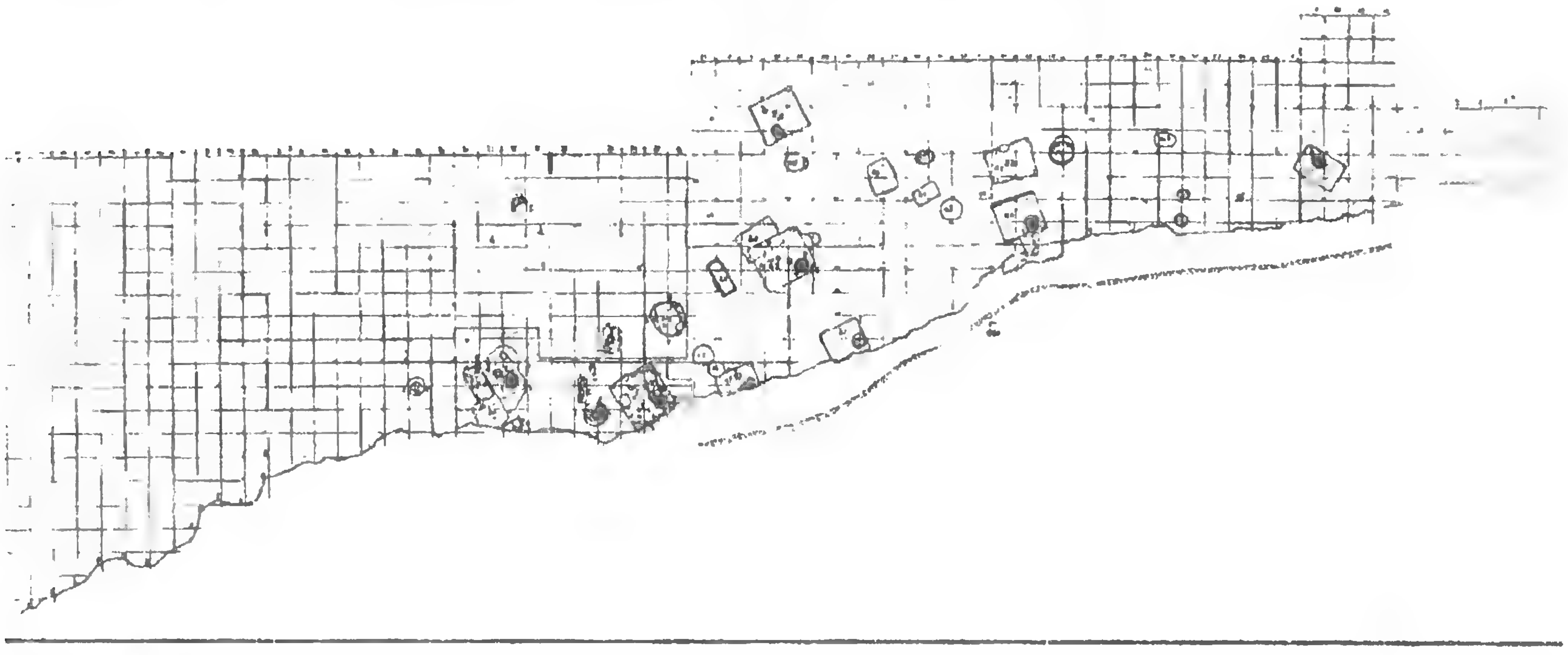

Рис. 48. Загальний план розкопу на поселенні в ур. Ревутово (п. 114) за 1993— 1994 роки.

d.

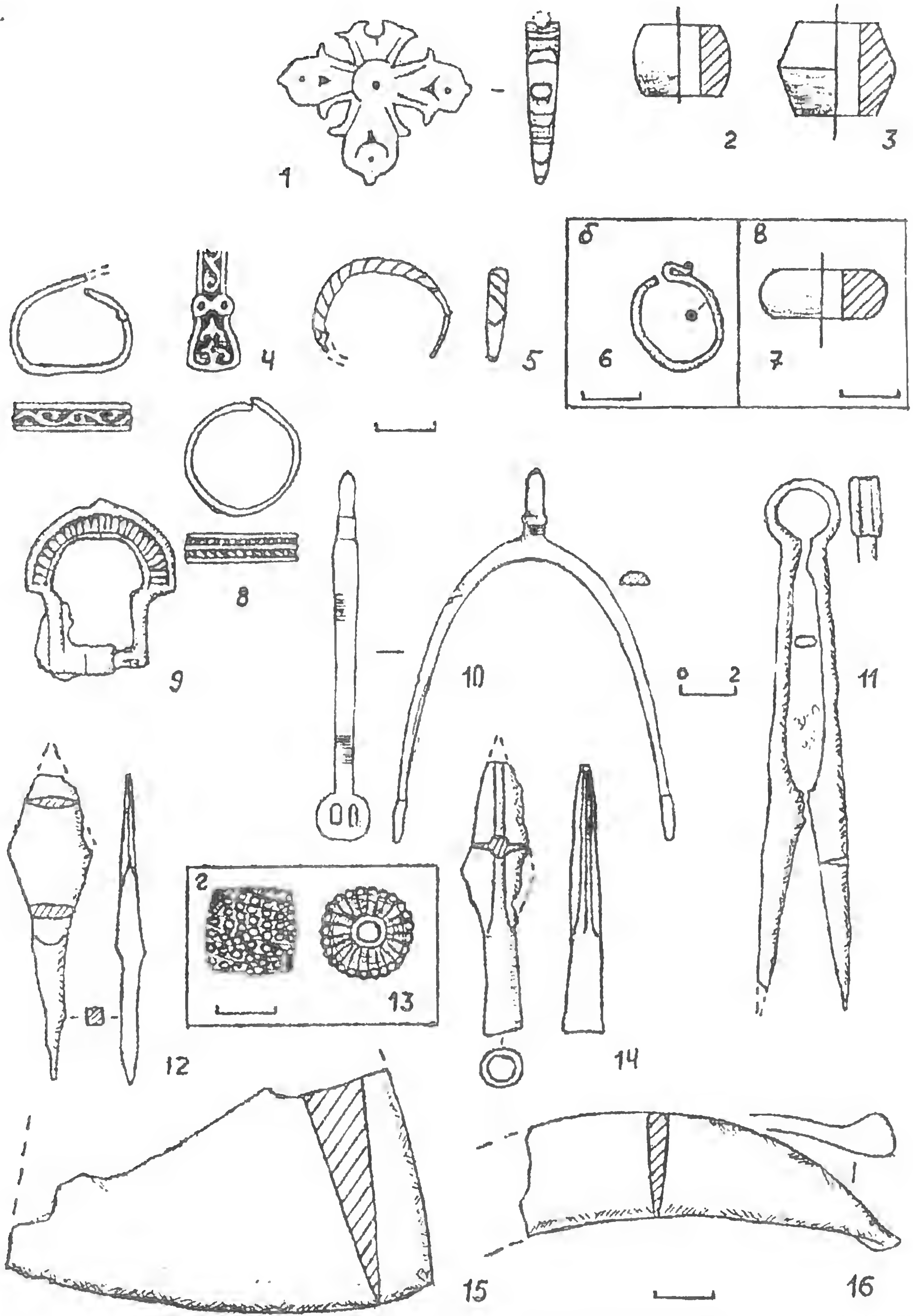

1
2
3
4
5
б
6
в
7
8
9
10
0 2
11
12
г
13
14
15
16

Рис. 49. Знахідки з поселення в ур. Ревутово.

Пам'ятка відкрита під час розвідки І. Г. Шовкопляса і Є. Ф. Покровської[1]. На нижній терасі було зібрано давньоруську кераміку, на верхній — незначну кількість простого ліпного посуду доби бронзи(?). Крім цього, на верхній терасі (в її центральній частині) були виявлені залишки трьох кам'яних вимосток. Одна з них мала округлу форму діаметром біля 7 м і залягала на глибині 0,15 м від сучасної поверхні. Товщина вимостки в її центральній частині сягала 0,2 м. Досі не з'ясовано, якого часу ці вимостки, яке їх призначення, хоча їх штучний характер не викликає сумніву.

Розвідкові роботи на поселенні провів також Т. А. Бобровський у 1986 р. у складі Дніпровської давньоруської експедиції[2]. В. О. Петрашенко протягом 1993—1994 рр. провела розкопки широкою площею, досліджено 2000 м^2, виявлено 7 жител, 9 будівель та 12 господарчих ям[3] (рис. 48). Одержано значний речовий матеріал з цих об'єктів, а також з культурного шару, товщина якого коливалась в межах 0,3—1,2 м; дата поселення — XI—XII ст. (рис. 49).

На нижній терасі виявлено незначну кількість ліпної кераміки. На верхній терасі було проведено шурфування, товщина культурного шару ближче до Дніпра не перевищувала 0,3 м, а в глибині плато коливалась від 0,4 до 0,7 м. В шарі зустрічалась як невизначена ліпна кераміка (скіфська або І тис. н. е.), так і давньоруська.

---

[1] Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 10 (пункт 11,12).
[2] Петрашенко, Бобровский, 1986, с. 38-40.
[3] Петрашенко, 1995, с. 64-65.

115. Скіфське городище в ур. Вал

Пам'ятка розташована на схилі плато за 3,5 км на ПдЗ від пристані в с. Григорівка, 2,5 км на Пд від вітряка та 0,6 км вглиб плато. Городище займає схил плато, воно має трикутну форму. З півночі та півдня обмежене двома великими ярами, якими течуть струмки (рис. 21, 115; 43, 115).

Яри з'єднуються на схід від площадки городища. З боку поля проходить потужний, розімкнутий посередині, вал висотою близько 4—5 м, довжиною 30—40 м, перед валом ледь помітні залишки рову. Вал збудовано з врахуванням рельєфу місцевості, тому з внутрішнього боку він вищий, ніж з зовнішнього. На захід від городища розташувався шовковичний сад. Майданчик городища (500x300 м) роз'єднаний на дві частини яром, який орієнтований З—ПнС. Зараз поверхня городища зайнята посівами. З півдня проходить валоподібний насип з ровом перед ним, про який згадується ще у звіті Т. С. Пассек.

Городище відоме з XIX ст.[1]. У 1945 р. його було оглянуто експедицією Т. С. Пассек, зроблено опис та попереднє датування — скіфським часом[2]. В наступні роки городище обстежувалось О. І. Тереножкіним[3], І. Г. Шовкоплясом[4], В. Г. Петренко[5], В. Й. Довженком[6]. В. Г. Петренко, яка у 1963 р. заклала в різних його частинах шурфи, в східній частині виявила культурний шар потужністю до 0,6—0,8 м, а в західній, біля валу — залишки якогось об'єкту. Нами городище оглянуто у 1991 р.[7].

---

[1] Антонович, 1895.
[2] Пассек, 1945, с. 22, 23 (пункт 20).
[3] Тереножкин, 1953, с. 4 (пункт 10).
[4] Шовкопляс, Покровская, 1960 с. 10, 11 (пункт 13).
[5] Петренко, 1953, с. 5, 6 (пункт 8).
[6] Довженок, Приходнюк, 1971.
[7] Петрашенко, Козюба, 1991.

БУЧАК

116. Багатошарове поселення в ур. Під Понятовським

Знаходиться на березі Дніпра 2,7 км на ПнЗ від пристані с. Бучак, займає першу терасу берега висотою 3—4 м, що невеличким мисом вдається у водосховище, вона вкрита молодим лісом. Розмір поселення — 350x50 м (рис. 50, 116; 51, 116).

Відкрите розвідкою Т. А. Бобровського у 1986 р.[1]. Культурний шар потужністю 0,3—0,8 м простежено на двох ділянках берега довжиною відповідно 200 та 60 м. В урвищі берега виявлені залишки двох жител та матеріали давньоруського часу (кераміка, жорна, пряслиця, ножі, кресало та ін.), які зосереджувались на північній ділянці та більш ранні — скіфського,зару-

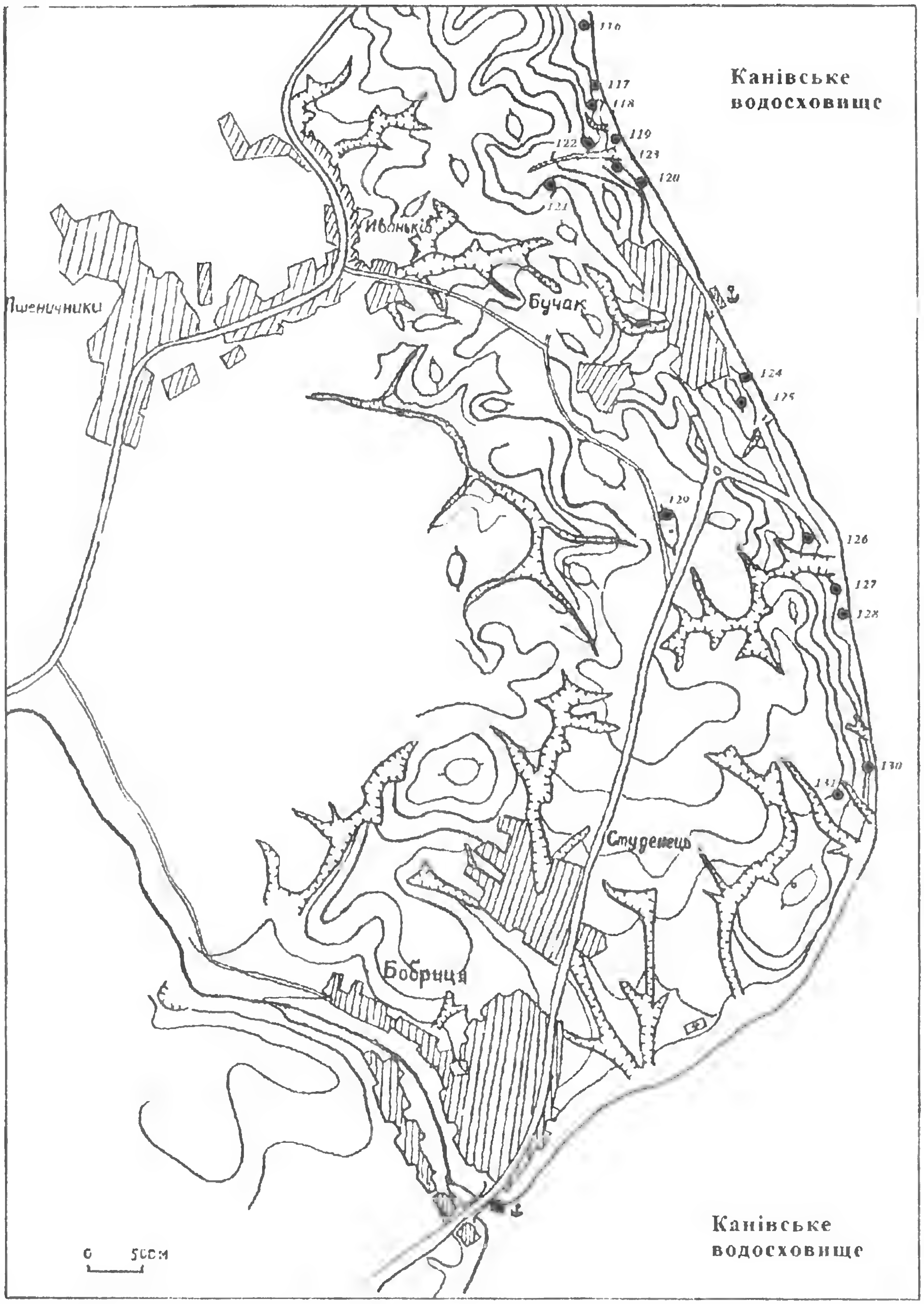
116
117
118
119
122
123
120
121
Канівське водосховище
Іваньків
Пшеничники
Бучак
124
125
129
126
127
128
130
131
Студенець
Бобриця
0 500м
Канівське водосховище

Рис. 50. План-схема розташування археологічних пам'яток(116—129) в Пд частині Трахтемирівського заповідника.

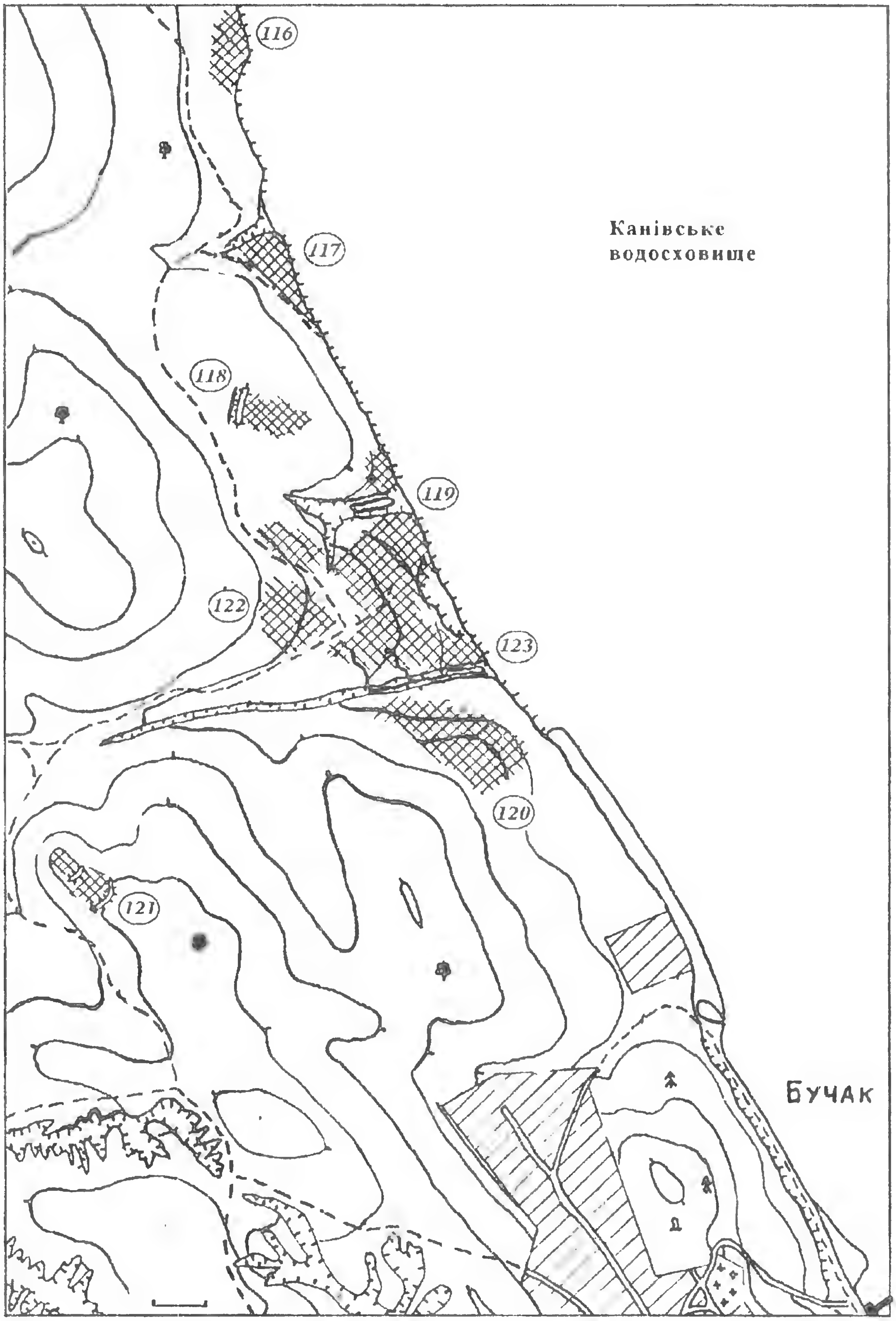
116
117
Канівське водосховище
118
119
122
123
120
121
БУЧАК

Рис. 51. План розташування пам'яток 116—123 на ПнЗ від с. Бучак.

бинецького часу (південна частина). Деякі матеріали відомі зі змиву (збори А. Б. Петропавловського та місцевих жителів). Мешканець с. Луковиця передав експедиції В. О. Петрашенко бронзовий ланцюг, можливо, від панікадила. У 1994 р. Канівською експедицією проведені охоронно-рятувальні розкопки[2]. В береговому зрізі виявлено три об'єкти (рис. 52); дві лінзи від котлованів будівель та залишки гончарного горна (рис. 53). Будівлі підпрямокутної форми розміром 2,20х2,5 та 1,2х1,4 м, глибиною 0,5—0,65 м містили значну кількість кераміки XI— XIII ст Горн ямного типу без опорного стовпа, діаметр решітки 0,9х1,10 м, вона мала 6 отворів. Висота від верхнього склепіння до дна нижньої камери — 0,9 м, діаметр по зовнішньому контуру 1,45, висота склепіння до дна решітки — 0,3—0,4 м, висота нижньої камери близько 40 см. В заповненні горна та під час його розчистки виявлено кераміку XII ст. За керамічним матеріалом поселення датується XI—XV ст.

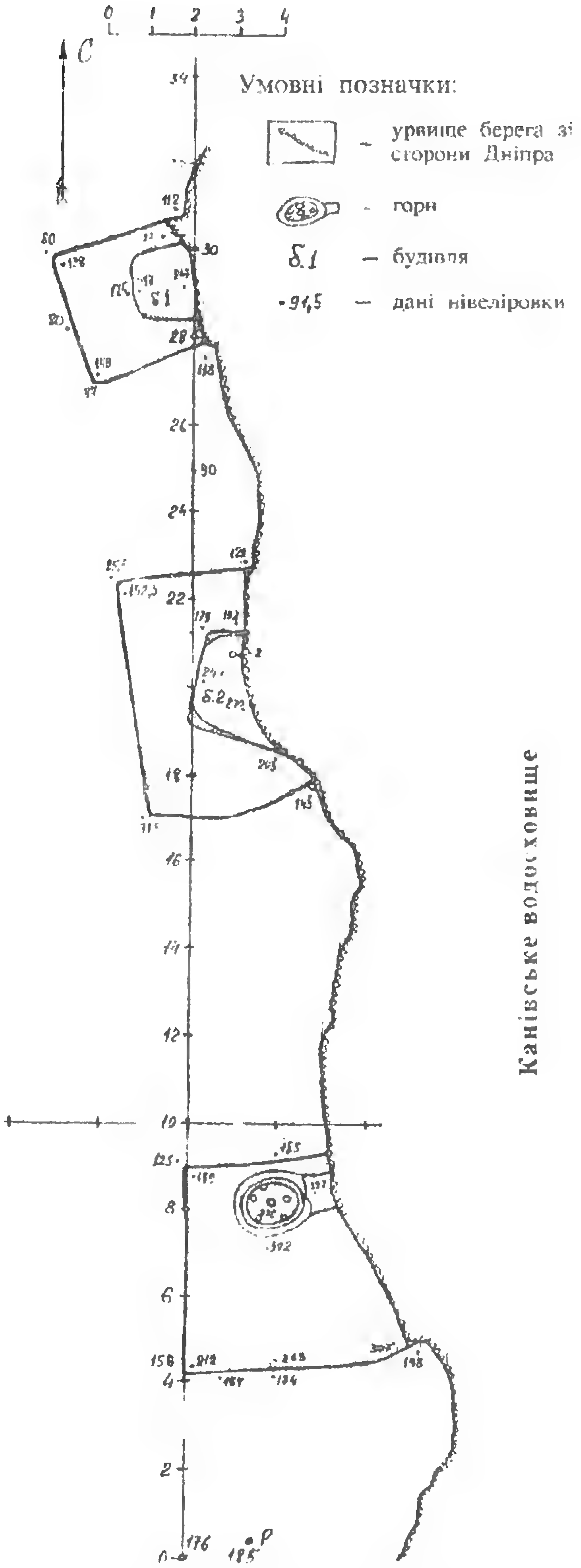
0 1 2 3 4
С
Умовні позначки:
урвище берега зі сторони Дніпра
горн
Б.1 — будівля
•91,5 — дані нівеліровки
Б.1
Б.2
Канівське водосховище

Рис. 52. Загальний план розкопів на поселенні в ур. Під Понятовським 1994 р. (п. 116).

---

1 Петрашенко, Бобровський, 1986, с. 40. 41.
2 Петрашенко, Козюба, 1994

117. Багатошарове поселення і давньоруський могильник на північ від Рожаної Криниці

Розташоване на береговій терасі за 2,3 км на ПнЗ від пристані с. Бучак. Тераса підіймається над водою на 3—4 м, з півночі вона обмежена широкою балкою, в гирлі якої утворився ярок. З заходу та південного заходу проходить кинута грунтова дорога, що раніше спускалась в заплаву. За дорогою здіймаються стрімкі схили високого пагорбу, з півдня тераса обмежується схилами гори Туз, що виходять до Дніпра. Довжина тераси становить 200 м, ширина — 50 м, тут росте молодий ліс (рис. 50, 117; 51, 117).

Пам'ятку, відкрив А. Б. Петропавловський. З 1986 р. її дослідженям займається експедиція В. О. Петрашенко. Берег весь час руйнується, тому кожний рік проводяться охоронно-рятувалні розкопки[1].

У 1990—97 рр. В. О. Петрашенко загалом було досліджено майже 60 поховань, по розташуванню яких чітко окреслюється порядове планування могильника (рис. 54). Поховання лежали на глибині не більше 1 м (за поодиноким виключенням), фактично — на межі материку і культурного шару поселення. Орієнтація — західна, з сезонними відхиленнями, більшість поховань — безінвентарні; серед знахідок в похованнях та шарі зустрічається давньоруська кераміка, знайдені також два срібних скроневих кільця з S-видним завершенням, залізне кільце на пальці, намистини в деяких похованнях[2].

Цікаві знахідки з кольорового металу (хрестики, прикраси) та скла (намистини) були зібрані А. Б. Петропавловським у змиві. В культурному шарі (товщиною до 1 м) зустрічається багато знахідок скіфського часу. Це, насамперед, ліпна кераміка з характерним «перлинним» орнаментом та наліпним розчленованим валиком, лощені загнуті до середини уламки мисок (рис. 55, 1—7), фрагменти амфор, а також кістки. Деяку з ліпної кераміки можна віднести до зарубинецького часу. В північній частині тераси трапляються вінця XIV ст. з характерним валиком, а в урвиці простежується якийсь великий об'єкт (ями?) з кружальною керамікою.

У змиві трапляється такий же матеріал — людські кістки, ліпна і гончар-

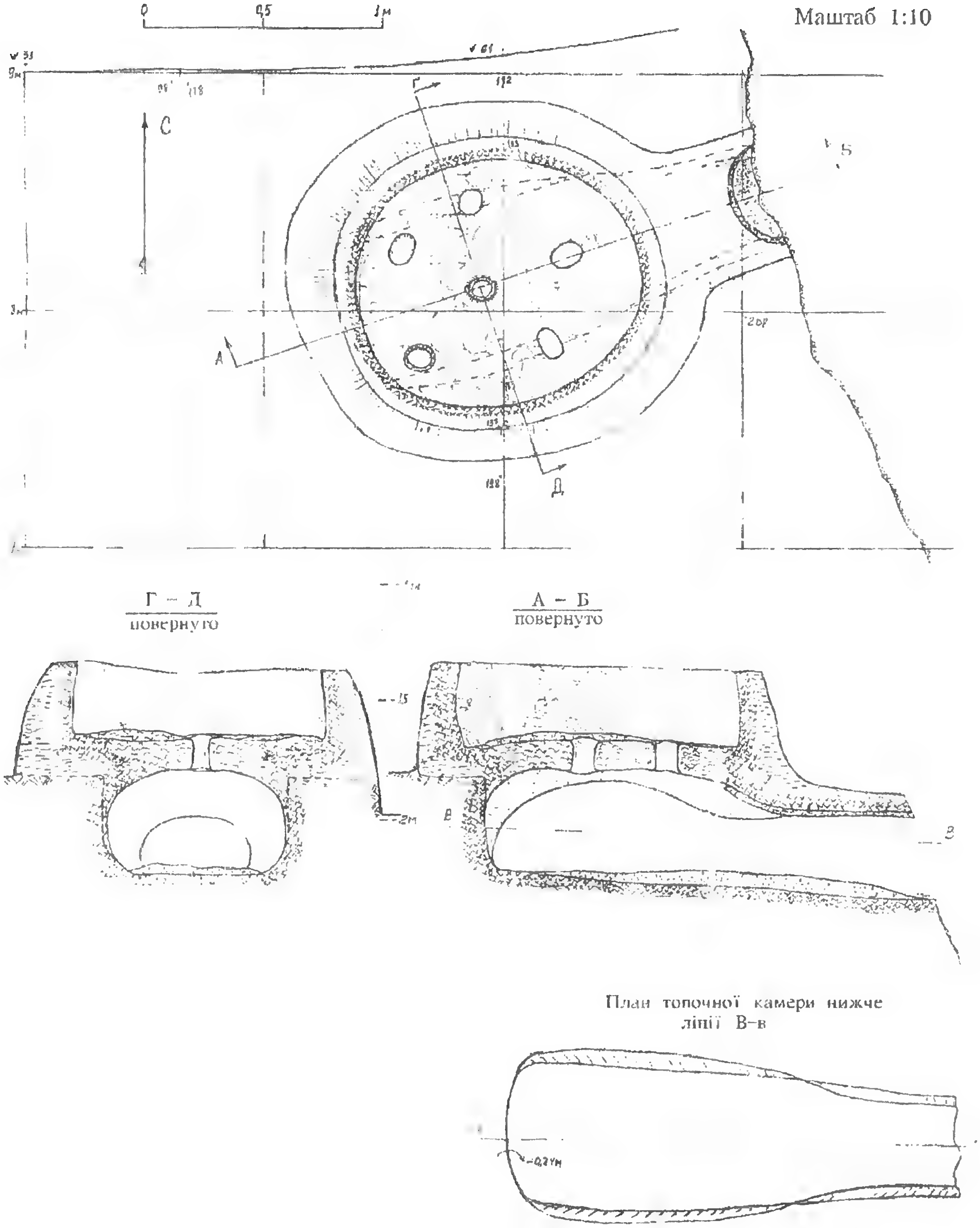

0
0,5
1м
Маштаб 1:10
С
Г
Д
А
Б
2м
В
в

Г – Д
повернуто

А – Б
повернуто

План топочної камери нижче лінії В–в

Рис. 53. План та розрізи давньоруського гончарного горна в ур. Під Понятовським.

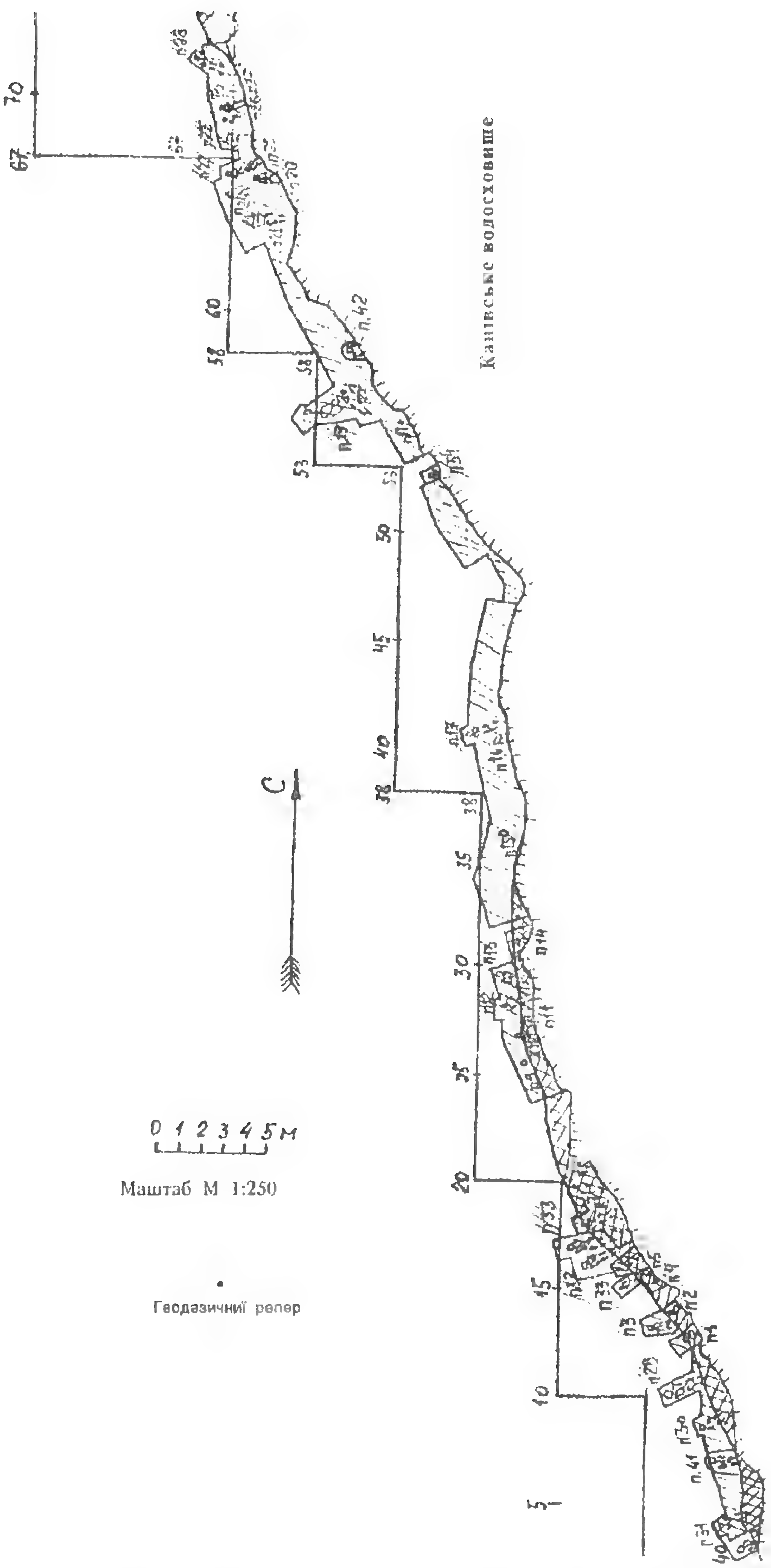
Канівське водосховище
0 1 2 3 4 5м
Маштаб М 1:250
Геодезичний репер
С
п.42
70
67
60
58
53
50
45
40
38
35
30
25
20
15
10
5

Рис. 54. Загальний план розкопів могильника поблизу с. Бучак (п. 117).

на кераміка, глиняні прясла біконічної та колесоподібної форми, намистини тощо (рис. 55, 8—13). Десь на березі, поблизу цієї пам'ятки, мешканець села Луковиця знайшов і передав експедиції В. О. Петрашенко візантійський фоліс середини XI ст., який нині зберігається в Національному музеї історії України (рис. 56).

---

1 Петрашенко, звіти за 1986-89 рр.

2 Петрашенко, Козюба, Таєвська, звіт за 1990, 1991 рр.

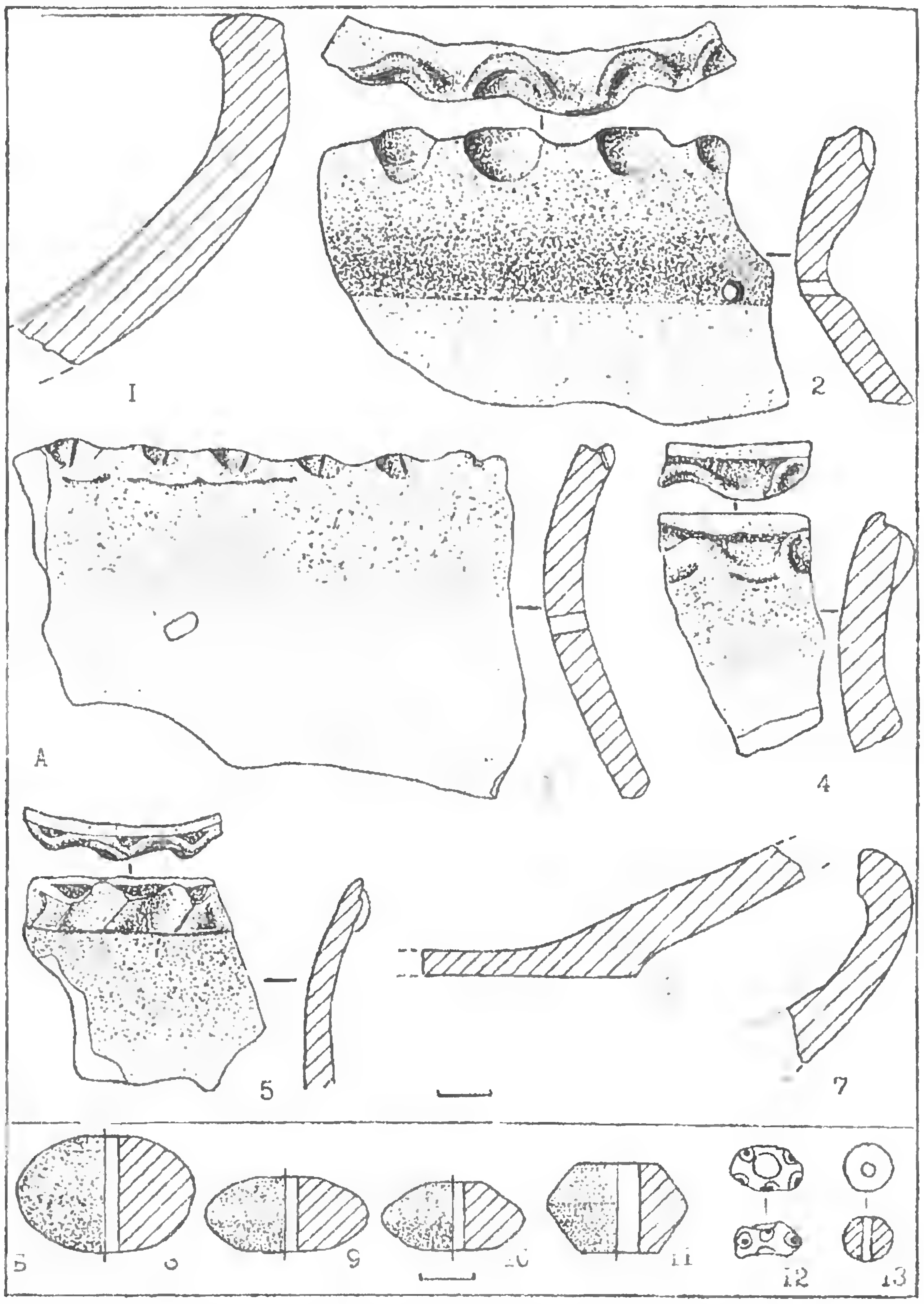

Рис. 55. Знахідки з культурного шару могильника поблизу с. Бучак.

118. Давньоруське городище на г. Туз

Гора Туз знаходиться на березі Дніпра за 2 км на ПнЗ від пристані с. Бучак. З півдня та ПдЗ проходить досить глибока балка-яр, в гирлі якої утворилось болото (рис. 50, 118; 51, 118). З ПнС розташована більш низька тераса плато у вигляді амфітеатру; з півночі схил гори пристає до тераси з могильником (див. п. 117). Висота гори над Дніпром становить понад 40 м, її вершина вузька — 30—40х100 м, вона орієнтована по лінії ПдС—ПнЗ. З напольного боку добре зберігся потужний рів глибиною до 2,5 м та шириною 10—12 м. За ним вгадується вал, незначні залишки якого видно в північній частині; він практично повністю знищений траншеями війни. Значні пошкодження поверхні городища воєнного часу видно й на інших ділянках гори. Приблизно на рівні дна рову проходить круговий ескарп, його ширина — до 1,5 м. Зараз вся гора вкрита густим чагарником та деревами.

Городище вперше згадується (подається просто як пункт) у звіті В. Г.

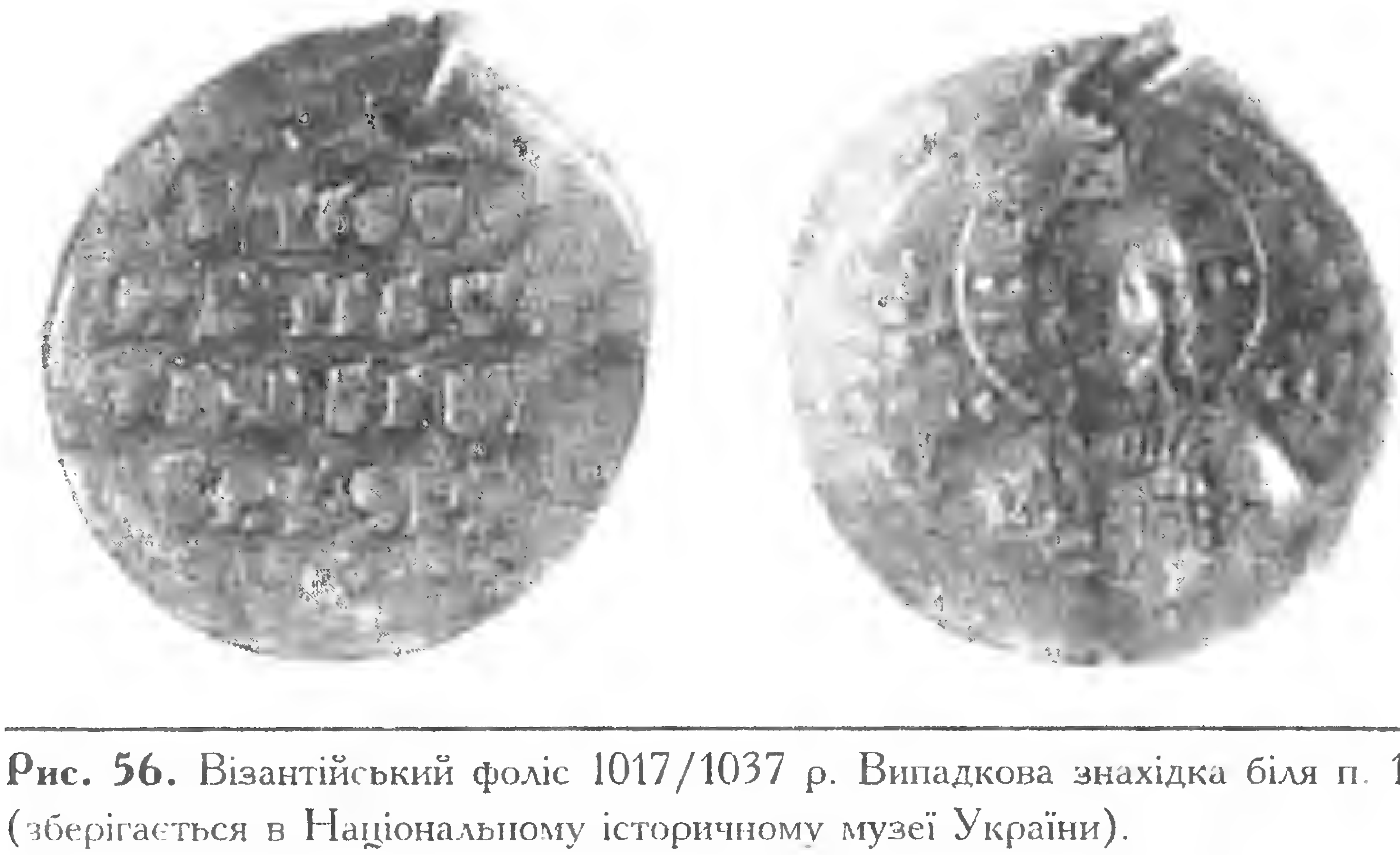

Рис. 56. Візантійський фоліс 1017/1037 р. Випадкова знахідка біля п. 117 (зберігається в Національному історичному музеї України).

Петренко[1]. У 1986 р. Т. А. Бобровський оглянув городище, зробив глазомірний план, провів шурфування та виявив давньоруську кераміку і печину[2].

---

[1] Петренко, 1963, с. 4 (пункт 6).
[2] Петрашенко, Бобровский, 1986.

119. Багатошарове поселення в ур. Рожана Криниця

Знаходиться за 1,65 км на ПнЗ від пристані с. Бучак на береговій терасі. Тераса є нижньою частиною схилу берега, з півночі вона обмежена яромбалкою, за яким знаходиться гора Туз (див. пункт 118). З півдня проходить яр з струмком, вода тече з декількох джерел, над одним з яких збудована криниця, яка відома в цій місцевості своїми лікувальними властивостями і глибоко шанується місцевими мешканцями. На заході схил виходить на досить рівну ділянку, за якою починаються схили пагорбу. Довжина тераси вздовж берега біля 300 м (рис. 50, 119; 51, 119). Зараз схил ескарпований, подекуди зайнятий фруктовими деревами (рис. 57). Центральна частина ниж-

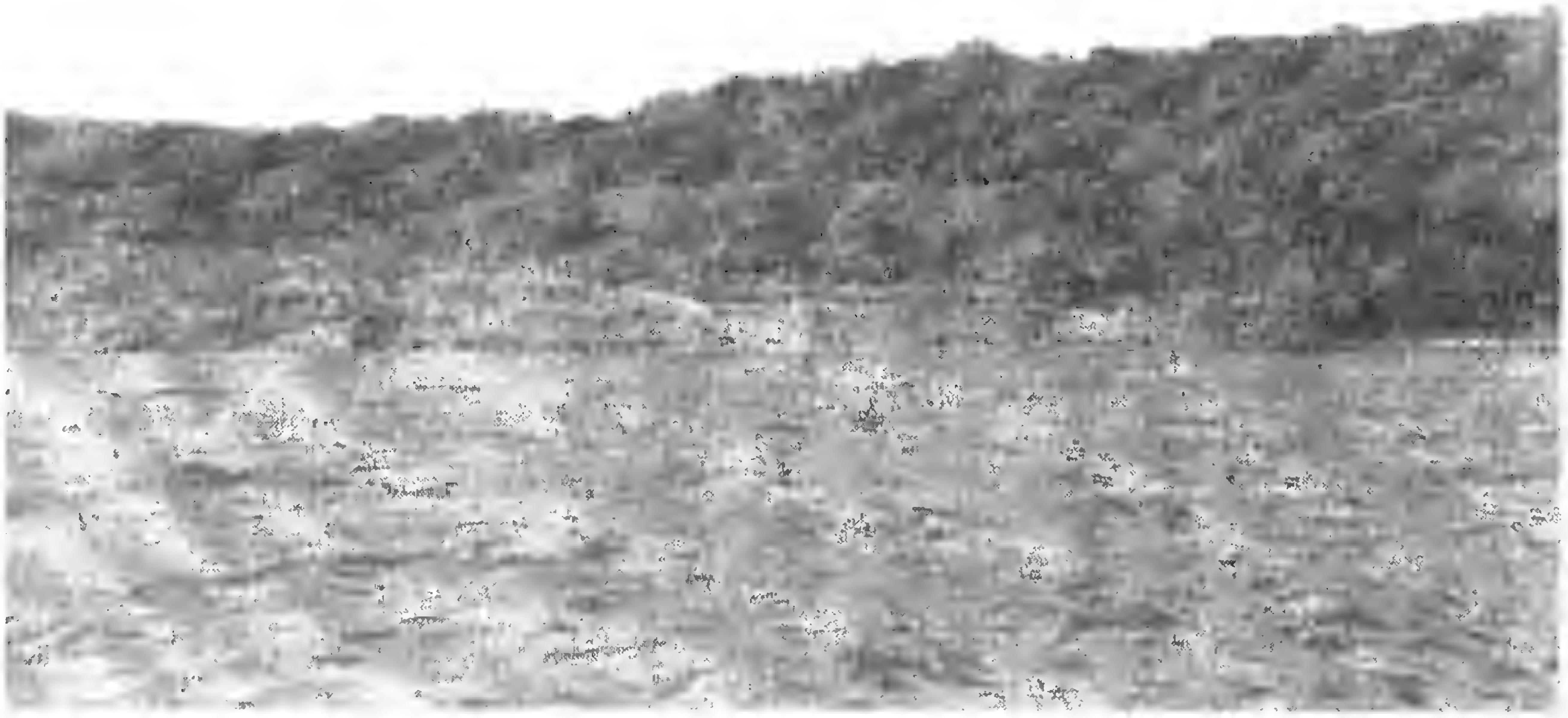

Рис. 57. Загальний вигляд поселення в ур. Рожана Криниця (п. 119).

ньої ділянки схилу пошкоджена величезним зсувом. Пам'ятку відкрито у 1971 р В. Й. Довженком та О. М. Приходнюком[1]. Вона обстежувалась Т А. Бобровським в 1986 р.[2]. У 1990—91рр. В. О. Петрашенко провела стаціонарні дослідження[3].

Розкопано площу біля 1000 м^2 , досліджено 6 давньоруських жител XI—XIII ст., 4 слов'янських VIII—IX ст., одну будівлю XIV—XV ст. (рис. 58). Знайдено керамічний матеріал скіфського часу, пеньківського, луки-райковецької та волинцевського типів, давньоруського та середньовічного часу (рис. 59; 60). У змиві берега виявлено археологічний матеріал: ліпну кераміку скіфського та переддержавного часу, скіфські тригранні наконечники стріл, давньоруську та післямонгольську кераміку, скляні браслети, шиферні пряслиця, хрестики з кольорового металу і каменю (рис. 61; 62), інші прикраси, монети.

За розповідями місцевого населення, під час терасування було виявлено декілька поховань, в тому числі і дитячих. Обстеження урвищ берега, не дало

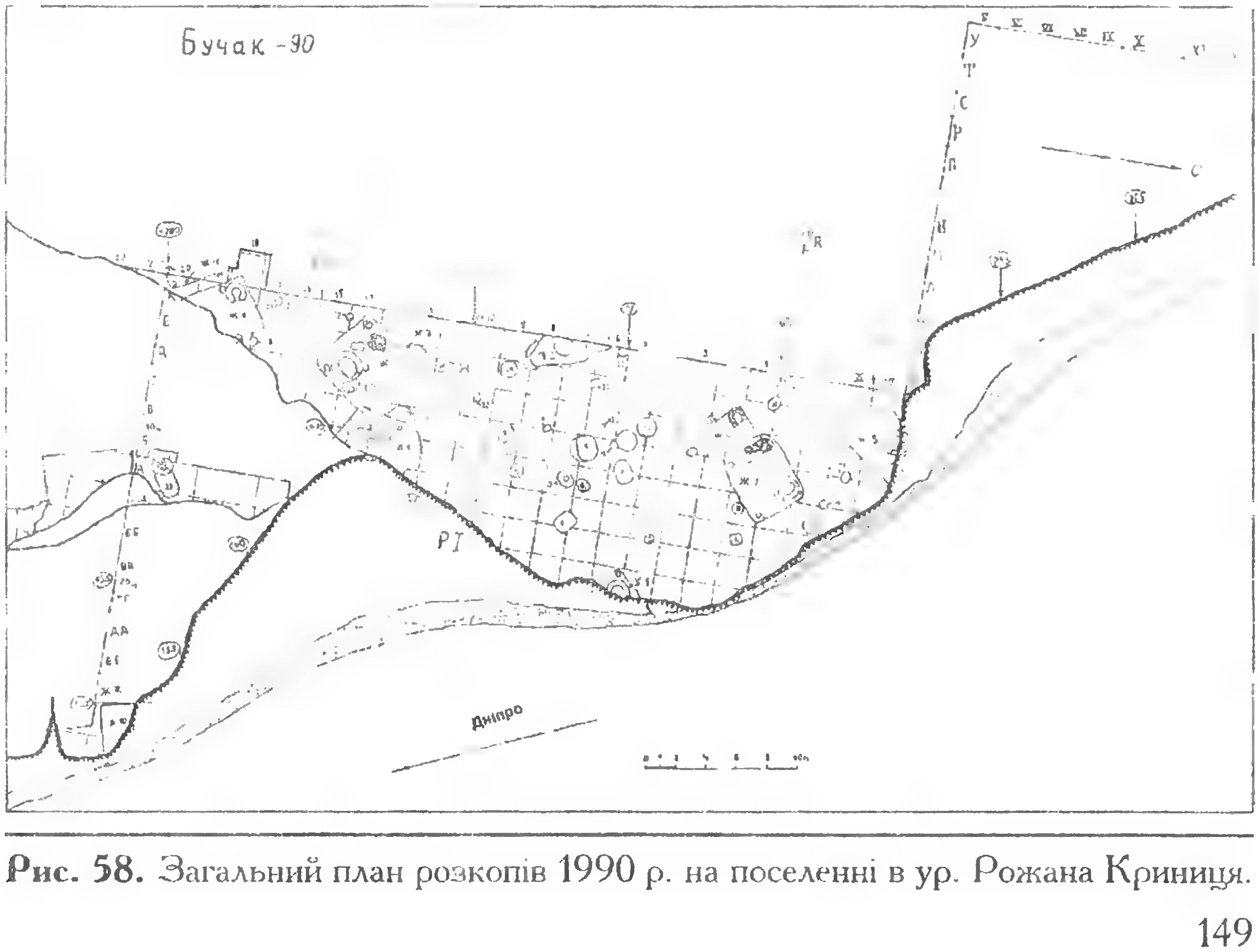

Рис. 58. Загальний план розкопів 1990 р. на поселенні в ур. Рожана Криниця.

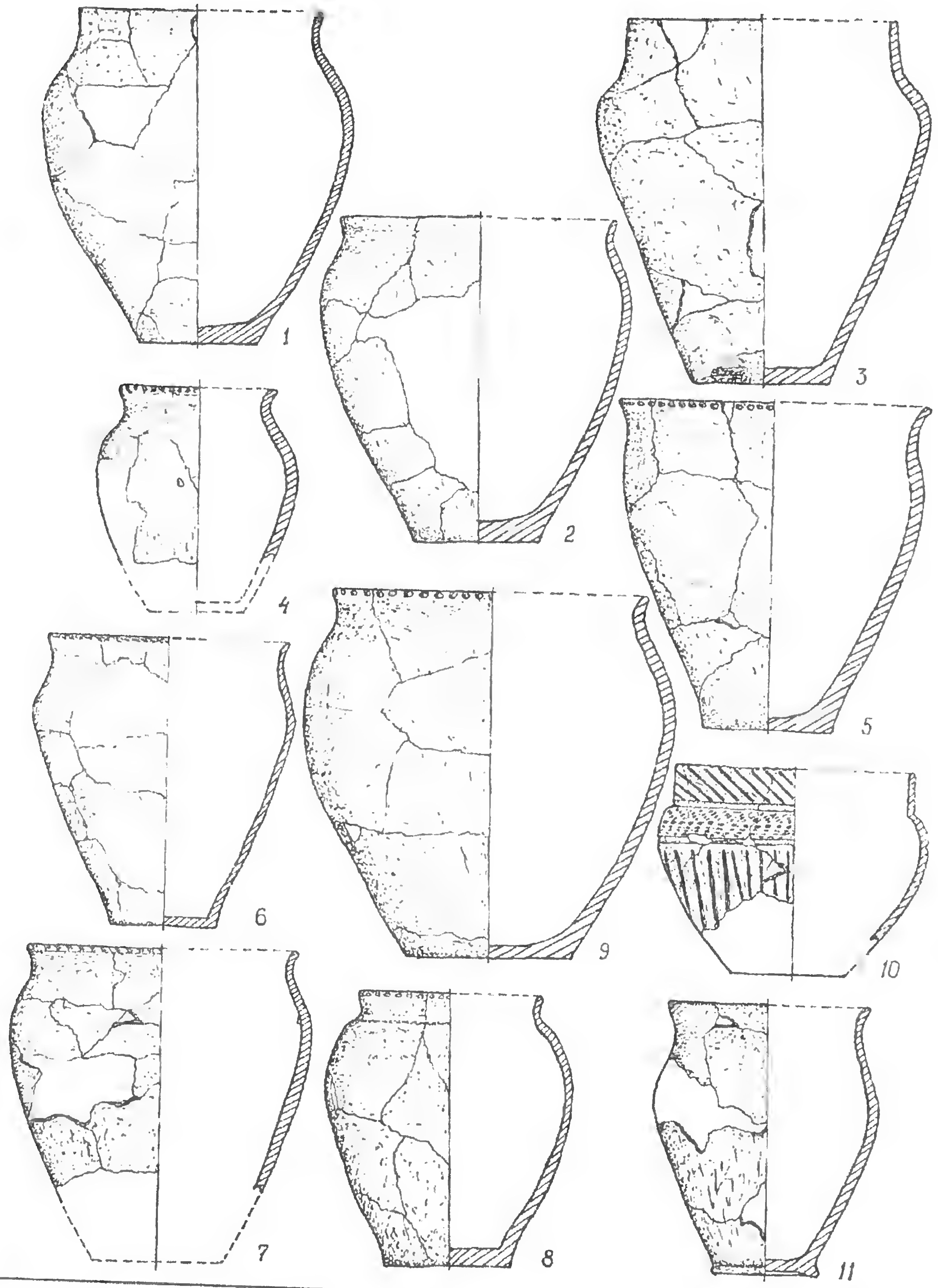
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

Рис. 59. Кераміка VIII—IX ст. з житла 9 на поселенні в ур. Рожана Криниця.

слідів поховань, за виключенням фрагменту черепа, який випав з землі. До якого часу належать ці скелети (присутність дитячих поховань дозволяє відкинути припущення про їх воєнний характер), їх відношення до поселення — ці питання неможливо розв'язати без досліджень самих поховань.

---

1 Довженок, Приходнюк, 1971, с. 13 (поселення в ур. Виноградне).

2 Петрашенко,Бобровський, 1986, с. 42,43.

3 Петрашенко, звіти за 1990—91 рр.

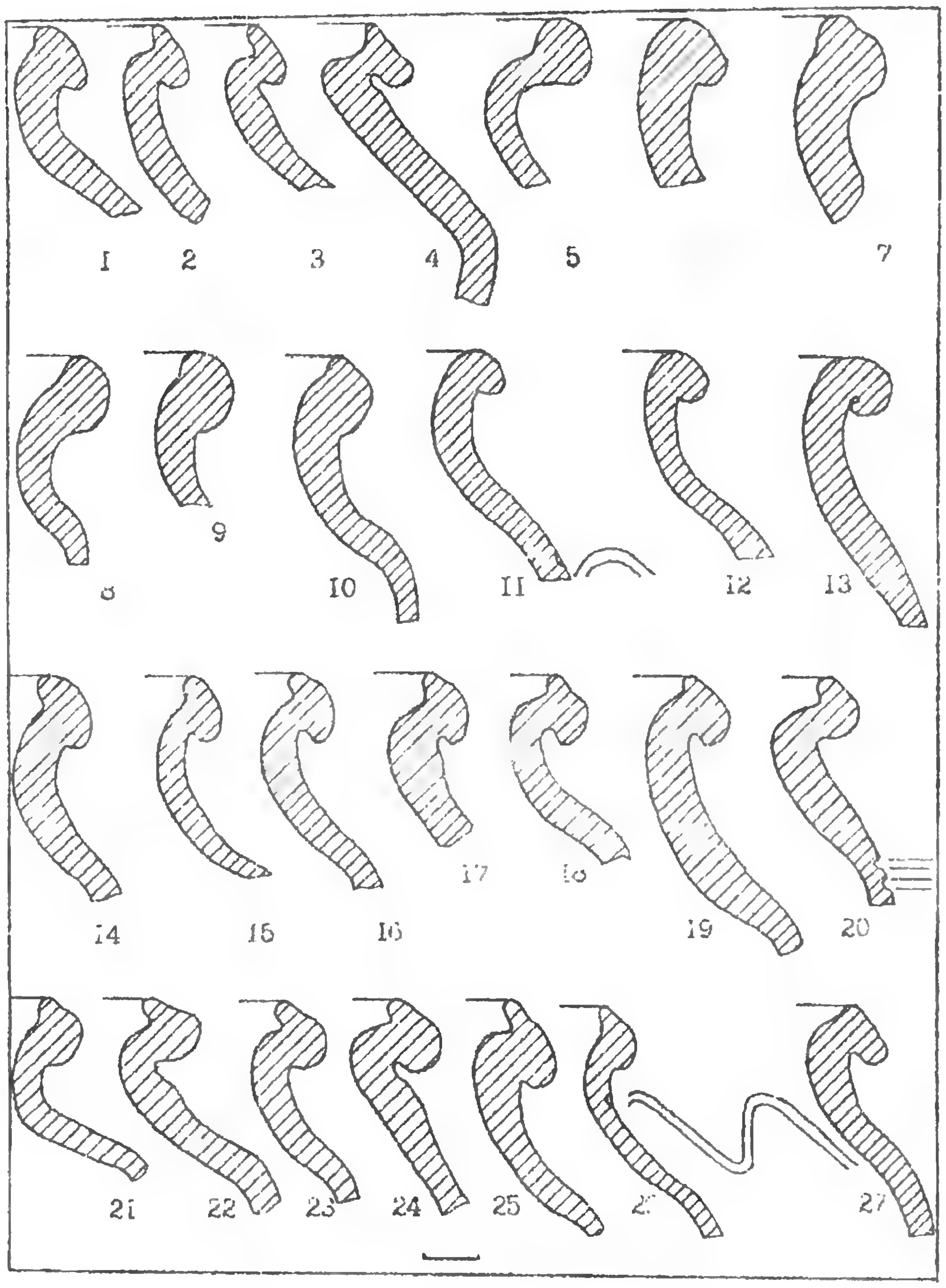

Рис. 60. Кераміка кінця XIII — початку XV ст. з поселення в ур. Рожана Криниця.

120. Поселення зарубинецького та давньоруського часу в ур. Козацький шпиль.

Розташоване на березі Дніпра за 1,3 км на ПнЗ від пристані с. Бучак. Козацький шпиль — це пагорб, видовжений вздовж Дніпра, його схил у напрямку річки утворює плоску терасу, розташовану на висоті 15 м над рівнем води. З півночі проходить яр зі струмком, за яким знаходиться ур. Рожана Криниця. З півдня тераса закінчується глибокою западиною на схилі Козацького шпилю. Зі сходу на березі навпроти тераси розпочинається насип дамби, що тягнеться вздовж берега до пристані с. Бучак. Довжина тераси біля 150 м, ширина — 50 м (рис. 50, 120; 51, 120), ця ділянка берега залісена.

Декілька ліпних фрагментів зарубинецького часу тут було знайдено на початку 70—х рр. експедицією Є. В. Максимова. У 1990 р. поселення обстежене В. О. Петрашенко. На терасі було закладено кілька шурфів, товщина культурного шару становила до 0,5 м, знайдено невиразну дрібну ліпну кераміку та давньоруську XII ст.[1]. Останню, можливо, можна пов'язати з поселенням в ур. Рожана Криниця. (див. п. 119). Встановлено, що шар закінчується в південному напрямку, не доходячи 20—30 м до закінчення тераси.

Напроти поселення у змиві відома знахідка римської монети, що підтверджує існування зарубинецького поселення.

---

1 Петрашенко, Козюба, Таєвська, 1990.

121. Давньоруське городище в ур. Городок

Городище знаходиться в глибині берега 0,85 км від Дніпра та в 1,7 км на ПнЗ від пристані с. Бучак. Займає мис гори на ПнЗ від її найвищої точки. Мис орієнтовано по осі ПнЗ-ПдС. Він з трьох боків має стрімкі схили, що спускаються в долину, яка огинає мис, висота мису над долиною становить біля 55 м (рис. 50, 121; 51, 121).

Городище має кілька ліній укріплень — дві лінії валів і ровів та ескарпи.

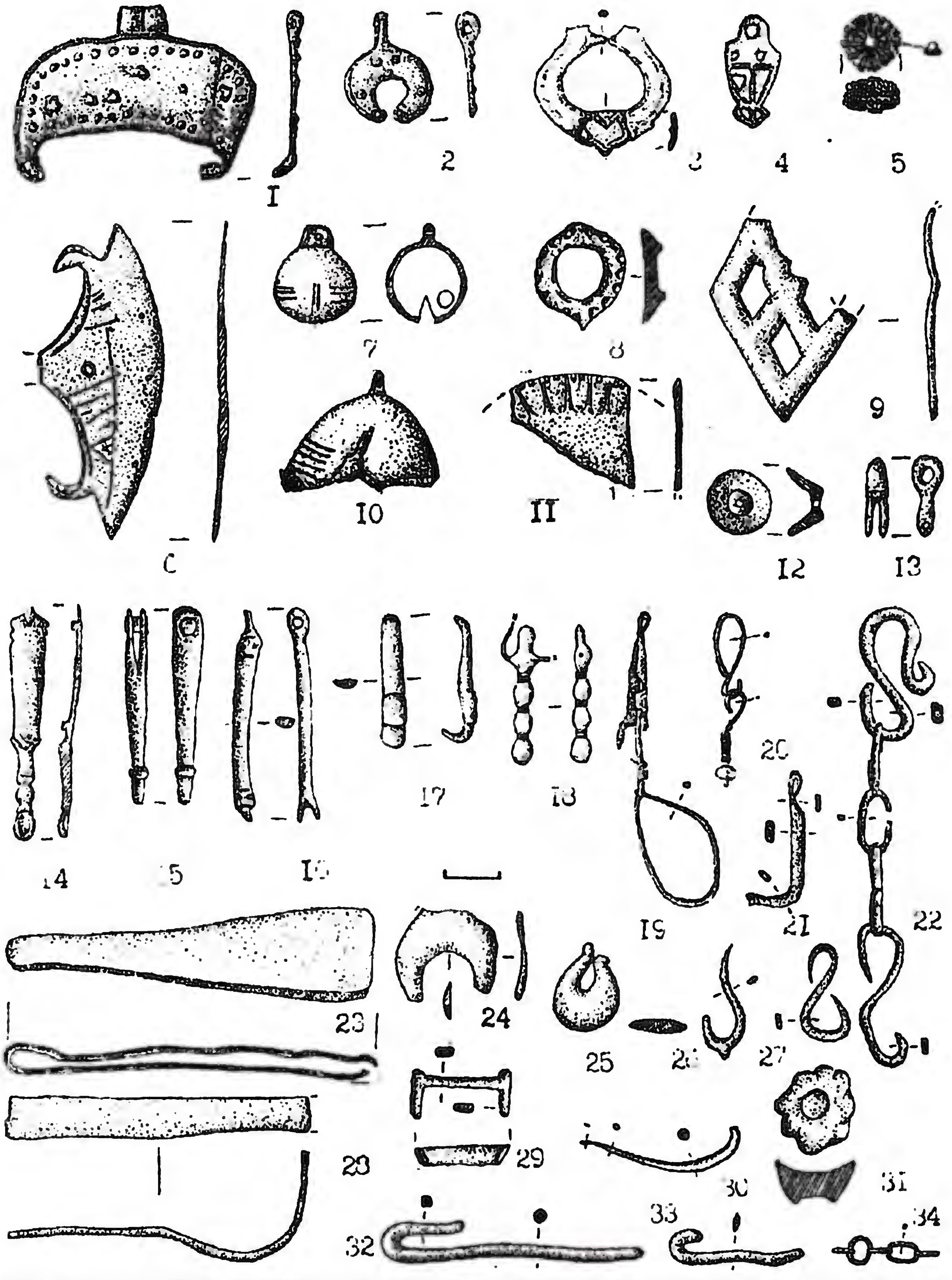
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34

Рис. 61. Знахідки зі змиву поселення в ур. Рожана криниця (збори А. Б. Петропавловського).

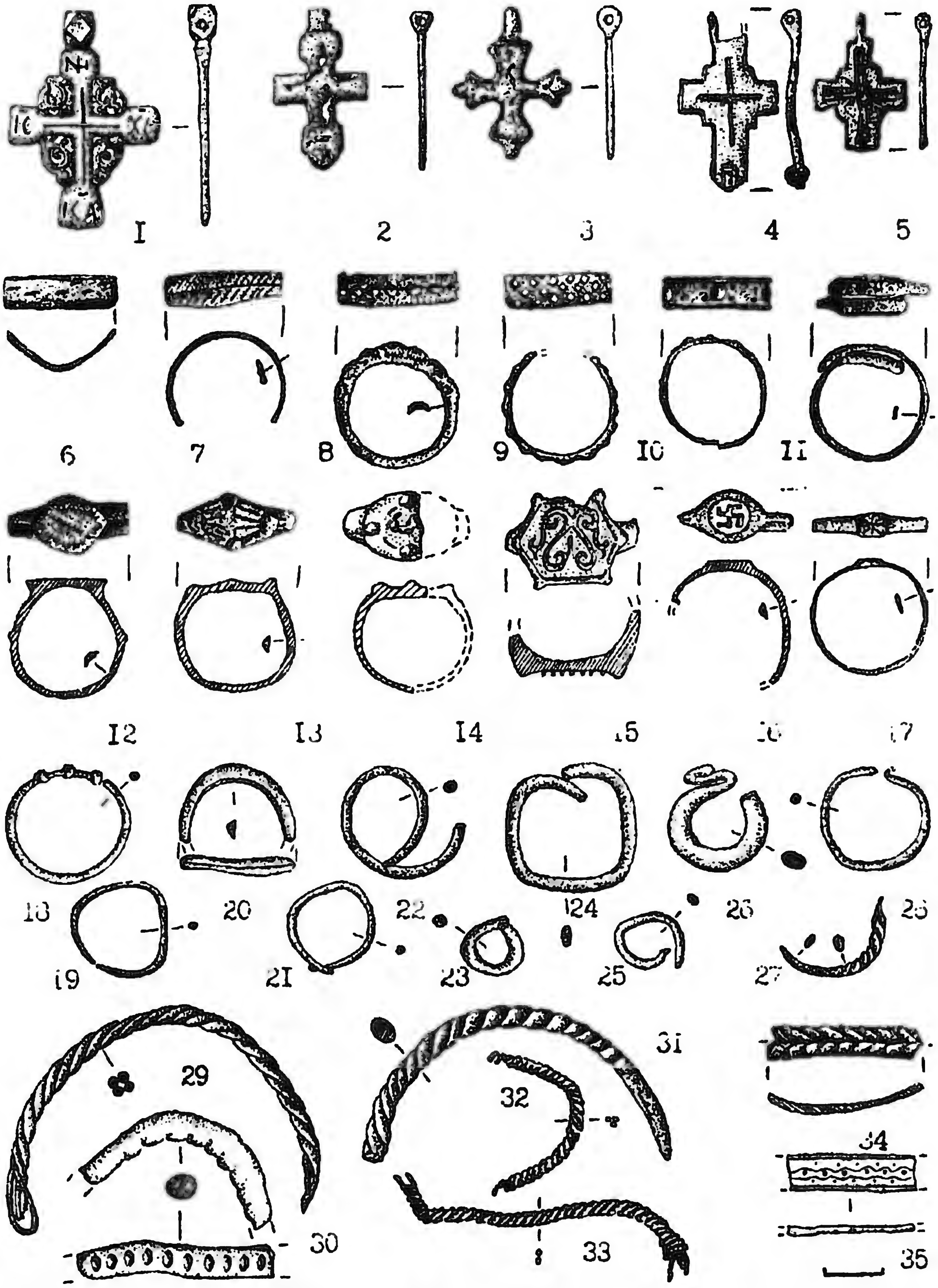
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35

Рис. 62. Знахідки зі змиву поселення в ур. Рожана криниця (збори А. Б. Петропавловського.

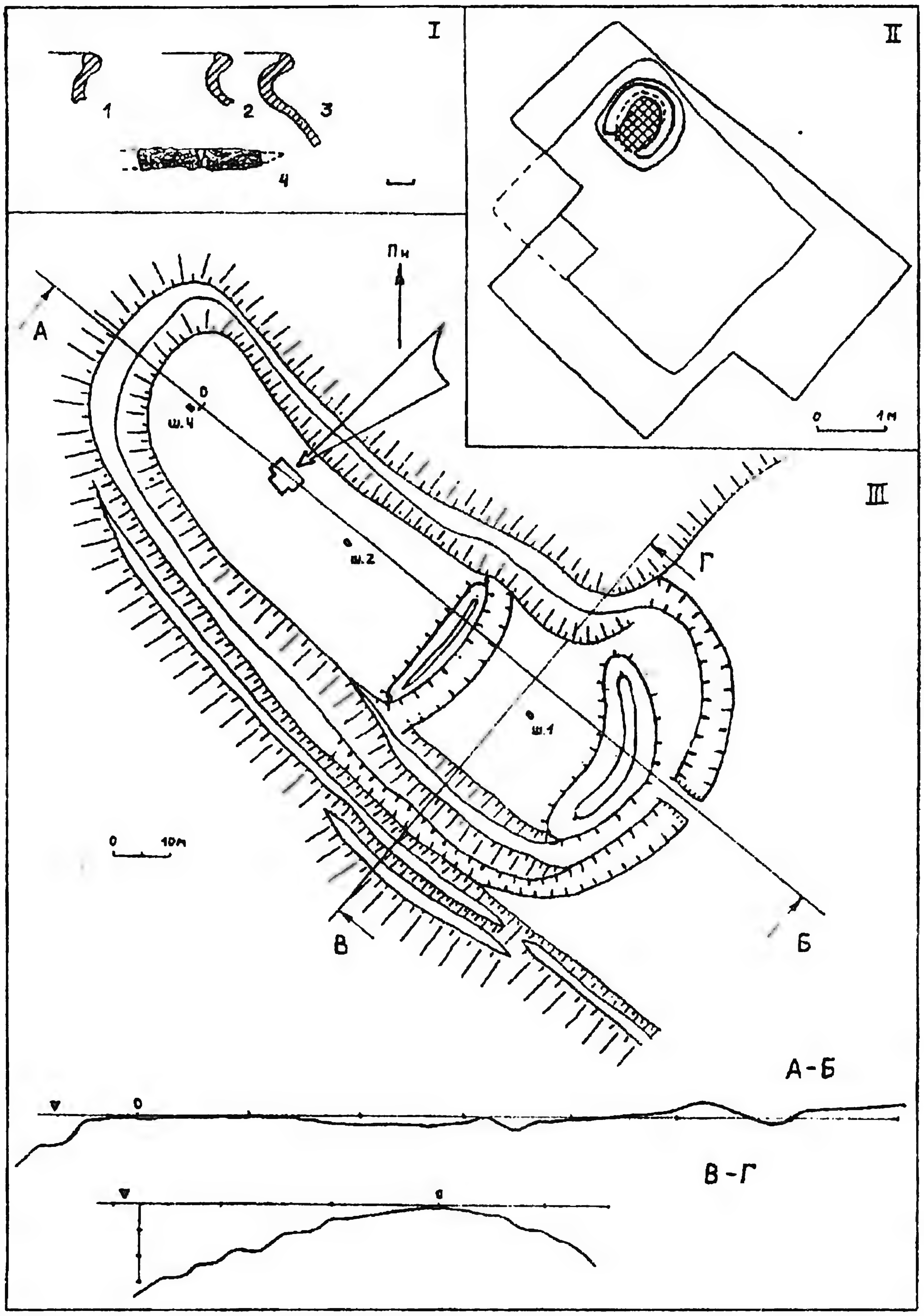
I
1
2
3
4
II
0
1м
Пн
А
0
ш.4
ш.2
ш.1
Г
В
Б
III
0
10м
А-Б
0
В-Г
0

Рис. 63. Давньоруське городище в ур. Городок (п.121) на ПнЗ від с. Бучак (I — знахідки з розкопів; II — план житла; III — план городища та його профілі).

Перший, лобовий вал розташований за 110 м від ПнЗ краю площадки. Він має дугоподібну форму довжиною близько 40 м, шириною 10—12 м, витягнутий з півночі на південь. Висота напольного валу становить 2 м. Перед валом помітна площадка шириною 2—4 м, за якою починається рів, його ширина 10 м, глибина — 1,5—2 м, загальна довжина дуги близько 60 м. Друга лінія укріплень розташована за 40 м на ПнЗ від першої, вал довжиною 30 м, шириною близько 6 м, висотою 1,5 м — перпендикулярно перетинає городище. Перед валом знаходиться рів шириною 5 м і глибиною 1—1,2 м. Ширина ескарпів коливається від 1,5 до 3 м; один з них замикає городище

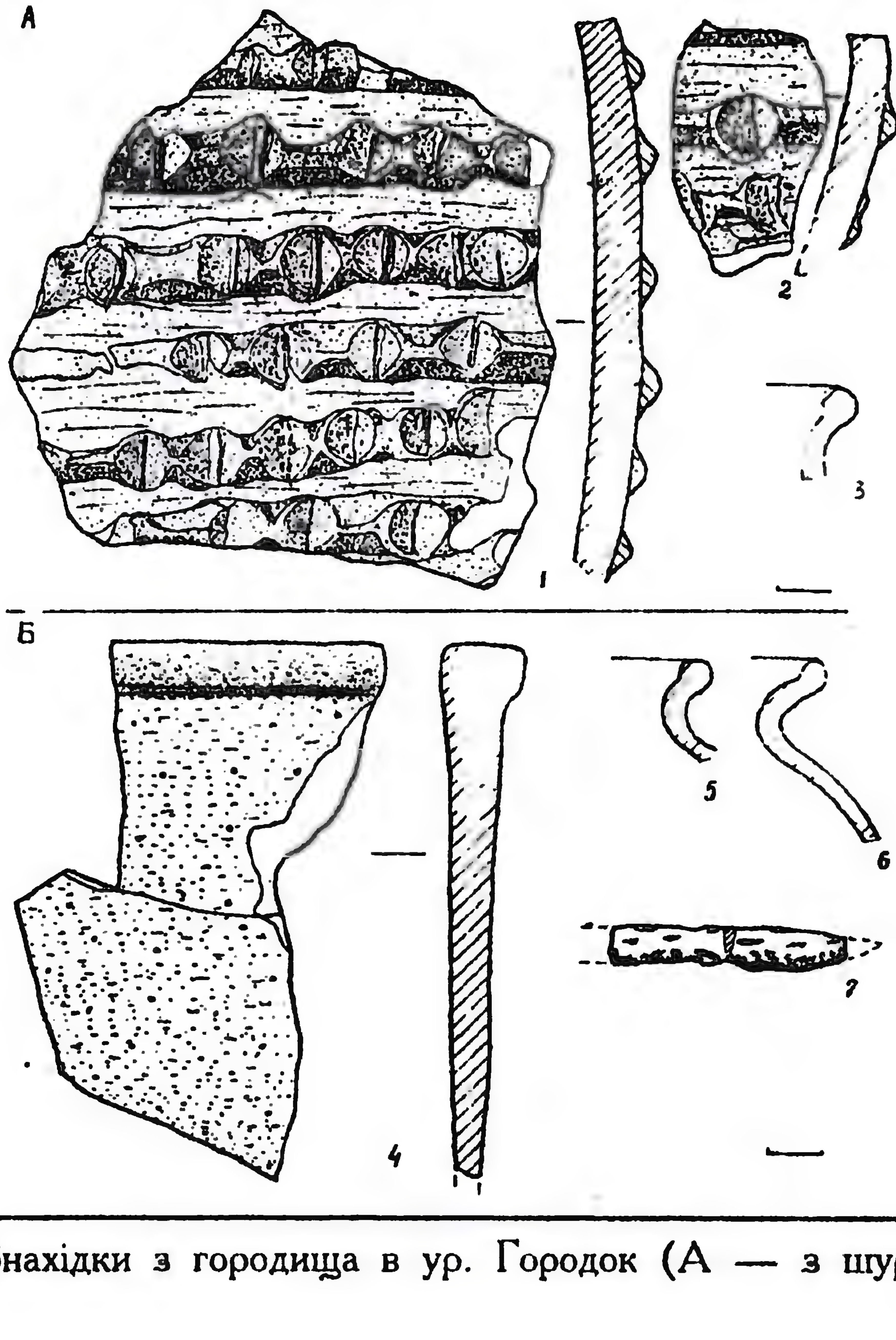

Рис. 64. Знахідки з городища в ур. Городок (А — з шурфів; Б — з житла).

колом, він знаходиться на 4—6 м нижче поверхні гори, ще два ескарпи проходять вздовж західних схилів городища. Площа городища (130х25—30 м) близько 0,36 га (рис. 63, III).

Городище відоме з XIX ст.[1]. У 1971 р. було оглянуто експедицією В. Й. Довженка та О. М. Приходнюка[2]. Ретельне вивчення городища було проведене авторами у 1991 р.[3]. Було знято його план, детально описані укріплення, проведене шурфування різних частин стрілки мису. Встановлено, що товщина культурного шару незначна й коливається в межах 0,3—0,5 м. Один з шурфів в Пн частині городища вийшов на залишки печі, і після прирізки вдалося дослідити давньоруське житло (рис. 63, II). У культурному шарі виявлено також декілька фрагментів ліпної кераміки, в тому числі доби бронзи (культура багатопружкової кераміки) (рис. 64, 1, 2).

---

1 Антонович, 1895, с. 81.
2 Довженок,Приходнюк, 1971
3 Петрашенко,Козюба, 1991.

122. Поселення ранньозалізного віку та давньоруське на горі Гребінець

Займає підвищення в глибині плато і віддалене на 0,35 км від Дніпра та 1,75 км на ПнЗ від пристані с. Бучак.

Підвищення має вигляд досить рівної площадки з деяким нахилом у бік Дніпра (на Сх). Зі сходу під ним проходить грунтова дорога, за якою далі починається схил до Дніпра (див. п. 119). З півдня під схилом підвищення також проходить дорога, а за нею — яр, на ПдС від г. Гребінець знаходиться джерело Рожана Криниця. З заходу та півночі від схилів великої гори підвищення відокремлене ярами. Пам'ятка знаходиться в лісі, її розміри — 100х50 м (рис. 50, 122; 51, 122).

Відкрите експедицією В. О. Петрашенко у 1990 р.[1]. Тоді було зроблено шурфування площі підвищення та проведено зачистку урвища вздовж яру в ПдЗ куті підвищення.

Потужний культурний шар завтовшки 1,10 м було зафіксовано на краю гори. В інтенсивно-темному заповненні виявлено велику кількість давньоруської кераміки XI— XII ст., чорноліську та окремі фрагменти ліпної слов'янської (рис. 65, 1—11). Шурфи в центрі гори не виявили присутності культурного шару, не знайдено також і матеріалу. Тому була висловлена версія, що цей схил плато міг бути городищем пізнішого, ніж виявлена кераміка, часу. Саме при спорудженні валів на краю гори туди було стягнуто культурний шар з площадки. Ця версія потребує додаткових досліджень; не виключено, що давньоруський шар пов'язаний з аналогічним поселенням в ур. Рожана Криниця.

---

1 Петрашенко, Козюба, Таевская, 1990.

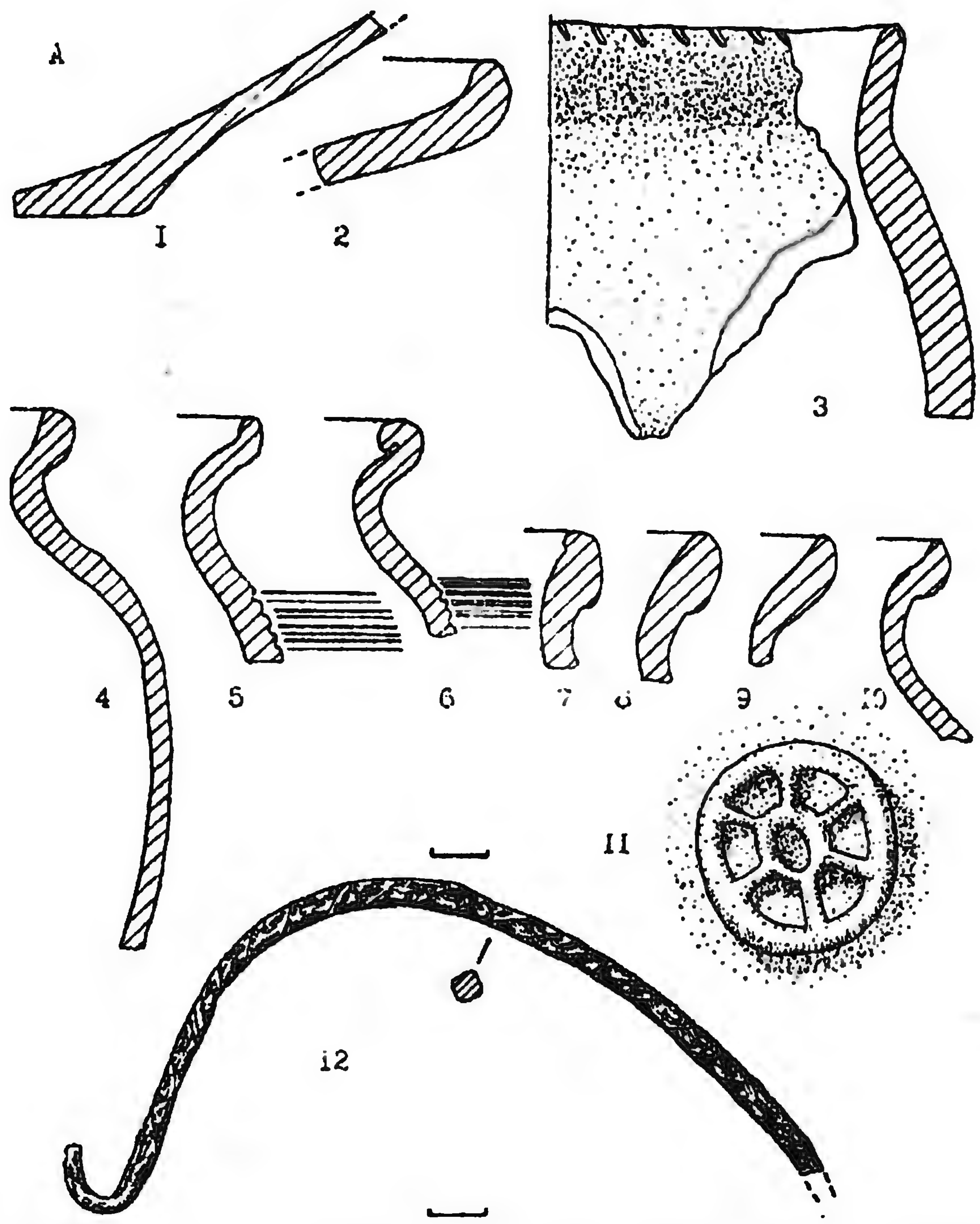

Рис. 65. Кераміка з поселення на горі Гребінець (п. 122), та дужка цеберка з поселення в ур. Рожана Криниця (підйомний матеріал).

123. Поселення пеньківської культури на схід від ур. Рожана Криниця

Знаходиться на березі Дніпра за 1,5 км на ПнЗ від пристані с. Бучак. Займає ПдС ділянку берегової тераси (див. п. 119). З півдня знаходиться гирло яру з невеличким озерцем, утвореним джерельною водою струмка. З заходу лежать дві котловини з джерелами, в одній з яких (дальній) знаходиться Рожана Криниця. З півночі проходить південна межа величезного зсуву берегового схилу (рис. 50, 123; 51, 123). Висота тераси — 3—4 м над рівнем Дніпра, вона густо поросла молодим лісом.

В північній стінці яру над озером за 30 м від Дніпра та гирла яру А. Б. Петропавловським виявлена лінза об'єкту з керамікою I тис н. е. Ця лінза була досліджена експедицією Н. П. Шевченко у 1990 р.[1]. Вона виявилась північним кутом об'єкту (житла чи майстерні), основна частина якого знищена ярком. В заповненні кута виявлено ліпну кераміку пеньківського часу, ливарну формочку. Знахідка великого уламку горщика пеньківського типу на розкопі в ур. Рожана Криниця (див п. 119) вказує, що поселення цього часу тягнулось вздовж Дніпра на відстань біля 200 м. Значна його частина зруйнована зсувами берега.

---

[1] Шевченко, звіт за 1990 р.

124. Поселення зарубинецької культури поблизу пристані Бучак

Знаходилось на березі Дніпра приблизно за 0,75 км на ПдС від пристані с. Бучак, на північ від г. Лисуха (рис. 50, 124).

Зараз фактично повністю зруйноване будівництвом ГАЕС. Було відкрите і досліджувалось у 1970 р. Тоді на невеликому майданчику надзаплавної тераси за 200 м на Пд від пристані (в той час пристань знаходилась південніше від сучасної, в районі впадіння Бучацького струмка в Дніпро) в розкопі площею 100 м^2 було досліджено прямокутне житло 3,6x4,7 м. Його підлога знаходилась на глибині 0,9 м від сучасної поверхні. В заповненні житла виявлена ліпна чорнолощена кераміка, уламки амфор, кістки тварин; житло датується III—II ст. до н. е.[1].

Поруч, біля гирла Бучацького струмка, з правого боку, виявлена кераміка зарубинецького часу та пізньосередньовічна XVII—XVIII ст., а на лівій (північній) стороні, на терасі 200x200 м піднято уламки ліпного посуду та кремневі відщепи[2]. Зараз ця ділянка узбережжя повністю зруйнована.

---

1 Бондарь, Максимов, 1970, с. 26.
2 Максимов і ін., звіт за 1973 р., щоденник Циндровської, с. 21-22.

125. Багатошарове поселення на горі Лисуха

Знаходиться на березі Дніпра за 1,2 км на ПдС від пристані с. Бучак та 1,3 км на ПнС від тригонометричного знаку 244.3 м (рис. 50, 125; 66, 125).

Гора стоїть на березі водосховища у ПдС частині села, вона витягнута вздовж ріки. Її північний схил зрито і сплановано під час будівництва ГАЕС. На південь від гори розташовувалась велика й рівна долина з ярками, якою протікав струмок. Зараз це місце повністю сплановане.

Відкрите розвідкою 1970 р. , коли за 0,6 км на південь від пристані (про її положення див. п. 59) на терасі висотою біля 30 м над рівнем ріки був зібраний матеріал зарубинецької культури[1]. Кераміку цього ж часу було знайдено тут під час досліджень 1973 р.[2].

У 1990 р. канівський краєзнавець М. Є. Іщенко повідомив експедицію В. О. Петрашенко про знахідки з г. Лисуха. Під час будівництва ГАЕС один з робітників знайшов два горщики. При знайомстві з цими знахідками виявилось, що один з них відноситься до ранньозалізного часу, а другий є цілою амфорою VIII—X ст.[3]. Більш детальне місце знахідки не відоме. Роботи по будівництву ГАЕС проводились як з північного, так і з південного боку гори. Північна частина гори та її підніжжя повністю переплановані, з півдня переплановане тільки підніжжя. Саме тут при обстеженні схилів був виявлений культурний шар товщиною до 0,5 м, в якому знайдено сіроглиняну стінку амфори невизначеного часу. Ймовірно, саме тут було зроблено знахідки 1970 р., про які згадано вище.

Десь поруч у тому ж 1970 р. (1 км від пристані) було зібрано нечисленні

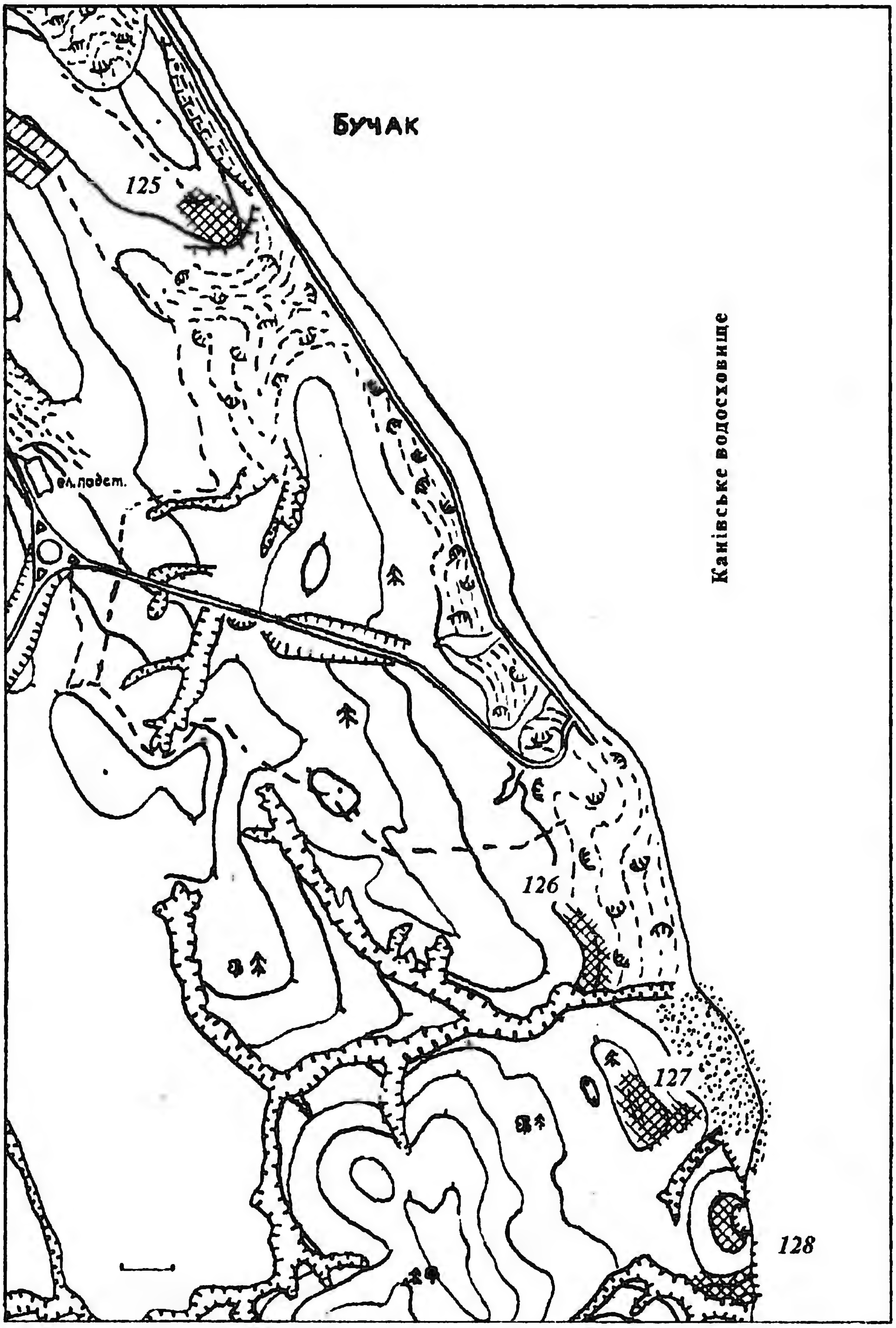
БУЧАК
125
ел.подст.
Канівське водосховище
126
127
128

Рис. 66. План розташування пам'яток 125—128 на ПдС від с. Бучак.

уламки посуду доби бронзи-ранньозалізного віку[4]. Судячи з опису, це місце розташовувалось на південь від г. Лисухи за згаданим вище яром з струмком.

Можливо, саме цей яр з струмком є орієнтиром для встановлення місцеположення поселення V—VI ст. н. е. , обстеженого у 1972 р.[5]. Воно знаходилось за 1 км на південь від села на першій надзаплавній терасі, висота якої становила 6—10 м над рівнем ріки, товщина шару 0,3—0,4 м. Поселення займало ділянку берега між двома ярами. Південний (із струмком) був довгим й виходив з високого плато, північний був сухим. Розмір поселення 160х100 м, поверхня поросла рідким чагарником і деревами. Тут були зроблені знахідки кераміки зазначеного часу.

---

1 Бондарь, Максимов, 1970, с. 26; щоденник, с. 4.
2 Максимов і ін., звіт за 1973, щоденник Циндровської, с. 18-21.
3 Петрашенко, Козюба, 1990, с. 58.
4 Бондарь, Максимов, 1970, щоденник с. 4.
5 Максимов, Петровска, Бондарь, 1972.

126. Багатошарове поселення в ур. Борисівщина

Знаходилось за 2,8 км на ПдС від пристані с. Бучак та 1,4 км на схід (з незначним відхиленням на Пд) від тригонометричного знаку 244.3 м схилу (рис. 50, 126; 66, 126).

Займало ділянку першої надзаплавної тераси берега Дніпра. З півдня урочище відокремлюється яром від гори Дідів Шпиль, з заходу йдуть схили корінного берега. Ширина тераси вздовж яра становила 200 м, нині практично вся тераса перепланована. Можливо, залишки поселення збереглися під самими схилами плато. Пам'ятку відкрито в 1960 р., коли було знайдено численні уламки ліпних горщиків скіфського часу (V—IV ст. до н. е.)[1]. Крім цього, зустрічались окремі уламки кружальних горщиків (пізньосередньовічні ?). Товщина шару становила 0,3 м.

У звіті І. Г. Шовкопляса наводяться свідоцтва місцевих жителів, про те, що під час земляних робіт (риття кагатів для овочів) вздовж високого краю урочища зустрічались горщики та кістки, які, можливо, належали похованням. Незрозуміло, де знаходили ці сліди — саме там, де розміщується поселення, чи десь поблизу нього. Можливо, ці знахідки пов'язуються з розташованим поруч за 300 м на ПдС могильником Дідів Шпиль.

У 1973 р. експедицією Є. В. Максимова тут було проведено шурфування. В культурному шарі. товщина якого становила 0,5—0,6 м, було виявлено кераміку зарубинецького та черняхівського часу[2].

---

[1] Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 11,12 (пункт 14).
[2] Максимов, 1973, с. 23

127. Могильник в ур. Дідів Шпиль

Розташований на березі Дніпра 3,1 км на ПдС від пристані с. Бучак та 1,6 км на ПдС від тригонометричного знаку 244.3 м (рис. 50, 127; 66, 127).

Дідів Шпиль — це невеликий (біля 30 м над рівнем Дніпра) пагорб, який витягнуто вздовж ріки на 250 м. З півдня від нього проходить балка-яр, за якою знаходиться Бабина Гора. З півночі лежить яр, далі — урочище Борисівщина, із сходу між шпилем та Дніпром насипаний величезний піщаний пагорб для потреб будівництва ГАЕС. Схили Дідового Шпиля ескарповані та засаджені сосною.

Могильник займав південну й центральну частину вершини пагорбу та ПдС його схил. Виявлений експедицією Є. В. Максимова у 1971 р., більшість поховань досліджено у 1972—1973 рр.[1]. Могильник досліджувався на площі 3600 м^2, тут виявлені поховання зарубинецької культури (20), пізньоскіфські рубежа нашої ери (біля 20), трупоспалення III—IV ст. (5), ранньоскіфський склеп VI ст. до н. е. , два скорчених поховання доби пізньої бронзи[2], кілька поховань (№№ 39, 40, 43, 44 та 38(?)) — давньоруського часу.

---

[1] Максимов, Бондар, звіти за 1972-73рр.
[2] Максимов, 1982, с. 103-109.

128. Городище на Бабиній горі

Знаходиться 3,4 км на ПдС від пристані с. Бучак та 1,8 км на ПдС від тригонометричного знаку 244.3 м на високому береговому пагорбі схилу (рис. 50, 128; 66, 128).

Гора здіймається над Дніпром на 35 м. Вона має досить стрімкі схили, які були ескарповані на початку 70-х рр. XX ст. У плані гора має форму підкови, кінці якої виходять до Дніпра. Вершина гори дуже вузька (всього кілька метрів), її довжина не перевищує 100 м. З Пн та ПнЗ гору оточує яр-балка, з Пд проходить ще один яр. Відкрите В. Г. Петренко у 1963 р. , коли нею тут була зібрана кераміка зарубинецького часу[1]. Стаціонарні дослідження проводились у 1970—75 рр. експедицією Є. В. Максимова та М. М. Бондаря[2].

На вершині гори і біля її підніжжя досліджено залишки 8 жител, кількох господарських ям зарубинецької культури. В культурному шарі, крім матеріалів зарубинецької культури, траплялась кераміка доби бронзи та окремі знахідки доби енеоліту. Городище укріплене подвійною лінією земляних валів і ровів[3].

---

1 Петренко, 1963, с. 4 (пункт 30).
2 Максимов , Бондар, звіти за 1970—73 рр.
3 Максимов, 1982, с. 97—103.

129. Скіфське городище на г. Віха

Велике скіфське городище розмістилось на пагорбах плато 2,3 км на Пд (з незначним відхиленням на З) від пристані с. Бучак в районі тригонометричного знаку 244.3 м. за 1,3 км від берега Дніпра (рис. 50, 129), згадується у В. Б. Антоновича[1]. Через городище проходить бетонна дорога Бучак-Бобриця.

Досліджувалось експедицією Н. П. Шевченко у 1989—91 рр.[2]. В плані городище має неправильну чотирикутну форму, розміром близько 20 га. По периметру місцями добре зберігся вал висотою до 3 м і рів шириною до 5 м. В середині городище поділене внутрішнім валом на 2 частини. Під час розкопок тут виявлено залишки наземних жител, а також тимчасових будівель. Крім матеріалів скіфської доби, тут виявлені окремі знахідки трипільської культури.

---

1 Антонович, 1895, с. 81.
2 Шевченко, звіти за 1989—91 рр.

СЕЛИЩЕ

В зв'язку з появою Канівського водосховища мешканці Селища були пересслені в Бобрицю та Студенець Канівського р-ну Черкаської обл., але археологічні пам'ятки, прив'язані нами до цього села, були відомі та досліджувались ще в роки існування Селища і з прив'язкою до нього увійшли в наукову літературу.

130. Багатошарова пам'ятка в ур. Бугайово

Розташована на березі Дніпра за 2,7 км на ПнС від краю с. Студенець (МТФ), 3,4 км на ПдС від Пд краю с. Бучак. Відстань на Пн до Бабиної Гори — 1 км, на ПдЗ до г. Труханка (тригонометричний знак — висота 174) — 1,7 км (рис. 67, 130; 68, 130).

Пам'ятка розташована на полі, обмеженому з Пн та Пд ярами, за 150 м від неї на З знаходиться літній загін для худоби. Східна частина здіймається на кілька метрів над Дніпром й інтенсивно руйнується.

Поселення виявлене розвідкою М. М. Бондаря та Є. В. Максимова в 1968 р.[1]. У 1969—70 р. на ньому були проведені розкопки на площі 564 м^2 , які виявили різночасовий матеріал, що концентрувався на невеликій ділянці вздовж Дніпра (90х40 м)[2]. Культурний шар незначний — приблизно 0,3 м і потовщувався в східному на-прямку.

До найдавніших знахідок слід віднести 4 уламки трипільського посуду. Наймасовіший матеріал становить кераміка доби бронзи з різноманітним орнаментом. Знайдено також матеріали скіфського часу (кераміка, 2 залізні ножа), зарубинецької культури.

В центрі пам'ятки зафіксовавано скупчення давньоруського матеріалу — кераміки XI—XII ст. (понад 600 уламків). Знайдено також уламок шиферного пряслиця. В траншеї 1 1969 р. виявлено давньоруську будівлю глибиною 1,25 м, в траншеї 5 на глибині 0,45 м — трупопокладення давньоруського часу. Від кістяка, орієнтованого на захід, збереглись череп та нижні кінцівки,

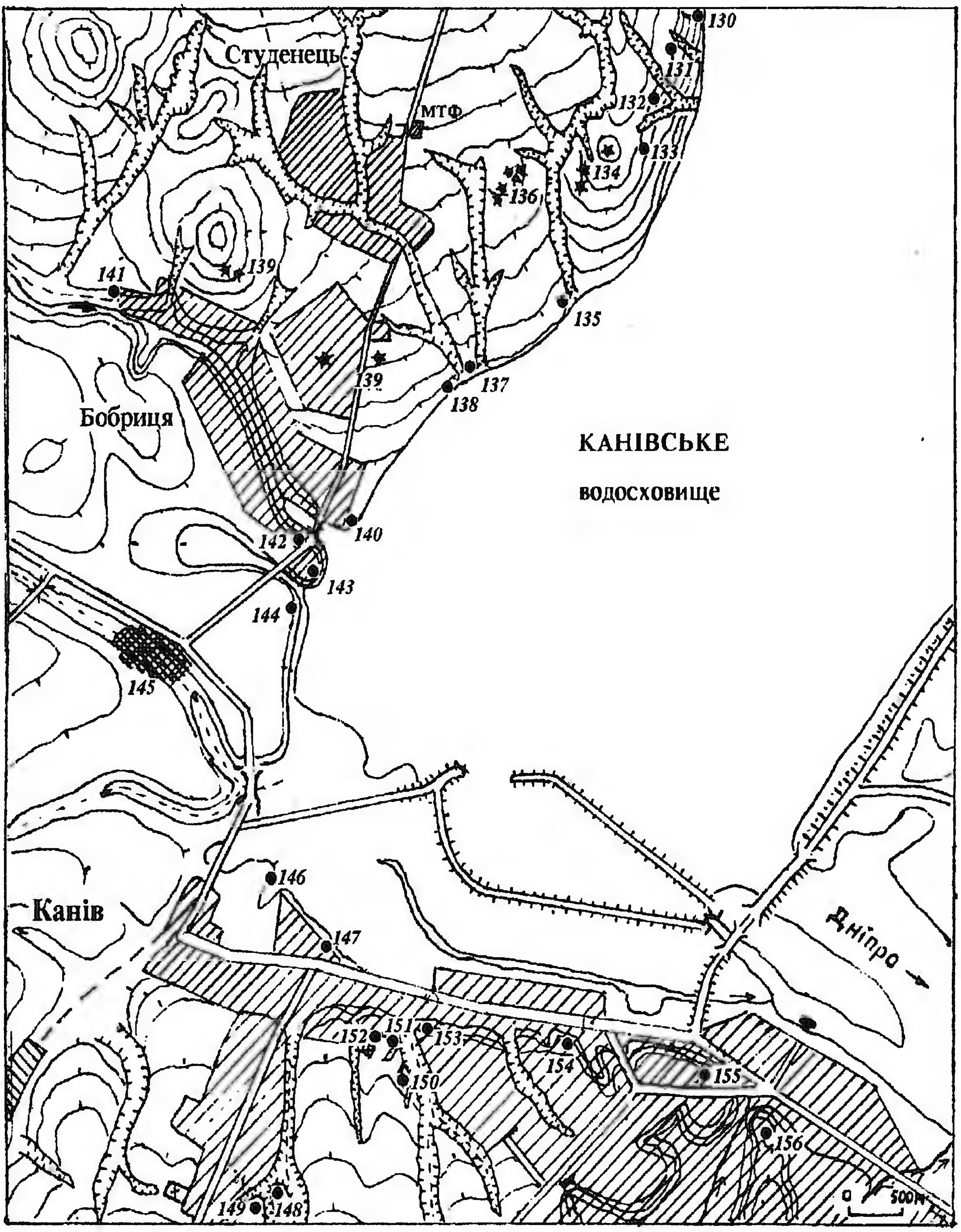
Студенець
МТФ
130
131
132
133
134
136
135
141
139
139
137
138
Бобриця
КАНІВСЬКЕ
водосховище
140
142
143
144
145
146
Канів
147
Дніпро
152
151
153
154
150
155
156
149
148
0
500м

Рис. 67. План-схема розташування археологічних пам'яток 130—156 між колишнім с. Селище та м. Канів.

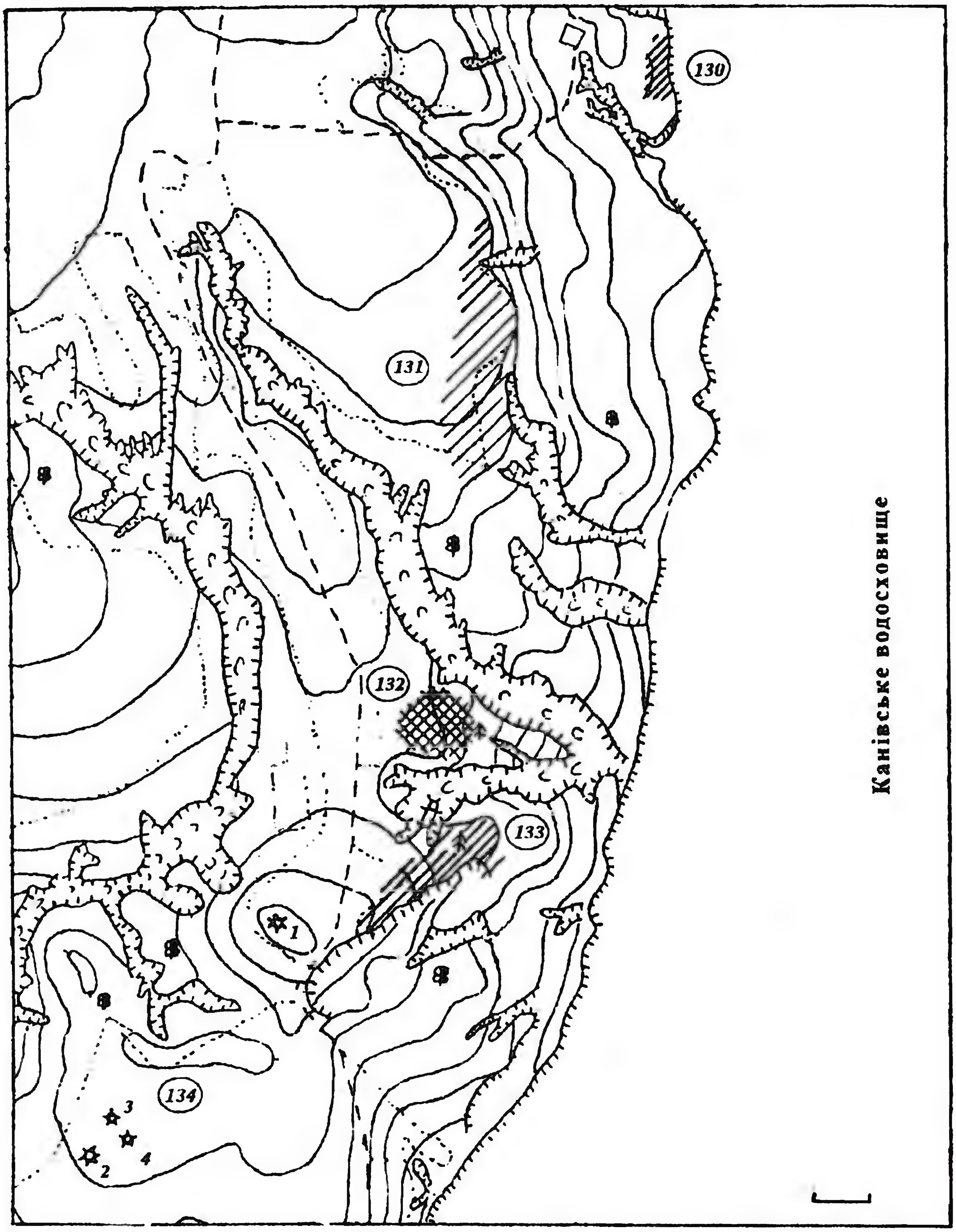
130
131
132
133
134
1
2
3
4
Канівське водосховище

Рис. 68. План розташування пам'яток 130—134 на ПнС від колишнього с. Селище.

біля черепу виявлено 2 срібних скроневих кільця рідкісної форми[3]. Це дротяні незамкнуті кільця, один кінець яких закінчується потовщенням у вигляді куба зі скошеними кутами. Можливо, на цій береговій терасі розташовані й інші поховання, на що вказує знахідка ще одного бронзового кільця[4].

---

1 Бондарь , Максимов, звіти за 1969, 1970 рр.
2 Бондарь, Максимов, 1969, с. 9.
3 Там же, с. 3, 4, 21.
4 Бондарь, Максимов, 1970, с. 2.

131. Поселення трипільської культури та скіфське в ур. Бугайово

Займає край плато високого (біля 70 м) берега Дніпра за 2,2 км на ПнС від МТФ с. Студенець (ПнС край села). Пам'ятка віддалена від описаної вище (див. п. 130) на 500 м на ПдЗ, відстань до Дніпра — 300—350 м, до тригонометричного знаку на г. Труханка — 1,3 км (рис. 67, 131; 68, 131).

Поселення відкрито й обстежено в 1972 р., хоча ще в 1969 р. тут було знайдено уламок бронзового скіфського дзеркала (V—IV ст. до н. е.)[1]. Незначну кількість кераміки скіфського часу виявлено на ділянці 100x50 м. На цьому ж плато в 300 м на Пд виявлено залишки трипільського поселення (кераміка, шматки глиняної обмазки)[2].

---

1 Бондарь, Максимов, 1970, с. 20.
2 Максимов, Петровская, Бондарь, 1972, с. 15, 16.

132. Поселення доби пізнього неоліту та скіфського часу в ур. Хутір

Розташоване на мису корінного берега Дніпра за 2 км на С від МТФ с. Студенець (ПнС край села) та 0,5 км на ПнС від г. Труханки (тригонометричний знак).

Мис, віддалений від Дніпра на 300 м, утворений двома ярами, які перерізали схили плато, його поверхня, засаджена сосною, має нахил в С напрямку (рис. 67, 132; 68, 132).

Пам'ятку відкрила В. Г. Петренко у 1958 р., нею зібрано невелику кількість пізньоскіфської кераміки з защипами та глиняне пряслице[1]. Повторно обстежене у 1963 р.; в культурному шарі, товщиною 0,2—0,4 м, виявлено кераміку пізнього неоліту та скіфську IV—III ст. до н. е., кістки тварин, печину[2].

---

1 Петренко, 1958, с 2, п. 2;
2 Петренко, 1963, с. 3-4, п. 31; Петренко, 1967, с. 99.

133. Поселення пізньоскіфського часу на г. Труханка

Знаходиться на краю плато за 2 км на С від МТФ с. Студенець (ПнС край села) та 200—300 м на ПнС від тригонометричного знаку (рис. 67, 133; 68, 133).

З півночі край плато обмежений яром, за яким знаходиться поселення в ур. Хутір (дивись п. 69), з Пд та ПдЗ — урвищем величезного (довжиною 400 м) зсуву, який сильно пошкодив пам'ятку. Саме в його урвищах в 1953 р. А. І. Тереножкін виявив культурний шар з скіфською керамікою, скупченням попелу та шматочками печини[1]. Незначну кількість кераміки на поселенні знайшли В. Г. Петренко[2] та І. Г. Шовкопляс[3].

---

1 Тереножкин, 1953 с. 7-8, п. 16.
2 Петренко, 1958, с. 2, п. 3.
3 Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 12, п. 15.

134. Кургани біля г. Труханка

Декілька курганів оглянуто нами під час розвідки 1994 р. Вони розташовані на плато на С від с. Студенець.

Курган 1 стоїть на самій вершині г. Труханка (висота 174.2 м). Відстань від нього до МТФ с. Студенець — 1,75 км, до Дніпра — 0,55 км. Курган стоїть на полі, на З від нього проходить Довгий яр, на С — грунтова дорога, що йде від берега Дніпра в ур. Бугайово (рис. 67, 134; 68, 134(1)).

Зараз насип кургану повністю увійшов у чотирикутний насип-п'єдестал, на якому стоїть гармата — пам'ятник воїнам, що форсували Дніпро, тут же знаходиться тригонометричний знак. Висота кургану була не менше 2 м. Т.

С. Пассек відмічає, що цей курган розкопано до революції, причому, за місцевими переказами, там знайдено поховання вершника з конем[1].

Курган 2 знаходиться на полі, на Пд схилі гори за 0,55 км на ПдЗ від кургану 1. Відстань від нього до МТФ с. Студенець на ПнЗ — 1,55 км, до Дніпра — 0,6 км (рис. 68, 134(2)). На З від нього проходить ур. Довгий яр.

Курган має великі розміри, діаметр насипу не менше 40 м; оскільки стоїть на схилі, його висота неоднакова — від 3 м з ПнС боку до 6 м з ПдЗ. В центрі є велика яма — сліди дореволюційних розкопок. Цілком можливо, Т. С. Пассек згадує саме про цей курган, помилково прийнявши його за вершину г. Труханки (дивись курган 1). В іншому випадку важко пояснити, чому дослідниця відмітила менший за розміром курган 1 на вершині, не згадавши про цей, значно більший, який видно здалеку.

Курган 3 розташований поруч з попереднім, в 50 м на ПнС від нього. Насип дуже розораний, висотою до 1 м при діаметрі біля 30 м (рис. 68, 134(3)). Здається, тут є ще інші насипи — на ПдС від кургану 3 та на Пд від кургану 2.

На дореволюційній трьохверстній карті на Пд від вершини Труханки позначено 3 кургани. Біля с. Селище в XIX ст. було багато курганів. Зокрема, декілька з них, розташованих в 3 верстах на Пн від села, розкопав М. Є. Бранденбург у 1896 р. (кургани 383, 389), вони містили скіфські поховання V—III ст. до н. е.[2]. Як бачимо, кургани та поселення (див. п. 131—133), розташовані вздовж берега, хронологічно співпадають.

---

1 Пассек, 1945, дневник, с. 11.

2 Петренко, 1967, с. 98; Галанина 1977, с. 19, 62-63.

135. Багатошарова пам'ятка в гирлі Довгого Яру

Розташована в центрі колишнього с. Селище, відстань на ПнЗ до ПдС краю с. Студенець — 1,4 км, на ПнСх до тригонометричного знаку на г. Труханка — 1,3 км. Займає мис берега, де плато плавно спускається до

Дніпра. Висота мису — 15 м над рівнем водосховища. З ПнС проходить Довгий Яр (Фоминівщина), з ПдС — Дніпро, на С — болотисте гирло яру. Північна частина пам'ятки перерізана ярком-узвозом, по якому пролягає дорога від берега Дніпра на плато (рис. 67, 135; 69, 135). Приблизна площа пам'ятки — 150х 75 м. Очевидно, значна її частина пошкоджена колишнім селом.

В 1945 р. Т. С. Пассек, під час розвідки, зафіксувала тут сліди могильника (?) зарубинецького або черняхівського часу. Були знайдені уламки чорнолощеної кераміки, а місцеві жителі розповідали, що при облаштуванні дороги тут знаходили кістяки з «мисками»[1].

Під час нашого обстеження 1994 р. зроблені зачистки зрізу згаданого яру-узвозу. Товщина культурного шару сягає 0,7—1 м, він містить поодинокі уламки кераміки (стінки невизначеного часу), серед яких трапився вінчик XIII—XIV ст., а також печину. З лівого боку гирла Довгого Яру не виявлено ніяких матеріалів.

---

[1] Пассек, 1945, с. 33-34, п. 34.

136. Кургани в ур. Могили

Декілька курганів збереглись на С від с. Студенець. Вони розташовані двома групами (рис. 67, 136; 69, 136).

Перша група, що складається з трьох розораних насипів, розташована за 0,8 км на ПдС від МТФ с. Студенець та 0,6 км на ПнС від ПдС краю Студенця. Кургани займають перешийок, утворений верхів'ями Губчиного Яру (на З) та правого рукава Довгого Яру. На З від групи проходить обсаджена деревами грунтова дорога, яка йде від шляху Бучак-Бобриця на Пд від МТФ та, обминаючи верхів'я Губчиного яру, спускається до Дніпра. Відстань від курганів до Дніпра — 1,2 км.

Курган 1 стоїть в 30 м на С від згаданої дороги, його висота 1,5 м, діаметр — 30 м. Курган 2 розташований в 40 м на С від попереднього, його висота — 1м, діаметр — 25 м. Ці кургани бачили І. Г. Шовкопляс та О. Ф. Покровська в 1960 р.[1]. Курган 3 стоїть поруч з попередніми, на ПдС від

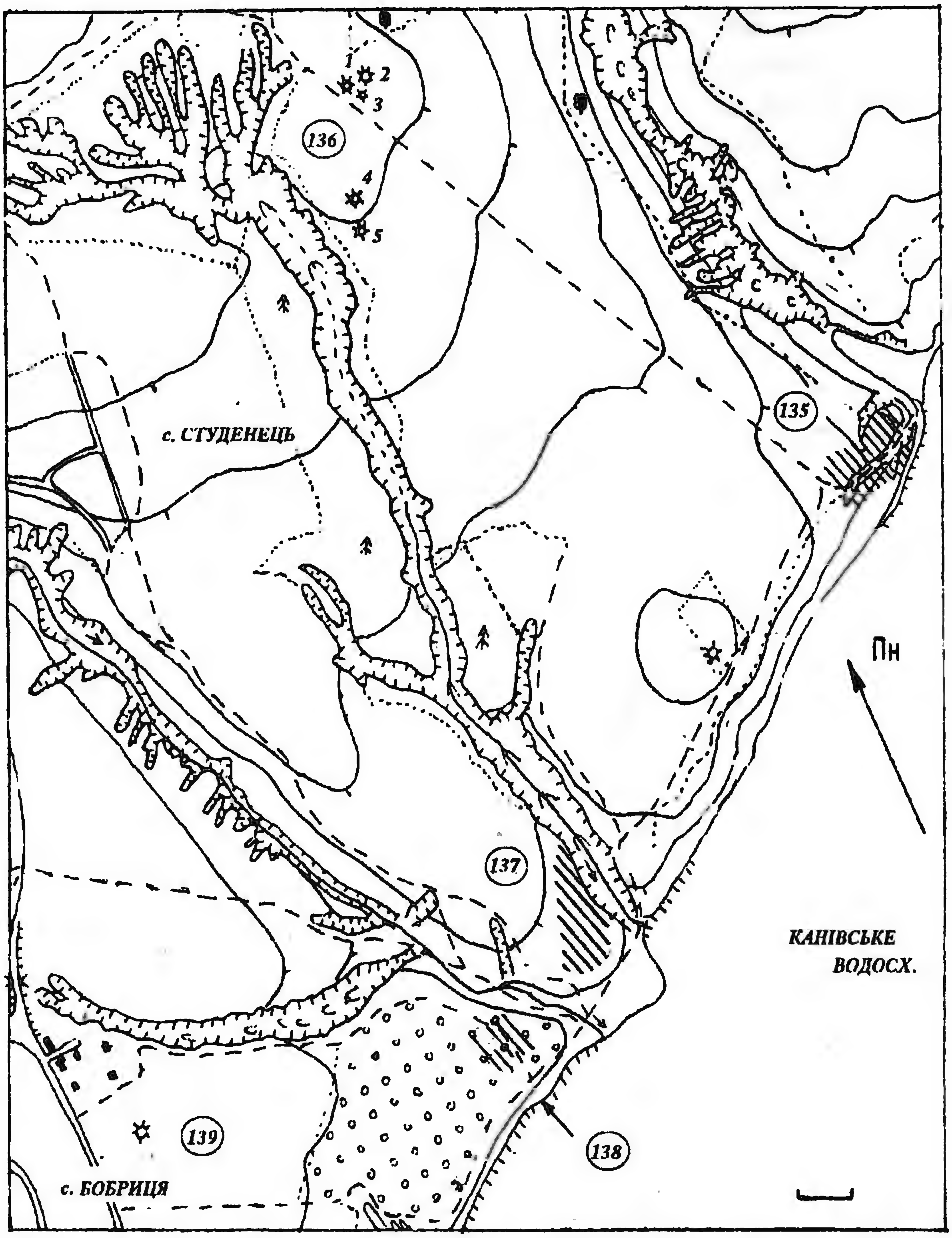
1
2
3
136
4
5
с. СТУДЕНЕЦЬ
135
Пн
137
КАНІВСЬКЕ
ВОДОСХ.
139
138
с. БОБРИЦЯ

Рис. 69. План розташування пам'яток 135—139 на ПнС від колишнього с. Селище.

кургану 1, він дуже розораний, його висота не перевищує 0,5 м при діаметрі 25 м.

Курганна група з двох насипів знаходиться в 200 м на ПдЗ від описаної курганної групи на полі на З від грунтової дороги та на С від Губчиного яру, вона сильно розорана.

Курган 4 розташований в 150 м на ПдЗ від кургану 1, його висота — 0,5 м, діаметр насипу — 20 м. Курган 5 стоїть в 50 м на ПдЗ від кургану 4, розміри насипу: висота 1 м, діаметр — 30 м. Ці кургани бачили дослідники під час розвідки 1960 р.[2].

В 50 м від Дніпра посеред поля є засаджена деревами ділянка вже зниклого сільського кладовища. На її території збереглись залишки величезного кургану, майже повністю розкопаного ще до революції скарбошукачами[3]. Цей курган позначено на трьохверстній карті XIX ст.

---

1 Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 12, 13, п. 16.

2 Там же.

3 Розкопки біля с. Селище проводили М. Є. Бранденбург (див. п. 134), Є. А. Зноско-Боровський (див. далі) та Т. В. Кібальчич (Кибальчич, 1876, с. 38, 39, 45).

137. Багатошарова пам'ятка в ур. Середня Гора

Знаходиться на З околиці колишнього с. Селище за 1,1 км на ПдС від краю с. Студенець та 1 км на С від С краю с. Бобриця (шлях Бучак — Бобриця). Займає мис берега (висотою 15 м над рівнем Дніпра), утворений гирлами двох ярів — Губчиного (з ПнСх боку) та Студенецького (ПдЗ) (рис. 67, 137; 69, 137). Поверхня мису орється.

Пам'ятку відкрито в 1945 р. Т. С. Пассек, нею була зібрана кераміка пізньої бронзи та зарубинецька[1]. В 1958 р. В. Г. Петренко зібрала матеріали пізньоскіфської доби — кераміку, лезо ножа з горбатою спинкою, наконечник трьохгранної бронзової стріли IV—III ст. до н. е., ручки елліністичних амфор[2].

Крім того, було встановлено, що культурний шар має найбільшу товщину біля краю мису — біля 0,9 м, а далі на Пн зменшується до 0,25 м; в цьому напрямку довжина поселення — 200 м. Розкопки 1963 р. підтвердили багатошаровість пам'ятки[3]. Зарубинецький матеріал (II ст. до н. е. — I ст. н. е.) було зібрано під час обстеження 1969 р.[4], на ПдЗ від мису, за Студенецьким яром, також виявлено кераміку доби пізньої бронзи[5].

---

1 Пассек, 1945, с. 24, п. 23.
2 Петренко, 1958, с. 1-2, п. 1.
3 Петренко, 1963, с. 15-19.
4 Бондарь, Максимов, 1969, с. 32, 33.
5 Пассек, 1945, с. 20, п. 17.

138. Печери

Розташовані на З околиці колишнього с. Селище за 800 м на С від краю с. Бобриця (шлях Бучак — Бобриця), в 1,6 км на ПнС від пристані с. Бобриця та 0,9 км на ПдС від будинку лісничого управління (ПнС край Бобриці) (рис. 67, 138; 69, 138).

Печери розташовані в урвищі берега в 70 м на ПдЗ від гирла Студенецького яру, над яким росте тутовий сад. Входи помітні в берегових урвищах; три отвори знаходяться на висоті понад 3 м. Вони являють собою входи до невеликих кімнат, які заглиблюються на 5—7 м. Східна частина підземних споруд зруйнована урвищем берега.

Пам'ятку відкрив й обстежив Т. А. Бобровський у 1990 р. За його спостереженнями, її можна датувати XVII ст.[1].

---

1 Бобровский, Стрихарь, 1990, с. 51-54.

БОБРИЦЯ

139. Кургани

Біля села розташовані дві групи курганів (рис. 67). Зараз більшість з них дуже розорана або знищена сучасною забудовою.

Перша група курганів розташовувалась в ПнС частині села, між Студенецьким яром та яром, який проходить на ПнЗ від школи (рис. 69, 139). На трьохверстній карті на цій ділянці плато показано 8 курганів, один з яких — великих розмірів. Зараз тут знаходиться нова частина Бобриці з переселенцями з Селища. Від групи курганів залишилось лише декілька; найбільший з них стоїть в парку біля школи, його висота — близько 3 м, діаметр — 50 м. На кургані встановлено пам'ятник загиблим воїнам. Ще кілька курганів стоять на східній околиці села, за дорогою Бучак-Бобриця. У 1945 р. Т. С. Пассек ще відмічала 4 кургани[1]. Під час розвідки 1994 р. нами зафіксовано один насип. За 200 м на ПнЗ від нього знаходиться будинок лісничого управління, в 100 м на З — згадане шосе на Бучак, в 300 м на С — шовковичний сад. Курган дуже розораний, його висота — близько 1,5 м, діаметр — приблизно 40 м. Ділянка берега на С від шосе зайнята городами, на яких, можливо, є залишки й інших насипів.

Друга група курганів стоїть на полі на ПнЗ околиці села. Відстань від них до школи — 0,7—0,9 км на ПдС, до р. Бобриці 0,8 км на ПдЗ, до Дніпра — 1,8—2 км. На карті 1:10 000 позначено 2 кургани висотою 1,5 та 1,8 м на відстані 150 м один від одного (рис. 70, 139).

Згадані курганні групи мали значно більше насипів, тільки Є. А. Зноско-Боровський розкопав на цьому курганному могильнику (розташованому між Селищем та Бобрицею) кілька десятків насипів, 12 з них мали основні чи впускні поховання скіфської доби VII—III ст. до н. е.[2].

---

[1] Пассек, 1945, дневник, с. 10.
[2] Петренко,1967, с. 92-96, 99.

140. Поселення трипільської культури та пізнього середньовіччя в гирлі р. Бобриці

Пам'ятка розташована в Пд частині села в місці впадіння р. Бобриця в Дніпро. Займає схил берега Дніпра на С та ПнС від пристані (рис. 67, 140; 71, 140). Тераса висотою 2—6 м розмивається Дніпром. В урвищах протягом 100—150 м помітний культурний шар товщиною до 1 м, в якому фіксуються лінзи різночасових об'єктів. З культурного шару та змиву походить кераміка трипільської культури, ліпна невизначеного часу та пізньосередньовічна XVIII—XIX ст. Сх частина пам'ятки руйнується водосховищем, західна зайнята городами та садибами села.

Трипільське поселення було відкрите канівським краєзнавцем М. Є. Іщенко в 60-ті роки. В останнє десятиріччя регулярно обстежується директором Канівського краєзнавчого музею А. Б. Петропавловським. Ним зібрана велика колекція уламків трипільського посуду та статуеток. Серед інших знахідок відзначимо золотоординську сережку у вигляді знаку запитання та російську монету XVI ст.[1].

---

[1] Усна інформація А. Б. Петропавловського.

141. Поселення скіфського часу на ПнЗ околиці села

Пам'ятка знаходиться на краю села на лівому березі р. Бобриці за 2,8 км на ПнЗ від Дніпра (мосту в гирлі р. Бобриці). Займає схил плато, обмежене

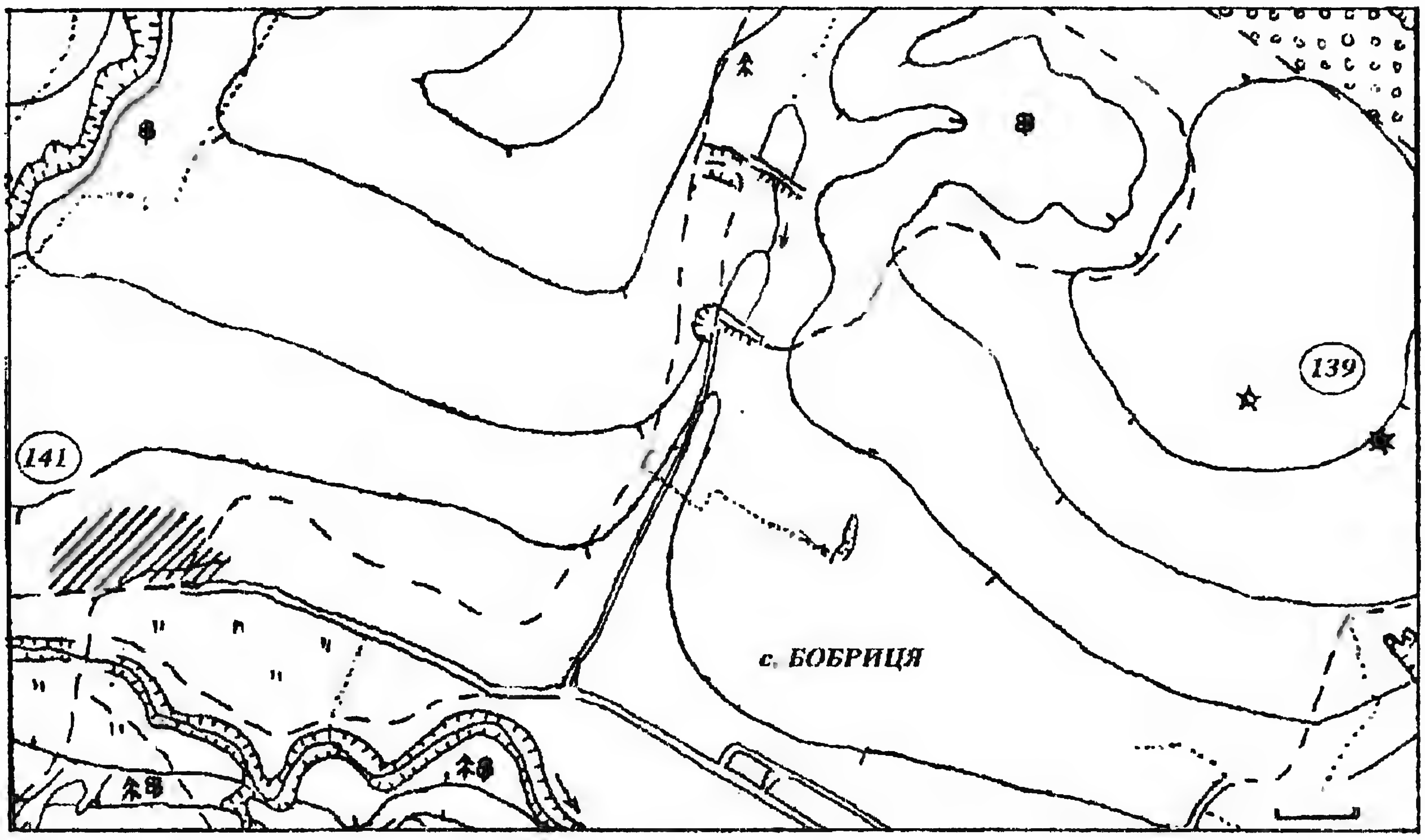

Рис. 70. План розташування поселення (п. 141) на ПнЗ краю с. Бобриця.

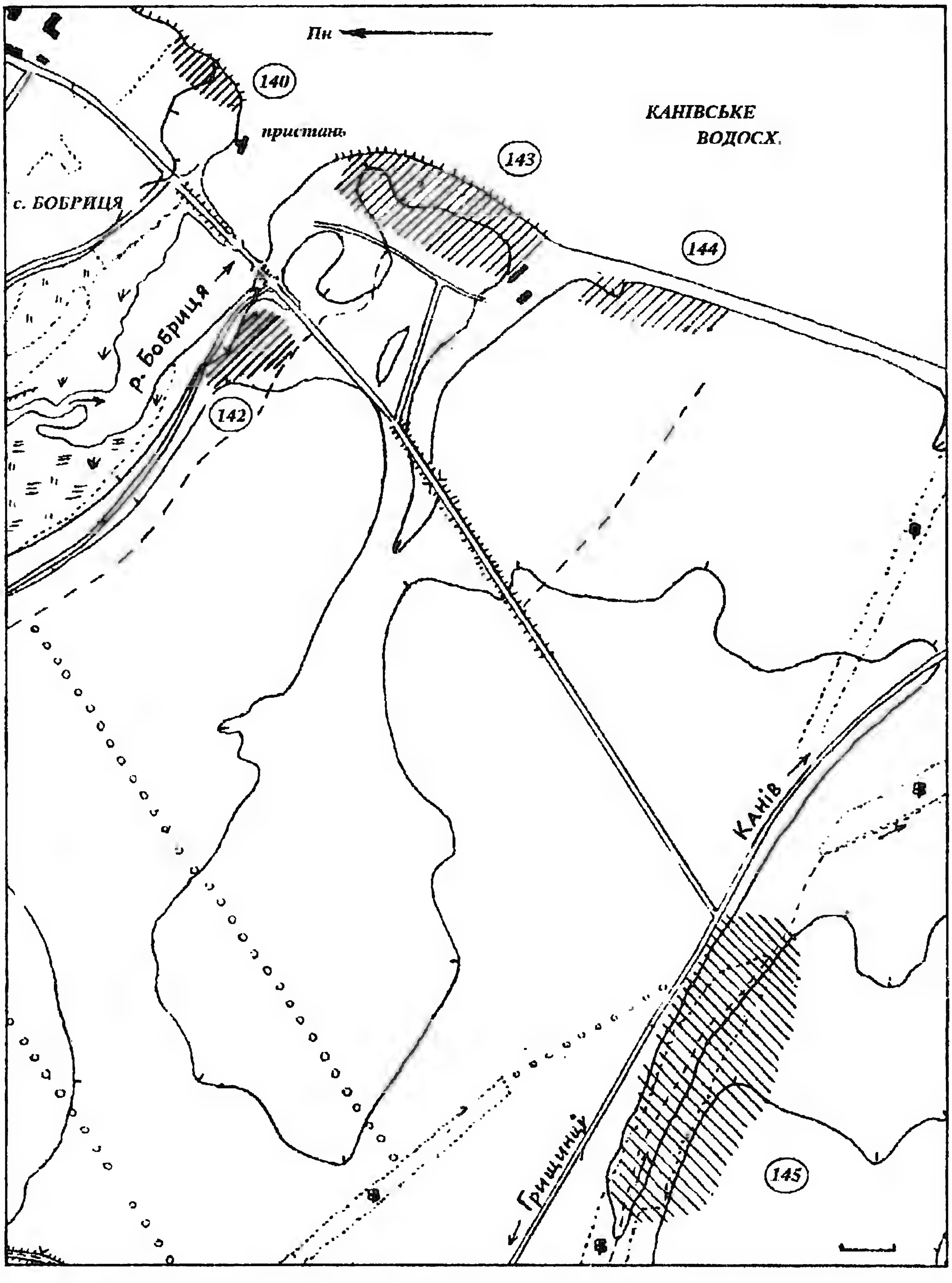
Пн
140
пристань
КАНІВСЬКЕ
ВОДОСХ.
143
с. БОБРИЦЯ
144
р. Бобриця
142
Канів
Гришинці
145

Рис. 71. План розташування пам'яток 140, 142—145 на Пд краю с. Бобриця.

з Пд грунтовою дорогою на с. Трощин, із З — гирлом Мошкового яру (рис. 67, 141; 70, 141).

Поселення відкрите розвідкою В. Г. Петренко в 1958 р. Тоді на ріллі на площі 150х100 м була зібрана кераміка ранньоскіфського часу (горщики з наліпним валиком, чорнолощені миски з загнутим до середини краєм, орнаментовані наколами), шматки глиняної обмазки, кістки тварин. Шурфуванням виявлено слабонасичений культурний шар товщиною до 0,7 м[1].

---

[1] Петренко, 1958, с. 3, п. 4.

142. Двошарове поселення в Пд частині села

Розташоване на терасі правого берега р. Бобриці на висоті 10 м. На Пд від поселення знаходиться шлях Бучак—Канів, на С — міст через р. Бобрицю та пристань (до неї 300 м). Площа пам'ятки 100х 50 м, вона зайнята садибами й городами села (рис. 67, 142; 71, 142).

Пам'ятка відкрита розвідкою В. Г. Петренко в 1958 р. На городах була зібрана давньоруська кераміка, уламки скляних браслетів, шиферне пряслице, а також окремі черепки пізньоскіфського часу[1].

---

[1] Петренко, 1958, с. 3, п. 5.

143. Городище (?) чорноліського та давньоруського часу в Пд частині села на березі Дніпра

Пам'ятка розташована на мису корінного берега Дніпра на висоті 10 м. Через затоку, в 200 м на ПнСх від краю мису розташована пристань. З Пн мис обмежений гирлом р. Бобриці, з ПдЗ — глибокою балкою. З напольного, ПнЗ боку, мис відокремлений від плато двома балками, вздовж яких зараз проходить сільська вулиця (рис. 67, 143; 71, 143). Розміри мису — 350 (вздовж Дніпра) х 130 м. Його площа повністю зайнята садибами та городами села. Прибережна частина мису постійно руйнується. Паралельно Дніпру тягнеться валоподібний насип, походження якого не з'ясовано. Враховуючи мисоподібну топографію, не виключено, що тут знаходилось городище.

На городах та березі Дніпра зустрічається велика кількість підлощеної з проколами кераміки чорноліської культури.

Знахідки давньоруського часу з Бобриці відомі з дореволюційних часів. Очевидно, вони походять з цієї пам'ятки. В 1960— 70 роки пам'ятку обстежував канівський краєзнавець М. Є. Іщенко, в 80—90 роки — А. Б. Петропавловський. Ним в змиві мису зібрано велику кількість давньоруських речей, в тому числі прикрас[1]. Невеликі охоронні розкопки на пам'ятці в 1990 р., провела Н. П. Шевченко, яка виявила залишки давньоруського житла[2]. Можливо, давньоруське городище на березі Дніпра і поселення, розташоване в 350 м на ПнЗ від мису (дивись п. 142), складають єдиний комплекс.

---

[1] Усна інформація М. Є. Іщенка та А. Б. Петропавловського. Речі зберігаються в Канівському краєзнавчому музеї.

[2] Шевченко Н. П. Звіт в НА ІА НАН України.

144. Поселення чорноліського та скіфського часу на Пд від села

Безпосередньо за Пд краєм села вздовж краю тераси корінного берега Дніпра, на висоті 10 м на полі, розташоване поселення; з Пн воно обмежене глибокою балкою, за якою знаходиться описана вище пам'ятка (дивись п. 143) (рис. 67, 144; 71, 144)

В 1953 р. на площі 200х100 м А. І. Тереножкін зібрав уламки посуду чорноліської культури, з проколами по краю та з розчленованим валиком по плічику, ліпну скіфську кераміку та фрагменти грецьких амфор[1]. Ймовірно, це поселення пов'язане з попереднім (п. 143).

---

[1] Тереножкин, 1953, с. 7, п. 15.

145. Поселення черняхівської культури в ур. Лізки на ПдЗ від села

Пам'ятка розташована між селами Бобриця та Тростянець. Відстань до пристані с. Бобриця — 2,1 км на ПнС; до мосту через річку, по якому з шляху Грищинці-Канів відходить дорога на с. Тростянець — 0,8 км на ПнЗ (рис. 67, 145; 71, 145). Відстань до Дніпра — 1,5 км.

Поселення тягнеться вздовж балки і займає обидва береги, ширина розповсюдження культурного шару на правому березі — близько 100 м, на лівому — понад 50 м, вглиб плато — більш як 300 м. Лівобережна частина поселення між балкою та шляхом Грищинці-Канів зараз повністю зайнята городами мешканців Канева.

Пам'ятка була відкрита А. І. Тереножкіним у 1953 р. На ріллі дослідник відмітив скупчення печини шириною до 3 м (залишки жител?); знайдено велику кількість різноманітної кружальної кераміки черняхівського часу[1]. Повторно пам'ятку обстежив А. Б. Петропавловський у 1991 р., він виявив тут срібну римську монету[2].

---

[1] Тереножкин, 1953, с. 8-9, п. 17.
[2] Петропавловський, 1992, с. 93.

КАНІВ

146. Багатошарова пам'ятка в Новоселиці

Пам'ятка розташована на ПнЗ околиці міста на Пн краю району Новоселиця. Займає мис надзаплавної тераси, орієнтований з ПдЗ на ПнС і утворений двома балками (рис. 67, 146; 72, 146). Висота тераси — біля 5 м. За 500 м на ПнЗ від пам'ятки проходить шосе — в'їзд в Канів з ПнЗ боку (Бобриця, Грищинці), за 1 км на ПдЗ знаходяться споруди заводу «Магніт», за 100 м на ПдС за гирлом балки починається забудова Новоселиці. За 50 м на ПнСх від мису розміщується полотно залізничної колії, відстань до Дніпра — 1,4 км.

Над площею пам'ятки проходять 5 високовольтних ЛЕП, вона занята городами, а в Пд частині біля балки розташовані дві садиби Новоселиці.

Поселення обстежувалось нами влітку 1994 р. На грунтовій дорозі, що йде вздовж Пд балки та садиб, зібрано велику кількість підйомного матеріалу — кераміку трипільської культури (декілька уламків), багато ліпних фрагментів, в тому числі лощених, ранньозалізного та зарубинецького часу (?), давньоруську XII ст., а також печину та кістки тварин. На похилому схилі мису було закладено невеличкий шурф, гумусований культурний шар становив 0,6 м, тут знайдено: 2 вінця XII ст., уламок вушка амфорки, декілька ліпних стінок та трохи відігнуте назовні високе вінце скіфської культури зі скрізними отворами. На глибині 0,45 м виявлено кістяний паличкоподібний гудзик давньоруського часу. Пам'ятка відома з початку 90-х років, під час будівництва залізниці було підрізано схил тераси на Пн від мису, в результаті чого пошкоджено не менше 5 давньоруських жител. Рятувальне обстеження цього місцезнаходження було проведене А. Б. Петропавловським та Н. П. Шевченко[1].

---

[1] Усне повідомлення А. Б. Петропавловського.

147. Поселення трипільської культури в Новоселиці

Поселення знаходиться в ПнЗ частині міста, займає край надзаплавної тераси, яка має висоту до 10 м й тягнеться з ПдС (гирло Костянецького яру) на ПнЗ до балки, за якою і знаходиться багатошарова пам'ятка (дивись п 146). Вказаний край тераси зайнятий садибами Новоселиці. Відстань від поселення до Дніпра — 1,3 км, в 100 м на С від краю пам'ятки стоїть

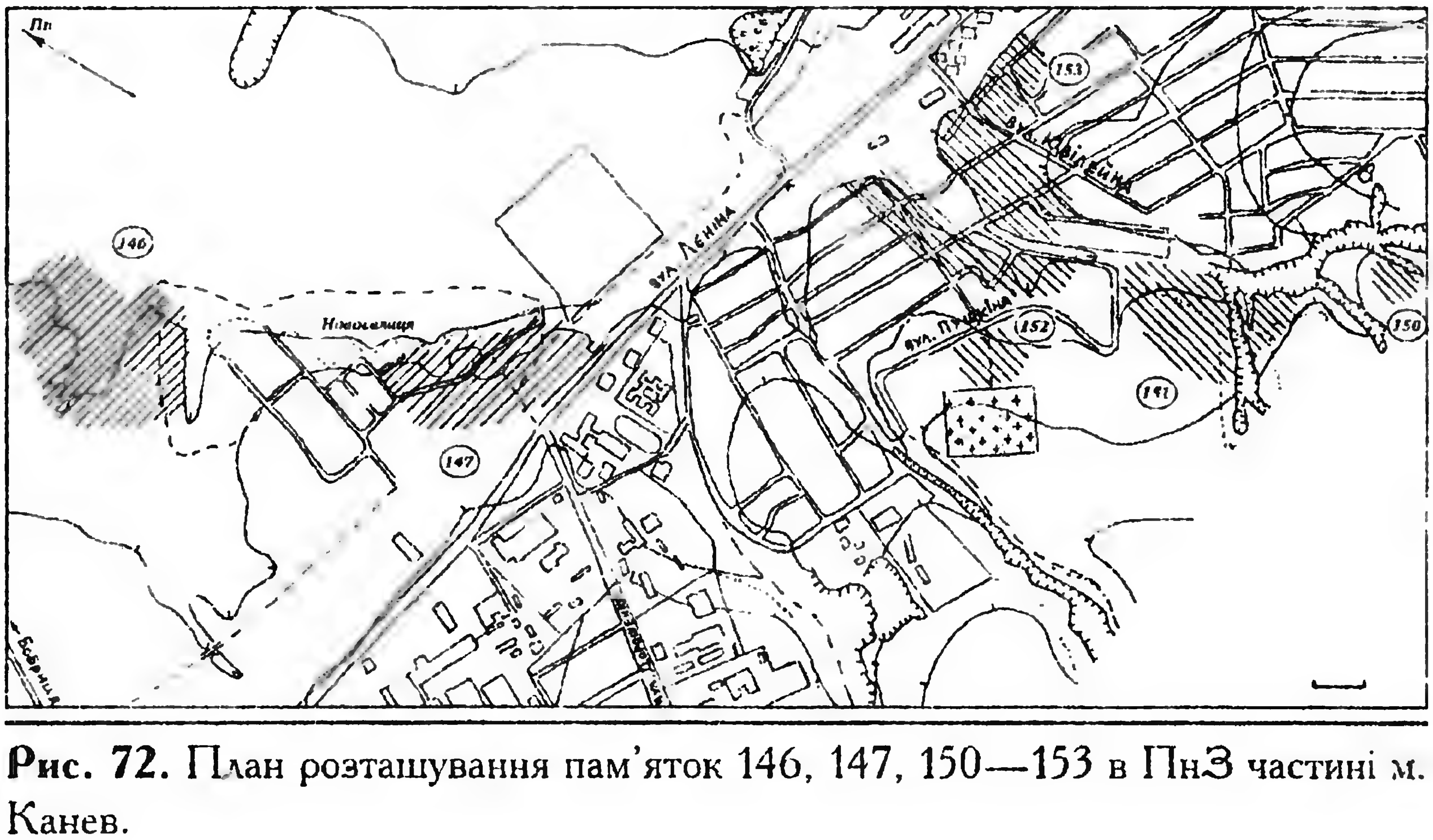

Рис. 72. План розташування пам'яток 146, 147, 150—153 в ПнЗ частині м. Канев.

пам'ятник-бронепоїзд, а на Пд від неї — вул. Леніна. Приблизні розміри поселення 200x150 м (рис. 67, 147; 72, 147).

Поселення, відкрите в 60-ті роки, було обстежене нами влітку 1994 р. В його ПдС частині виявлені виходи культурного шару. Перший — напроти будинку № 185 по вул. Леніна (гуртожиток № 4 заводу «Магніт») в 25 м на Пн від вулиці на спортивному майданчику. Тут в стінках окопчику помітний культурний шар товщиною 25—30 см, з печиною, вугликами та фрагментами розмальованої трипільської кераміки. В 70 м на Пн від цього місця та в 50 м на Пд від крайньої садиби Новоселиці збереглись залишки невеликого підвищення. В зрізі помітний потужний культурний шар (до 0,8 м), розділений 2—3 прошарками (товщиною біля 10 см) світло-жовтого суглинку. В коричневому заповненні шару — шматки печини, кераміка, велика кількість раковин unio[1].

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1996.

148. Багатошарове поселення в ур. Кістянецький яр

Пам'ятка знаходиться в Зх частині райцентру на правому боці Кістянецького яру в його верхів'ях, відстань до Дніпра — біля 3 км. На ПнЗ за яром — Кістянець — район Канева. Пам'ятка розташована на мису плато, утвореному Кістянецьким яром та його відгалуженням (рис. 67, 148).

Мис має складну вигнуту форму. Його закінчення орієнтоване на ПнЗ-ПдС (азимут —320°). Ця ділянка мису має довжину біля 150 м. Далі мис повертає майже на С, а через кількасот метрів — знову на Пд, де через 300 м виходить на плато (тут закінчується яр, який обмежує мис зі С). Мис має два майданчика різної висоти, які з'єднуються схилом, розташованим на повороті мису на С. На цьому схилі, а також по всьому периметру мису розташований лісок, який значно ускладнює візуальну орієнтацію. Лісу немає тільки на двох згаданих ділянках ПнЗ та ПдС, на яких розташовані городи. Відстань між ними біля 200 м. На обох майданчиках виявлені археологічні матеріали, які, ймовірно, відносяться до різних пам'яток.

Нижній майданчик має розмір 100x60 м. Тут зібрано з десяток ліпних уламків, в тому числі два денця доби бронзи товщиною 1 та 1,5 см.

До давньоруського часу відносяться 3 вінця XI—XII ст. уламок денця та стінки з лінійним, хвилястим та нігтьовидним орнаментом. Знайдено також кілька уламків пізньосередньовічної мальованої кераміки. Товщина культурного шару — біля 0,5 м. Верхня ділянка значно більша, розміром 120х80 м. Тут зібрано значну кількість трипільської жовтогорячої неорнаментованої кераміки, а також уламок денця й вінце конічної миски. До пізньої бронзи та ранньозалізного віку відносяться великі уламки з поганим випалом, в тому числі з розчленованим валиком. Можливо, деякі ліпні фрагменти відносяться до більш пізнього часу (зокрема, зарубинецького). Виявлено також уламок кременя, вінце XII ст. та дві амфорні стінки. Матеріал концентрується в західній частині ділянки. В зрізі яру тут було зроблено декілька зачисток, які виявили культурний шар товщиною 0,5—0,9 м, насичений уламками ліпного посуду та великими шматками печини. Пам'ятка відкрита і обстежена нами влітку 1994 р. Не виключено, що описане трипільське поселеня є пам'яткою, обстеженою А. Б. Петропавловським у 1991 р.[1].

---

[1] Петропавловський, 1992 с. 94.

149. Поселення в верхів'ї Кістянецького яру

Розташоване в ПдЗ околиці райцентру на мисі між двома ярами, на С від Пд краю Кістянецького яру (рис. 67, 149). За яром на С від мису знаходиться ще один мис з описаним вище поселенням (дивись п. 148).

До війни цей бік яру також був заселений. Потім люди переселились на З бік Костянецького яру, а місце, де вони жили, перепланowано бульдозерами, які знищили верхній шар. В залишках шару під час шурфування виявлено 3 дрібні уламки ліпного посуду невизначеного часу, гончарну стінку, схожу на давньоруську, та залізне шило. Очевидно, поселення повність знищено колишньою забудовою та переплануванням. Пункт відкрито нами влітку 1994 р.[1].

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994.

150. Поселення біля Берестовецького яру

Пам'ятка знаходиться в нижній частині яру, за 0,8 км на ПдС від кладовища (що біля вул. Пушкіна), в 1,8 км від Дніпра та в 1,7 км на ПдЗ від міської лікарні (знаходиться в центрі міста на горі). В 0,6 км на ПнЗ від поселення проходить вул. Пушкіна (рис. 67, 150; 72, 150).

Поселення займає східний край мису, утвореному Берестовецьким яром (на Пн) та його відгалуженнями (на З та С), займає рівну ділянку, зайняту городами, з Пн та Пд обмежене протиерозійною обваловкою.

Влітку 1994 р. на ділянці 50 м вздовж яра на городах було знайдено 6 уламків ліпного посуду (доби пізньої бронзи — ранього заліза та, можливо, ранньослов'янського часу), дві гончарні стінки (пізньосередньовічні?). Тут також знайдено шматок людської черепної коробки та уламок шиферу[1].

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994.

151. Давньоруське поселення біля вул. Пушкіна

Розташоване на лівому (З) боці Берестовецького яру. На Пн межує з садибами райцентру по вул. Пушкіна. Південна частина розрізана ярком, який впадає в Берестовецький, за 0,3 км на ПнЗ від поселення знаходиться кладовище. Вся С частина пам'ятки засаджена деревами, що ростуть вздовж яру, на З зайнята дачами. Поселення тягнеться вздовж Берестовецького яру не менш як на 300 м, його ширина — біля 150 м (рис. 67, 151; 72, 151).

Пам'ятка обстежена нами в 1994 р.[1]. В котловані під будинок (З частина поселення) зафіксовано культурний шар товщиною біля 0,4 м, в якому траплялись поодинокі уламки давньоруської кераміки. В Пн частині над яром в зачистці було виявлено уламок вінця XII ст. В Пд частині пам'ятки за ярком зачищено стінки ями, в яких був помітний культурний шар товщиною біля 0,5 м.

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994.

152. Поселення та могильник черняхівського часу по вул. Пушкіна

Комплекс розташований в З частині міста, в ур. Дачки, займає схил плато між двома ярами. На Пн від пам'ятки — вул. Пушкіна та край забудови райцентру, на Пд — кладовище, на С в 200 м Берестовецький яр (рис. 67, 152; 72, 152). На ПдС від могильника знаходиться давньоруське поселення (дивись п. 151). Площа могильника (150х170 м) віддана під дачну забудову.

Пам'ятку відкрив А. Б. Петропавловський, у 1991 р. рятувальні розкопки провів О. В. Петраускас, який дослідив 19 поховань (4 трупоспалення, решта трупопокладення). В них виявлено кераміку, намисто, ніж, фібулу, скляний кубок[1]. Поселення цього ж часу (повністю зайняте садибами міста) тягнеться вздовж Берестовецького яру (обидва боки) на С від могильника[2].

---

[1] Петраускас, Петропавловский, 1991, с. 91-92.

[2] Петропавловський, 1992, с. 93.

153. Багатошарове поселення по вул. Ювілейній

Знаходиться з правого боку гирла Берестовецького яру, займає край плато висотою біля 10 м. Під ним на Пн проходить вул. Леніна (рис. 67, 153; 72, 153). Площа пам'ятки зайнята садибами райцентру.

Влітку 1994 р. на городі садиби № 13 по вул. Ювілейній нами було зібрано різночасову кераміку[1]. Грубу ліпну та лощену кераміку можна віднести до ранньозалізного або ранньослов'янського часу, декілька лощених та гончарних уламків — до черняхівського. Знайдено також велику кількість кераміки XVII—XIX ст. Черняхівська кераміка, можливо, пов'язана з аналогічним поселенням вище по яру (див. п. 152).

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994.

154. Археологічний комплекс по вул. Гагаріна

Розташований в центральній частині райцентру. Займає край плато високого (біля 20 м) корінного берега Дніпра, з З та С плато обмежене глибокими балками, довжина цього виступу (ур. Лан) — 300—350 м (рис. 67, 154; 73, 154). З Пд боку проходять садиби міста (вул. Гагаріна). Від краю плато до берега водосховища — 0,95 км. За С яром на ПдС від ур. Лан знаходиться комплекс міської лікарні, ще далі Успенський собор (відстань до нього — 0,85 км). Відстань до міської пристані на С від пам'ятки — 1,9 км, до шлюзу на ГЕС — 1,4 км на ПнС.

Пам'ятка була відкрита А. І. Тереножкіним у 1953 р. Ним на площі 200х150 м було зібрано кераміку чорноліського часу. На невеликому розкопі (24 м^2) в С частині поселення зафіксовано культурний шар товщиною 0.35 м[1].

На початку 90-х років на цій ділянці розпочалось будівництво приватних будинків. Рятувальні роботи на пам'ятці проводили Н. П. Шевченко та А. Б. Петропавловський у 1992 р. та Л. О. Циндровська в 1993—1994 рр. В результаті робіт визначено приблизну площу та культурно-хронологічну при-

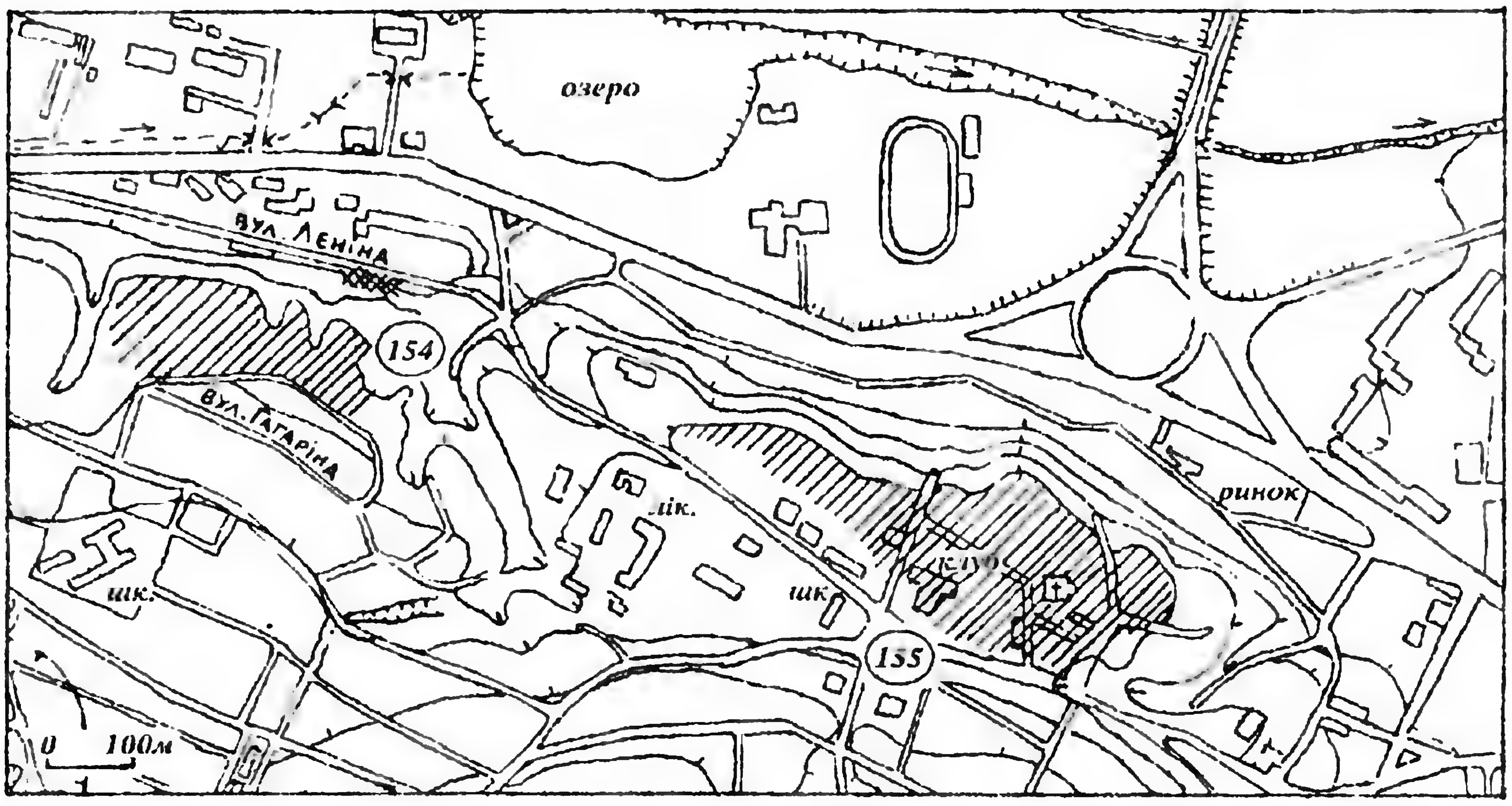

Рис. 73. План розташування пам'яток 154, 155 в центрі м. Канів.

належність комплексу. Площа пам'ятки займає фактично всю ділянку плато між ярами (350х100 м). Під час розкопок виявлені матеріали трипільського часу, доби бронзи, чорноліської та зарубинецької культури, грунтові давньоруські поховання та поховання доби бронзи. Всього розкопано біля 20 давньоруських поховань, в яких виявлено намиста, бронзові та срібні прикраси XI—XII ст. Товщина культурного шару коливається від 0,3 до 1,5 м (ближче до схилу). Сліди поселення зарубинецького часу під горою (ПнС частиною площадки) виявлені

А. Б. Петропавловським та Л. О. Циндровською влітку 1994 р. У котловані під будинок по вул. Леніна під пізньосередньовічними нашаруваннями на глибині 1,5—2 м виявлено культурний шар та залишки об'єкту зарубинецького часу[2].

---

1 Тереножкин, 1953, с. 16, п. 34.
2 Циндровська, Козюба, 1994.

155. Багатошарове поселення біля Успенського собору

Ця пам'ятка розташована в центрі міста. Займає широке плато корінного берега Дніпра (висота — 35 м над рівнем заплави) (рис. 67, 154; 73, 154). Відстань до водосховища — 1,1 км на Пн, до шлюзу — 1,1 км, до міської пристані на Дніпрі — 1,1 км на ПнС.

Успенський собор XII ст. стоїть в парку, на З від нього знаходиться Меморіал Слави. Під час його будівництва в 80-ті роки були проведені перепланувальні роботи.

Пам'ятка поглиблено не вивчалась археологами, лише в 1947 р. В. А. Богусевич заклав біля собору 2 шурфи. В культурному шарі товщиною біля 1 м було знайдено ліпний вінчик скіфського часу, давньоруську XII—XIII ст. та пізньосередньовічну XVII—XVIII ст. кераміку. В більшому шурфі (його розміри — 4х4 м, відстань від собору — 35 м на ПнС) на глибині 1 м виявлено поховання без речей невизначеного часу[1]. В 1973 р. розвідкою П. П. Толочка також була знайдена кераміка XI—XIII ст.[2]. Деякі з дослідників (П. П. Толочко та інші) вважають, що саме на цьому пагорбі розташовувався літописний Канів[3]. Інші (В. А. Богусевич, М. М. Бондар) локалізують його на г. Московці[4]. В XVI—XVII ст. Успенський собор входив до православного монастиря[5]. Не виключено, що й в давньоруський час тут розташовувався монастир. Чи входив він в межі міста, без археологічних досліджень цієї та прилеглих територій, визначити неможливо.

---

1 Богусевич, 1947, щоденник, с. 31.
2 Толочко, 1980, с. 147.
3 Там же.
4 Богусевич, 1952, с. 152; Бондар, 1971, с. 84-88.
5 Максимович, 1877, с. 312-319.

156. Багатошарове городище на г. Московці

Розташоване над адміністративним центром міста. Займає мис корінного берега Дніпра (висота 40 м над рівнем заплави), яким закінчується гребінь плато, що тягнеться з Пн на Пд. З обох боків він обмежений глибокими долинами, по яким течуть невеликі річки Дунаєць (З сторона), та Сухий Потік (С) (рис. 67, 156). Відстань від Пн краю гори до Успенського собору на ПнЗ — 0,7 км, до водосховища — 1,7 км, до шлюзу — 1,5 км, до дніпровського причалу на ПнС — 0,7 км.

На Московці збереглись сліди укріплень, вони ділять гору на дві частини. Північна — дитинець — займає невеликий пагорб на закінченні мису. Ця ділянка орієнтована на ПнЗ — ПдС (азимут 340 °), її максимальні розміри становлять 86х44м, а площа складає біля 0,26 га. Найвища ділянка цього майданчика — ПдЗ. На Пн та С він має помітний ухил. З напольного Пд боку півколом йдуть рештки валу, із зовнішнього боку його висота коливається від 4 (центральна частина) до 6 м (С край). Ближче до З краю мису в валу помітний в'їзд-підйом. З внутрішнього боку насип валу не помітний (тут використане природне підвищення), за виключенням східного краю, де його висота сягає 1,5 м. Площадка дитинця зайнята городами, прямокутники яких частково попсували рельєф мису, в т. ч. валу. Пн закінчення мису має декілька заглиблень, можливо, часів війни. З ПнЗ боку мису на схилі є залишки невеличкої тераси (ескарп?) шириною 5 м та довжиною до 20 м.

Перед валом розміщується сідловина природного походження, завширшки біля 30 м. Тут рельєф також зіпсований городами, але й зараз в С частині сідловини помітне штучне підправлення її дна, яке вимежовує тераску-берму східної частини валу.

Друга, зовнішня, лінія укріплень проходила в 250 м на Пд та ПдСх від дитинця, вона складалась з потужного валу та рову перед ним. Довжина цієї лінії становила 225 м. Під час обстеження 1945 р. Т. С. Пассек зафіксувала такі розміри укріплення: рів — ширина 18 м по верху та 3 м внизу; висота валу — 8 м[1]. Очевидно, дослідниця подала загальну висоту валу (від дна рову). Зараз ця частина Московки (вона вище за дитинець на 15—20 м) зайнята дачними садибами. Ними повністю зруйнована Зх половина лінії укріплень, від яких не залишилось жодних слідів. Зберігся лише відрізок рову довжиною біля 130 м, його глибина — 2—3 м; дно використовують під городи або засипають сміттям. Цей рів у місцевих жителів пов'язується з ім'ям російської імператриці Катерини. В такій перекрученій формі до нас дійшла пам'ять про дніпровську подорож імператриці 1787 р., яка пливла вниз по Дніпру. На цій горі була встановлена колона з ілюмінацією. Ймовірно, від цих подій пішла сучасна назва гори — Московка. Доступ для обстеження обмежений приватними ділянками, тому ступінь збереженості насипу валу встановити не вдалося (з напольного боку не було видно), але висота валу (якщо він зберігся взагалі) навряд чи перевищує 1 м.

Загальна площа окольного города, захищеного другою лінією укріплень, становить біля 3,4 га. Зараз вона майже повністю зайнята городами дач. Центральна частина верхнього майданчика городища зруйнована міськими резервуарами води (площа 0,75 га). На жаль, всі ці споруди з'явились на г. Московці вже в наш час (70-ті роки) і завдали величезної шкоди пам'ятці.

Гору Московку було оглянуто розвідкою Т. С. Пассек[2]. В 1947— 49 рр. на городищі було проведено розкопки під керівництвом В. А. Богусевича та Р. І. Виєзжева[3], ними було розкопано 430 м^2 на дитинці та 166 м^2 на посаді. Під час досліджень була виявлена кераміка різного часу — доби бронзи, скіфського з «перлинами», зарубинецького, давньоруського та пізньосередньоовічного (XVII—XVIII ст.). Ці матеріали виявлено як на дитинці, так і поза його межами. Об'єктів виявлено дуже мало. Всі вони відносяться до давньоруського та більш пізнього часу, серед них відзначимо давньоруську будівлю з двома врізними печами, пізньосередньовічну горілу споруду на дитинці та горіле пізньосередньовічне житло на посаді.

На дитинці та ділянці на Пд від нього розкопками 1947—49 рр. виявлено 37 поховань (більше половини — дитячих). В одному з них виявлено солід 1665 р., по якому можна датувати більшість поховань. Деякі з них дослідники віднесли до давньоруських[4], але це малоймовірно.

Серед знахідок давньоруського часу відзначимо знахідки плінфи товщиною 3,5—5 см[5], трубчаті замки, ножі, наконечники стріл, ключ, шиферні пряслиця, скляні браслети, уламки витого та пластинчастого бронзових браслетів та інше[6].

У 1980 р. городище було оглянуто М. П. Кучерою, який склав його план[7]. Під час нашого обстеження пам'ятки зібрано грубу ліпну кераміку доби бронзи-ранньозалізного часу, лощену зарубинецьку, давньоруську та XV—XVI ст.

Давньоруський шар сильно постраждав від функціонування Канівського замку XVI ст. Його опис 1552 р., здається, підтверджує розташування літописного Канева на Московці. В люстрації згадується: «. . . городище ж стародавное широко з валы не малыми », розташоване на більш високій горі, що підходить до замку[8]. Ці стародавні (для середини XVI ст. !) укріплення і є зовнішнім валом та ровом, які захищали посад Канева і які зараз майже знищені. З тексту люстрації також виходить, що против замку через рів розташовувався ще один вал. Можливо, і він був давньоруського часу, адже, як зазначає автор люстрації, під час нападу на замок цей вал може використовуватись ворогами як прикриття[9].

Не відомо, чи розташовувалось поселення давньоруського часу за межами посаду на Пд від його укріплень. Ймовірно, канівський поділ розміщувався в долинах Дунаєвця та Сухого Потока (і зараз район Канева на Сх від Московки зветься Сільцем). Можна навіть припустити, що до монгольської навали саме поселення на Сх та ПдСх від городища на прибережних терасах були домінуючими. Як виходить з опису Канівського замку, в сер. XVI ст. місто розташовувалось вже на Зх від замку, в долині р. Дунаєць[10].

Ще одне перспективне місце пошуків найдавнішого Канева (до XI ст.) — мис над Успенським собором (вул. Федоренка).

---

1 Пассек, 1945, с. 48-49, п. 47.
2 Там же, с. 14, п. 8.
3 Богусевич, 1947 р. ; його ж 1948; Выезжев, 1949.
4 Богусевич, 1947, с. 18; Выезжев, 1949, с. 20-21.
5 Богусевич, 1947, с. 17, 23; Богусевич, 1948, щоденник 1, с. 37; Выезжев, 1949, с. 6.
6 Выезжев, 1949, с. 8-15.
7 Кучера, 1980.
8 Люстрації замків 1552 р., с.92.
9 Там же, с. 92-93.
10 Там же.

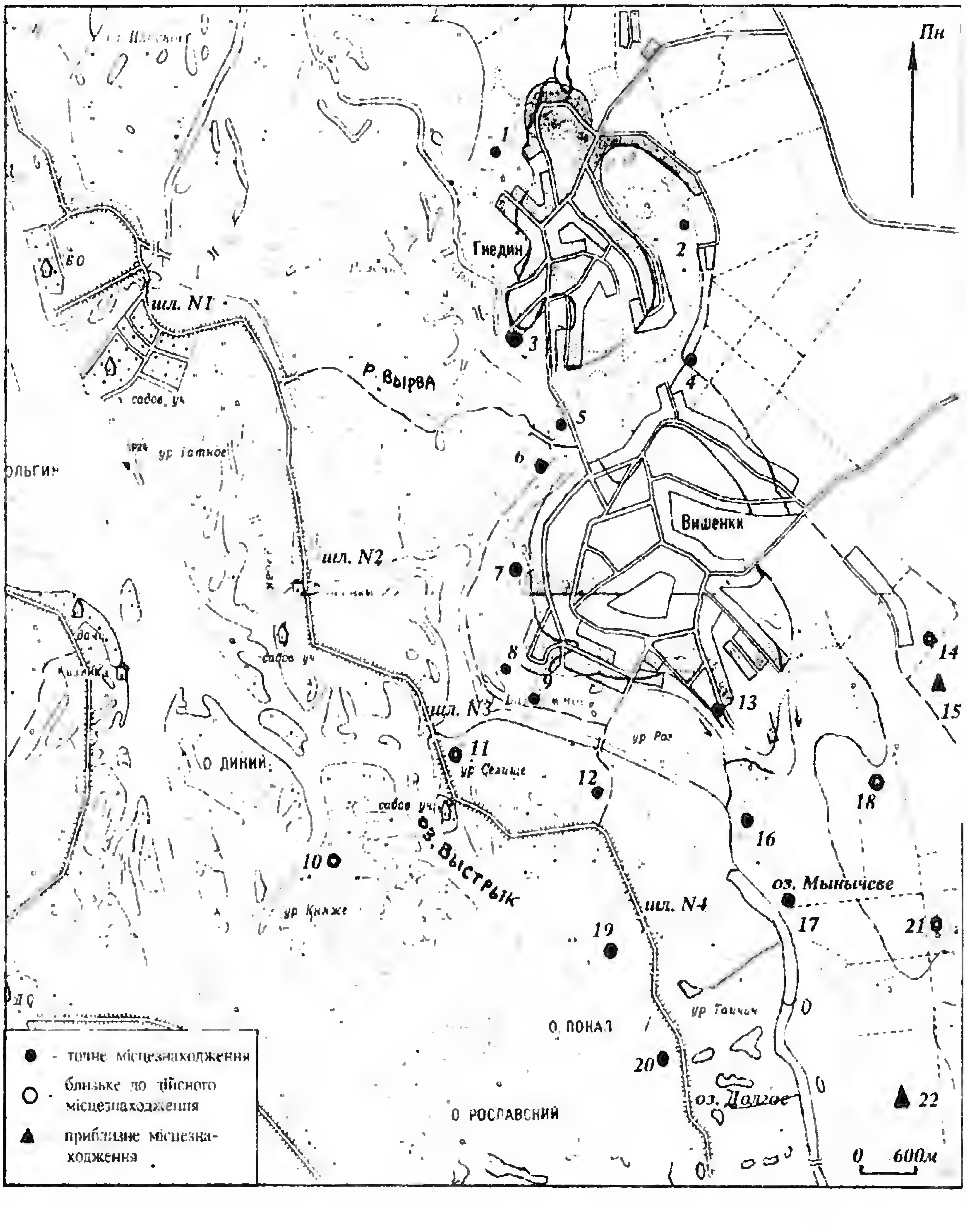
Пн
Гнедин
Вишенки
р. Вырва
шл. N1
шл. N2
шл. N3
шл. N4
оз. Быстрик
оз. Мынычеве
оз. Долгое
о. Покал
о. Рославский
о Диний
ур Княже
ур Селище
ур Гатное
ур Рог
садов. уч
Ольгин
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
● - точне місцезнаходження
○ - близьке до дійсного місцезнаходження
▲ приблизне місцезнаходження
0 600м

Рис. 74. План-схема розташування археологічних пам'яток (1—22) поблизу с. Гнідин та Вишеньки.

ПАМ'ЯТКИ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ КАНІВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

ГНІДИН

1. Багатошарове поселення в ур. Млини

Розташоване в ПнЗ частині села за 3,6 км на ПнС від берега Канівського водосховища (затока Шуляговка). Відстань до садиб села на С — 200 м, до р. Прорви (Горбачихи) на З — 500 м. Ближче до пам'ятки із З розташовані заплавні протоки та озера (рис. 74, 1).

Поселення займає довге піщане підвищення-дюну, що здіймається на 5—7 м над заплавою. Дюна тягнеться з ПнЗ (ур. Млини) на ПдС (ур. Крива) на 800 м. Частково вона зайнята під городи, частково пошкоджена кар'єром та іншими виїмками грунту. На пам'ятці зустрічається кераміка пізньотрипільська (софіївський тип), доби бронзи, скіфського та ранньослов'янського часу, а також окремі крем'янці.

Поселення відкрите М. П. Кучерою у 1960 р.[1], обстежене також експедицією «Славутич» 1979 р.[2]

---

[1] Кучера, 1960, с. 17.

[2] Телегин, Круц, Нужний, 1979 ,с. 11-12.

2. Поселення скіфського часу та давньоруське(?) в ур. оз. Холодне

Розташоване на С околиці села за 0,5 км від садиб; далі, за озером, знаходиться лісовий масив, квартал № 40 якого розташований якраз навпроти пам'ятки. Поселення знаходиться на З березі озера, на висоті до 2 м над рівнем води. Тут розміщується декілька невеликих дюн (на одній з них розмістилась радгоспна бригада), розділених затокою (рис. 74, 2).

Біля дюн-підвищень у 1979 р. зібрано кераміку підгірцевського типу та декілька дрібних уламків давньоруського часу[1].

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 11.

3. Багатошарове поселення на ПдЗ околиці села

Розташоване на лівому березі оз. Золоче (р. Прірва) за 3 км на ПнС від Канівського водосховища (затока Шуляговка). На З від поселення заплавні протоки Прорва та Вирва, зливаючись, утворюють початок озера Золоче (або р. Узолоччя).

Пам'ятка займає підвищення берега, що тягнеться на 1 км з ПнЗ на ПдС, тут вона обмежена болотистими низинами, а з ПнС — селом. Центральна частина поселення пошкоджена силосними ямами (рис. 74, 3).

Поселення відкрите у 1960 р.[1], тоді впродовж 1 км тут була зібрана давньоруська кераміка, а також декілька уламків доби бронзи та ранньослов'янського часу. Повторне обстеження відбулось у 1976 р.[2], на площі 320х120 м було зафіксовано культурний шар потужністю до 1,2 м, в якому знайдено кераміку XII—XV ст., скляну намистину та залізний серп[3]. Давньоруська кераміка на пам'ятці зібрана під час обстеження 1979 р.[4].

---

[1] Кучера, 1960, с. 17.
[2] Приходнюк, Беляева, 1976, с. 13.
[3] Беляева, 1982, с. 47, р ис. 7, с. 113.
[4] Телегін, Круц, Нужний, 1979, щоденник № 2, с. 45.

ВИШЕНЬКИ

4. Багатошарове (?) поселення на ПнС околиці села (ур. Веселий горб)

Знаходиться на корінному лівому березі Дніпра за 1,3 км на С від мосту через струмок, що по дорозі Гнідин-Вишеньки. Корінний берег в цьому місці робить мисовидний виступ, ПдЗ частина якого повернута до Вишеньок, а ПнЗ

— до Гнідина (ур. Гараговщина). Висота гори — біля 30 м над рівнем заплави.,вона заросла лісом (квартали 1,3 Вишенського лісництва) (рис. 74, 4).

У 1947 р. на пісковиках гори було зібрано різноманітну кераміку, в тому числі й доби бронзи[1].

---

[1] Самойловський, 1947, щоденник, с. 17.

5. Поселення ранньозалізного часу на Пн околиці села.

Пам'ятка розташована вздовж лівого берега струмка, який розділяє с. Гнідин та Вишеньки (рис. 74, 5). Займає похилий схил берега струмка від мосту через нього (шлях Гнідин-Вишеньки) до впадіння струмка в оз. Золоче. На Пн від поселення, за 100 м від нього, знаходиться насосна станція; східна частина пам'ятки зайнята городами західна присипана пісковим намивом.

Поселення відкрите у 1979 р.[1], тут були зібрані уламки доби бронзи або ранньозалізного часу. Під час нашого обстеження 1994 р. на пам'ятці зібрано декілька дрібних ліпних уламків невизначеного часу.

---

[1] Телегін, Круц, Нужний, 1979, с. 13 (п. 4) , щоденник № 2, с. 45.

6. Багатошарове поселення на ПнЗ околиці села.

Займає надзаплавне підвищення лівого берега р. (оз.) Золоча за 2,5 км на ПнС від берега Канівського водосховища (шлюз № 2). З Пн пам'ятки знаходиться тракторна бригада та міст через р. Золочу, зі С — дніпровська стариця з озерами, за якими розміщується село. Поселення витягнуте з ПдЗ на ПнС на кількасот метрів, зараз значна його частина (ПдЗ) вкрита величезним пісковим намивом (рис. 1,6).

Пам'ятку відкрив у 1947 р. І. М. Самойловський[1]. У 1960 р. М. П. Кучера в північній частині поселення впродовж 600 м зібрав велику кількість давньоруської кераміки та біля 50 фрагментів доби бронзи[2]. У 1976 р. підйомний матеріал було зібрано на площі 160х80 м, в кількох шурфах виявлений культурний шар потужністю до 0,8 м, який містив кераміку XII—XIV ст. Було знайдено також уламок ножа та 2 залізних цвяха[3]. Під час розвідки 1979 р. крім давньоруської кераміки знайдено великий уламок денця доби пізнього неоліту-ранньої міді[4].

---

1 Самойловський, 1947, щоденник, с. 16. (п. IX).
2 Кучера, 1960, с. 17 (п. IV).
3 Беляева, 1982, с. 48, рис. 8; с. 113.
4 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 13 (п. 3).

7. Поселення доби бронзи на З околиці села

Розташовувалось на З околиці села вздовж лівого берега р. Золоча і обмежувалось з одного боку рікою, зі С — дніпровською старицею з ланцюжком озер. Зараз ця ділянка надзаплавного підвищення частково знаходиться під городами, а її північна частина перебуває під величезним пісковим намивом, центральна — під дачною забудовою.

Пам'ятка відкрита і обстежена М. П. Кучерою у 1960 р.[1], ним відмічені два місця знахідок кераміки доби бронзи, що відстоять одне від одного на 700 м. Північне з них тягнулось на 600 м (тут зібрано більш як 30 дрібних керамічних уламків).

Очевидно, вздовж р. Золочі йшов цілий ланцюжок невеликих стоянок мисливців та рибалок доби бронзи (рис. 74, 7).

---

1 Кучера, 1960, с. 16 (п. II—III).

8. Багатошарове поселення в ур. оз. Баклажне

Знаходиться на ПдЗ краю села за 1 км на ПнС від берега Канівського водосховища (шлюз №3). Займає надзаплавне підвищення висотою до 2—2,5 м над рівнем оз. Баклажне, яке обмежує поселення дугою з ПдЗ на Пн (рис. 75). На відстані 0,3 км на ПнС знаходяться садиби села (рис. 74, 8).

Пам'ятка відкрита розвідкою М. П. Кучери 1960 р.[1] Тоді було зібрано кераміку доби бронзи, скіфського та ранньослов'янського часу. Починаючи з 1979 р. на пам'ятці велись невеликі розкопки, які дозволили уточнити її культурно-хронологічну приналежність.

За цей час досліджено 348 м² площі (1979 — 44 м², 1980 — 96 м², 1981 — 104 м², 1982 — 84 м²)[2]. Загальна площа поселення становить біля 900 кв. м[3].

Найдавніші знахідки кераміки та кременю відносяться до пізнього неоліту (дніпро-донецька культура). Виявлено також матеріали пізньотрипільського, доби бронзи (катакомбна та білогрудівська культури) та скіфо-сарматського часу[4].

До ранньослов'янського часу належить розвал горщика II ст. н. е., денце та вінце черняхівського типу та незначна кількість кераміки сер. I тис. н. е.[5].

На березі оз. Баклажного існувало й давньоруське поселення, під час

Рис. 75. Багатошарове поселення на березі оз. Баклажного (п. 8) в с. Вишеньки.

досліджень 1980—82 р. знайдено кераміку XI—XIII ст. і післямонгольску XIII—XIV ст.[6].

---

1 Кучера, 1960, с. 16 (п. I).
2 Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 24—30; Телегін, Терпиловский, 1980, с. 4—15; Телегін, Титова, 1981, с. 31—42; вони ж 1982, с. 34—53.
3 Телегін, Титова, 1982, с. 34.
4 Телегин, Терпиловский, 1980.
5 Телегін, Титова, 1981; Телегін, Терпиловский, 1980; Телегін, Титова, 1982, с. 53.
6 Телегін, Титова, 1982, с. 53; вони ж звіт за 1981 р., с. 33, 41, 42. рис. 40, № 6.

9. Поселення неоліту-доби бронзи в ур. оз. Гапониха

Знаходиться на ПдЗ краю села за 0,5 км на ПдС від поселення на березі оз. Баклажного (див. п. 8); займає підвищення біля озерця за 200 м на Пн від каналу, що з'єднує шлюзи 3,4. Відстань до села — 200 м на Пн, до мосту через канал — 0,9 км на ПдС, до шлюзу 3 — 1,2 км на ПдЗ (рис. 74, 9).

У 1979 р. у вимоїнах було зібрано велику кількість кераміки неолітичного часу (дніпро-донецька культура) та доби бронзи (середньодніпровська культура)[1].

---

1 Телегін, Круц, Нужний, 1979, с. 12 (п. 1).

10. Давнє поселення в ур. Княже

Розташоване на дніпровському острові, що знаходиться між о. Диким (вище по течії) та о. Рославським (нижче). На ПнС від острова знаходиться шлюз № 3, на С, на лівому березі Дніпра — дачне селище. До появи Канівського водосховища цей острів був лівим берегом Дніпра. Русло ріки проходило на С від сучасного о. Рославського (а зараз дніпровський фарватер проходить західніше). Потім воно повертало на 90° і йшло до о. Дикого. На ПнЗ від нашого острова знаходиться о. Дикий, а зі С — протока, що була колись оз. Бистрик, а ще раніше — гирлом р. Золочі (рис. 74, 10).

Про пам'ятку є згадка у І. М. Самойловського[1]. На підвищенні під час встановлення у 1938 р. геодезичного репера на глибині 1—3 м було виявлено цегляну кладку й шматочки сірого каменю, а також сіроглиняну кружальну кераміку. За свідченням дослідника (тобто — в 1947 р.), на поверхні зустрічалась така ж кераміка разом з уламками міцної цегли червоного кольору. Товщина цегли — 4—5 см, ширина — 16 —17 см. Траплялась також цегла інших кольорів — жовтуватого та сіруватого, не зовсім правильної форми (може, деформована або лекальна?) та нерівною поверхнею з одного боку («литовка» з борідками?).

Місцеве населення пов'язує назву урочища з княжим двором, який існував тут у давнину. Судячи з інформації, наведеної І. М. Самойловським, це припущення цілком ймовірне. Будівельні рештки можуть відноситись як до палацу (більш вірогідно), так і до каплиці. Час спорудження — кінець XII— перша половина XIII ст. або навіть (для палацу) кінець XIV—XV ст.

В літопису згадуються події 1157 р. , коли після смерті князя Юрія Долгорукого почалися пограбування княжих дворів київського князя та його сина. Серед розграбованих згадується княжий двір за Дніпром, який дуже подобався Довгорукому і тому названий самим князем «Раєм». У 1241 р. до Києва повернувся князь Михайло Всеволодович, але, як зазначає літопис, він жив не в самому місті, а під Києвом на острові. Зважаючи на те, що ця звістка відноситься до першої половини весни, можна припустити, що цей острів був княжим двором в ур. Княже, який внаслідок весняної повені був відрізаний від лівого берега. Зазначимо, що зараз ур. Княже знаходиться також на острові в результаті підняття рівня води в цій частині Дніпра десь на 1,5 м. Нагадаємо також, що в 1101 р. на р. Золочі відбувся княжий з'їзд. Чи стояв вже в той час в цій місцевості загородній двір, чи мальовнича місцевість р. Золочі надихнула на його заснування, залишається загадкою.

Місце геодезичного знаку в ур. Княже вказано на складеній в 1950 р. карті 1:50 000. Обстеження цього урочища може відкрити нову монументальну пам'ятку давньоруську часу.

---

1 Самойловський, 1947, щоденник, с. 17-19 (п. XII).

11. Багатошарове поселення в ур. Селище

Розташоване на березі водосховища за 1,2 км на ПдЗ від села. З Пн обмежене гирлом р. Золочі (шлюз № 3),зі С — болотистим пониженням заплави з мережею озер та проток, в З частині проходить дамба, за якою знаходиться дачне селище (рис. 74, 11).

У 1979 р. на дюнах в цьому ур. було зібрано різночасову кераміку — доби бронзи (середньодніпровська культура), скіфського, ранньослов'янського та давньоруського часу[1]. Тут відомі й більш пізні знахідки — мідні та олов'яні хрестики, польські та турецькі монети XVII ст.[2]

І. М. Самойловський наводить перекази місцевих жителів, які пов'язують початок свого села з ур. Селищем, яке пізніше було перенесено «вище» (на місце сучасного), від чого й пішла назва «Вишеньки»[3].

Давньоруське поселення в гирлі р. Золочі могло обслуговувати княжий двір, що гіпотетично розташовувався за 1 км на ПдЗ від нього, на другому березі р. Золочі (див. п. 10). Вперше в документах село згадується під 1501 р.[4]

---

[1] Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 14 (п. 6), щоденник № 2, с. 43.

[2] Шендрик, 1977, с. 37.

[3] Самойловський, 1947, щоденник, с. 19.

[4] Клепатский, 1912, с. 374-375.

12. Поселення неоліту-доби бронзи в ур. Виповзов.

Пам'ятка розташована між водосховищем та селом. Відстань до першого — 0,4 км на ПдЗ, до другого — 0,9 км на ПнС.

Поселення займає незначне підвищення в заплаві. На Пд від нього проходить дамба, яка робить різкий поворот на Пд в бік шлюзу № 4. На Пн розташований обвідний канал та міст через нього, а на С — грунтова дорога, що з'єднує міст з дамбою (рис. 74, 12).

Пам'ятку відкрито у 1979 р.[1] В піщаних видувах було зібрано незначну кількість уламків неолітичного та доби пізньої бронзи посуду, а також кременю.

---

1 Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 15 (п. 10).

13. Багатошарова пам'ятка в ур. Багринове.

Розташована в Пд частині села (рис. 74, 13). Відстань до обвідного каналу на ПдЗ — 0,5 км, до берега водосховища в цьому ж напрямку — 1,8 км. Займає піщане дюноподібне підвищення, яке довгим клином вдається в заплаву Дніпра, висота підвищення коливається від 4 до 9 м., орієнтоване по осі ПнЗ—ПдС. На перешийку мису стоїть колгоспний двір, на ПдЗ від мису лежить болотиста низина (ур. Ріг), на Пд — з'єднання двох меліораційних каналів, на С — долина з городами. Ширина мису 140 м, в деяких місцях він пошкоджений кар'єрами.

У 1960 р. М. П. Кучера за 350 м на ПдС від колгоспного двору знайшов багато уламків різночасової кераміки: неолітичну, доби бронзи, та ранньослов'янську. Знахідки траплялись впродовж 200 м у ПдЗ та центральній частинах підвищення. Ще за 200 м на ПдС останці підвищення зібрано кераміку доби бронзи[1].

У 1979 р. над одним з піщаних кар'єрів в урочищі було проведено невеликі розкопки. На площі 40 кв. м. на глибині 0,5—0.6 м було знайдено 5 поховань з тілоспаленням зарубинецького часу. Крім посуду, знайдено 2 бронзові фібули. Крім цього, з культурного шару пам'ятки походить неолітична, пізньотрипільська й інша кераміка[2]. Ймовірно, саме з цим могильником пов'язані поховання, згадані В. В. Хвойкою[3].

У 1980—82 р. пам'ятку розкопувала С. П. Пачкова[4]. На площі 2700 кв. м. виявлено 62 (разом з 5-ма, розкопаними в 1979 р.) зарубинецькі поховання (обряд кремації) та 1 доби середньої бронзи. В зарубинецьких похованнях знайдено велику кількість підлощеної кераміки та біля 10 фібул. Крім цього, виявлено 2 житла та 18 господарчих ям київської культури, що містили кераміку, пряслиця, ніж тощо. На розкопаній ділянці виявлено ще 36 ям різного часу. Кераміка з поселення відноситься до трипільського, доби бронзи та скіфського часу.

---

1 Кучера, 1960, с. 16 (п. V);
2 Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 31,32.
3 Хвойка, 1903, с. 43.
4 Пачкова, 1982; Пачкова, Терпиловський, 1988, с.33-41.

14. Поселення неолітичного часу в ур. Будницька Гора.

Пам'ятка розташована на ПдС краю села на межі кварталів 17 та 22 Вишенського лісництва. Відстань до обвідного каналу на ПдЗ — 2,5 км, до водосховища (шлюз №4) в цьому ж напрямку — 4 км (рис. 74, 14).

Займає мисоподібний виступ краю плато лівого корінного берега Дніпра висотою до 20 м над рівнем заплави. Гора вкрита лісом та кущами. Під нею, на ПнЗ знаходиться крайня садиба села. Вершина гори зіпсована окопами.

В кінці 20-х років на горі було зібрано півтора десятка черепків неолітичного посуду[1]. Після війни в цьому урочищі в декількох місцях виявлено уламки різного посуду, в тому числі доби бронзи[2].

---

[1] Коршак, 1930, с. 60.
[2] Самойловський, 1947, щоденник, с. 16 (п. 10).

15. Укріплення XVII ст. в ур. Будниuе

Розташоване на ПдС околиці села. Займає край плато високого (до 20 м) корінного лівого берега Дніпра (рис. 74, 15). За свідченнями І. М. Самойловського, на горі, на Пд від Царева узвозу знаходились малопомітні залишки укріплень. Вони, за словами старожилів, мали 4-кутну форму, а всередині їх траплялись козацькі люльки. Вчений відмічає залишки валу з напільного ПнС боку[1].

У 1994 р. під час розвідки ми оглянули цю місцевість. Царів узвіз — яр, по якому проходить дорога з плато корінного берега Дніпра в заплаву, де розташований ПдС кут села. На Пд від яру не виявлено не тільки слідів укріплень, але й якогось більш менш придатного для укріплень місця. Далі за

100 м від цього місця знаходиться Будницька гора (див. п. 14). Натомість з Пн боку узвозу є мис, орієнтований на ПдЗ — ПнСх, з напільного боку якого (з ПнС) є дійсно абсолютно прямий валоподібний насип шириною 3—4 м та висотою до 1,5 м. Але з Пн боку він не перерізає перешийок до кінця. Цей насип відокремлює ділянку мису розміром 35 х 20 м. В стінках ями, що була на цьому майданчику, виявлено чистий пісок, навіть без гумусованого верхнього шару.

Приблизно за 300 м на ПдС від Царевого узвозу є інший спуск в заплаву Дніпра — Будницький (Городковий) яр. З його північного боку ніяких укріплень ми не знайшли. Можливо, вони розташовані на Пд від цього яру, на що натякає й сам топонім. На ПдС від Будницького яру на краю лісу є дачі. Місцеві жителі розповіли нам, що в цьому місці трапляється багато уламків кераміки.

---

1 Самойловський, 1947, щоденник, с. 19-20 (п. XIII).

16. Багатошарове поселення в ур. Обірки

Пам'ятка розташована на східному боці обвідного каналу за 0,7 км на Пд від села та 1,2 км на ПнС від шлюзу № 4 (рис. 74, 16). Займає надзаплавну дюну висотою 3—4 м. У 1947 р. на площі 20х30 м було зібрано різночасовий посуд, в тому числі доби бронзи[1] (східнотшинецька та середньодніпровська культури) та скіфського часу[2]. Зафіксовано декілька плям попелу розміром 2х3 м.

У 1960 р. М. П. Кучера впродовж 300 м зібрав уламки більш як 50 фрагментів скіфського та ранньослов'янського часу[3].

---

1 Самойловський, 1947, щоденник, с. 12(п. I), с. 13 (п. II — IV).
2 Березанская, 1972, с. 198.
3 Кучера, 1960, с. 15,16 (П. VI).

17. Багатошарове поселення в ур. оз. Миничеве.

Розташоване за 2 км на Пд від села, займає С берег обвідного каналу, що увібрав в себе розташоване тут оз. Миничеве. Відстань до Канівського водосховища (шлюз № 4) на З — 1,5 км (рис. 74, 17).

На невеликому підвищенні в заплаві (висотою 2—3 м над рівнем води в каналі) було зібрано декілька уламків кераміки доби середньої бронзи та давньоруської, а також значну кількість зарубинецької, в шурфах було зафіксовано 2 ями з керамікою зарубинецького часу[1].

---

1 Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 13-14 (п. 5).

18. Багатошарова пам'ятка в ур. Будницьке поле.

Розташована на ПдС околиці села між лівим корінним берегом Дніпра та обвідним каналом, відстань до села — 1,5 км (рис. 74, 18). Займає дюнне підвищення в заплаві. В 1947 р. на видувах було зібрано багато уламків посуду та виявлено сліди вогнища. На ПнС краю дюни закладено невеликий (47 кв. м.) розкоп[1]. На глибині 0,75 м виявлено декілька попелястих плям товщиною 15 см. Тут зустрічалась кераміка доби бронзи та ранньослов'янська, перепалені людські кістки. Можливо, це безкурганний трупоспальний могильник східнотшинецької культури[2] або зарубинецького часу.

---

1 Самойловський, 1947, щоденник, с. 14 (п. V).
2 Березанская, 1972, с. 68, 198.

19. Поселення доби бронзи на ПдЗ від шлюзу № 4.

Розташоване за 2,5—3 км на Пд від села на березі Канівського водосховища. З Пн обмежене гирлом р. Ставок (шлюз № 4), зі С — дамбою. На ПнЗ від поселення знаходиться о. Покал, на З — о. Рославський (рис. 74, 19). Займає підвищення лівого берега Дніпра. В 1979 р. тут виявлено два місцезнаходження кераміки доби бронзи. Матеріали середньої бронзи зустрічались на мисі на Пд від гирла р. Ставок. Далі на Пд, за заболоченою заплавою на відстані 700—800 м від попереднього були виявлені матеріали пізньої(?) бронзи[1].

Під час нашого обстеження 1994 р. цієї місцевості виявилось, що північна частина вказаних місцезнаходжень зіпсована виїмкою грунту, а південна взагалі засипана піщаним намивом, зайнятим тепер дачами.

---

1 Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 15 (п. 8,9).

20. Багатошарове поселення біля ур. Тайчик.

Знаходиться за 3,5 км на Пд від села на березі Дніпра. На С за дамбою розташоване ур. Тайчик (рис. 74, 20). Займало підвищення висотою до 4 м над рівнем Дніпра (до появи Канівського водосховища).

У 1960 р. в найвищий частині впродовж 70 м зібрано кераміку неолітичної доби. Тут же і далі на північ траплялась кераміка доби бронзи, а також незначна кількість давньоруської[1]. При нашому обстеженні 1994 р. виявилось, що значна ділянка берега Дніпра між четвертим і п'ятим шлюзами вкрита намивним піщаним грунтом, на якому збудовано дачі — під ними і знаходиться описана пам'ятка.

---

1 Кучера, 1960, с. 15 (п. VII).

ПРОЦІВ

21. Багатошарова пам'ятка в ур. Городкове (Городницьке)

Розташована в заплаві Дніпра в лісі між с. Вишеньки та Проців (за 2,5 км на ПнЗ від останнього) (рис. 74, 21), займає піщану дюну висотою до 5—6 м, витягнуту по осі З-С на 90 м. На її З краю розташоване кругле давньоруське городище болотного типу. Укріплення мають такі розміри: висота валу 1—1,5 м, ширина 9—10 м; рів шириною 8—9 м та глибиною до 1,5 м, внутрішній майданчик городища має розміри 23 х 26 м, східний край укріплення підрізаний дорогою.

У 1947 р. городище обстежив та описав І. М. Самойловський[1]. Ним була закладена невелика траншея (4х1 м), яка виявила культурний шар потужні-

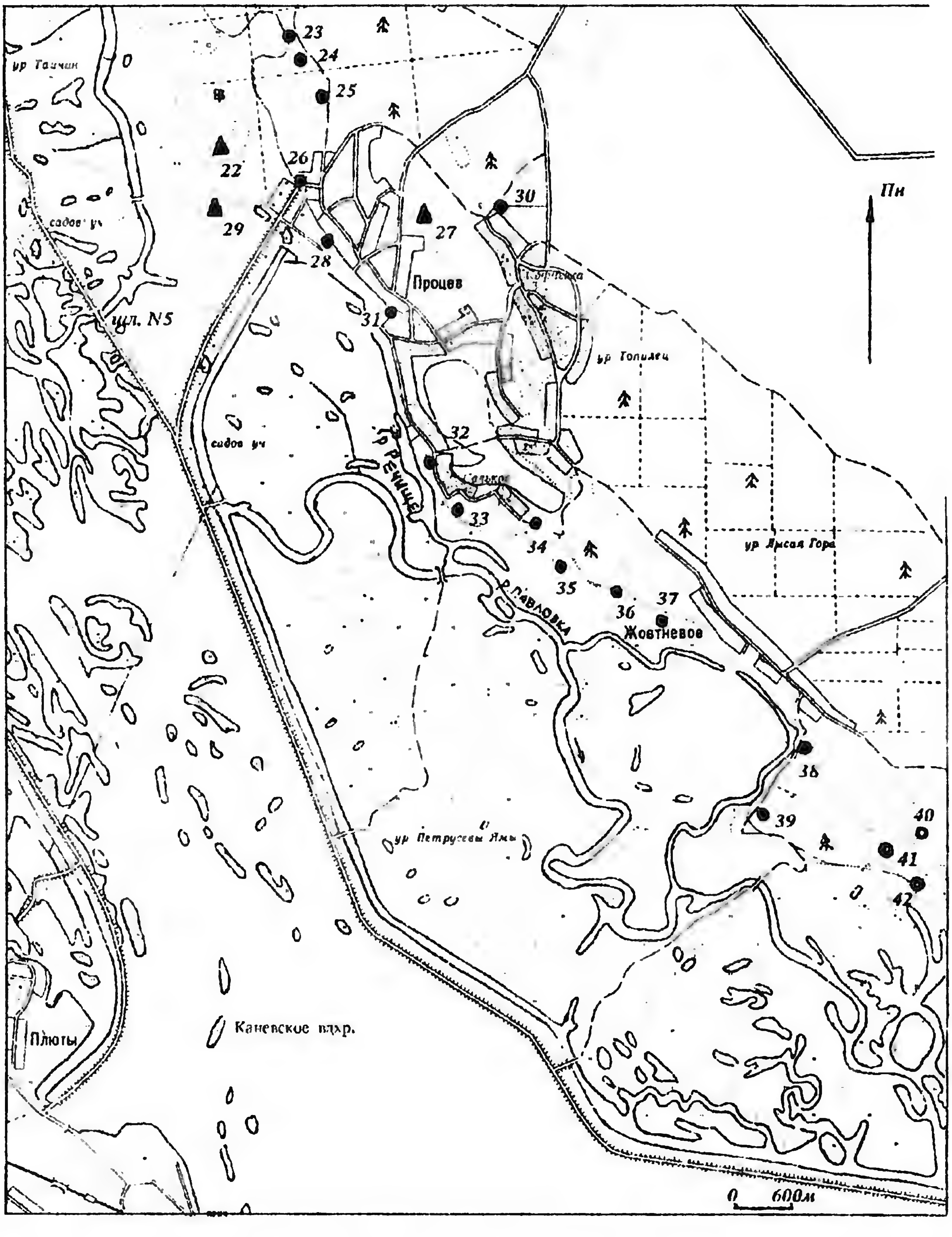
ур Таичин
23
24
25
22
26
29
27
30
28
садов уч
щл. N5
Процев
31
ур Тополец
Пн
садов уч
р. Речище
32
33
34
35
36
37
ур Лысая Гора
р. Павловка
Жовтневое
38
39
40
41
42
ур Петрусевы Ямы
Плюты
Каневское вдхр.
0 600м

Рис. 76. План-схема розташування археологічних пам'яток (22—42) поблизу с. Проців та Жовтневе.

стю до 0,75 м та уламки ліпного посуду. У середині 60-х років городище обстежив та описав М. П. Кучера[2]. В декількох шурфах, закладених на городищі та біля нього, виявлено різночасовий матеріал. Культурний шар на городищі сягав 0,6— 0,7 м і містив кераміку доби бронзи (комарівська культура, багатоваликова) та ранньозалізного часу (підгірцівська). Під валом виявлена яма ранньозалізного часу. На городищі траплялись і поодинокі уламки давньоруського часу — вінця досить масивні, які можна датувати кінцем XII — рубежем XIII—XIV ст. Вал містив в собі спалені залишки дерев'яних зрубів.

Матеріали аналогічних часів (серед них — ручка античної амфори, залізна булавка з вушком підгірцівського типу, призматична сердолікова намистина) виявлені і за межами городища, тільки культурний шар на С від укріплень дещо потовщується (0,8—1,2 м, місцями до 1,6 м).

---

1 Самойловський, 1947, щоденник, с. 20,21 (п. XIV).
2 Кучера, 1972, с. 109-113.

22. Різночасові пам'ятки в ур. Процівський ліс

Займають ланцюг дюнних підвищень в заплаві Дніпра між с. Вишеньки та Проців. Знаходяться по середині між обвідним каналом на З та величезним Лановим болотом, на якому росте ліс, що тягнеться попід лівим корінним берегом Дніпра від Вишеньок до Процева (рис. 74, 22; 76, 22).

Фактично кожне дюнне підвищення містить археологічний матеріал. Тут знаходили матеріали з поселень енеолітичного часу[1], доби бронзи (середньодніпровська та багатоваликова культури) та давньоруського(?) часу[2]. Крім того, відомі два могильника з перепаленими людськими кістками, один з яких належить до східнотшинецької культури доби бронзи[3].

---

1 Коршак, 1930, с. 60.
2 Самойловський, 1947, щоденник, с. 15 (п. VII,VIII, VII)
3 Самойловский, 1966, с. 186,187; він же ,1947, щоденник, с. 14 (п. VI).

23. Багатошарове(?) поселення на Пн від села

Виявлене нами у 1994 р.[1] приблизно за 1,3 км від Пн околиці села (рис. 76, 23). Воно займає велику терасу попід корінним берегом, яка має помітний ухил в ПдЗ напрямку. З ПнС до неї виходить довга й глибока балка, що слугує узвозом, з ПнЗ, З та ПдЗ до тераси підступає поросле лісом Ланове болото. Тераса має форму трикутника, її довжина — біля 100 м при ширині до 50 м. Частина тераси зайнята під город, на іншій стоїть кормушка для лісних тварин. На поверхні зібрано десяток ліпних уламків, більшу частину яких (найбільш обкатану) можна віднести до доби бронзи. Інтерес викликає уламок посудини з вушком-ручкою пізньотрипільського часу.

Шурфування поселення виявило досить потужний культурний шар — біля 0,5 м.

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994.

24. Поселення ранньозалізного(?) часу на Пн околиці села

Розташоване приблизно за 1 км на Пн від села та за 0,3 км на ПнЗ від будівель мисливської дільниці; виявлене під час нашої розвідки 1994 р.[1] (рис. 76, 24).

Воно займає безлісу мисовидну терасу під корінним високим берегом, приблизно за 0,3 км на Пд від п. 23 (див. вище). За 100 м на Пд від поселення проходить просіка, яка в місці перетину її з лісовою грунтовою дорогою, що йде горою, має стовп з позначкою квадратів 14, 15, 18, 19. Далі на Пд знаходиться вже згадана мисливська дільниця, а на С від поселення — довга й глибока балка, яка й утворила терасу. Тераса здіймається над болотом на 1 —2 м. Вона має трикутну форму з вершиною на захід. Довжина тераси (З-С) — 50 м, ширина — до 30 м. В ямах, що утворились після вибірки грунту, виявлено декілька ліпних уламків, серед яких — вінце з прямою шийкою та косо зрізаним верхнім краєм. Малочисельність знахідок не дозволяє впевнено датувати поселення, його віднесено до ранньозалізної доби, що потребує подальшого уточнення. Товщина культурного шару становить біля 0,4 м.

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994.

25. Поселення скіфської доби на Пн околиці села

Виявлене нами у 1994 р.[1] приблизно за 0,5 км на Пн від села (рис. 76, 25). Воно розташоване в лісі на високому корінному березі, на Пд від поселення, між ним та околицею села, проходить просіка, на Пн знаходиться схил великої широкої балки, за якою розташовані споруди мисливської дільниці. Через поселення проходить лісова грунтова дорога, що з'єднується ще з однією. Обабіч дороги (на З від неї) бульдозером прорита канава, в якій виявлено культурний шар товщиною 0,4—0,5 м. Він перекритий шаром піску завтовшки 0,1—0,3 м, а в Пн частині, де знаходиться піщана дюна, товщина піску сягає 1 м. Довжина поселення щонайменше 100 м.

При зачистці темно-сірого культурного шару виявлено 3 ліпні уламки, в тому числі два вінця — округле зі скрізним отвором та вінце-валик з защипами скіфської доби.

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994

26. Багатошарове поселення на ПнЗ краю села

Займає похилий схил корінного берега в місці, де дамба з дорогою від Дніпра виходить в село (рис. 76, 26). Площа пам'ятки зайнята городами та садибами села (зокрема, вул. Пролетарська 103). На Пн від дамби поселення тягнеться приблизно на 150 м (до хвойного лісу) на Пд — не менш як на 100 м; його ширина — 50—70 м.

Ліпну кераміку (до сотні фрагментів) зібрано нами в основному в Пн частині поселення. Більша частина кераміки відноситься до ранньозалізного часу. Серед неї — відігнуте назовні округле вінце з отворами з внутрішнього боку та «перлинами» з зовнішнього, під якими йде наліпний валик з вдавленнями та фрагмент стінки з таким же валиком, два вінця з горизонтально зрізаним верхнім краєм, стінка з «перлиною». Можливо, до зарубинецької культури відноситься уламок денця мініатюрного (діаметр — 4,5 см) горщика та кілька добре загладжених стінок, а також загладжений відігнутий назовні тонкий вінчик.

В цій частині поселення знайдено також декілька уламків кружального посуду, вінця досить масивні, з виступаючим назовні гострим ребром та потовщеною частиною над закраїною початку XIV ст.

В Пд частині поселення прямо біля дамби (між нею та асфальтовою дорогою, що спускається в заплаву) було зачищено стінки ями для виїмки грунту. Майже чорний культурний шар має потужність до 0,5 м. В його верхній частині траплялись уламки печини, кістки тварин, великі гончарні стінки. Тут же знайдено два вінця XIII ст. та стінку з зелено-брунатною поливою з зовнішнього боку. Глибше виявлено уламок стінки з орнаментом, що нагадує шнуровий — очевидно, доби бронзи. Це поселення було відкрите М. П. Кучерою у 1960 р., тоді була зібрана кераміка, яку визначили як ранньослов'янську та давньоруську[1]. Пам'ятка обстежена нами в 1994 р.[2].

---

1 Кучера, 1960, с. 15 (п. VII).
2 Петрашенко, Козюба, 1984, с. 26-27.

27. Поселення доби бронзи та зарубинецьке в ур. Підкова Долина

Розташоване в Пн частині села біля лісопитомника (рис. 76, 27), займає невисоку (1—1,5 м над заплавою) борову терасу (що ореться) поблизу великої дугоподібної форми стариці Дніпра. На поселенні зібрано ліпну кераміку, в тому числі 4 уламки вінець доби бронзи та фрагмент чорнолощеної зарубинецької миски[1].

---

1 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 16.

28. Поселення доби бронзи в ПнЗ частині села

Знаходиться за 0,8 км на Пд від п. 26 (див. вище), приблизно за 0,5 км на С від початку обвідного каналу, що з ПдС боку проходить вздовж дамби від села до берега водосховища (рис. 76, 28).

Розміщене на піщаних схилах надзаплавної тераси, зайнятих городами й садибами села. У 1960 р. тут впродовж 400 м зібрано два десятки дрібних уламків кераміки доби бронзи[1]

---

[1] Кучера, 1960, с. 15 (п. VI).

29. Поселення доби бронзи в ур. Берловщина

Розташоване на Пн околиці села, займає піщаний пагорб над заплавою Дніпра (рис. 76, 29). У 1947 р. на схилі, на площі 100x50 м, було зібрано багато уламків кераміки зі шнуровим орнаментом та прикрашеної пружками та наліпами доби бронзи, знайдено також крем'яний відщеп[1].

---

[1] Самойловський, 1947, с. 23 (п. I).

30. Поселення та могильник трипільського часу біля Софіївки (ур. Бир або Могила)

Комплекс пам'яток, що складається з двох поселень та могильника, розташований на ПнС околиці с. Проців (нагадаємо, що сучасне с. Проців утворене злиттям трьох сіл: Процева, Софіївки та Салькова). Відстань до водосховища 4,2 км. Пам'ятки займають край корінного лівого берега Дніпра на Пн околиці Софіївки (забудова села — в основному в заплаві). Поселення розташовані на полі, місце могильника залісене (рис. 76, 30).

У 1947 р. І. М. Самойловський виявив могильник і дослідив перші 4 груносальні поховання[1]. У 1948 р. Ю. М. Захарук розкопав ще 141 поховання[2], у цьому ж році він знайшов на відстані 200 м на ПдС від могильника синхронне поселення площею біля 3 га. Матеріали з нього дали назву одного з етапів пізнього трипілля — софіївський тип. Нарешті, у 1963 р. В. О. Круц розкопав на поселенні ще 2 житла-майданчика, що відносяться до лукашівського типу[3].

---

[1] Самойловський, 1952, с. 121-123.
[2] Захарук, 1952, с. 112—120.
[3] Круц, 1969, с. 203—209

31. Поселення доби бронзи в З частині села

Розташоване між колишніми Процевом та Сальковим. Відстань до Дніпра — 3 км на ПдЗ, до шлюзу № 5 — 3,2 км (рис. 76, 31), займає піщану ділянку надзаплавного підвищення, вздовж якого із З боку проходить канава — колишня стариця Дніпра р. Річище.

У 1960 р. зібрано впродовж 250 м біля 25 уламків кераміки доби бронзи, в тому числі високе пряме вінце зі шнуровим орнаментом[1].

---

[1] Кучера, 1960, с. 15 (п. V).

32. Поселення доби бронзи та давньоруське на ПдЗ краю села

Розташоване за 2,5 км на ПнС від берега водосховища. Займає схил надзаплавної тераси. На З розташована р. Річище, на Пд місце впадіння Річища в р. Павлівку (рис. 76, 32).

У 1960 р. на городах було зібрано кілька десятків уламків посуду доби бронзи та давньоруську[1], знайдена й більш пізня кераміка до XV ст включно[2].

---

[1] Кучера, 1960, с. 14 (п. IV).
[2] Беляева, 1982, с. 113.

33. Двошарове поселення на південній околиці села

Знаходиться за 0,4 км на ПдС від п. 31 на березі р. Річище при впадінні її в р. Павлівку. Займає піщаний схил надзаплавної тераси (рис. 76, 33).

У 1960 р. впродовж 250 м було зібрано багато уламків кераміки доби бронзи зі шнуровим, лінійним, зигзагоподібним та багатоваликовим орнаментом. Знайдено також 2 глиняні пряслиця, розвіяне вітром вогнище, вінця з защипами по краю (скіфи або ранні слов'яни)[1].

---

[1] Кучера, 1960, с. 14 (п. I).

34. Двошарове поселення на ПдС околиці села

Розташоване за 1 км на С від п. 33 (див. вище). Займає дюну, частково вкриту лісом, на півдні знаходиться болотиста заплава, ще далі р. Павлівка (рис. 76, 34), впродовж 500 м було зібрано до сотні уламків кераміки доби середньої та пізньої бронзи, а також декілька ранньослов'янських черепків[1].

---

[1] Кучера, 1960, с. 14 (п. II)

35. Багатошарове поселення на ПдС від села

Розташоване між с. Проців та Жовтневе (1 км на ПдС від першого та 1 км на З від Пн краю другого). Відстань до Канівського водосховища — 3,5 км (рис. 76, 35)

Пам'ятка займає мисовидне надзаплавне підвищення висотою 2,5 м. На ПнС від неї знаходиться високе дюнне підвищення, вкрите лісом. На Пд і З — болотиста низина з невеликим озером. Двошарове поселення (п. 34) розташоване на ПнЗ. Підйомний матеріал зустрічався в ПдС частині мису та вздовж західного краю дюни, загальна площа надзаплавного підвищення 200x200 м

У 1960 р. було зібрано кераміку доби бронзи, ранньослов'янського та давньоруського часу[1]. В 4 шурфах виявлено кераміку доби бронзи та XII — XIV ст.[2].

---

[1] Кучера 1960,с. 12,13 (п. III).
[2] Беляева, 1982, с. 113.

ЖОВТНЕВЕ (ЖЕРЕБ'ЯТИН)

36. Багатошарове поселення на ПнЗ околиці села

Знаходиться за 0,6 км на ПдЗ від Пн краю села і займає схили великої дюни. Багатошарове поселення (п. 35) знаходиться в кількох сотнях метрів на З (рис. 76, 36). У 1960 р. впродовж 400 м зібрано дрібні уламки кераміки пізньої бронзи, скіфського та ранньослов'янського часу[1].

---

[1] Кучера, 1960, с. 11 (п. І).

37. Багатошарове поселення в ур. Кучакове

Розташоване в З частині села, на Пд від його Пн краю, займає дюнне підвищення-острів в заплаві Дніпра. З Пд та ПдЗ обмежене р. Павлівкою, з інших сторін (крім С) — болотистою низиною. Дюна витягнута по осі ПдС-ПнЗ і має розміри 900х300—350 м, її висота — до 8 м. ПнС частина дюни ореться, інша засаджена лісом (рис. 76, 37).

В З частині дюни по південному краю в 1960 р. було зібрано багато давньоруської кераміки XII—XIV ст., а також поодинокі фрагменти доби пізньої бронзи[1]. В ПнЗ частині острова зустрічається пізньосередньовічний посуд (XVII—XVIII ст.), а при оранці трапляються людські кістяки[2].

---

[1] Кучера, 1960, с. 11 (п. ІІ).
[2] Самойловський, 1947, щоденник, с. 25 (п. ІІІ).

38. Поселення доби бронзи на ПдС околиці села

Розташоване за 0,4 км на Пд від ПдС краю села, займає дюнні підвищення на С від р. Павлівка (рис. 76, 38). У 1960 р. впродовж

800 м було зібрано більше 25 уламків кераміки доби бронзи та один крем'яний відщеп[1].

---

[1] Кучера, 1960, с. 11 (п. ІІІ).

39. Поселення доби бронзи та давньоруське в ур. Церковне

Знаходиться за 1,2 км на Пд від ПдС краю села. Розташоване на одній з дюн на С від р. Павлівки, дюна має висоту 5—7 м (рис. 76, 39).

У 1960 р. в розмиві Пд боку дюни виявлено велику кількість кераміки давньоруського часу та доби бронзи. Гумусований культурний шар перекритий шаром (в 1 м) чистого піску. З культурного шару походить велика кількість різнопрофільних вінець, а також полив'яної кераміки. Тут же знайдено різні частини людських кістяків, в тому числі від черепів[1].

---

[1] Шмалий, Петровская, 1960, с. 16 (п. 1).

40. Могильник доби бронзи на ПдС від села

Розташований за 2 км на ПдС від села на березі болотистої стариці Дніпра і займає дюнне підвищення, на С від нього розташований шлях Кийлів-Воронькiв (рис. 76, 40).

У 1947 р. І. М. Самойловський на площі видуву 30х20 м знайшов багато кераміки та перепалених людських кісток. Кераміка зустрічалась також за 50 м на Пд та 30 м на Пн від видуву[1]. Автор атрибутував пам'ятку як поселення середньодніпровської культури та могильник ранньозалізного віку[2]. С. С. Березанська вважає, що знахідки відносяться до могильника тшинецької культури (вона помилково розташувала могильник на Пн від села)[3].

---

[1] Самойловский, 1947, щоденник, с. 26 (п. IV).
[2] Самойловський, 1952, с. 78.
[3] Березанская, 1972, с. 68.

41. Різночасові пам'ятки на ПдС від села

Розташовані за 2 км на ПдС від с. Жовтневе та за 3,5 км на ПнЗ від с. Кийлова (рис. 76, 41). Займають дюнні підвищення на Пн від стариці Дніпра, вздовж давньої грунтової дороги між Жереб'ятиним та Кийловим.

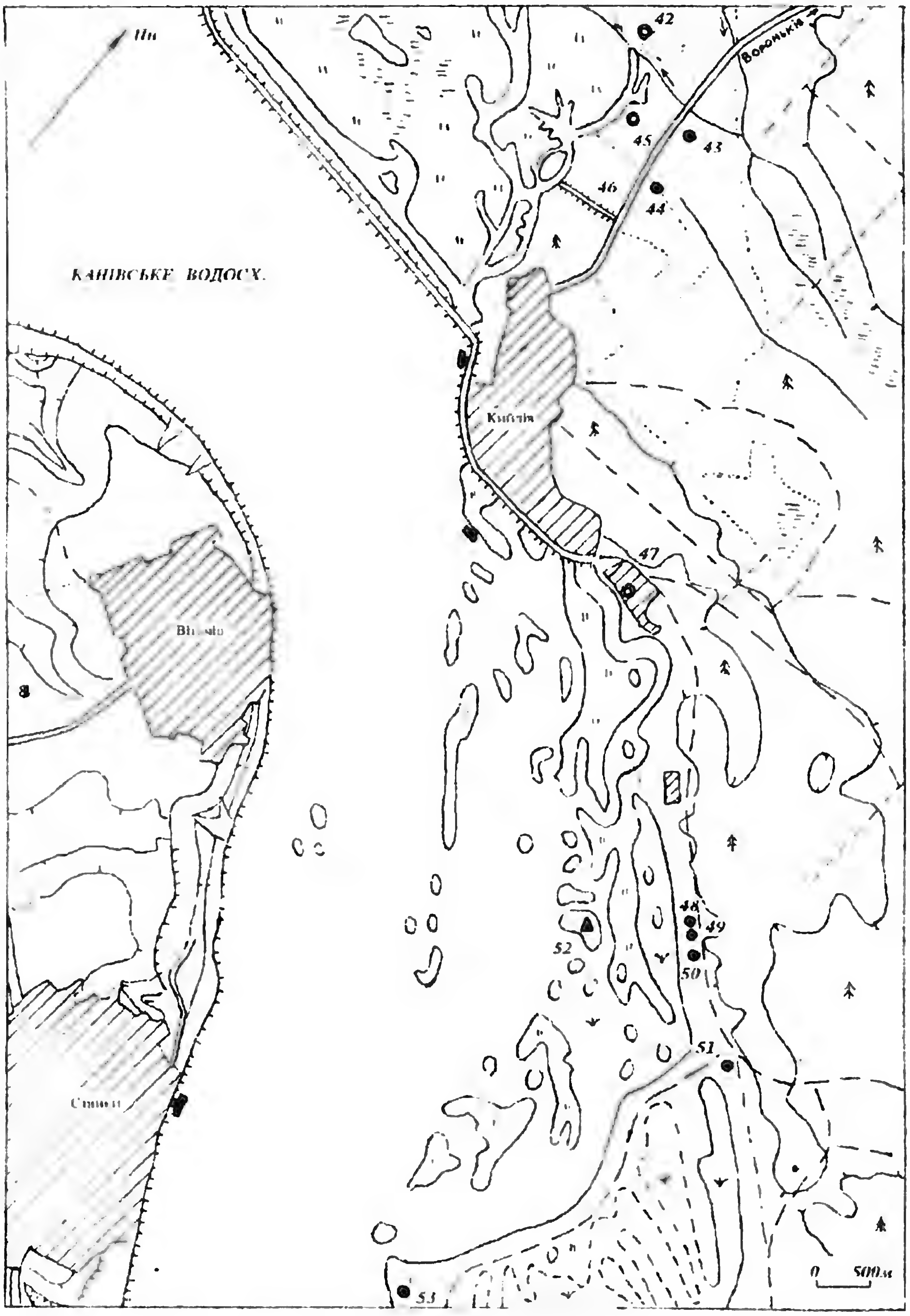
Пн
КАНІВСЬКЕ ВОДОСХ.
Воронькiв
42
43
44
45
46
Кийлів
47
48
49
50
51
52
53
0 500м

Рис. 77. План-схема розташування археологічних пам'яток (42—53) поблизу с. Кийлів та Рудяків.

У 1947 р. в кількох пунктах було зібрано різночасовий керамічний матеріал, в основному доби бронзи[1].

---

1 Самойловський, 1947, щоденник, с. 27 (п. V—VII).

42. Поселення доби бронзи та давньоруське в ур. Гаї

Розташоване за 2 км на ПдС від с. Жовтневе та за 3 км на ПнЗ від с. Кийлів. Займає дюнне мисовидне підвищення над болотистою низиною, що носить назву Гнилуша (рис. 76, 42).

У 1979 р. на площі 50х50 м було зібрано давньоруський матері-ал. Шурфування показало, що культурний шар товщиною до 40 см перекритий піском[1]. Можливо, саме цю пам'ятку обстежили раніше М. М. Шмаглій та Є. О. Петровська, коли вони зібрали кераміку доби бронзи та давньоруську[2].

---

1 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 17.
2 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 16 (п. 2).

КИЙЛІВ

43. Поселення доби бронзи та зарубинецьке в ур. Кути

Знаходиться за 2 км на Пн від села, на С від шляху Кийлів-Вороньків, розташоване на дюні (рис. 77, 43). З Пн дюна обмежена дренажною канавою, з Пд — пересохлою старицею Дніпра — Ревуче, площа пам'ятки 300х150 м.

Вона відома з кінця 20-х років[1], обстежена у 1947 р., коли тут було зібрано різноманітну кераміку, в основному доби бронзи[2]. У 1960 р., крім кераміки тшинецької та середньодніпровської культур, знайдено матеріали зарубинецької культури[3].

---

1 Коршак, 1930, с. 60.
2 Самойловський, 1947, щоденик с. 37, (п. XI).
3 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 17 (п. 2).

44. Поселення в ур. Ревуче

Пам'ятка знаходиться за 1,5 км на Пн від села, на С від дороги Кийлів-Вороньків, займає розвіяні дюни, засаджені сосною (рис. 77, 44). На Пн знаходиться давня стариця Дніпра — Ревуче, за якою розташована дюна з двошаровим поселенням (див. п. 43).

У 1960 р. на дюнах зібрано незначну кількість уламків ліпного неорнаментованого загладженого посуду, а також декілька прямих вінець[1]. Матеріали не датовані.

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 16 (п. 1)

45. Багатошарове(?) поселення в ур. Гнилуша

Розташоване за 1,5 км на ПнЗ від села, на З від шляху Кийлів Вороньків (рис. 77, 45), займає дюнне підвищення в заплаві Дніпра.

У 1947 р. було зібрано різноманітну ліпну кераміку, в тому числі доби бронзи[1]. Подібні знахідки відомі ще з довоєнних часів[2].

---

[1] Самойловський, 1947, щоденник, с. 32, (п. XII).

[2] Коршак, 1930, с. 60.

46. Змійовий вал в ур. Підбірне

Залишки змійового валу обстежені за 500 м на ПнЗ від села в ур. Підбірне (рис. 77, 46). Вони розташовані в лісі (ділянка № 8 Вороньківського лісництва). Із З вал обмежений старицею Дніпра, зі С — шляхом Кийлів-Вороньків, на Пд від валу знаходиться будинок відпочинку. Довжина відрізку валу, що зберігся — 650 м, він має висоту 1,6 м, ширину 7—7,5 м, з півдня проходить рів глибиною 1,5 м, ширина — 5,5—6 м

Ця ділянка Придніпровського валу відома ще з початку XX ст.[1]. У 1979 р. кийлівський вал було обстежено М. П. Кучерою[2].

---

[1] Падалка, 1914, с. 25.

[2] Кучера, 1979, с. 3.

47. Поселення доби бронзи та ранньозалізного часу в ур. Красний хутір

Знаходиться в ПдС частині села, займає край борової тераси (висотою 10 м) в кінці села (рис. 77, 47).

У 1960 р. на городах садиби Г. І. Паська було зібрано ліпну кераміку[1]. Під час розвідки експедиція «Славутич» в 1979 р. в цьому урочищі Д. Я. Телегін зібрав кераміку доби бронзи та ранньозалізного часу, а також декілька кремінців[2].

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, щоденник № 2, с. 14.
2 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 16.

РУДЯКІВ (НЕ ІСНУЄ)

48. Поселення доби бронзи та скіфського часу в ур. Старий Завод

Поселення знаходиться приблизно за 3,5 км на ПдС від с. Кийлів в ур. Старий Завод — колишньої частини с. Рудяків, під лівобережною боровою терасою і тягнулось вдовж однієї вулиці села на 6 км.

Займає похилий схил ділянки берега, яким проходить грунтова дорога й лінія ЛЕП. Поселення витягнуте вздовж берега з ПнЗ на ПдС не менш як на 150 м., з ПдЗ обмежене болотистою заплавою Дніпра, з ПнС — лісом (рис. 77, 48).

Пам'ятку відкрито нами під час розвідки 1994 р.[1]. Кераміку (кілька десятків фрагментів) зібрано на оголеннях за 50 м від води на ділянці стовпів 44—47 лінії ЛЕП. Серед знахідок — дві стінки, що мають штампований та геометричний орнамент і відносяться до доби бронзи, а також вінце, що на своїй верхній пласкій частині має штампований гусеничкою орнамент. До доби бронзи-ранньозалізного часу відносяться декілька вінець, що мають виступаючий зовнішній край. Одне з вінець схоже на кераміку пізньої бронзи або чорноліської культури, інші вінця та стінки з «перлинами» та скрізними отворами належать до скіфського часу.

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994, с. 37, рис. 22.

49. Поселення доби бронзи-ранньозалізного часу в ур. Старий Завод

Пам'ятка розташована за 100 м на ПдС від попередньої (див. п. 48). В цьому місці лінія ЛЕП (стовпи 41—43) перетинає дорогу. Прямо на дорозі впродовж 50 м нами зібрано 15 уламків ліпного посуду доби бронзи та ранньозалізного часу[1]. Можливо, пункти 48 та 49 є однією пам'яткою (рис. 77, 49).

---

1 Петрашенко, Козюба ,1994, с. 37-38.

50. Поселення I тис. до н. е. біля рибгоспу

Знаходиться приблизно за 4 км на ПдС від Кийлова, за 0,3 км на ПнЗ від рибгоспу та за 350 м на ПдС від п. 49 (рис. 77, 50).

На видуві похилого схилу берега Дніпра між водою та грунтовою дорогою на площі 10х10 м нами зібрано 7 уламків ліпної кераміки, серед якої 2 зі слідами підлощення, що нагадують кераміку ранньозалізного або зарубинецького часу[1].

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994, с. 38.

51. Поселення неоліту-доби бронзи(?) в ур. Старий Завод

Розташоване за 5 км на ПдС від краю с. Кийлів, де починається дамба на Київ (рис. 77, 51). Поблизу проходить дорога, що спускається в заплаву і дамбою з'єднує берег з колишніми островами на місці с. Рудякова. Берегова тераса-дюна в цьому місці значно пошкоджена виїмкою землі під будівництво дамби. На південь від дороги-з'їзду (в 50 м) верхні шари схилу зрізано.

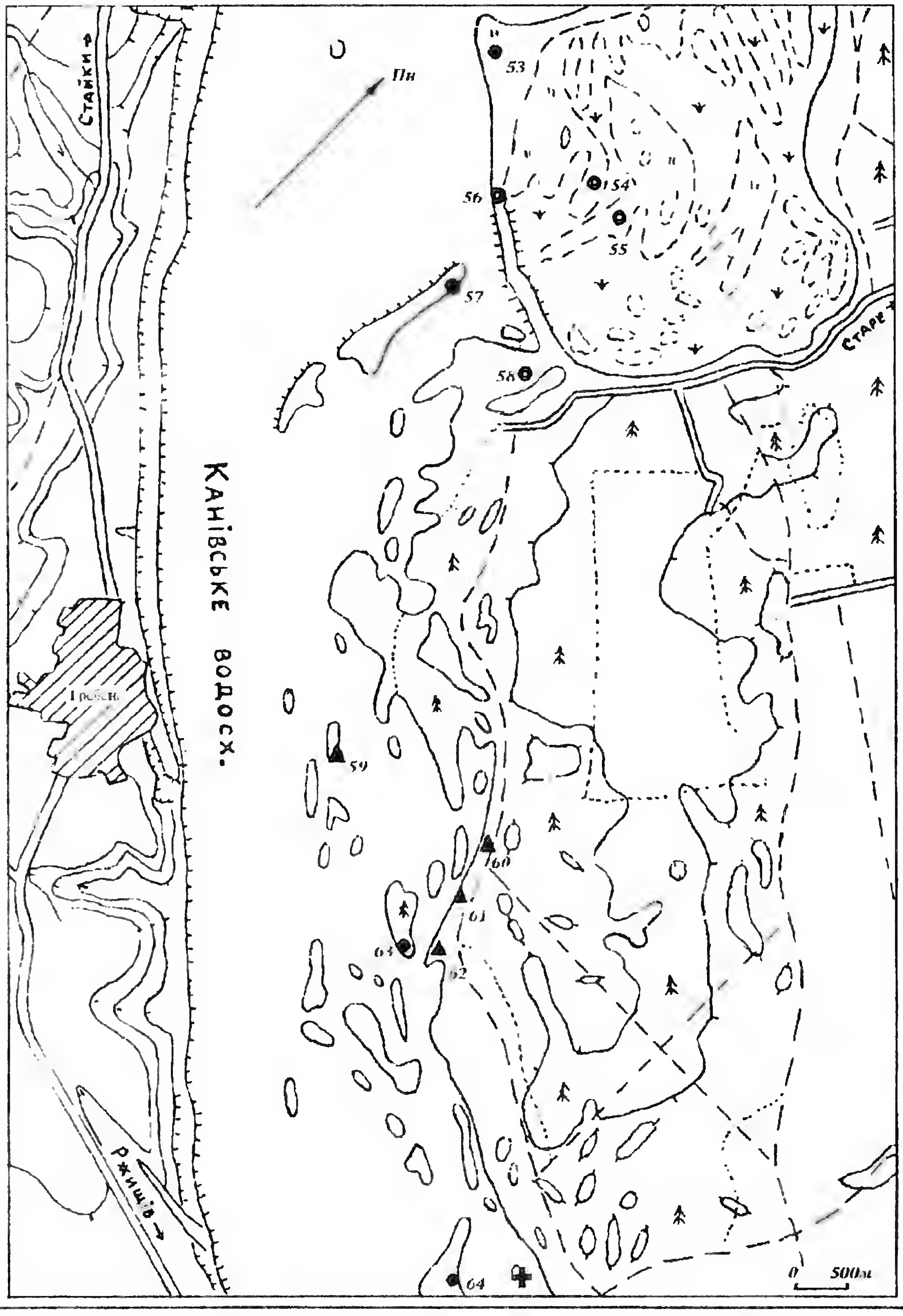
Стайки
Пн
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
Канівське водосх.
Гребені
Ржищів
Старе
0
500м

Рис. 78. План-схема розташування археологічних пам'яток (53—64) поблизу с. Рудяків, Кальне та Гусинці.

На ділянці площею 10х5 м нами зібрано кілька десятків дрібних уламків кременю, можливо, неолітичного часу, серед яких — два мікроліти. Поруч знайдено декілька дрібних ліпних уламків посуду. Серед них відзначимо уламок денця з штампованою ялинкою доби бронзи та округле слабопрофільоване вінце з великими домішками дресви, можливо третьої чверті І тис. н. е. В 150 м південніше на піщаному видуві знайдено ще один крем'яний відщип та уламок ліпної кераміки невизначеного часу[1].

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994, с. 38.

52. Поселення доби міді-бронзи в ур. Великий Товстий Дуб

Розташовувалось за 1 км на ПдЗ від ур. Старий Завод. Займало дюнне підвищення в заплаві Дніпра. Пам'ятка відкрита І. М. Самойловським[1], у 1960 р. на площі 300х200 м зібрано ліпну керамі-ку, орнаментовану насічками та валиками[2].

Поселення, ймовірно, зараз підтоплене і розташовується на одному з островів за 4 км на ПдС від Кийлова, на С від с. Вітачів (рис. 77, 52).

---

1 Самойловський, 1951, с. 1,2 п. 1

2 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 18 (п. 4).

53. Неолітичне(?) поселення на місці села

Знаходиться на місці колишнього с. Рудяків. Зараз ця територія відділена від моря двома дамбами: північна йде у напрямку ур. Старий Завод, південна — до місця колишнього села Кальне. Пам'ятка розташована в ПнЗ частині дюнного підвищення (висотою до 5—7 м), яке тягнеться з ПнЗ на ПдС вздовж Дніпра. Відстань до с. Стайки на ПдЗ (перпендикулярно руслу) — 2,5 км, до с. Кийлів на ПнЗх — 7 км (рис. 77, 53; 78, 53).

Поселення обстежене у 1979 р., у видувах на ділянці 15х2 м зібрано 42 крем'яних відщепа та один уламок кераміки неолітичної доби[1].

---

1 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 17.

54. Поселення доби пізньої бронзи-ранньозалізного часу в ур. Хоменків

Розташовувалось на ПдС околиці села, займало довгу (довжиною до 2 км) піщану дюну висотою 2—3 м, на її східному боці у 1960 р. було зібрано кераміку з наколами, бронзову намистину, глиняні прясла[1].

Пам'ятка знаходиться приблизно за 1,5 км на С від п. 53 (див. вище) Вона частково підтоплена Канівським водосховищем (рис. 78, 54).

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 17,18 (п. 2).

55. Поселення доби неоліту та бронзи в ур. Довгий Шпиль

Розташовувалось на ПдС від села, в кількастах метрах на С від ур. Хоменків (див. п. 54), по інший бік болотистої низини і займало дюну висотою до 5 м (рис. 78, 55).

У 1960 р. зібрано кераміку доби неоліту та бронзи (з валиками), а також крем'яні шкребок та нуклеус[1] Пам'ятка знаходиться на відгородженій дамбою ділянці і частково підтоплена.

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 18 (п. 3).

56. Поселення доби бронзи в ур. Старик

Знаходилось за 1,5 км на Пд від села, займало дюнне підвищення (висотою 3—5 м) над рукавом Дніпра — р. Старик (рис. 78, 56).

У 1960 р. на площі 400х200 м було зібрано ліпну кераміку з валиками, наколами під вінчиком, насічками, вдавленнями круглої форми, знайдено також крем'яний ніж, відщепи, прясло біконічної форми[1]

Пам'ятка частково підтоплена. Розташована приблизно на початку південної дамби за 1,7 км на ПдС від п. 53 (див. вище).

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 17 (п. 1).

КАЛЬНЕ (НЕ ІСНУЄ)

57. Неолітичне поселення в ур. Біловид

Розташовувалось за 1,5 км на ПнЗ від села, займало ПнС схили величезної дюни — Білої Гори. Зараз це довгий (біля 1,5 км) високий піщаний острів, орієнтований по лінії Пн-Пд, що знаходиться за 3.5 км на ПдС від Стайок та за 4 км на Пн від Гребенів (рис. 78, 57)

В північній частині гори в 1951 р. знайдено дрібні уламки грубого ліпного посуду без орнаменту[1]. У 1960 р. в нижній частині дюни були зібрані уламки неолітичної кераміки, скребки, пластини й чисельні відщепи, шурфування не виявило культурного шару[2].

Поселення підтоплене або затоплене зовсім, оскільки знаходилось на висоті до 2 м над заплавою Дніпра.

---

[1] Самойловський, 1951, с. 7, п. 15.
[2] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 20,21 (п. 7).

58. Поселення доби бронзи в ур. Царини городи

Знаходиться на Пн від місця села, займає дюнне підвищення, на площі 300x100 м у 1960 р. зібрано незначну кількість ліпної кераміки доби бронзи та скребок[1]. Пам'ятка розташована приблизно за 1 км на С від о. Біла Гора (див. п. 57) (рис. 78, 58).

---

[1] Шмаглий, Петровская, 1960, с. 20 (п. 6).

59. Поселення доби бронзи в ур. оз. Гниляки

Розташовувалось на ПдС від села, на березі оз. Гниляки. На площі 400x200 м було зібрано чисельні уламки посуду доби бронзи (з валиком, защипами по вінцю)[1]

Ймовірно, пам'ятка знаходиться на одному з островів навпроти с. Гребені або ж вона зараз затоплена (рис. 78, 59).

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 19 (п. 2).

60. Поселення доби бронзи в ур. Доми

Розташоване близько 2 км на ПдС від колишнього села, займало західні схили дюн в ур. Доми біля оз. Виріус (Вирище). Над озером місцеві жителі знаходили кераміку та кремінці, а в ур. Доми— цеглу XVII—XVIII ст. розміром 24x12,5x5 см[1]. У 1960 р. було зібрано багато уламків кераміки доби середньої та пізньої бронзи (з розчленованими валиками, з наколами та проколами, врізним орнаментом)[2].

Судячи з опису, пам'ятка займає край борової тераси лівого берега Дніпра на ПнС від Гребенів, де берег тягнеться з ПнЗ на ПдС і де можливі пам'ятки на З краях дюн (рис. 78, 60).

---

1 Самойловський, 1951, с. 6, п. 14.
2 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 19 (п. 1).

61. Поселення доби бронзи в ур. Кутки

Знаходилось на ПдС від колишнього с. Кальне та на ПнЗ від місця с. Гусинці, займало надзаплавну дюну. У 1960 р. було зібрано нечисельну кераміку доби бронзи (в тому числі з наліпним валиком)[1]. Пам'ятка, ймовірно, затоплена, або розташована на одному з островів (рис. 78, 61).

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 20 (п. 3).

62. Поселення в ур. оз. Старик

Розташоване між колишніми селами Кальне та Гусинці. Займало підвищену частину надзаплавної тераси на західному кінці оз. Старик — стариці, що тягнулася від Кального до Гусинців і там впадала в Дніпро. У 1960 р. тут знайдено уламки від великих горщиків грубої роботи[1].

Зараз, ймовірно, пам'ятка розташована на острові, на якому збереглось дюнне підвищення висотою понад 10 м, за 3 км на схід від с. Гребені, або ж безпосередньо на лівому березі Дніпра за 0,5 км на ПнС від острова, за колишньою старицею Дніпра (рис. 78, 62).

---

1 Шмаглий, Петровская, 1960, с. 20 (п. 4).

63. Поселення доби бронзи на острові

На С від с. Гребені попід лівим берегом Дніпра розташований острів, вкритий лісом. Він має розміри 300x150—250 м, орієнтований з ПнЗ на ПдС. Від берега він відділений протокою шириною 0,3 км. Найвища С частина острова має висоту 10 м над рівнем водосховища, можливо, саме на ньому розташоване давнє поселення (див. п. 62).

У 1979 р. на ПдС кінці острова та в його західній частині зібрана кераміка доби бронзи[1]. Не виключено, що п. 62 та 63 є однією пам'яткою (рис. 78, 63).

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 18 (острів 2 та 3).

ГУСИНЦІ (НЕ ІСНУЄ)

64. Давнє поселення на острові напроти Ржищева

Знаходиться на ПдЗ від колишнього села, за 3,5 км на Пн від пристані смт Ржищів. На ПнС від найвищої західної частини острова збереглась затоплена церква з дзвіницею, а ще далі на лівому березі розташована база полювання КВО (рис. 78, 64).

У вузькій улоговині-видуві (орієнтованій на Пн-Пд) за 100—150 м на ПдС від геодезичного знаку було зібрано чисельний крем'яний матеріал[1].

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 17 (острів 1).

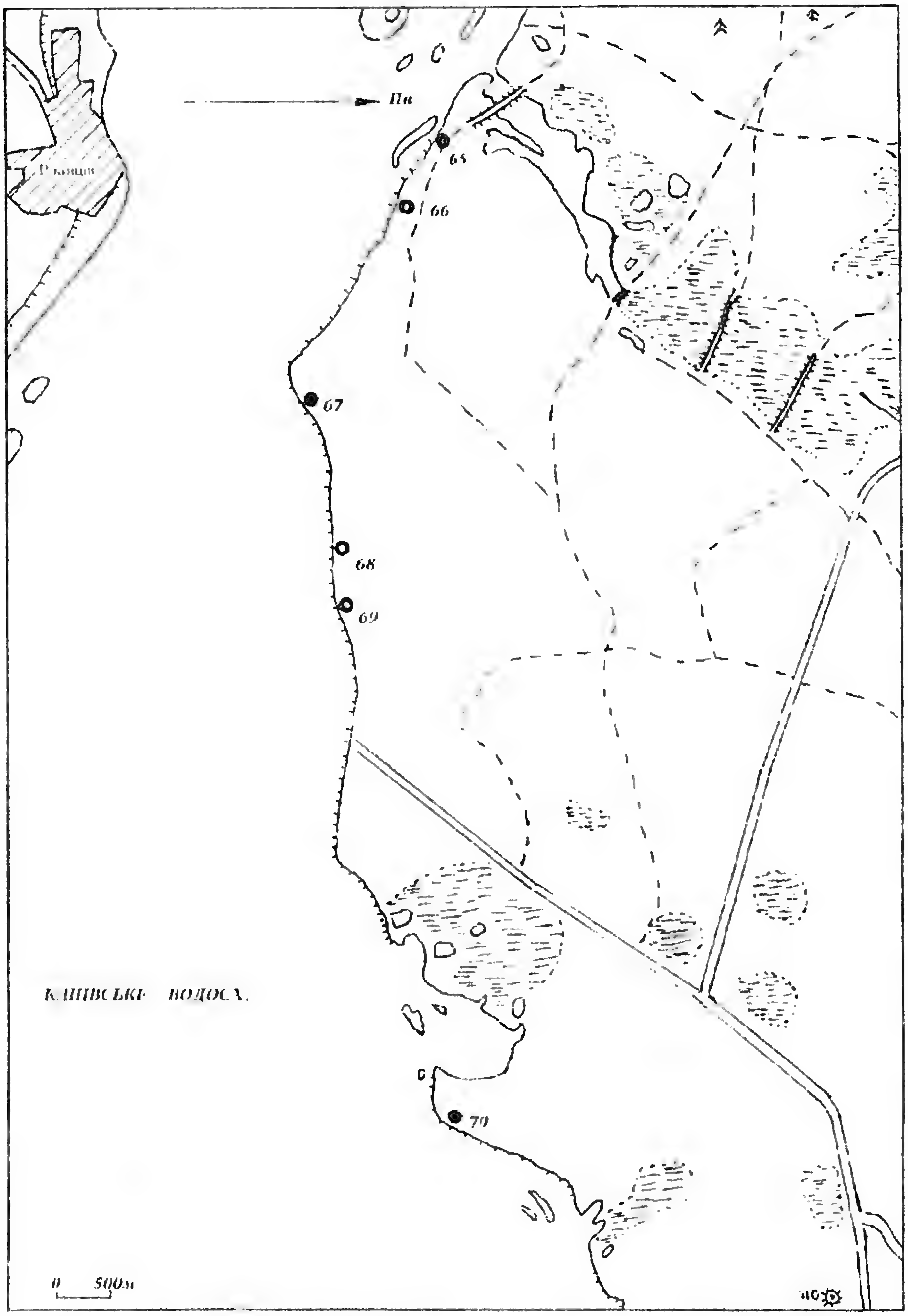
Ржищів
Пк
65
66
67
68
69
70
КАНІВСЬКЕ ВОДОСХ.
0 500м

Рис. 79. План-схема розташування археологічних пам'яток (65—70) поблизу с. Ячники та Підсінне.

65. Поселення доби бронзи поблизу колишнього хут. Бенкендорфа

Знаходиться за 1,7 км на ПдС від бази полювання КВО, навпроти Монастирка — С краю смт Ржищів та за 0,9 км на ПдС від великої затоки Дніпра (рис. 79, 65).

У 1979 р. в розмиві лівого берега Дніпра висотою 2—2,5 м зібрано кераміку доби бронзи[1]. За 0,3 км на ПдС також знайдено аналогічну кераміку.

---

1 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 18 (п. 1-2).

ЯЧНИКИ (НЕ ІСНУЄ)

66. Поселення ранньозалізного часу біля причалу

Розташоване на лівому березі водосховища біля причалу для розвантаження щебеню, в кількастах метрах від п. 65 (рис. 79, 66).

У 1979 р. в урвищі берега висотою біля 5 м були помітні два шари захованого гумусу, у верхньому з них виявлено кераміку ранньозалізного часу[1].

---

1 Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 18.

67. Поселення доби бронзи на С від причалу

На С від мису з причалом під урвищем берега висотою біля 1 м знайдено кераміку доби бронзи[1] (рис. 79, 67).

---

1 Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 18.

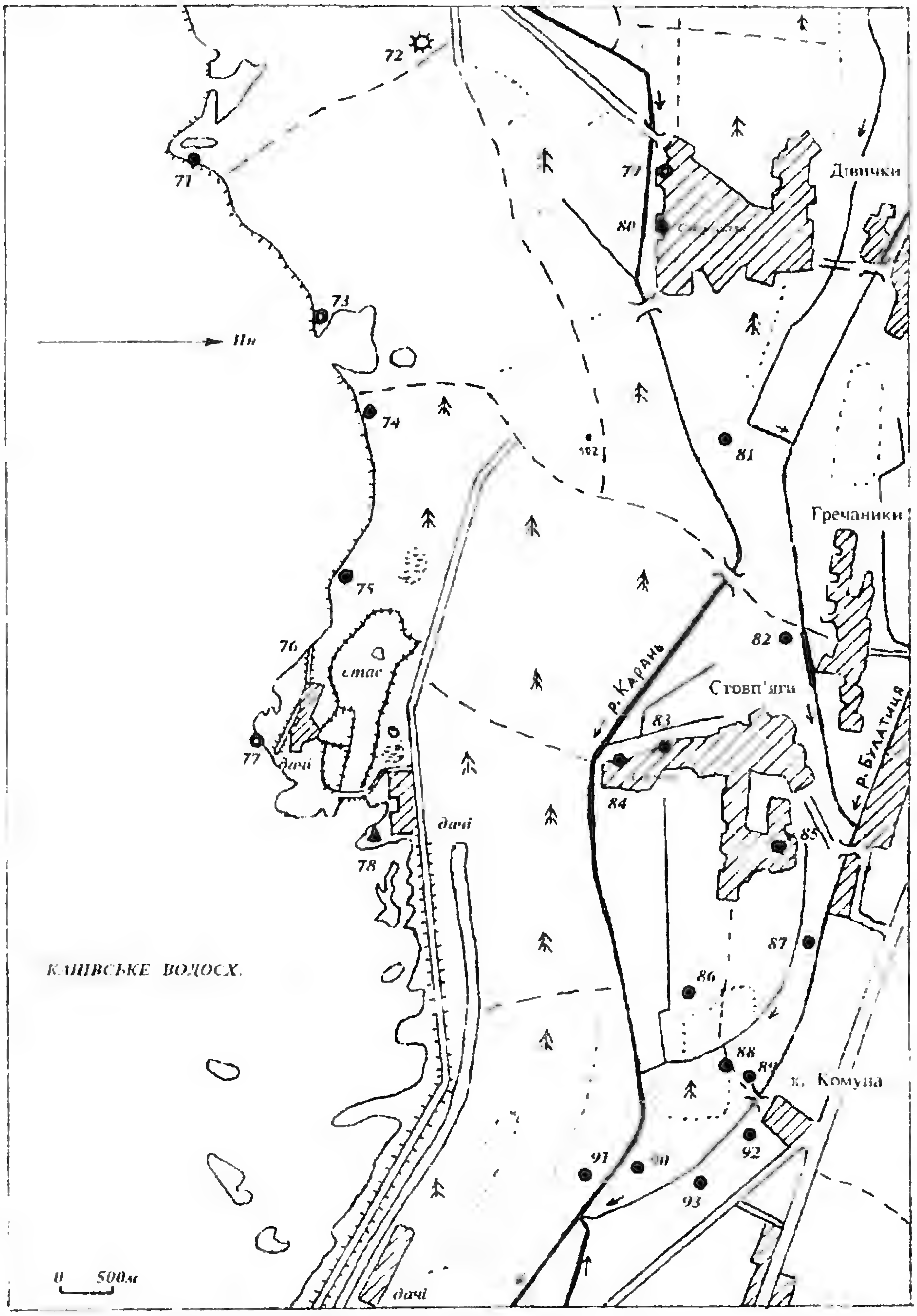
72
71
73
Пн
74
75
76
став
77
дачі
78
дачі
КАНІВСЬКЕ ВОДОСХ.
0 500м
дачі
102
79
80
Дівички
81
Гречаники
р. Карань
82
Стовп'яги
83
84
85
р. Булатиця
87
86
88
89
х. Комуна
92
91
90
93

Рис. 80. План-схема розташування археологічних пам'яток (71—93) поблизу с. Підсінне, Дівички, Гречаники, Стовп'яги, х. Чубук та Комуна.

68. Поселення доби бронзи на ПнС від причалу

На ПнС від мису з причалом на відстані 1.5 км від нього під урвищем висотою до 2 м зібрано кераміку доби бронзи[1] (рис. 79, 68).

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 19.

69. Поселення ранньозалізного часу напроти Балико-Щучинки

Пам'ятка розташована приблизно за 0,5 км на С від попередньої (п. 68), на Пн від давньоруського городища в Балико-Щучинці (рис. 79, 69), під береговим урвищем висотою до 1 м знайдено кераміку ранньозалізного часу[1].

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 19.

ПІДСІННЕ (ЗАТОПЛЕНЕ)

70. Поселення ранньозалізного віку

Розташоване на З від колишнього села. Займає ПдС частину мису, що розташований за 8 км на ПнЗ від Ходорова та за 6 км на ПдС від Пд краю с. Ковалин (рис. 79, 70). Мис має ширину біля 400 м і видається у водосховище майже на 1 км. Вся його Пд частина висотою 2—5 м зайнята суцільним пісковищем.

У 1979 р. під урвищем берега висотою до 4 м знайдено кераміку ранньозалізного часу[1]

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 19 (п. 1).

71. Поселення доби неоліту та бронзи біля ур. Олешки

Пам'ятка знаходиться на мисі за 3,1 км на ПнС від попереднього мису (див. п. 70). Відстань від ПдЗ краю с. Дівички (Старосілля) — р. Карані та лісництва — 4,4 км на Пд (рис. 80, 71).

Мис має розміри 400x400 м і розділений на два дюнні підвищення болотистою низиною з озером. На Пн від мису (за 0,5 км) розташоване ур. Оленки.

Під урвищами мису висотою 2,5 м (в його С частині) у 1979 р. було знайдено кераміку доби бронзи, а також дно неолітичного горщика[1].

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 19 (п. 2).

72. Курган

Знаходиться за 2,2 км на ПдЗ від краю с. Дівички (Старосілля) та лісництва. Відстань на Пд до затоки Канівського водосховища (яка знаходиться на ПнЗ від мису з пам'яткою 71) — 1,5 км (рис. 80, 72).

Курган зображено на карті 1:200 000, висота кургану — 5 м, на ньому стоїть геодезичний знак.

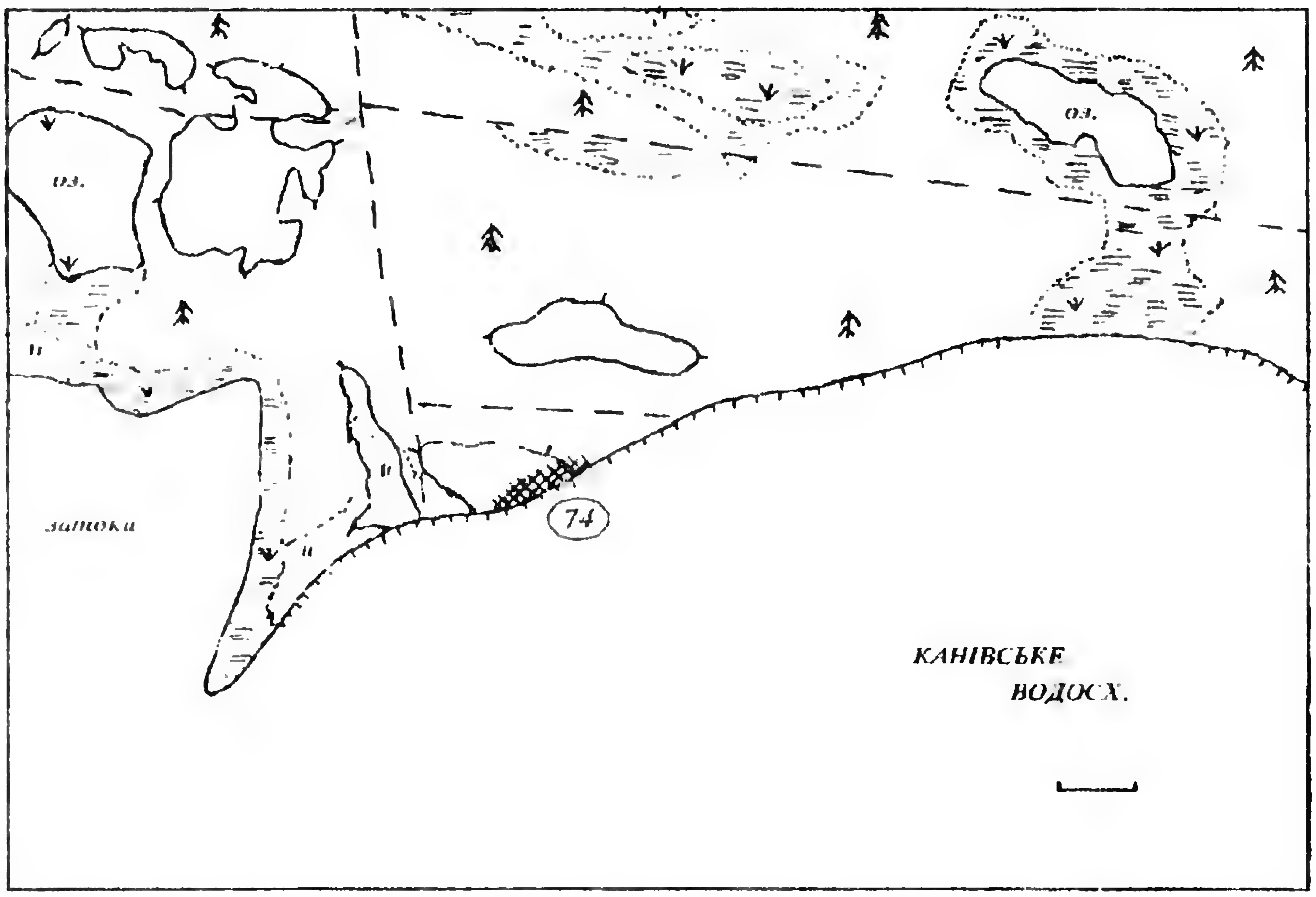

Рис. 81. План розташування поселення в ур. Піски (п. 74) біля колишнього х. Чубук.

73. Поселення доби бронзи (?).

Розташоване за 2 км на ПнС від мису (п. 71). Відстань до ПдС краю с. Дівички (Старосілля) — 3 км на Пн. Пам'ятка знаходиться з ПдЗ боку великої (діаметром 0,6 км) затоки водосховища. По її С частині проходить адміністративний кордон між Бориспільським та Переяслав-Хмельницьким районами (рис. 80, 73).

У 1979 р. під береговим урвищем висотою біля 3 м була зібрана невиразна ліпна кераміка, в тому числі доби бронзи[1].

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 19 (п. 3).

X. ЧУБУК (НЕ ІСНУЄ)

74. Поселення доби бронзи (?) в ур. Піски

Пам'ятка знаходиться біля великої затоки, розташованої на кордоні Переяслав-Хмельницького та Бориспільського р-нів Київської обл. Далі на З та ПдЗ розпочинаються землі військового полігону. Приблизно в 300 м на С від згаданої затоки та в 100 м на С від грунтової дороги, яка виходить до берега, виявлено культурний шар, що тягнеться ще на 100 м. Поселення розташоване за 3,1 км на ПдС від краю с. Дівички (Старосілля) та за 4 км на ПдЗ від краю с. Стовп'яги (рис. 80, 74; 81)

В темно-сірому культурному шарі завтовшки 0,2 м та на поверхні зібрано незначну кількість дрібної ліпної кераміки доби бронзи(?). При зачистці шару виявлено уламок давньоруського вінця рубежу XI—XII ст.

Перші згадки про знахідки давньої кераміки в цій місцевості відносяться до початку XX ст.[1] У 1950 р. І. М. Самойловський зібрав тут кераміку доби бронзи, скіфського та давньоруського (2 уламки) часу[2]. Під час розвідки М. Ю. Брайчевського та Н. М. Кравченко тут зібрано кераміку доби бронзи[3]. У 1979 р. невиразну кераміку на пам'ятці зібрала експедиція «Славутич»[4]. У

1994 р. нашою розвідкою разом зі співробітниками відділу археології Переяслав-Хмельницького музею архітектури та побуту (зав. Бузян Г. М.) це поселення було обстежене, описане й нанесене на план[5].

---

1 Макаренко, 1907, с. 47, 48.
2 Самойловський, 1950, с. 2 (п. 1, 2).
3 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 9 (п. 42).
4 Телегин, Круц, Нужний, 1979, с. 19 (п. 4).
5 Петрашенко, Козюба, 1994, с. 47, 48.

75. Багатошарове поселення в ур. Горіле

Поселення в ур. Горіле відоме ще з дореволюційних часів[1], знаходиться за 1,3 км (рис. 80, 75; 82, 75), культурний шар фіксується впродовж 400 м, його потужність коливається від 0,2—0,25 м до 0,75 м. В береговому урвищі висотою до 2 м добре фіксуються лінзи від об'єктів. Під час нашої розвідки з культурного шару та води зібрано значну кількість різночасової ліпної кераміки: доби бронзи, скіфського часу, ранньослов'янської VIII—IX ст.

Кераміка доби бронзи має характерний шнуровий та геометричний штампований орнамент. Серед скіфської кераміки виділяються вінця з защипами та «перлинами», уламок миски. Знайдено невелике (висота — 1,5 см) прясло біконічної форми діаметром 2 см. Слов'янська кераміка представлена двома великими та кількома дрібними уламками денець товщиною 2—2,5 см, знайдено також один уламок вінця з защипами сахнівського типу і один фрагмент горизонтально зрізаного прямого вінчика.

Під час розвідки 1979 р. на цій ділянці берега виявлено декілька виходів культурного шару та місць збору ліпної кераміки, в основному — доби бронзи[2]. У 1980-81 р. цікаві знахідки в ур. Горіле зібрані А. П. Савчуком, серед яких — посуд волинцевського типу[3]. У 1984 р. на пам'ятці зібрано різночасовий матеріал[4]. Зазначимо, що водосховище, судячи по фотографіям 1980 р., розмило значну частину берега з культурним шаром.

---

1 Макаренко, 1907, с. 48.
2 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 19,20 (п. 5-8).
3 Савчук, 1980, с. 10-15; він же, 1981, с. 5,6.
4 Телегин, Нужный, Петропавловский, 1984, с. 27

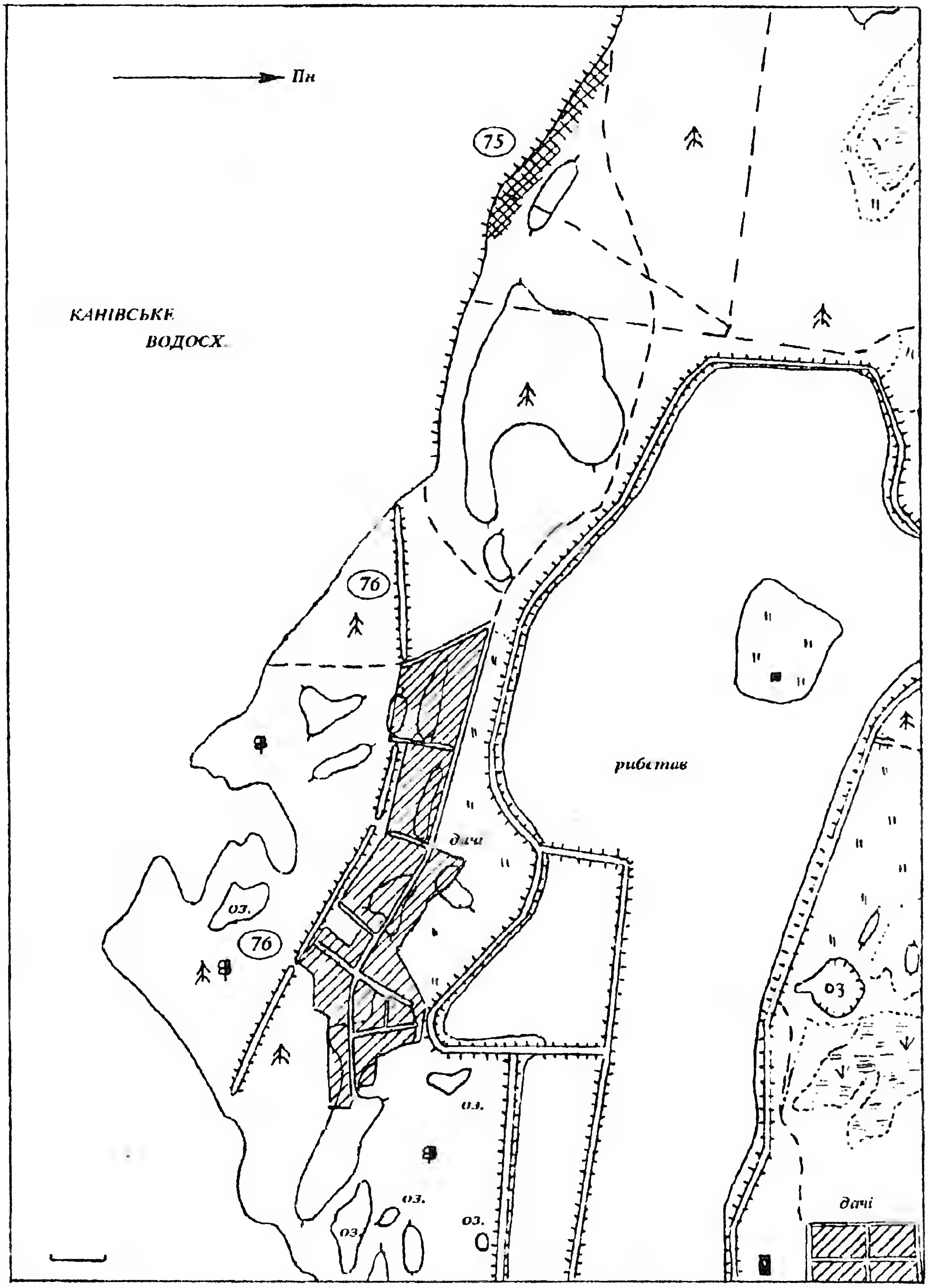
Пн
75
КАНІВСЬКЕ
ВОДОСХ.
76
рибстав
дачі
оз.
76
оз
оз.
оз.
оз
оз.
дачі

Рис. 82. План розташування пам'яток 75, 76 поблизу колишнього х. Чубук.

76. Змійовий вал в ур. Валок

Рештки змійового придніпровського валу часів Володимира збереглись в районі затопленого хут. Чубука (2,8 км на Пд від с. Стовп'яги). Вал проходить в лісі з ПнЗ на ПдС між береговою лінією та величезним ставком рибгоспу — колишньою затокою Дніпра. Він розпочинається на березі за 0,3 км на Пд від ставка та за 0,3 км на З від краю дачного містечка (рис. 80, 76; 82, 76). Ця ділянка валу має довжину 300 м, на ній росте молодий ліс, вал орієнтований по лінії З-С з незначним відхиленням, має висоту до 2,5 м, ширину до 15 м, з Пд боку помітні залишки рову шириною 3—4 м та глибиною до 1 м. Далі на схід впродовж 150 м вал повністю зруйнований дачними ділянками. Ще далі він йде в ПдС напрямку вздовж дач і далі лісом, довжина цієї ділянки валу 400 м. Тут він зберігся значно гірше: висота не перевищує 1,5 м, а рів зовсім не фіксується. Подекуди вал вкритий верболозом, а в центральній частині — відкритий; його східний край засаджений молодим лісом, закінчується біля болотистої затоки.

Цей відрізок змійового валу відомий під назвою «Валок» з дореволюційних часів[1]. У 1950 р. обстежувався І. М. Самойловським, у 1979 — М. П. Кучерою[2].

---

[1] Макаренко, 1907, с. 48; Падалка, 1914, с. 25.
[2] Самойловський, 1950, с. 4,5; Кучера, 1979, с. 3-5.

77. Поселення доби бронзи та давньоруське

Розташовувалось приблизно за 250 м на ПдС від дачного селища та за 0,9 км на ПдЗ від Пд краю дамби, що відгороджує рибгоспівський став (колишню затоку) від водосховища (рис. 80, 77).

Зараз це болотиста низина, що поросла кущами та деревами, її висота над водосховищем — 0,2—0,5 м. На З та ПнС знаходяться дві дніпровські затоки.

Можливо, саме цю пам'ятку обстежили у 1960 р. М. Ю. Брайчевський та Н. М. Кравченко, коли на береговій терасі ними було зібрано значний підйомний матеріал доби бронзи та давньоруського часу[1]. У 1984 р. в змиві берега експедиція «Славутич» зібрала незначну кількість давньоруської кераміки та уламок витого скляного браслету[2]. Можливо, з цієї пам'ятки походить мідна візантійська монета XI ст. та бронзовий хрестик[3], ймовірно, поселення повністю затоплене.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 46,47 (п. 64).
2 Телегин, Нужный, Петропавловський, 1984, с. 26.
3 Самойловський, 1950, с. 5.

78. Поселення ранньозалізного часу

Пам'ятка розташована біля колишньої затоки водосховища зараз ставка рибгоспу, ймовірно, з Пн боку(рис. 80, 78). У 1979 р. тут в кількох місцях була зібрана кераміка ранньозалізного часу[1]. Топографічний опис місцерозташування поселення, поданий авторами звіту 1979 р., недостатній для картографуванн.

---

1 Телегин, Круц, Нужный, 1979,с. 20.

ДІВИЧКИ (СТАРОСІЛЛЯ)

79. Поселення давньоруського часу в ур. Підгайки

Розташоване на ПдЗ краю Старосілля (колишнє окреме село, зараз злилось з Дівичками), утворюючи Пд частину населеного пункту, відстань до Дніпра на ПдС — 3,2 км (рис. 80, 79).

Займає лівий низький берег р. Карані. У 1979 р. на площі 150—200x150 м було зібрано кераміку XI—XIV(?) ст.[1], серед них 3 ліпних уламки початку I тис. н. е. та 1 стінка черняхівської культури.

---

1 Сикорский, Махно, Бузян, 1979, с. 70.

80. Багатошарове поселення в ур. Киричкова Левада

Пам'ятка розташована в Пд частині села приблизно за 1—1,2 км на С від мосту через р. Карань (рис. 80, 80). Займає незначне (висотою 2 м) підвищення лівого берега р. Карань, зайняте городами села.

У 1979 р. на городах П. Карман, О. Гич, П. Забіяки, М. Савого та М. Матюхи зібрано уламки кераміки доби бронзи (середньодніпровська культура) — ранньозалізного часу, а також першої половини I тис. н. е.[1].

---

1 Сикорский, Махно, Бузян, 1979, с. 55,56,58.

81. Двошарове поселення в ур. Роги.

Розташоване за 1,5 км на С від Старосілля в міжріччі р. Карань (з Пд боку) та меліораційної канави (Пн). Пам'ятка займає довге (понад 1 км) піщане підвищення (висотою до 2 м над заплавою) лівого берега р. Карані за 350 м на ПнЗ від її русла (рис. 80, 81).

У 1979 р. тут знайдено декілька уламків кераміки доби бронзи, а також молот з сірого граніту (випадкова знахідка)[1], крім цього, зібрано фрагменти кераміки зарубинецького (?) та давньоруського часу.

---

1 Сикорский, Махно, Бузян, 1979, с. 56,58,70.

ГРЕЧАНИКИ

82. Поселення доби бронзи в ур. Став

Розташоване за 0,4 км на Пд від с. Гречаники (кладовище) та за 0.7 км на З від ПнЗ краю с. Стовп'яги (рис. 80, 82; 83, 82).

Займає незначне (висотою 1,5—2 м) підвищення південного берега меліораційного каналу, який біля пам'ятки переходить у ставок, на С від грунтової дороги Гречаники-Дівички (Старосілля).

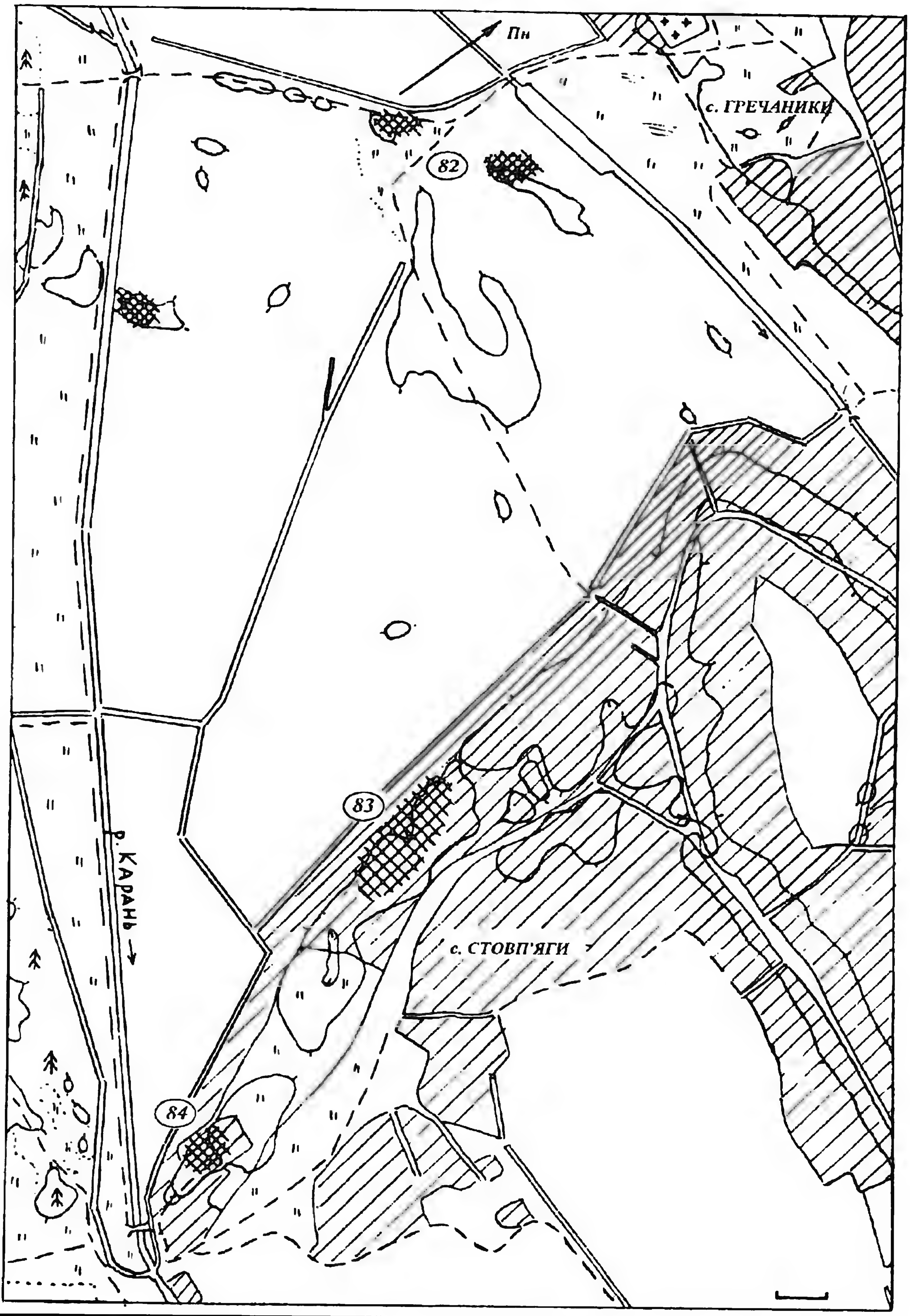
Пн
с. ГРЕЧАНИКИ
82
83
р. КАРАНЬ
с. СТОВП'ЯГИ
84

Рис. 83. План розташування пам'яток (п. 82—84) поблизу с. Гречаники та Стовп'яги.

У 1992 р. тут на площі 40х30 м було піднято кілька уламків кераміки доби бронзи[1], аналогічну кераміку зібрано за 0,2 км на ПдЗ, в ур. Торфартіль.

---

[1] Бузян, Колибенко, Товкайло, Тетеря, 1992, с. 7,8,11.

СТОВП'ЯГИ

83. Поселення скіфської культури та пізньосередньовічне поблизу х. Соснова

Пам'ятка розташована в ПдЗ частині с. Стовп'яги (колишній х. Соснова, зараз злився з Стовп'ягами). Відстань до водосховища на ПдС — 2,7 км (рис. 80, 83; 83, 83).

Поселення займає схили підвищення (висотою 3—4 м) над заплавою р. Карань. Відстань до неї на ПдЗ — 0,55 км. Підвищення (вздовж нього йде вулиця) тягнеться з ПнЗ на ПдС. Під ним із західного боку знаходиться канава, за якою лежить велика низина лівого берега р. Карань — ур. Забріддя.

У 1992 р. на городах на площі 300х40— 50 м зібрано велику кількість характерної кераміки скіфської культури, та гончарний посуд XIV—XVII ст.

За 1,1 км на З від пам'ятки, на лівому березі р. Карань, за 0,4 км на ПдС від мосту через річку на дюні також зібрано невелику кількість кераміки скіфського часу (на площі 60х50 кв. м.)[1].

---

[1] Бузян, Колибенко, Товкайло, Тетеря, 1992, с. 16.

84. Поселення доби бронзи в ур. Паньковичеве болото

Розташоване на Пд краю с. Стовп'яги, займає підвищення (висотою до 2,5—3 м) лівого берега р. Карань. З Пн обмежене невеликою балкою, за

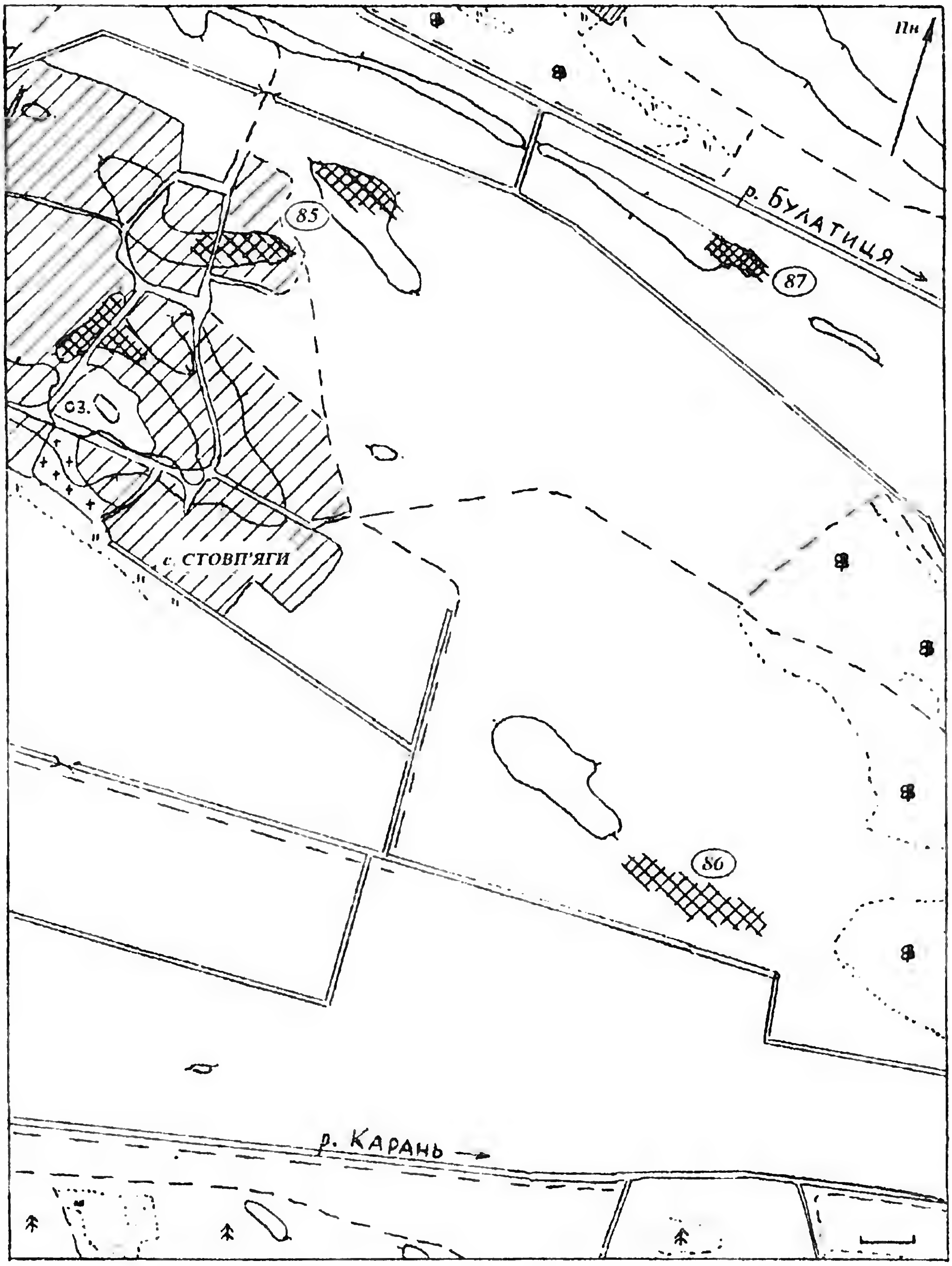
Пн
р. БУЛАТИЦЯ
85
87
86
оз.
с. СТОВП'ЯГИ
р. КАРАНЬ

Рис. 84. План розташування пам'яток (п. 85—87) поблизу с. Стовп'яги.

якою далі на ПнЗ знаходиться скіфське поселення (див. п. 83), із З — заплава р. Карань з меліоративною канавою, з Пд обмежене р. Карань (рис. 80, 84; 83, 84).

У 1992 р. тут на ділянці 40х15 м зібрано декілька уламків посуду доби пізньої бронзи[1]. Аналогічна кераміка трапляється і в інших частинах згаданого підвищення.

---

[1] Бузян, Колибенко, Товкайло, Тетеря, 1992, с. 8.

85. Багатошарове поселення в ПнС частині села

Пам'ятка розташована на кількох підвищеннях правого берега р. Булатиця в ур. Ісковщина, Жабокруківка та Солонець (ПнС край села) Відстань на Пн до мосту через р. Булатицю — 0,6—0,8 км (рис. 80, 85; 84, 85).

У 1992 р. на кількох ділянках була зібрана різночасова керамі-ка: доби пізньої бронзи (ур. Солонець), доби бронзи-ранньозалізного та ранньослов'янського часу (ур. Жабокруківка), доби раннього заліза та ранньослов'янська (ур. Ісковщина)[1].

---

[1] Бузян, Колибенко, Товкайло, Тетеря, 1992, с. 8,12,18.

86. Багатошарове поселення в ур. Лип'є

Знаходиться за 0,6—1 км на ПдС від краю села, відстань до х. Комуна на ПнС — 1,4 км, займає невисоке (2—3 м) підвищення в заплаві лівого берега р. Карань (рис. 80, 86; 84, 86). Складається з двох частин — округлого підвищення 80х40 м, за 0,2 км від якого знаходиться лісок, та довгого гребеня, що тягнеться на З вздовж канави, відстань до русла р. Карань — 0,5 км на ПдС.

У 1992 р. на площі 100—150х40— 50 м була зібрана різночасова кераміка: трипільська, доби бронзи, давньоруська XI—XIII ст. та пізньосередньовічна XV—XVII ст., а також знайдено давньоруський бронзовий бубонець з хрестовидним прорізом[1].

За 1 км на ПдЗ від ур. Лип'є, на підвищенні лівого берега р. Карані (ур. Кручене) зібрано невелику кількість кераміки доби бронзи[2].

---

1 Бузян, Колибенко, Товкайло, Тетеря, 1992, с. 5.10,17,28;
2 Там же, с. 13.

87. Поселення сер. I тис. н. е. (?) на ПнС від села

Розташоване за 0,8 км на ПнС від краю с. Стовп'яги та за 0,4 км на ПдС від С краю хут. Кавказ (рис. 80, 87; 84, 87). Займає З частину довгого вузького дюнного підвищення висотою до 2 м, обмеженого з Пн р. Булатицею, а з Пд — меліораційним каналом. У 1989 р. на площі 100х30—40м було зібрано ліпну кераміку першої половини I тис. н. е.[1].

---

1 Бузян, Буйлук, Товкайло, 1989, с. 8 (п. 6).

X. КОМУНА

88. Поселення доби бронзи на ПдЗ від х. Комуна

Розташоване за 0,4 км на ПдЗ від краю хутор (міст через р. Булатицю). Відстань на Пд до шляху-дамби вздовж водосховища 2,7 км. Поселення займає дві вузькі дюнки, витягнуті по осі ПнЗ-ПдС. Між собою вони розділені болотистою низиною. З ПнЗ пам'ятка межує з грунтовою дорогою хут. Комуна-Стовп'яги, з ПдС — гаєм (рис. 80, 88; 85, 88).

У 1989 р. на дюнах на площі 100—150х30—40 м та 80х30 м зібрано кераміку доби середньої бронзи[1]. Можливо, до цієї пам'ятки належать залишки поселення, виявлені за 0,6 км на ПдС в ур. Кути. Там на площі 250х60 м зібрано кераміку ранньої та середньої бронзи (середньодніпровська та багатопружкової культури)[2].

---

1 Бузян, Буйлук, Товкайло, 1989, с. 6,7 (п. 4,5).
2 Бузян, Буйлук, Колибенко, Товкайло, 1991, с. 3 (п. 4).

89. Поселення доби бронзи на околиці хутора

Знаходиться за 100 м на ПдЗ від мосту через р. Булатицю. Займає дюнне підвищення висотою 2,5 м, витягнуте з ПнЗ на ПдС вздовж р. Булатиці (правий берег). По поселенню проходить грунтова дорога хут. Комуна-Стовп'яги (рис. 80, 89; 85, 89). У 1989 р. на площі 150х40 м зібрано багатопружкову кераміку доби бронзи та кремінь[1].

---

[1] Бузян, Буйлук, Товкайло, 1989, с. 6 (п. 3).

90. Багатошарове поселення в ур. Кути

Розташоване за 1,2 км на ПдС, від Пд краю хут. Комуна (кладовище). Відстань на ПдЗ до шляху-дамби вздовж водосховища — 2,1 км (рис. 80, 90; 85, 90). Поселення займає довгий (до 1км) мис, орієнтований на ПнЗ-ПдС, що знаходиться в куті міжріччя р. Карань та р. Булатиця, на ПнЗ від їх злиття. Мис має висоту до 3—4 м над заплавою і поступово розширюється у ПнЗ напрямку, де підходить до гаю, розорюється.

Обстежувалось у 1991 р.; у середній частині мису знайдено кераміку доби пізньої бронзи[1], у ПнЗ — на площі 250х40—100 м, виявлено кераміку ранньозалізного віку[2]. В середній частині мису на площі 150х60 м зібрано також давньоруську кераміку XI—XIII ст.[3] З топографічного опису випливає, що пам'ятка в ур. Кути і обстежена в 1979 р. в ур. Підгайки ідентичні. У 1979 р. на поселенні були знайдені: 1 уламок кераміки пізнього неоліту або доби міді, 3 уламки доби бронзи, багато кераміки перших століть н. е. та в С частині — кераміка XIV—XVII ст.[4].

---

[1] Бузян, Буйлук, Колибенко, Товкайло, 1991, с. 2, 3 (п. 2).
[2] Там же, с. 6 (п. 3).
[3] Там же, с. 18.
[4] Сикорский, Махно, Бузян, 1979, с. 55, 57, 58.

91. Багатошарове поселення в ур. Гниле

Пам'ятка розташована за 1,7 км на ПдС від хут. Комуна (кладовище) та за 1,7 км на ПнЗ від ПнЗ краю колишнього с. Карані (Трубайлівки), зараз

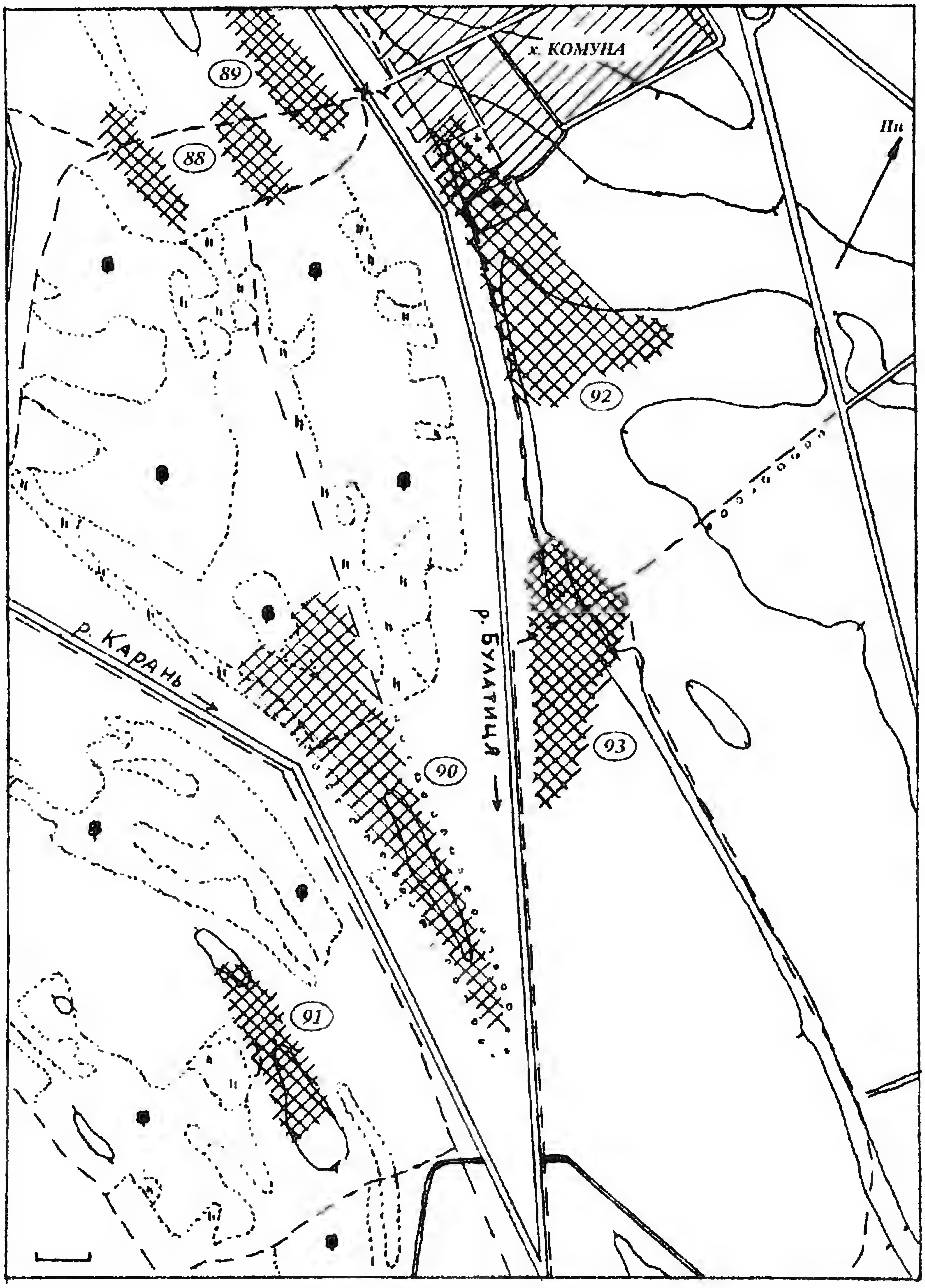
х. КОМУНА
Пн
89
88
92
93
90
91
р. Карань
р. Булатиця

Рис. 85. План розташування пам'яток (п. 88—93) поблизу х. Чубук.

— частини райцентру. Поселення займає дюнне підвищення (висотою до 4 м над заплавою), витягнуте по осі ПнЗ-ПдС вздовж правого берега р. Карань, за 250 м від русла ріки та за 0,5 км на З від місця злиття Карані та її лівої притоки р. Булатиці (рис. 80, 91; 85, 91).

У 1991 р. на площі 300х150 м зібрано невелику колекцію кераміки доби бронзи (багатопружкова)[1]. На площі 270х50—60 м в західній частині підвищення трапилась кераміка скіфського часу[2]. На такій же площі, але дещо на С, виявлено давньоруську кераміку XI—XIII ст., зафіксовано культурний шар[3] товщиною до 0,5 м.

---

[1] Бузян, Буйлук, Колибенко, Товкайло, 1991, с. 3 (п. 2);
[2] Там же, с. 6 (п. 1);
[3] Там же, с. 18 (п. 1).

92. Поселення трипільської культури та черняхівське на ПдС околиці хутора

Поселення розташоване на корінному лівому березі Дніпра над заплавою р. Булатиця, на ПдС краю хут. Комуна, на краю плато висотою 5—10 м (рис. 80, 92; 85, 92). Трипільське поселення в ур. Крутуха-Жолоб займає найвищу (до 10 м) ділянку берега за 0,3 км на ПдС від кладовища. Ділянка поселення, розміром 300х300, м обмежена двома балками, з Пн знаходиться ур. Жолоб. Пам'ятку відкрив А. П. Савчук, у 1967, 1969 р. вона обстежувалась В. О. Круцом, коли на краю плато було розкопано трипільське житломайданчик[1].

Черняхівське поселення починається на території хут. (на З від кладовища) і далі тягнеться на ПдС вздовж балки (ур. Жолоб), частково виходячи на площу трипільського поселення, розмір черняхівського поселення — 800х70—80 м. Пам'ятку обстежила Г. М. Бузян у 1992 р.[2]

---

[1] Круц, Максимов, 1969, с. 42-45.
[2] Бузян, Колибенко, Товкайло, Тетеря, 1991, с. 4, 5, 21.

93. Давньоруське поселення на ПдС від х. Комуна

Розташоване за 1 км на ПдС від хут. Займає надзаплавне підвищення лівого берега р. Булатиця (600х60 м), схил корінного берега Дніпра (500х30)

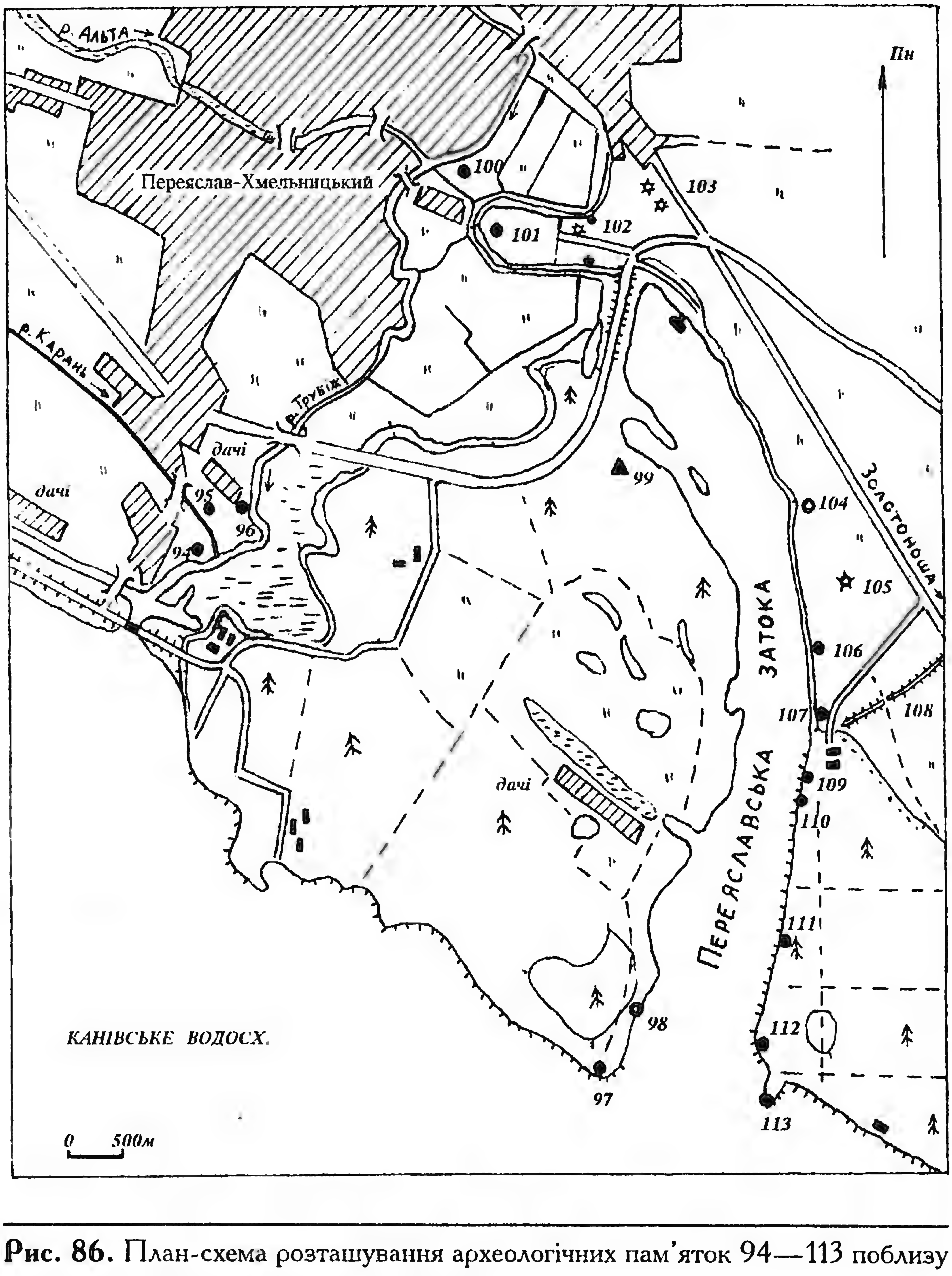
р. Альта
Переяслав-Хмельницький
100
101
102
103
Пн
р. Карань
р. Трубіж
дачі
дачі
95
96
94
99
104
Золотоноша
105
106
Затока
107
108
109
110
дачі
Переяславська
111
112
113
98
97
КАНІВСЬКЕ ВОДОСХ.
0 500м

Рис. 86. План-схема розташування археологічних пам'яток 94—113 поблизу Переяслав-Хмельницького та с. Циблі.

та частину плато (220x30 м) (рис. 80, 93; 85, 93).

У 1992 р. на цій площі було зібрано давньоруську кераміку[1]. Крім цього, на поселенні траплялись поодинокі уламки посуду більш ранніх епох: трипілля, доби бронзи та ранньозалізного часу, черняхівські[2].

---

1 Бузян, Колибенко, Товкайло, Тетеря, 1991, с. 25.
2 Там же, с. 10, 25.

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

94. Багатошарове поселення в ур. Хутір

Розташоване в Пд частині райцентру за 0,8 км на ПнС від гирла р. Трубіж (насосна станція), за 0,3 км на З знаходяться будівлі колишнього с. Карань (Трубайлівка) — зараз один з районів міста. За 150 м на ПдС починається р. Карань, за 0,45 км на ПнЗ міст через р. Карань (рис. 86, 94; 87, 94).

Поселення займає надзаплавне підвищення (висотою до 3 м над рікою) правого берега р. Трубіж. З Пн та С воно обмежене нижньою течією р. Карань.

У 1988 р. на площі 350x250 м зібрано різночасовий матеріал: 5 уламків кераміки доби неоліту, орнаментовані «гребінцем», врізними лініями, а також ножова крем'яна пластина. Знайдено декілька уламків кераміки доби бронзи (східнотшинецька культура), а також, можливо, ранньозалізного часу. На площі 250x200 м зустрічалась давньоруська кераміка[1].

---

1 Бузян, Буйлук, Товкайло, 1988, с. 1, 3, 12, 13.

95. Поселення доби бронзи в ур. Кривець

Знаходиться за 300 м на С від в'їзду в Трубайлівку (Карань) з боку центру міста та за 200 м на ПдС від мосту через р. Карань, відстань до Дніпра — 1,2 км (рис. 86, 95; 87, 95). Поселення займає незначне піщане підвищення лівого берега р. Карань.

У 1989 р. на площі 100x50 м було зібрано кераміку (в тому числі багатопружкову) та крем'яний уламок ножової пластини та скребок доби бронзи[1].

---

[1] Бузян, Буйлук, Товкайло, 1988, с. 5,6.

96. Багатошарове поселення в ур. Сушарка

Займає підвищення правого берега р. Трубіж за 0,5 км на ПнС від гирла р. Карань, за 0,6 км на ПдС від мосту через Карань та за 0,8 км на ПдЗ від мосту через Трубіж (шосе Київ-Золотоноша) (рис. 86, 97; 87, 97). На ПнЗ від нього стоять новобудови котеджів.

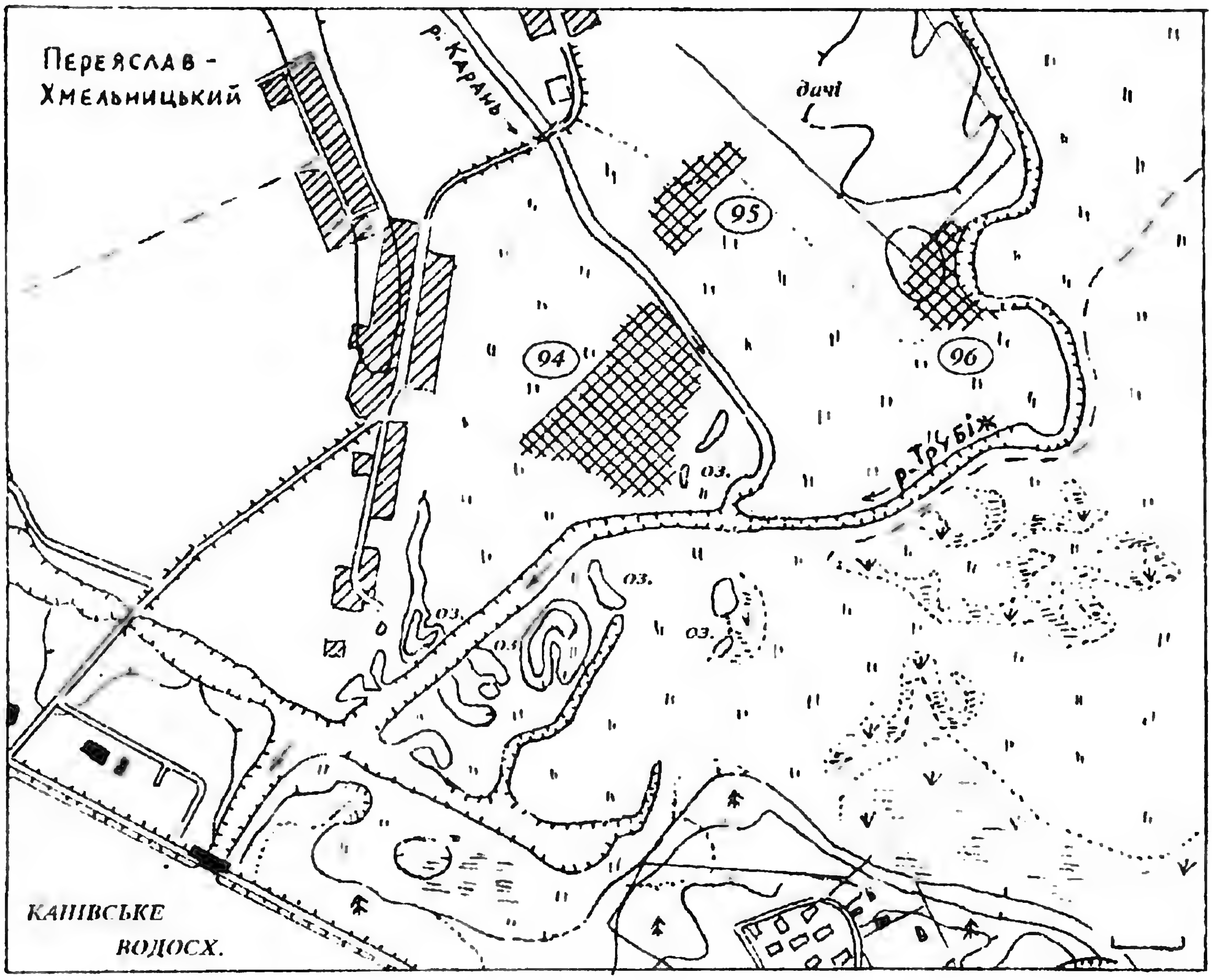
Переяслав - Хмельницький
р. Карань
дачі
95
94
96
оз.
оз.
оз.
оз.
р. Трубіж
КАНІВСЬКЕ
ВОДОСХ.

Рис. 87. План розташування пам'яток (п. 94—96) в південній частині Переяслав-Хмельницького

У 1989 р. Г. М. Бузян знайшла невелику кількість кераміки доби бронзи, на площі 100x80 м виявлено сліди пеньківського поселення VI—VII ст. н. е., культурний шар становить 0,4 м. В урвищі правого берега р. Трубіж було зачищено залишки котловану землянки з вогнищем. На пам'ятці також підібрано 5 уламків посуду XIII—XIV ст.[1]

---

[1] Бузян, Буйлук, Товкайло, 1988, с. 6,8,9,12,13.

В'ЮНИЩЕ (НИНІ НЕ ІСНУЄ)

97. Багатошарове поселення на Пн краю села

Поселення озташоване за 4,5 км на З від ПнЗ краю с. Циблі та за 5,5 км на ПдС від гирла Трубежу, на піщаному мисі, висотою 4—5 м, обмеженому з Пд водосховищем та зі С — початком Переяславської затоки (рис. 86, 97).

У 1960 р. тут, на Пн краю колишнього села, було зібрано кераміку доби бронзи[1]. У 1984 р. експедиція «Славутич» зафіксувала на мисі сліди поселення доби бронзи-ранньозалізного віку[2]. У 1986 р. Т. А. Бобровський знайшов тут кераміку зарубинецької культури та гончарну давньоруську, а також скляну намистину блакитного кольору[3]. Під час нашого обстеження 1994 р. в урвищі берега на глибину до 1,5 м простежувалось декілька культурних шарів, розді-лених потужними піщаними прошарками. Верхній містив матеріали пізнього середньовіччя XVIII—XX ст. , в нижньому (товщиною 20 см), який залягав на глибині 1 м, знайдено уламок товстого (2 см) ліпного денця. Цей шар простежується із З на С на кількасот метрів[4], ймовірно, поселення сильно постраждало від підтоплення.

---

[1] Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 8 (п. 39), щоденник, с. 40 (п. 51).
[2] Телегин, Нужный, Петропавловский, 1984, с. 26 (п. 5).
[3] Петрашенко, Бобровский, 1986, с. 44.
[4] Петрашенко, Козюба, 1994, с. 62,63.

98. Поселення доби бронзи та черняхівське на ПнС від села

Пам'ятка розташовувалась за 0,5 км на Пн від мису на початку Переяславської затоки (див. п. 97)., займало нижню ділянку піщаної дюни, що півколом вдавалось в Переяславську затоку (рис. 86, 98).

У 1960 р. за 200—300 м на Пн від краю с. В'юнище був зафіксований початок черняхівського поселення, що тягнулось на Пн на 500 м.[1]. Тут же зібрана й ліпна кераміка доби бронзи, яка, ймовірно, пов'язана з аналогічними знахідками в Пн частині села (див. п. 98)[2]. Зараз ця ділянка берега засаджена лісом і слідів поселення нам виявити не вдалося.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 10 (п. 50), щоденник с. 40, 41.
2 Там же, с. 8 (п. 39).

99. Поселення доби бронзи на З березі Переяславської затоки

Розташовувались на берегових дюнах на З боці затоки. У 1960 р. було зафіксовано 3 місцезнаходження кераміки доби бронзи. Одне з них знаходилось напроти цегляного заводу на сильно розвіяній дюні, друге — поряд, але всередині дюнної гряди[1]. Зараз цей район, що знаходиться на ПдЗ від переяславського причалу та на С від автотраси, засаджений лісом, а Пн його частина пошкоджена кар'єром (рис. 86, 99).

Приблизно за 2 км на ПдС від попередніх розташовувалось ще одне поселення[2] (біля колишнього хутора, приблизно напроти ур. Терни, див. далі), але його слідів на засаджених лісом низьких схилах з боку Переяславської затоки нам виявити не вдалося.

---

1 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 8 (п. 37), щоденник, с. 39.
2 Там же, с. 8 (п. 38), щоденник, с. 40 (п. 50).

100. Багатошарова пам'ятка в заплаві Трубежа

Пам'ятка розташовується в ПдС частині міста в заплаві лівого берега р.Трубіж, напроти гирла р. Альта. Складається з кількох урочищ, що тягнуться з Пн на Пд: Острів, Луг, Оболонь, Марченкові Луки (рис. 86, 100; 88, 100).

Заплава зараз дещо знівельована, але все ж містить підвищення висотою 1—2 м. На них в згаданих урочищах знайдено різночасову кераміку (доби бронзи, черняхівську), а також матеріали XI—XII ст. (кераміку, шиферні пряслиця)[1].

В ур. Луг у 1991—1992 р. О. В. Колибенко дослідів 2 напівзаглиблені споруди XI ст.[2]. Матеріали з давньоруського поселення відносяться, в основному, до XI ст.

---

1 Бузян, Буйлук, Колибенко, Товкайло, 1991, с. 25,29.
2 Колибенко, 1991, 1992.

101. Багатошарова пам'ятка в ур. Гора

Розташована на лівому березі р. Трубіж за 1,2 км на ПнЗ від ПнЗ краю Переяславської затоки та за 0,9 км на ПдС від історичного центру Переяславля (церква св. Михайла). Займає мис корінного лівого берега Дніпра, утворений перехрещенням корінного берега та заплави р. Трубіж. Мис має розміри 800x450—250 м і витягнутий з ПнЗ на ПдС. З трьох боків обмежений заплавою р. Трубіж (з Пн — ур. Острів, з ПнЗ — ур. Луг, із З — ур. Оболонь, з ПдЗ — ур. Марченкові Луки)

ПдЗ край мису підвищується над заплавою на висоту 9 м, а ПнС (найвищій) — на 19 м. Зараз майже вся площа мису (за виключенням Пд схилу, зайнятого під дачі) використовується під Музей архітектури та побуту просто неба.

На території музею виявлено сліди кількох поселень (рис. 86, 101; 88, 101). В Пн частині (садиба заможного селянина) та ПдЗ (садиба глитая, між садибами корчмаря та бондаря, на З від козацького постою) зібрано керамі-ку доби бронзи[1]. В З частині мису, найближчій до р. Трубіж, розташовувалось черняхівське поселення[2]. Могильник цього ж часу знаходився на ПнС від поселення, в найвищій частині мису (досліджено 4 поховання)[3].

Сліди незначного давньоруського поселення площею 300x80 м виявлено в

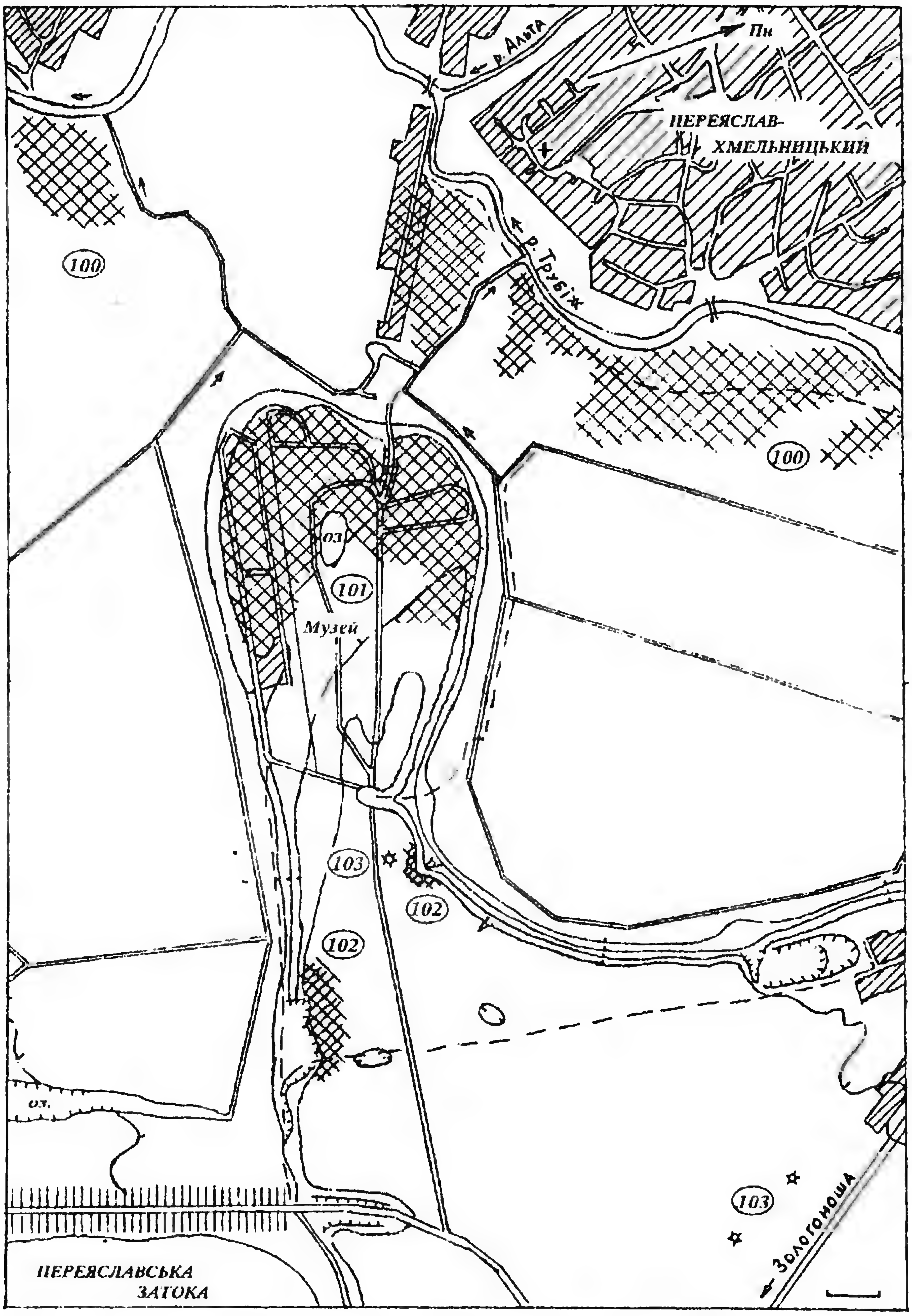
р. Альта
Пн
ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
р. Трубіж
100
100
оз
101
Музей
103
102
102
оз.
103
Золотоноша
ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЗАТОКА

Рис. 88. План розташування пам'яток (п. 100—103) в східній частині Перефслав-Хмельницького.

ПдЗ частині мису[4]. Крім цього, в південній частині території музею на значній площі знаходили кераміку XIV—XV ст.[5] та XVI—XVII ст.[6].

---

[1] Сикорский, Махно, Бузян, 1978, с. 22.
[2] Там же; Сікорский, Савчук, 1971, с. 140.
[3] Сикорский, Махно, Бузян, 1978, с. 22.
[4] Там же, с. 22,23; Бузян, Буйлук, Колибенко, Товкайло, 1991, с. 21.
[5] Сикорский, Махно, Бузян, 1978, с. 23.
[6] Там же; Бузян, Буйлук, Колибенко, Товкайло, 1991, с. 22.

102. Місцезнаходження (багатошарові поселення ?) на С від Музею архітектури та побуту

Розташовані в кількох сотнях метрів на С від Музею, займають край плато корінного берега Дніпра висотою біля 15 м над заплавою (рис. 86, 102; 88, 102).

За 0,1—0,25 км на ПнС від Музею та за 50 м на Пн та ПнСх від кургану «Хрест» (стоїть за 150 м перед головним входом до території Музею) у 1990 р. зібрано ліпну кераміку невизначеного часу та кілька фрагментів давньоруської[1]. На ПдС від Музею (в 0,3—0,5 км) на площі 200х50—60 м знайдено невизначену ліпну та десяток уламків давньоруської кераміки[2].

---

[1] Бузян, Буйлук, Колибенкло, Товкайло, 1991, с. 15,30.
[2] Там же, с. 15, 29, 30.

103. Кургани на схід від міста

Розташовані на Пн та ПнЗ від краю Переяславської затоки та за 1,1—1,5 км на С від р. Трубіж, займають плато корінного лівого берега р. Трубіж (рис. 86, 103; 88, 103).

Курган 1 відомий під назвою «Хрест». Він стоїть з Пн боку асфальтової дороги, що веде до Музею, за 150 м на С від центрального входу на територію Музею. У 60-ті роки був повністю розкопаний А. П. Савчуком. Курган містив поховання доби бронзи. За 1 км на Пн від переяславської пристані знаходиться група курганів. Курган 2 висотою 1,9 м відстоїть на 200 м від перших садиб Переяслава, відстань до шляху на Золотоношу на ПнС— 120 м.

Курган 3 висотою 1,2 м знаходиться за 160 м на ПдС від попереднього. Відстань до шляху — 140 м. Між курганами проходить лінія ЛЕП, біля них розташований ще один, сильно розораний курган[1].

---

[1] Сикорский, Бузян, Слюсар, 1975, с. 19.

104. Поселення доби бронзи та скіфське на ПдСх від переяславської пристані

Пам'ятка розташована приблизно за 2 км на ПдС від пристані, займає край плато високого (до 20 м) корінного берега Дніпра зі східного боку Переяславської затоки. Пам'ятка частково засаджена акацією (рис. 86, 104). У 1960 р. тут було зібрано кераміку доби бронзи[1], а у 1966 — доби бронзи та скіфського часу[2].

---

[1] Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 9 (п. 40), щоденник, с. 42 (п. 55).
[2] Шрамко, 1966, с. 42-43.

ЦИБЛІ

105. Кургани

Декілька курганів розташовані на плато лівого берега Дніпра на ПдЗ від с. Мала Каратуль та на ПнЗ від с. Циблі (рис. 86, 105).

Курган 1 відомий під назвою «Пилипиха». Відстань від нього до Переяславської затоки на ПдЗ — 0,55 км, до шосе Переяслав-Золотоноша — 0,6 км (на ПнС), до змійового валу на ПдС — 1,15 км, до ПнЗ краю с. Циблі — 4,3 км (на ПдС). Курган має висоту біля 4 м та діаметр 40 м. Відомий ще з дореволюційних часів[1], обстежувався в різні роки[2].

Курган 2 стоїть в кількастах метрах на ПдС від «Пилипихи» та за 200 м від згаданого шосе[3].

Курган 3 знаходиться за 100 м на Пн від змійового валу та за 300 м на ПдЗ від шосе, його висота — до 1 м.

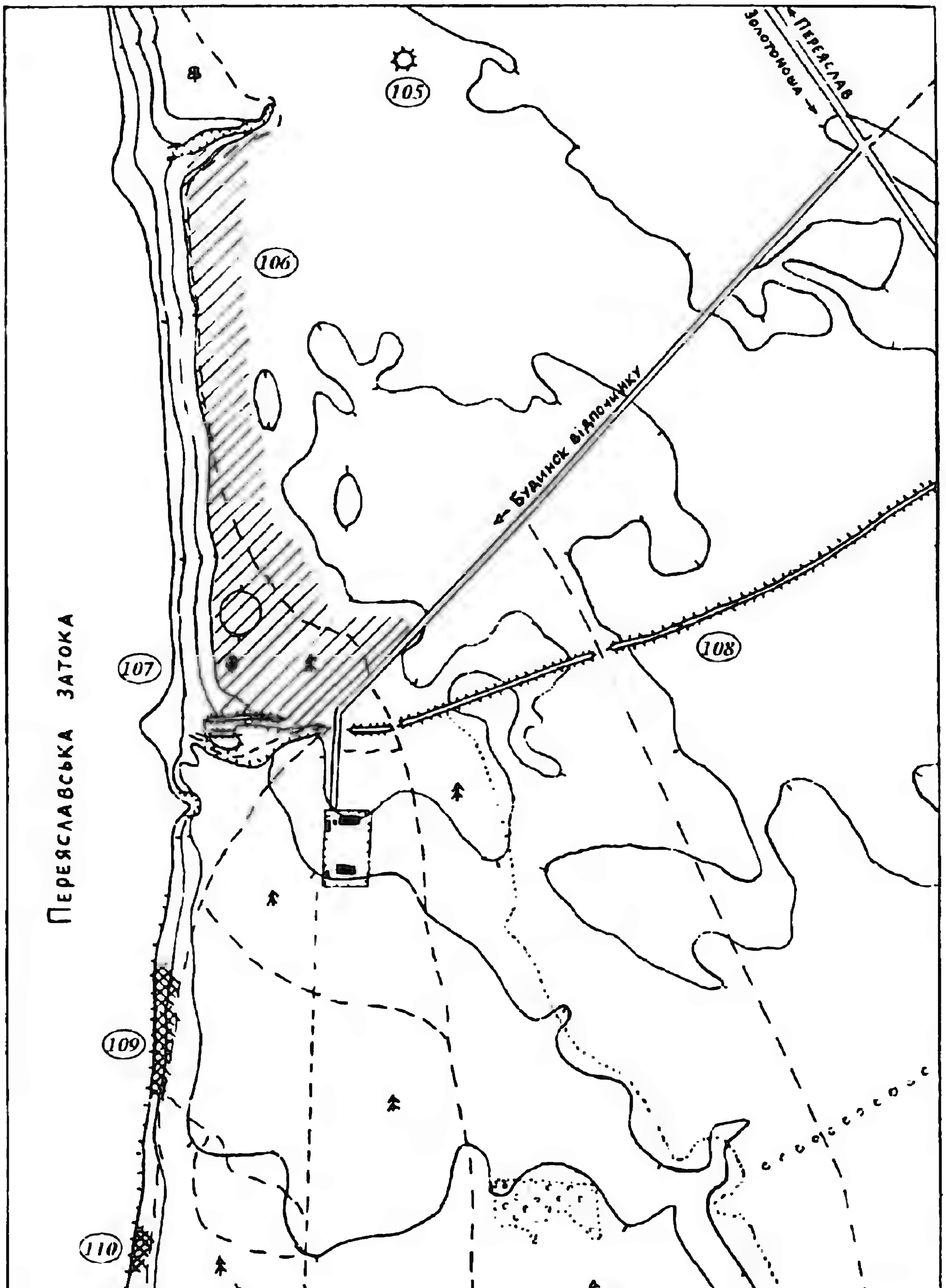
← Переяслав
Золотоноша →
105
106
← Будинок відпочинку
107
108
109
110
Переяславська затока

Рис. 89. План розташування пам'яток (п. 105—110) на північний захід від с. Циблі.

Курган 4 знаходиться на ПдС від змійового валу та на ПдЗ від шосе (в 100 м від останнього). Висота — 1,1 м.

Всі кургани, крім «Пилипихи», сильно розорані.

---

1 Макаренко, 1907, с. 46.

2 Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 11 (п 53,54); Сикорский, Бузян, Слюсар, 1975, с. 19.

3 Сикорский, Бузян, 1976, с. 2.

106. Багатошарове поселення в ур. Терни

Знаходиться за 3,5 км на ПнЗ від Пн околиці Циблів та за 3,9 км на ПдС від переяславської пристані (рис. 86, 106; 89, 106). У 1994 р. нами було оглянуто це урочище. Воно знаходиться на краю високого корінного берега Дніпра, що здіймається над Переяславською затокою на висоту 25—30 м. З Пд обмежене давнім яром-узвозом , з Пн — ще одним великим яром (відстань між ними — 1 км). На заході —стрімкі схили корінного берега, а на сході — степова рівнина.

Понад самим краєм плато тягнеться лісова смуга шириною в декілька десятків метрів, яка в південній частині переходить в лісок. Біля північного яру встановлено охоронний знак пам'ятки.

Ще в 1947 р. І. І. Ляпушкін тут виявив давньоруське поселення[1], культурні залишки якого фіксувались вздовж берега на площі 1500х50 м. Розвідкою М. Ю. Брайчевського та Н. М. Кравченко зафіксований культурний шар, що тягнувся на 200 м, з давньоруською та ліпною керамікою[2]. Поселення обстежувалось у 1966 р.[3], у 1978 р. на значній площі (500х500 м) було зібрано кераміку доби пізньої бронзи та ранньоскіфського часу[4]. Ще через 10 років були уточнені розміри пам'ятки. Поселення ранньоскіфського часу розташоване за 300—700 м на ПнЗ від скіфського валу, з Пн воно обмежене глибоким яром, загальна площа — 400х 100—150 м. Давньоруська кераміка трапляється на площі 300х 100 м в 400—500 м від згаданого валу[5].

---

[1] Ляпушкин, 1961, с. 339.

[2] Брайчевский, Кравченко, 1960, п. 52 с. 11 (щоденник, п. 53, с. 41-42).

[3] Шрамко, 1966, с. 42.

[4] Сикорский, Махно, Бузян, 1978, с. 24.

[5] Бузян, Буйлук, Товкайло, 1988, с. 6,12.

107. Городище(?) в ур. Терни

Великий інтерес викликає південна частина урочища, розташована над узвозом, вона найвища у всій окрузі (рис. 86, 107; 89, 107). М. Ю. Брайчевський та Н. М. Кравченко навіть припустили наявність в цьому місці городища[1]. Візуальний огляд цієї ділянки (здійснений нами в 1994 р.), хоч і ускладнений густими заростями дерев та кущів, переконав нас в можливості такого припущення.

На схилі берега помітний ескарп, який тягнеться від яру-узвозу на північ до наступного яру, його довжина становить біля 1 км. Цей ескарп, безумовно, штучного походження, хоч він міг з'явитись і в наш час, вже після війни, коли проводилось залісення схилів.

Вздовж північного краю яру-узвозу проходить валоподібний насип довжиною біля 100 м. Вал розпочинається від ескарпу в нижній частині схилу, підіймається нагору в С напрямку, і майже доходить до асфальтової дороги, яка з'єднує автошлях Переяслав—Золотоноша з будинком відпочинку. Його висота понад 1 м, ширина — біля 6 м. Перед валом добре помітний рів шириною близько 4—6 м та глибиною до 2 м. Цікаво, що в ПдЗ частині траси валу перед ним та ровом є залишки майданчику, які можна пов'язати ще з одним, зовнішнім валом. Останній розташований прямо над гирлом яру-узвозу. Якісь валоподібні підвищення спостерігаються і з напольного С боку, вони тягнуться з Пд на Пн на кілька сотень метрів[2].

Подальше вивчення цієї частини ур. Терни (шурфування, ретельне візуальне обстеження) дозволить вирішити питання про наявність городища. Зараз тільки гіпотетично можна припустити, що валоподібний насип вздовж узвозу — це західний край скіфського змійового валу, що спускався прямо в дніпровську заплаву. Щодо інших укріплень, то вони могли бути значно пошкодженими під час війни (ями військового характеру, пов'язані з форсуванням Дніпра, подекуди видно й зараз) або при будівництві шляху до будинку та при насадженні лісу.

---

[1] Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 41, 42 (п. 51).

[2] Петрашенко, Козюба, 1994, с. 70—72.

108. Великий Переяславський вал скіфського часу

За 200 м на ПнС від будинку відпочинку нами в 1994 р. оглянуто край Великого Переяславського валу, що тягнеться від с. Мала Каратуль до Переяславської затоки на відстань 3,5 км (рис. 86, 108; 89, 108). Цей вал скіфського часу добре відомий ще з дореволюційних часів (Ляскоронський, Макаренко, Падалка). Висота валу — 4 м, його ширина — 12—15 м З Пд боку проходить рів шириною 4 м та глибинию 1,5—2 м, що добре зберігся[1].

Зараз насип валу закінчується біля краю лісу і не доходить до берегового схилу. На цій ділянці довжиною біля 100 м він, здається, спланований, але в давнину підходив впритул до узвозу, що вів до гаті через болото (сучасну Переяславську затоку).

---

[1] Петрашенко, Козюба,1994, с. 72

109. Поселення доби бронзи(?) біля будинку відпочинку

Північний край цього поселення знаходиться за 300 м на ПдЗ від будинку відпочинку (рис. 86, 109; 89, 109). Пам'ятка займає невисоку (до 2 м) терасу берега Переяславської затоки.

Впродовж 250 м в береговому урвищі нами простежено сліди гумусованого культурного шару, перекритого піском, було знайдено кілька уламків кераміки доби бронзи[1].

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994, с. 72—73

110. Поселення доби бронзи(?) в околицях будинку відпочинку

Знаходиться за 300 м на Пд від попередньої пам'ятки (див. п. 109). Відстань до лісництва на ПдС — 2,2 км, до будинку відпочинку на ПнС — 0,8 км (рис. 86, 110; 89, 110). В береговому зрізі добре помітний культурний

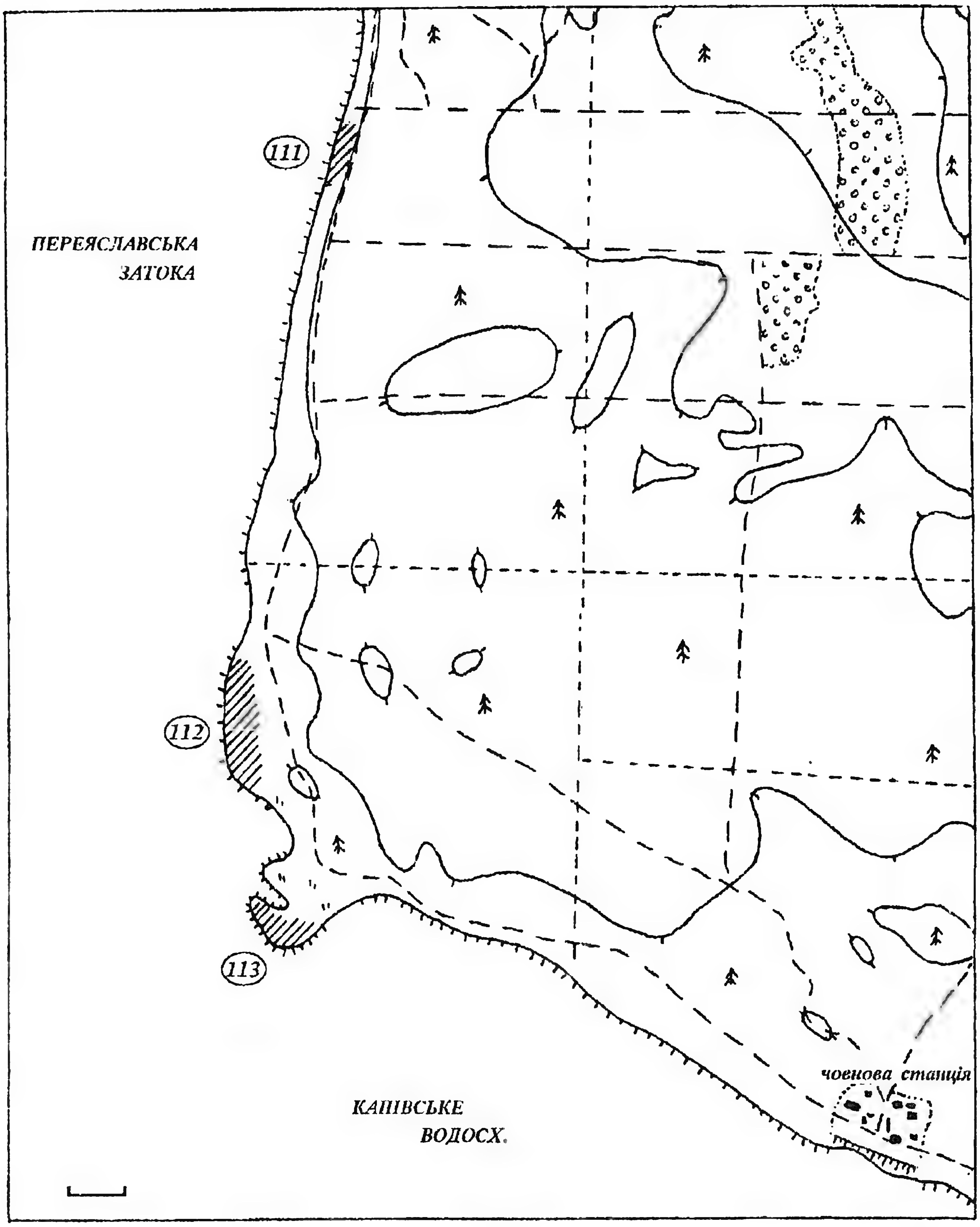
ПЕРЕЯСЛАВСЬКА
ЗАТОКА
111
112
113
КАНІВСЬКЕ
ВОДОСХ.
човнова станція

Рис. 90. План розташування пам'яток 111—113 на схід від с. Циблі.

шар товщиною 0,5 м. Зверху його перекрито еоловим (надувним) піском товщиною до 1 м, довжина виходу культурного шару — близько 40 м. Виявлена нами кераміка відноситься до доби бронзи (?)[1].

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994 р.

111. Поселення доби бронзи(?) на С боці Переяславської затоки

Пам'ятка розташована за 2,8 км на ПнЗ від Пн околиці Циблів, за 2 км на ПнЗ від садиби лісництва та за 1,6 км на ПдЗ від будинку відпочинку (рис. 86, 111; 90, 111). Відстань до аналогічного поселення (див. п. 110) на Пн — 800 м.

В береговому урвищі впродовж 100 м помітний культурний шар, в якому нами виявлено декілька уламків, ймовірно, доби бронзи[1].

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994, с. 73.

112. Багатошарове поселення біля ур. Городок

Розташоване за 3,6 км на З від центру сучасних Циблів (рис. 86, 112; 90, 112). На відстані 300 м на Пн від мису, обмеженому з Пд водосховищем, а з З — початком Переяславської затоки, виявлено залишки ще одного поселення. На березі затоки впродовж 200 м в урвищі висотою 2 м видно культурний шар завтовшки 0,4 м, зверху він перекритий шаром піску.

При зачистці розрізу та у воді знайдено велику кількість різночасової кераміки: доби бронзи, ранньозалізного часу та зарубинецької. Серед неї відзначимо окатаний водою уламок накривки зарубинецького часу (або ніжки-денця амфори?)[1].

---

[1] Петрашенко, Козюба, 1994, с. 73—74

113. Багатошарове поселення в ур. Городок

Поселення знаходиться в ур. Городок за 3,5 км на З від центру сучасних Циблів. Урочище знаходиться на залишках піщаного мису в місці впадіння

Переяславської затоки у водосховище (рис. 86, 113; 90, 113). Воно інтенсивно руйнується водосховищем, особливо навесні, коли крижані тороси зрізають мис.

Культурний шар товщиною біля 0,5 м залишився на невеликій ділянці мису (50х20 м) в його південній частині. Величезну кількість матеріалу зібрано нами на мілині з Пд боку мису. Тут знайдено сотні уламків (в тому числі й великих) вінець, стінок та денець кераміки доби бронзи та зарубинецької. До останньої належить мініатюрний горщик висотою 4 см (діаметр вінця — 5,5 см, дна — 4 см) та уламок глиняного прясла. Кераміка доби бронзи вражає різноманітністю та багатством орнаментації — зубчатої та ялинкової, багатопружкової. Деякі з виявлених уламків кераміки можна віднести також до неоліту та скіфського часу.

Поселення виявлене А. Б. Шрамком у 1966р.[1], обстежувалось А. П. Савчуком у 1980 р. , коли ним було зібрано невелику кількість багатопружкової кераміки[2]. Під час обстеження 1984 р. знайдено кераміку доби бронзи та ранньослов'янського часу[3].

Інтерес викликає назва урочища, яку наводить А. П. Савчук, вона підтверджена лісниками під час нашого обстеження 1994 р.[4]. Зараз мис майже повністю знищений, але до водосховища він мав більш значні розміри, зручне його розташування, біля впадіння Переяславської затоки (старе русло р. Трубіж) в Дніпро, робило цілком ймовірним існування тут городища.

---

1 Шрамко, 1966, с. 43,44.
2 Савчук, 1980, с.10.
3 Телегин, Нужный, Петропавловский, 1984, с. 26. п. 4.
4 Петрашенко, Козюба, 1994, с. 74,75

114. Багатошарове поселення в ур. Підпоринці

Багатошарова пам'ятка розташована на З від центру села, культурний шар виявлено на двох ділянках. Східна частина займає терасу висотою 2—4 м над водосховищем (рис. 91, 114; 92, 114). Площа розповсюдження культурного шару приблизно 500х100— 150 м, Пд та ПдЗ частини пам'ятки інтенсивно руйнуються морем. В береговому урвищі впродовж 100— 150 м

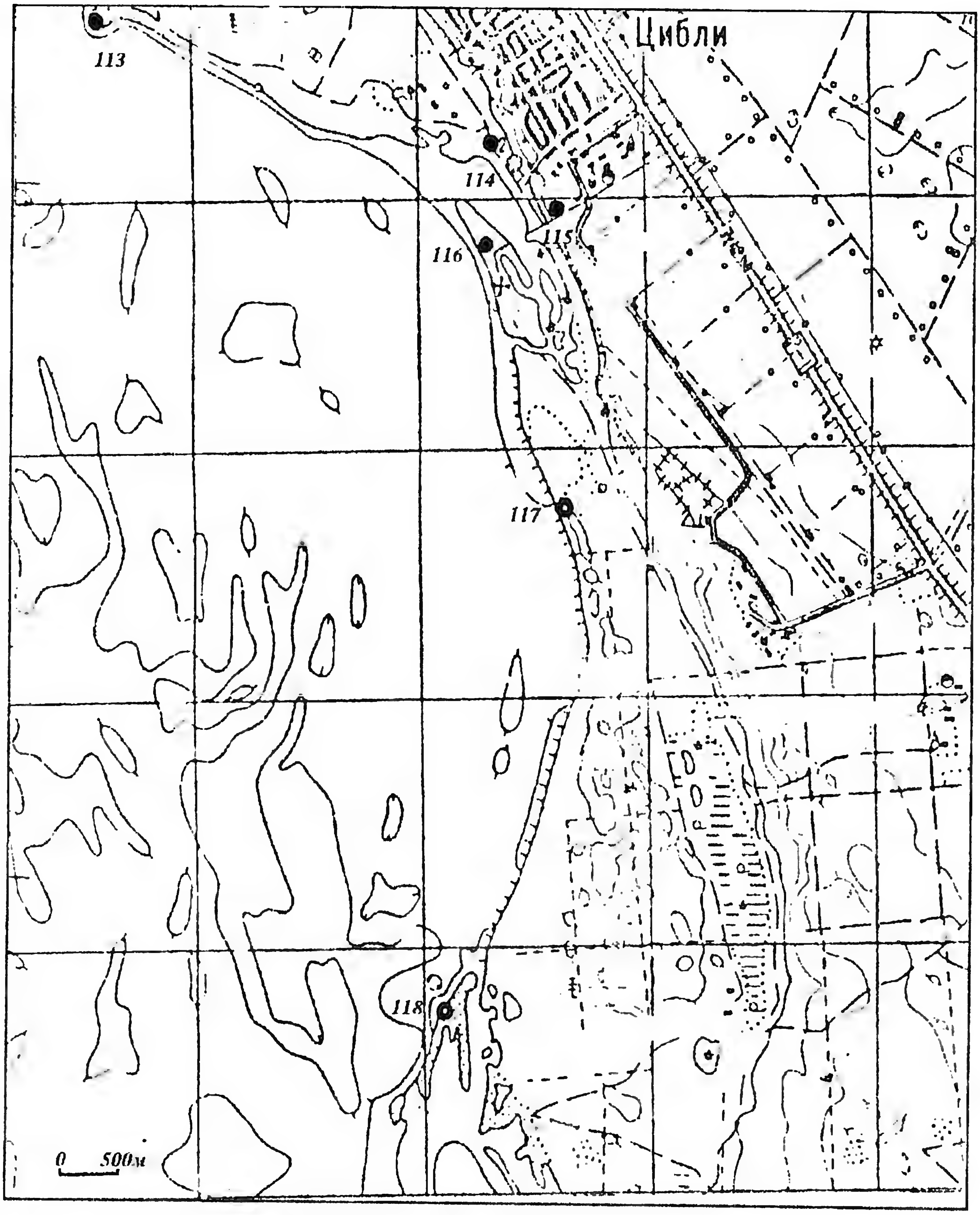
Цибли
113
114
115
116
117
118
0 500м

Рис. 91. План-схема розташування археологічних пам'яток 113—118 поблизу с. Циблі та Хоцьки.

тут помітні залишки культурного шару товщиною до 0,6 м з котлованами об'єктів. На С від пам'ятки на високому березі знаходиться чотирьохповерховий житловий будинок, на Пд поселення закінчується біля ур. Узвіз, де дорога опускається з гори в долину. В З частині цієї ділянки зустрі-чається різночасова кераміка: трипільської, черняхівської культур та ліпна слов'янська. В С частині — в основному черняхівська, а в Пд, крім означеної вище, ще й давньоруська. Остання, можливо, безпосередньо пов'язана з поселенням і городищем в ур. Узвіз, розташованому на корінному березі (див. п.

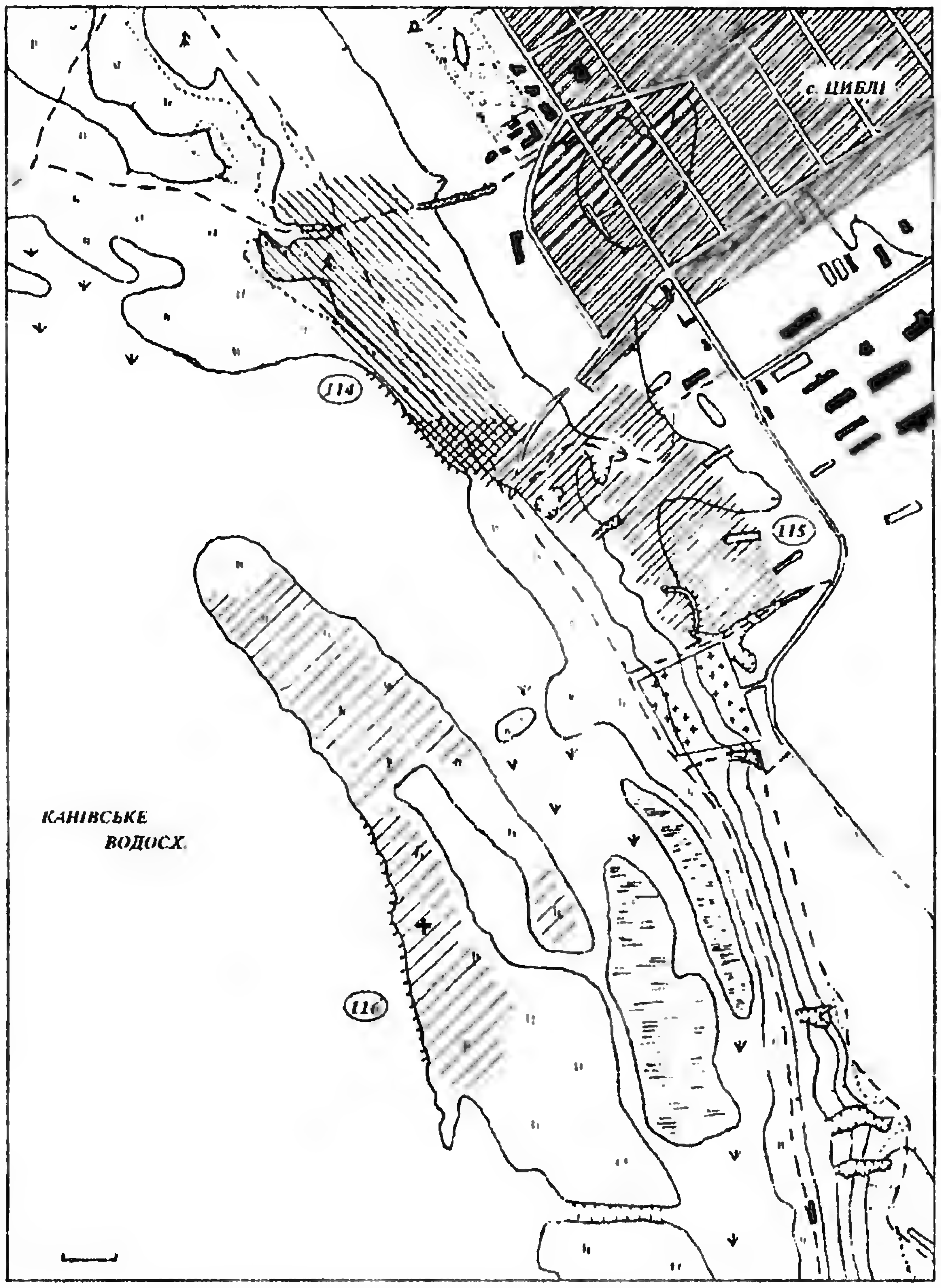

Рис. 92. План розташування пам'яток (п. 114—116) в с. Циблі.

115). Дніпровька заплава під городищем та поселенням дуже низька, тому вона затоплювалась під час повіней. Тераса берега на ПнЗ від п. 116 (нижня частина ур. Узвіз) вища і була зручна для проживання, на що вказує і наявність багатошарового поселення в ур. Підпоринці.

Друга західна ділянка розташована за 0,8 км на З від села. Займає невелике (0.5—1 м) задерноване підвищення в заплаві Дніпра на Пд від птахофабрики та кошари, сильно зруйнована водосховищем.

Пам'ятку відкрито в 1979 р. розвідкою Д. Я. Телегіна, коли в розмиві берега було виявлено велику кількість кераміки часу пізніх скіфів-ранніх слов'ян, черняхівської культури та давньоруської[1]. Вона обстежувалась А. П. Савчуком[2], експедицією «Славутич»[3] та Г. М. Бузян[4].

Таким чином, на пам'ятці в ур. Підпоринці виявлено матеріали трипільського часу (етап С1), пшеворського типу, черняхівської культури та давньоруського часу. Частина поселення розмита водою, на що вказують численні знахідки зі змиву.

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 21, 22.

[2] Савчук, 1981, с. 3, 4.

[3] Телегин, Нужный, Петропавловский, 1984, с. 25, п. 3.

[4] Бузян та інші, звіти за 1988 (с. 2) та 1989 р. (с. 2).

115. Давньоруське городище та поселення в ур. Узвіз

На Пд околиці села біля ур. Узвіз знаходиться давньоруське поселення і городище (рис. 91, 115; 92, 115). Воно займає край високого (до 25 м) корінного берега (рис. 93). З Пн та Пд майданчик городища захищений двома ярами, з напольного С боку — валом висотою до 1,5 м при ширині близько 6 м. Під час будівництва опори високовольтної ЛЕП рів сплановано, його залишки фіксуються лише поблизу згаданих ярів, центральна частина валу пошкоджена сучасною виїмкою грунту, в тілі валу помітні могильні ями Городища має овальну форму, розміри — 100х50 м, орієнтоване на Пн—Пд з незначним відхиленням на С. З боку долини Дніпра городище захищене ескарпом, який проходить на 3—4 м нижче від верхньої площадки.

Вал городища насипаний з культурного шару. В ньому трапляються кістки тварин та кераміка XII ст. Ймовірно, спочатку виникло поселення, на частині якого згодом було споруджено городище (мабуть, не раніше середини XII ст.).

Нами зафіксовано два поховання в дерев'яних трунах. Відзначимо, що розчищене дитяче поховання містилось в труні, складеної з товстих дошок, скріплених не цвяхами, а дерев'яними штифтами. Кістки дитини, якій було 2—3 роки, майже не збереглися. В похованні виявлено залишки якоїсь грубої тканини. Поховання було розчищене тому, що при огляді розрізу валу були помічені дерев'яні частини, які помилково були прийняті нами за конструкції валу. Кладовище, як потім з'ясувалось, функціонувало у XVIII—XIX ст. і від нього на сусідній горі залишився кам'яний хрест з нерозбірливим написом (100 м на ПнЗ від городища)[1].

Городище відкрите А. П. Савчуком у 1981 р.[2] У 1988—1989 р. обстежувалось переяславськими археологами[3].

Поруч з городищем розташоване поселення. Воно займає вершину та схили корінного берега з Пн та С від городища. Поселення тягнеться вздовж

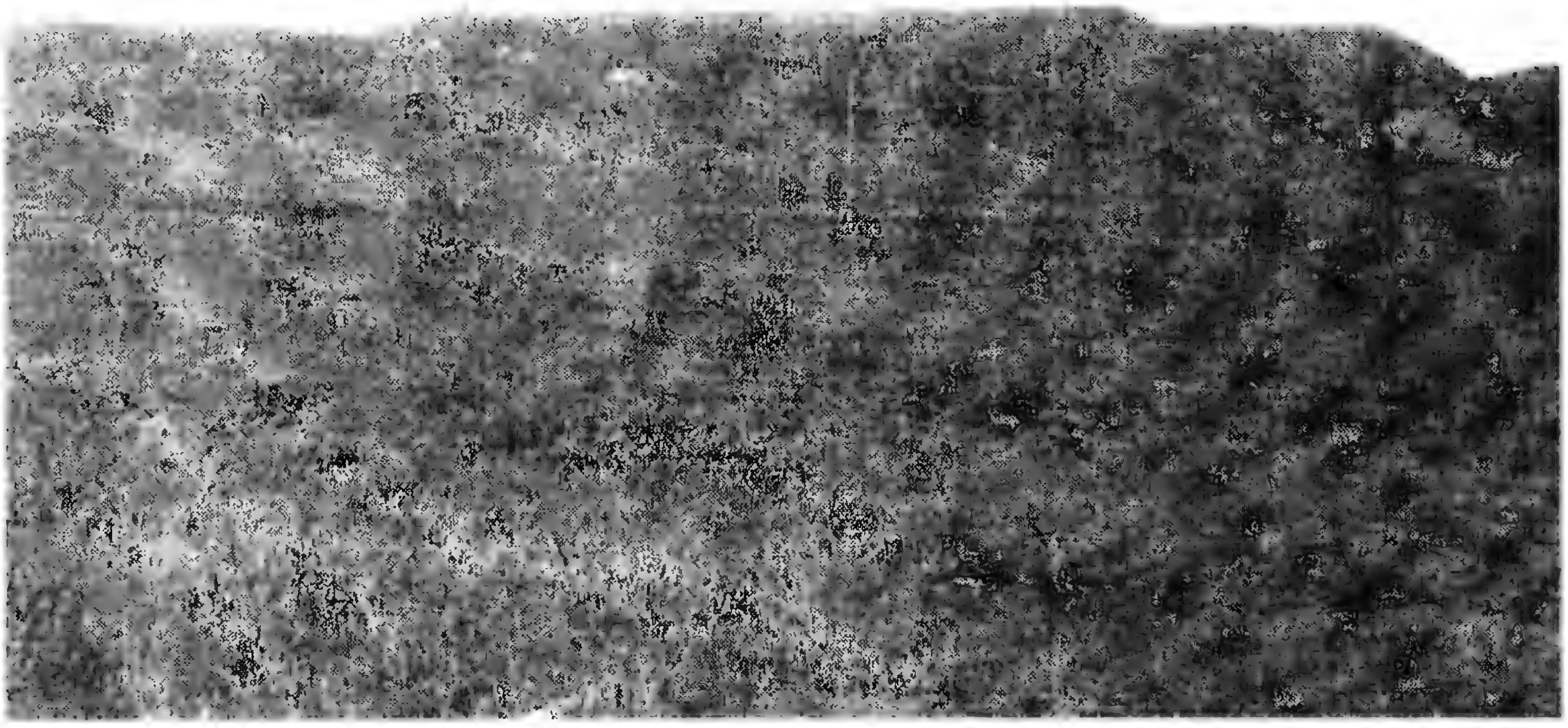

Рис. 93. Давньоруське городище в с. Циблі (п. 115). Вигляд з ПдЗ (з заплави).

берега з ПнЗ на ПдС на 500 м. Його ширина становить 200—250 м. В Пн частині культурний шар доходить до крайніх Пд садиб села на Пн від ур. Узвіз. В цьому місці найбільша ширина поселення, культурний шар тут займає не тільки верхню ділянку берега, але й прибережний схил, ця Пн частина пам'ятки пошкоджена кар'єром-глинищем, С частина поселення підходить до літнього табору для утримання худоби, Пд — до яру, за яким знаходиться сучасне кладовище.

Основна площа поселення зайнята пустирем. На ній розташована електропідстанція, яка обслуговує ЛЕП, на Пн та ПнС від городища на поселенні викопано ями для обслуговування ферми. В них фіксується культурний шар товщиною 0,5—0,7 м; тут знайдено кераміку XI—XII ст. Поселення виявлене А. П. Савчуком у 1980 р.[4] Обстежувалось Г. М. Бузян у 1985,1988 р.[5] та О. В. Сухобоковим у 1995 р.[6].

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994, с. 76—78.
2 Савчук, 1981, с. 5.
3 Бузян, Буйлук, Товкайло, 1988, с. 13; 1989, с. 3.
4 Савчук, 1980, с. 8, 9.
5 Бузян, 1985, с. 3, 4; Бузян, Буйлук, Товкайло, 1988, с. 13.
6 Сухобоков і ін., 1995

116. Багатошарове поселення біля церкви св. Іллі

Пам'ятка розташована в заплаві Дніпра на ПдЗ від села. Займає півострів, відрізаний від берега в Пд частині каналом, з Пн та С обмежена затокою Дніпра, із З — водосховищем (рис. 91, 116; 92, 116). Висота підвищення над заплавою — 0,5—3 м. На найвищій, ПдЗ частині, збереглися руїни церкви Св. Іллі, розмір острова — 1,4х0,1—0,3 км, він інтенсивно розмивається, особливо із західного боку.

У 1979 р. біля церкви впродовж 200х250 м зібрано кераміку пізньоскіфського часу[1]. У 1980, 1981 р. А. П. Савчук провів тут рятувальні розкопки. В культурному шарі була виявлена кераміка трипільської культури[2], пшеворського типу[3], черняхівської та пеньківської культур, сахнівського типу (або зарубинецька?), давньоруська кераміка. В розмиві знайдено 5 шиферних пряслиць, уламок скляного браслета, крім цього, А. П. Савчук розкопав залишки двох жител, зруйнованих водосховищем: Черняхівське (в ПнЗ частині острова) та давньоруське XI—XII ст. з піччю на глибині до 2 м на Пд від церкви[4]. Пам'ятка обстежувалась і пізніше[5].

---

1 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 21 (п. 2).
2 Савчук, 1980, с. 3.
3 Савчук, 1981, с. 1.
4 Савчук, 1980, с. 3, 5, 6, 8, 9.
5 Телегин, Нужный, Петропавловский, 1984, с. 25 (п. 2); Бузян, 1985, с. 3.

117. Поселення доби бронзи та скіфського часу біля бази відпочинку ветеранів війни

Розташоване на березі водосховища за 2,3 км на Пд від села та за 200 м на Пд від бази відпочинку (рис. 91, 117). Пам'ятка займала підніжжя кількох високих (до 6—8 м) залісених дюн, розташованих на З та Пд від бази, розмиваються водосховищем.

У 1979 р. в розмиві впродовж 100 м було зібрано незначну кількість кераміки доби бронзи[1]. Через кілька років трохи північніше впродовж 50—60 м було зафіксовано культурний шар, який перебував під 4—5 м товщею піска. Тут в розмиві було знайдено 2 уламки кераміки доби бронзи зі шнуровим орнаментом, крем'яний відщеп, а також численні знахідки скіфської доби: уламки чорнолощених мисок та черпаків, округле глиняне пряслице, 3-х лопасний бронзовий наконечник скіфської стріли IV—III ст. до н. е., траплялась також і пізньосередньовічна кераміка[2].

---

1 Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 21 (п. 1).
2 Телегин, Нужный, Петропавловский, 1984, с. 24 (п. 1).

ХОЦЬКИ

118. Поселення доби бронзи на ПнЗ від села

Пам'ятка розташована на березі Дніпра за 5,5 км на ПнЗ від ПнЗ краю села (кладовище) та за 6,5 км на Пд (з незначним відхиленням на З) від Пд краю с. Циблі. За 2,5 км на С знаходиться комплекс лісництва (мисливсько-

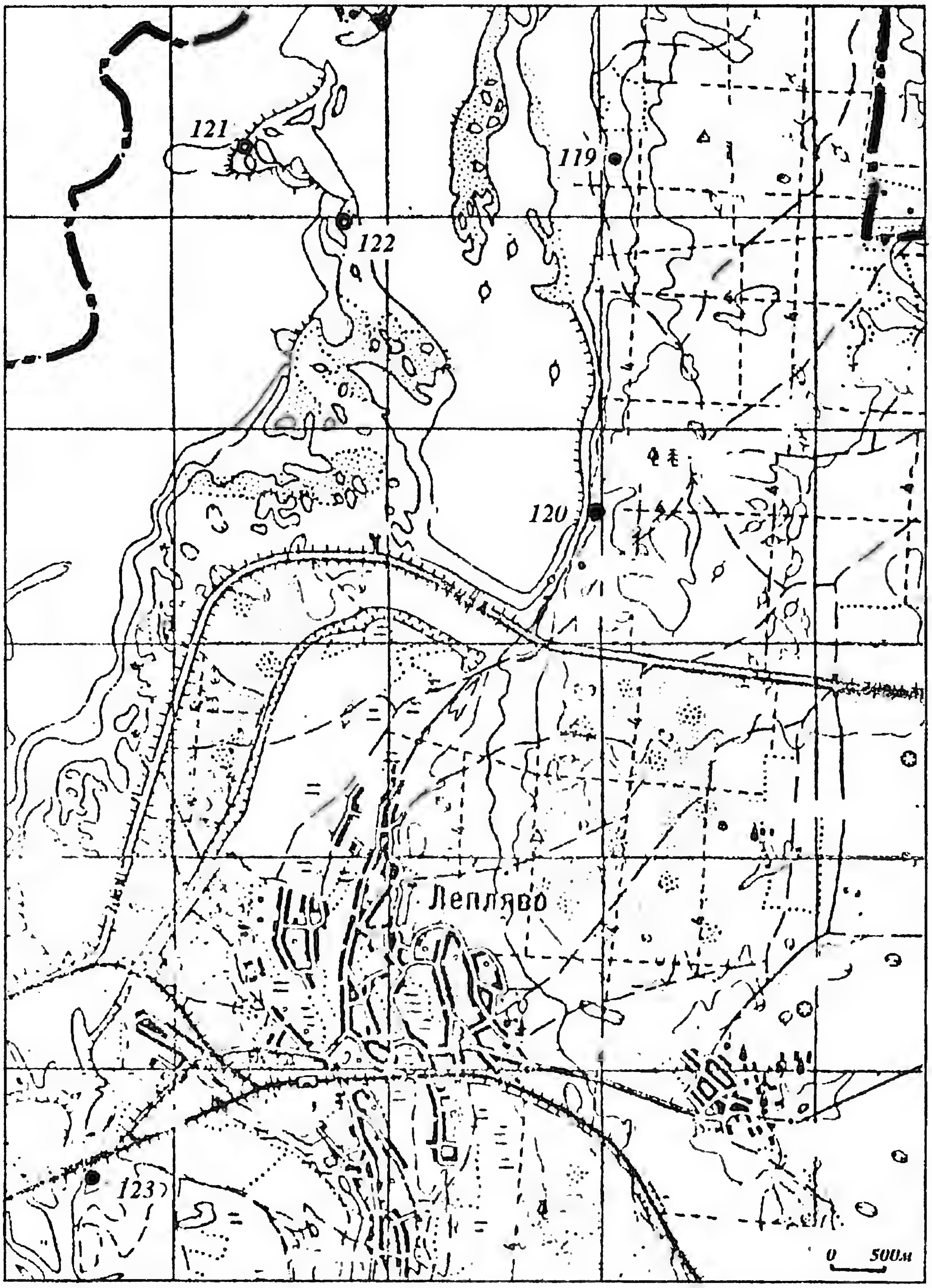
121
122
119
120
Лепляво
123
0 500м

Рис. 94. План-схема розташування археологічних пам'яток 119—123 поблизу с. Озерище та Ліплява.

го господарства), розташований на З березі Білозерського болота (рис. 91, 118). Напроти пам'ятки на правому березі водосховища знаходиться пристань с. Григорівка.

Поселення займає півострів, витягнутий з ПнС на ПдЗ. З ПнС боку при високій воді він відокремлюється від берега протокою шириною в кілька десятків метрів, і стає островом. У 1979 р. в ПнЗ частині півострова (тоді він був островом) в розмиві було зібрано кераміку доби пізньої бронзи[1].

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 23.

ОЗЕРИЩЕ

119. Давньоруське поселення біля водосховища

На береговій терасі Дніпра за 4 км на ПнЗ від околиці с. Озерище та за 5 км на ПдЗ від Пд околиці с. Хоцьки виявлені залишки давньоруського поселення. Воно займає досить похилий схил берега. За 200 м на Пн лісовою

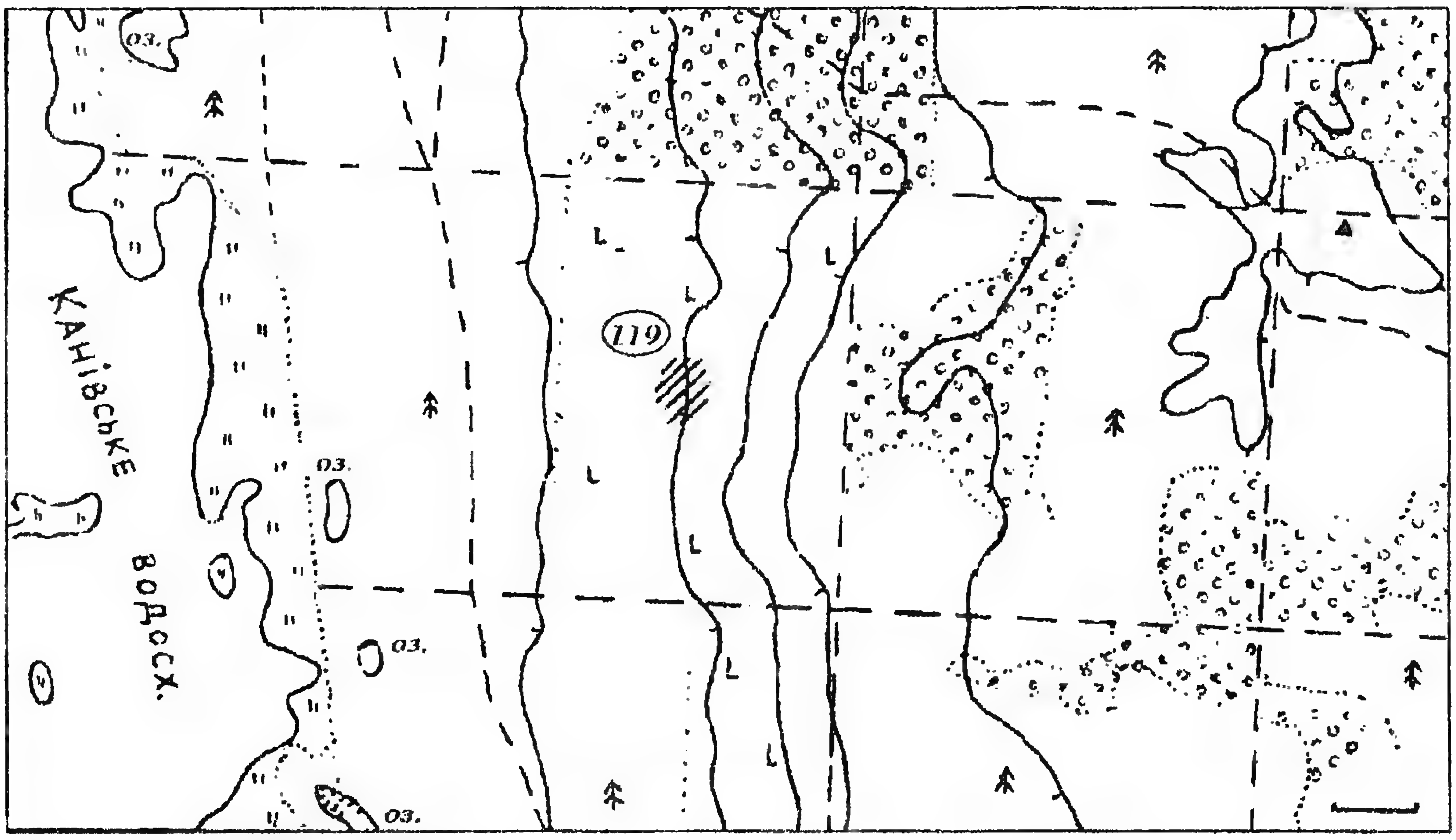

Рис. 95. План розташування поселення поблизу с. Озерище (п. 119).

просікою проходить грунтова дорога, за якою починається велика посадка соснового молодняку. За 0,8 км на ПнС від поселення знаходиться геодезичний знак (висота 152 м), який позначено на карті 1:200 000. Береговий уріз проходить за 0,5 км на З від пам'ятки на С від неї досить крутий схил корінного берега (рис. 94, 120; 95, 120).

Давньоруську кераміку виявлено нами на величезній вирубці лісу, де поверхня землі вкрита довгими канавками — слідами механічного корчування пнів. Ці канавки сягали глибини 0,6 м; вони істотно попсували верхні шари піщаного грунту. На невеликій площі (10х10 м) було знайдено 5 уламків: одне вінце XII ст., 1 денце з ангобом та 3 стінки.[1]. Ретельне вивчення оголень грунту не дало більшої кількості матеріалів. Можливо, нами виявлено тільки периферійну частину поселення, яке, в такому випадку, тягнеться далі на Пд (цю ділянку ми не мали змоги обстежити, тому що корчування лісу тут відбулося раніше, і вся площа поросла густою й високою травою). Пам'ятка потребує подальшого більш детального вивчення.

---

1 Петрашенко, Козюба, 1994, с. 81.

ЛІПЛЯВА

120. Городище «Долудаєв городок»

Між селами Ліплява (за 3 км на ПнС від околиці) та Озерище (3,5 км на ПдЗ від З околиці) в лісі на високому корінному березі Дніпра збереглися залишки давнього городища «Долудаєв городок» («Долудай-городок») Відстань від Пд краю городища до шосе Софіївка-Канів та початку дамби — біля 1 км, від Пн краю городища до давньоруського поселення (див. п. 120) — 3,3 км (рис. 94, 121; 96, 121).

Городище має форму неправильного овалу 400х250 м й витягнуте вздовж Дніпра, західна частина не має штучних укріплень — круті схили корінного берега тут сягають висоти біля 50 м. З інших боків проходитить вал з ровом, який виходить до схилу. Пн край валу зорієнтовано на ПдЗ-ПнС, далі він повертає на С, потім на Пд і тягнеться майже вздовж лісової дороги. В своїй С частині вал має сильний дуговий вигин на З, потім знову наближається до дороги, де досить різко повертає на З. На цьому повороті вал майже під прямим кутом знову змінює свій напрям, утворюючи виступ, і йде до берега. Загальна площа городища 7—8 га.

Вал в лісі зберігся досить добре. Він має три розриви: 2 в Пн та 1 в ПдС частині (всі — сучасні). Його висота становить до двох м при ширині 20 м, ширина рову сягає 9 м при глибині 1,3—2 м. З Пд боку городища рів перед валом не закінчується біля схилу берега, а тягнеться ще впродовж 30 м до балки, що врізається в берег. Цей ескарп шириною 1,5—2 м проходить на 2,5—3 м нижче городища, поверхня городища досить нерівна, розрізана багатьма балками, дві з яких — дуже значні, а північна з них могла слугувати узвозом. Шурфування різних ділянок території городища не виявило культурного шару.

Ця пам'ятка відома давно. Про неї є згадки в працях М. А. Максимовича, Л. В. Падалки, М. Є. Макаренка. У 1986 р. її оглянуто

розвідкою М. П. Сиволапа[1]. Ним же складено умовний окомірний план городища. Пам'ятку обстежено нашою розвідкою 1994 р.[2]

Визначення часу функціонування городища ускладнене, оскільки на цей час немає датуючих археологічних матеріалів. Значні розміри, відсутність культурного шару на всій площі (хоч його наявність на окремих ділянках не виключена) — ознаки, характерні для скіфських лівобережних дніпровських городищ цього регіону (Крутьки, Васютинці). Хоч з іншого боку, наявність назви-антропоніму тюркського походження вказує на більш пізній час, давньоруський або навіть литовський, коли це укріплення могло бути сховищем для переяславських кочовиків. До скіфського та давньоруського часу це городище відносив М. І. Сікорський[3].

---

[1] Григорьев, Сиволап, 1986, с. 4,5.

[2] Петрашенко, Козюба, 1994, с. 81-83

[3] Сікорський, Швидкий, 1983. с. 22,34

121. Багатошарова пам'ятка на Пн краю Ліплявського півострова

Розташована на величезному півострові з дюн, витягнутому по осі Пн-Пд на 4,5 км (рис. 94, 121). Місце пам'ятки знаходиться за 6 км на ПнЗ від Пн краю с. Ліплява (лісництво), за 7 км на ПнЗ від З краю с. Озерище, на С від Пд краю с. Бучак. Півострів з Пд боку опирається на дамбу з шосе, яка йде від Канівської ГЕС на лівий берег Дніпра і далі на Гельмязів. Зараз Пн край півострова з'єднується намивною дамбою з лівим берегом водосховища.

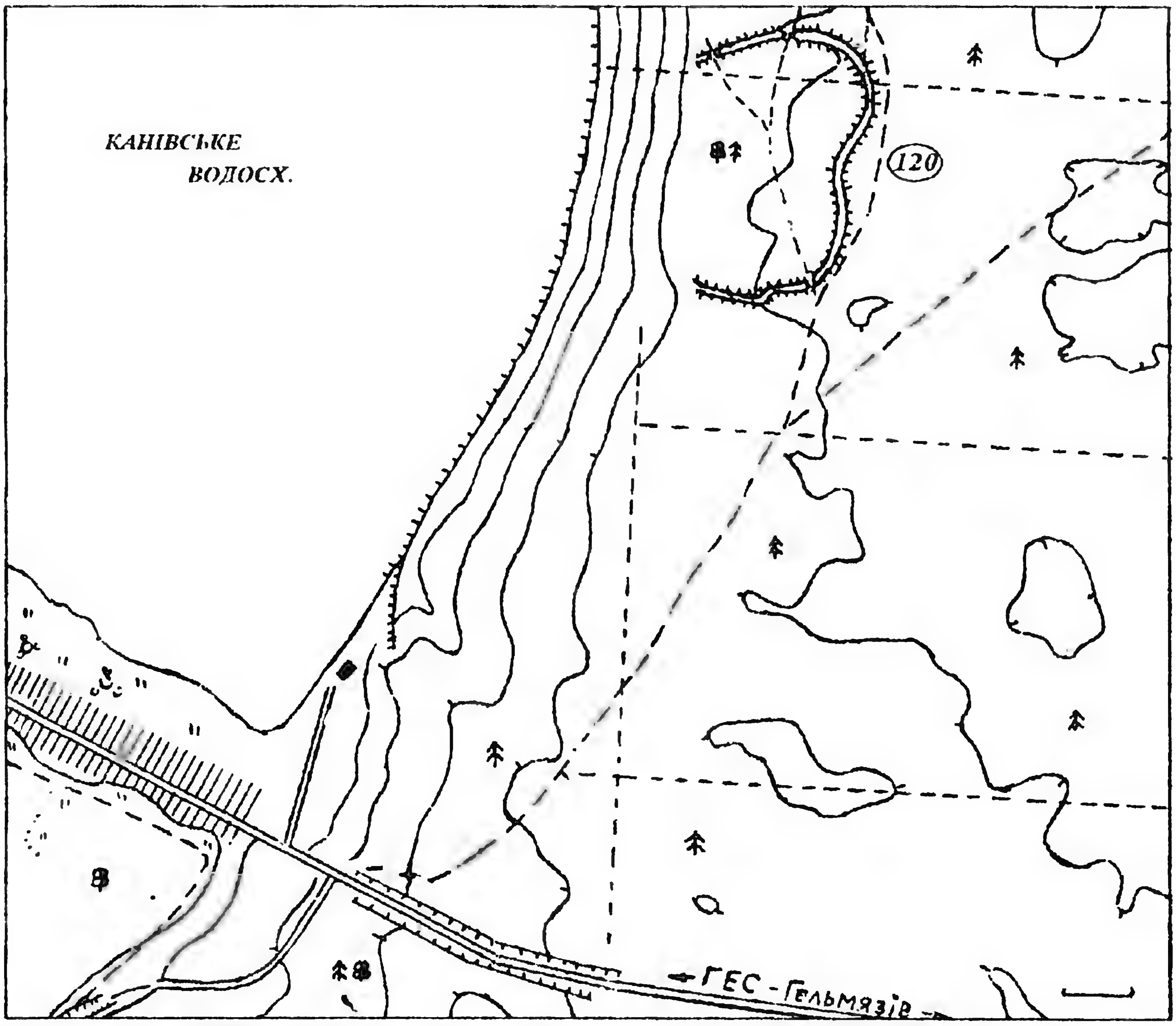

Рис. 96. План розташування городища «Долудаєв городок» на північ від с. Ліплява (п. 120).

Півострів складається з 3-х високих частин, розділених між собою низинами, що підтоплюються при високій воді, утворюючи два острови. На північному з них у 1979 р. біля узбережжя було зібрано значну кількість кераміки доби бронзи (в тому числі багатопружкової), а також ранньослов'янську, виявлено сліди культурного шару. В розмиві було знайдено розвал округлого кіммерійського горщика, а на березі на глибині 0,6 м зафіксовані поодинокі кальциновані кістки — сліди трупоспального могильника (?) доби пізньої бронзи або ранньозалізного часу[1].

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 23.

122. Поселення доби бронзи в Пн частині Ліплявського півострова

Знаходиться на ПнЗ краю середньої частини півострова, приблизно за 1.2 км на ПдС від п. 121 (див. вище). Відстань до дамби з автострадою на Пд — 3 км (рис. 94, 122). У 1979 р. в цьому місці в розмиві на площі 7х5 м зібрано декілька уламків кераміки доби середньої бронзи (багатопружкова культура).[1]

---

[1] Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 23.

123. Давньоруське городище та могильник біля Ліпляви

Пам'ятка розташована за 2,5 км на ПдЗ від транспортної розвилки та залізничної станції, на березі стариці Дніпра річки Кривої (рис. 94, 123). Культурний шар обстежений нами на піщаному підвищенні висотою до 2—2,5 м над рівнем стариці на площі біля 100х100 м. З Пн боку проходить потужний насип залізниці, за якою знаходиться шосе, що веде з греблі ГЕС до села. В Пд частині поселення проходить досить великий (висотою до 3 м та шириною до 15 м) та довгий (в кількасот метрів) насип давньої дамби-дороги через заплаву Дніпра. Площа поселення частково зайнята лісом.

На поверхні помітні великі заглиблення — сліди виїмки грунту. При зачистці однієї з стінок виїмки ми натрапили на залишки об'єкту — товщина культурних нашарувань перевищувала 1 м. В шарі знайдено кераміку XI—XII ст., шматочки печини та вугликів. Кераміка зустрічається прямо на поверхні — на грунтовій дорозі, що йде з Пн боку від залізниці, у виїмках грунту.

На початку XX ст. це місце було обстежене М. Є. Макаренком[1].

Він повідомив, що на березі однієї з проток Дніпра є піщана ділянка з черепками, культурні нашарування на якій складають до 1,5 аршина (тобто, близько 1,1 м). При дніпровських повінях вимивається матеріал. Сам дослідник придбав деякі речі з цього місця — наконечник стріли та хрестик-натільник. М. Є. Макаренко відмічає, що серед іншої кераміки іноді зустрічались дуже товсті черепки від великих горщиків, зроблені з червоної, добре вимішаної глини з дрібними паралельними та частими горизонтальними лініями. Дослідник припустив їх татарське походження. На нашу думку, описана кераміка дуже схожа на ранню, типу Луки Райковецької.

Цікава згадка про вал, незначні залишки якого вчений бачив з боку хутора Левитського[2]. Та й сама назва урочища — Городище, яка зафіксована в різних джерелах XIX—XX ст. , вказує на існування тут городища. На трьохверстній карті другої половини XIX ст. ур. Городище розташоване на Пн від названого вище хутора, тому вал, який бачив М. Є. Макаренко, проходив в Пд або ПдС частині городища.

М. Є. Макаренко зазначає, що культурний шар розповсюджувався по всьому мису на довжину 500 м. Ніякого окремого мису в районі пам'ятки нема. Можливо, під мисом дослідник мав на увазі вже згадане піщане підвищенння, що тягнеться з Пн на Пд вздовж стариці на багато кілометрів. Його ширина в цьому місці якраз біля 500 м.

Після війни пам'ятку обстежував І. І. Ляпушкін, але він не дав ніякої додаткової інформації[3]. У 1948 р. її оглянув В. А. Богусевич, який відмітив наявність потужного (до 1,5 м) культурного шару та валів XVII ст. із З та С боків[4]. Очевидно, за вали В. А. Богусевич прийняв дві дамби, що проходять в Пн та Пд частині пам'ятки. У 1949 р. на поселенні було закладено 4 траншеї (10х1 м), а на ймовірному місці городища (останці 40х12 м) виявлено ліпну кераміку та піч давньоруського житла[5]. У 1960 р. на пам'ятці побували І. Г. Шовкопляс та Є. Ф. Покровська[6].

У 1986 р. В. П. Григор'єв та М. П. Сиволап проводили розвідку для Зводу пам'яток, вони також помилково віднесли дві дамби доріг до валів городища[7].

Нами не була обстежена ділянка берега стариці Кривої на Пн від залізничного полотна та шосе. Можливо, культурний шар розповсюджується і в цьому напрямку. Тільки ретельне обстеження цієї місцевості дозволить визначити дійсну площу поселення (судячи з усього, біля городища було велике селище), час його появи та функціонування.

В кількастах метрах на Пд від поселення в ур. Шанці розташований давньоруський курганний могильник. На початку XX ст. він налічував понад 500 невеликих насипів. Кургани обстежувались М. Є. Макаренком та В. М. Щербаківським, які розкопали 72 насипи[8]. Ще 7 були досліджені Канівською експедицією у 1949 р.[9]. Речовий матеріал з могильника датується кінцем X—XIII ст. Значна його частина зберігається в фондах Національному музеї історії України (колишній ДІМ) у Києві[10].

В археологічних фондах музею зберігаються кілька сотень експонатів, які походять з Ліпляви. Це і кераміка (доби бронзи та XI—XIV ст.), і прикраси (скроневі кільця, каблучки, перстні, браслети (металеві та скляні), намиста, фібули, лунниці), і зброя (наконечники стріл), і побутові речі (цвяхи, ножі, ключі, замки, пряслиця), і багато іншого включно до писанок, книжкових застібок та візантійських монет. Значна частина цих речей походить не з розкопок, а зі зборів місцевих жителів. Зараз важко встановити, які з них знайдено на городищі, а які на могильнику. Не виключено, що частина цих речей походить з інших пам'яток Ліпляви та Золотоношського повіту.

Зараз могильник майже зник, нами було помічено не більше двох десятків насипів, їх розміри незначні — висота до 0,5 м, діаметр — 2—2,5 м. Частину насипів було знівельовано при посадці соснового лісу, деякі кургани (біля 10) мають зовсім свіжі ями — сліди грабіжницьких розкопок

---

1 Макаренко, 1907, с. 49,87,88.
2 Там же, с. 88.
3 Ляпушкин, 1961, с. 331,332.
4 Богусевич, 1948, щоденник 3, с. 32
5 Выезжев, 1949, с. 41-44.
6 Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 21, п. 30.
7 Григорьев, Сиволап, 1986, с. 5,6.
8 Макаренко, 1907, с. 43-46; Пастернак, 1961, с. 597.
9 Выезжев, 1949, с. 23-38.
10 Колекції НМІУ в4566, в1143, в2900, в3000 та інші.

КАТАЛОГ ПАМ’ЯТОК УЗБЕРЕЖЖЯ КАНІВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
Пам’ятки правобережжя Канівського водосховища						
1	могильник	Трипілля Обухівського р-ну Київ-ської обл.	ур. Дівич гора	зарубинецька	розкопки	під городами
2	городище	-"-	центр села	X—XVII ст.	шурфовка	забудоване
3	поселення	-"-	р. Бобриця	трипільська	п.м.	під городами
4	поселення, могильник	-"-	ур. Довгий вивіз	скіфська, слов’янська	шурфовка	під городами
5	поселення	-"-	р. Бобриця	трипільська	п.м.	під городами
6	поселення	-"-	ур. Тополі	трипільська	шурфовка	ореться
7	поселення, могильник	Халеп’я Обухівського р-ну Київської обл.	ур. Шанці	скіфська, давньоруська, п.м.	розкопки	під кладовищем
8	поселення	-"-	р. Бобриця	неоліт, енеоліт, бронзи, скіфська, слов’янська, Д.Р.	п.м.	розмивається
9	городище	-"-	тер. села	Лука Райковецька, Д.Р., XVII—XVIII ст.	розкопки	під кар’єром забудоване
10	поселення	-"-	г. Циганка	трипільська, скіфська, Д.Р.	п.м.	задерно-ване
11	поселення	-"-	ур. Жолудівка	трипільська	шурфовка	ерозія
12	поселення	-"-	ур. Коломийщина	трипільська	розкопки	ореться
13	городище могильник	Вітачів Обухівського р-ну Київської обл.	ур. Городок	бронзи, зарубинецька, VIII—XII ст., XVI—XVII ст.	розкопки	під городами
14	поселення	-"-	Вітачів. яр	скіфська, зарубинецька. IX—XIII, XVII—XVIII ст	розкопки	під городами

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
15	поселення	-’‘-	ур. Майорівщина	палеоліт?, трипільська, зарубинецька, Д.Р.	п.м.	під городами
16	поселення	-’‘-	Церковний яр	чорноліська	п.м.	розмивається
17	городище, могильник, поселення	-’‘-	ур. Городище	бронзи, скіфська, XII ст.	розкопки	задерноване
18	поселення	-’‘-	ур. Гончарське	Д.Р.	п.м.	задерноване
19	поселення	Стайки Кагарлицького р-ну Київської обл.	село	трипільська, зарубинецька, Д.Р.	п.м.	частково під кар’єром
20	Замчище	-’‘-	село	Д.Р.?, XVII ст.	п.м.	забудоване
21	поселення	-’‘-	ур. Харкове	трипільська	п.м.	ореться
22	курган	-’‘-	село	бронзи, скіфська	п.м.	-’‘-
23	поселення	-’‘-	ур. Селище	бронзи, Д.Р.	п.м.	ореться
24	курганний могильник	-’‘-	ур. Карпенків вивіз	Д.Р.	оглянуто	задерноване
25	поселення	-’‘-	ок. села	трипільська	розкопки	?
26	курганний могильник	-’‘-	ур. Попів	Д.Р.	розкопки	під лісом
27	поселення	Гребені Кагарлицького р-ну Київської обл.	околиця села	зарубинецька Д.Р.	п.м.	ореться
28	поселення	-’‘-	Василишин яр	трипільська, черняхівська	розкопки	ореться
29	поселення	-’‘-	ур. Кисленкове коліно	Д.Р.	п.м.	під городами
30	поселення	-’‘-	ур. Старе кладовище	VIII—IX ст.	п.м.	зруйноване
31	поселення	-’‘-	околиця села	р. з.	шурфовка	задерноване
32	городище	-’‘-	околиця села	зарубинецька	розкопки	під лісом
33	поселення	-’‘-	ур. Панський ліс	VIII—IX ст.	розкопки	під лісом
34	курган	Гребені Кагарлицького р-ну Київської обл.	ур. Могила	бронзи, скіфська	оглянуто	ореться

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
35	поселення	-’‘-	ур. Виноград-, не	трипільська	п.м.	ореться
36	поселення	-’‘-	ур. Оністратів шпильок	скіфська, Д.Р.	п.м.	під лісом
37	поселення	-’‘-	ур. Янча	скіфська, слов’янська, Д.Р.	п.м.	ореться
38	курганний могильник	-’‘-	ур. Могилки, Монастирище	Д.Р.	розкопки	частково знищене
39	поселення	-’‘-	ур. Янча	трипільська	п.м.	ореться
40	поселення	-’‘-	ур. Янча	трипільська	розкопки	ореться
41	поселення	-’‘-	ур. Попова левада	трипільська, черняхівська	п.м.	ореться
42	поселення	-’‘-	ур. Городище	трипільська, р. з.	п.м.	ореться
43	поселення	-’‘-	ур. Городище	зарубинецька	п.м.	ореться
44	поселення	-’‘-	ур. Городище	скіфська, Д.Р.	п.м.	під лісом
45	поселення	Ржищів Кагарлицького р-ну Київської обл.	ур. Жидова долина	трипільська, Д.Р.	п.м.	задерноване
46	поселення, замок	-’‘-	ур. Старе містечко	Д.Р., XVII—XVIII ст.	п.м.	забудоване
47	курган	-’‘-	ок. Ржищева	бронзи, скіфська	оглянуто	розораний
48	поселення	-’‘-	ур. Рипниця	трипільська, черняхівська	п.м.	ореться
49	поселення	-’‘-	ур. Хомине	трипільська	п.м.	-’‘-
50	городище поселення	-’‘-	ур. Іван Гора	трипільська, бронзи, Д.Р.	розкопане	частково знищено
51	поселення	-’‘-	ур. Монастирок	трипільська, зарубинецька, Д.Р.	розкопки	частково забудоване
52	поселення	Балико-Щучинка Кагарлицького р-ну Київської обл.	ур. Гарди	трипільська	розкопки	під лісом
53	поселення	-’‘-	між селами	трипільська	розкопки	ореться
54	городище могильник поселення	-’‘-	ур. Городок, літописний Чучин	трипільська, бронзи, скіфська, зарубинецька, Д.Р	розкопки	пошкоджене меморіалом

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
55	кургани	-’‘-	ок. села	скіфска. невизначена	оглянуто	орються
56	поселення	Ходорів Миронівського р-ну Київської обл.	Мошковий рів	трипільська	п м.	під лісом
57	поселення	-’‘-	ур. Руда гора	бронзи, скіфська	п.м.	під акацією
58	поселення	-’‘-	ур. Руда гора	бронзи	п.м.	під акацією
59	поселення	-’‘-	Ходорівська затока	бронзи, зарубинецька, Д.Р., XVII— XVIII ст.	п.м.	під городами
60	поселення	-’‘-	ок. села	бронзи. Д.Р., XVII—XVIII ст.	п.м.	зруйноване
61	городище. поселення, могильник	-’‘-	ур. Городок	бронзи. зарубинецька. VII—IX ст., Д.Р.	розкопки	задерноване. розмивається
62	поселення	-’‘-	ур. Сорокуха	бронзи, скіфська	шурфовка	під лісом
63	поселення	Великий Букрин Миронівського р-ну Київської обл.	село	бронзи	п.м.	задерноване
64	поселення	-’‘-	село	бронзи	п.м.	під лісом
65	поселення	-’‘-	село	р. з., бронзи, Д.Р.	п.м.	розмивається
66	поселення	-’‘-	г. Сорокотяга	трипільська	п.м.	ореться
Трахтемирівський заповідник						
67	поселення. могильник	Григорівка (Трахтемирів) Канівського р-ну Черкаської обл.	піонер. табір	скіфська, Д.Р., п. сер.	шурфовка	задерноване
68	поселення	-’‘-	школа	бронзи. п. сер.	п.м.	розмивається
69	поселення	-’‘-	ур. Ярок	бронзи, скіфська	шурфовка	задерноване
70	поселення	-’‘-	піонер. табір	XIV—XVI ст.	шурфовка	розмивається

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
71	поселення	-’‘-	ур. Коробочки, Великий Лан	бронзи, скіфська, слов’яни, Д.Р., п.сер.	шурфовка	ореться
72	поселення	-’‘-	ур. Великий Лан	бронзи, скіфська, Д.Р., п.сер.	шурфовка	задерноване
73	поселення	Григорівка (Грахтемирів) Канівського р-ну Черкаської обл.	ур. Глибокий яр	бронзи	шурфовка	задерноване
74	поселення	-’‘-	ур. Шпилики	бронзи, скіфська	п.м.	під чагарником
75	поселення	-’‘-	ур. Веселий шпиль	бронзи	п.м.	під лісом
76	поселення	-’‘-	ур. Малі Ватки	скіфська	розкоп.	під лісом
77	Велике скіфське городище	-’‘-	Вал	VII—VI ст. до н.е.	оглянуто	част. під лісом
78	печери	Луковиця (Монастирок) Канівського р-ну Черкаської обл.	Яр Печера	XI—XVII ст.	не досліджені	засипані
79	поселення	-’‘-	Яр Печера	бронзи	шурфовка	задерноване
80	місце монастиря	-’‘-	Яр Печера, ур. Черненче	XVI—XVIII ст.	оглянуто	під чагарником
81	поселення	-’‘-	ур. Левадки	скіфська	п.м.	задерноване
82	поселення	-’‘-	г. Здихальня	скіфська	п.м.	частково ореться
83	поселення	-’‘-	ур. Криничівщина	XVII—XVIII ст.	розкоп.	розмивається
84	поселення, сліди кам’яних споруд	-’‘-	Яр Плисковщина	XII—XIII, XVII—XVIII ст.	розкоп	розмивається
85	городище	-’‘-	Маркова гора	скіфська	шурфовка	задерноване
86	поселення	-’‘-	Гончарівщина	XI—XII ст.	розкоп.	розмивається
87	залишки храмів Зарубського монастиря	-’‘-	ур. Церковщина	XI – XIII ст.	розкоп	розмивається
88	поселення	-’‘-	ур. Городок	бронзи, Д.Р., XVII—XVIII ст.	п.м.	розмивається

N п/п	Назва пам'ятки	Адміністративна прив'язка	Топографічна прив'язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
89-90-91	городище, селище, могильник	-"-	ур. Городок	трипільська, бронзи, скіфська, зарубинецька, VIII—X, XII—XIII ст.	розкопки	задерноване
92	поселення	-"-	ур. Городок	XII—XIII ст.	шурфовка	ореться
93	поселення, могильник	Григорівка (Зарубинці) Канівського р-ну Черкаської обл.	над яр. Пугачка	скіфська, XIV—XV ст.	розкоп.	під акацією
94	поселення	-"-	над яр. Пугачка	трипільська	п.м.	під тутом
95	поселення	-"-	Мала горка	бронзи, чорноліська, зарубинецька	розкоп.	розмито
96	поселення, могильник	-"-	Батурова гора	бронзи, скіфська, зарубинецька	розкоп	част. під лісом
97	поселення	-"-	Батурова гора	трипільська	п.м.	під тутом
98	поселення	-"-	поблизу Батурової гори	бронзи	п.м.	під акацією
99	поселення	-"-	будівля школи	бронзи, зарубинецька	п.м.	під деревами
100	поселення	Луковиця Канівського р-ну Черкаської обл.	берег водосховища	слов'яни, Д.Р.	п.м.	розмивається
101	поселення	-"-	берег водосховища	слов'яни, Д.Р.	п.м.	розмивається
102	поселення	Григорівка Канівського р-ну Черкаської обл.	ур. Чернече	зарубинецька, київська, пеньківська, волинцевська X—XV ст.	розкопки	розмивається
103	могильник	-"-	ур. Чернече	XI—XIII ст.	розкопки	ерозія
104	городище-сховище	-"-	ур. Тополева гора	бронзи, слов'яни	шурфовка	під лісом
105	поселення	-"-	ур. Хатище	трипільська	розкопки	ореться
106	поселення	-"-	Ігнатенкова гора	трипільська	розкопки	задерноване
107	могильник	-"-	ур. Крутий горб	зарубинецька	розкопки	розмива-ється
108	поселення	-"-	біля пристані	Д.Р.	п.м.	затоплене
109	поселення	-"-	ур. цегляний завод	зарубинецька, п. сер.	п.м.	під городами і чагарником

N п/п	Назва пам'ятки	Адміністративна прив'язка	Топографічна прив'язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
1101 11	городище, поселення	-"-	ур. Городок	пеньківська, волинцевська,Д.Р.	розкопки	під садом
112	поселення	-"-	ур. Кут	р. з., слов'я-ни, Д.Р.	розкоп.	під садом
113	поселення	-"-	ур. Підтополеве	скіфська, Д.Р.	розкоп.	розмивається
114	поселення	-"-	ур Ревутове	бронзи, XI—XII ст.	розкоп.	-"-
115	городище	Григорівка Канівського р-ну Черкаської обл.	ур. Вал	скіфська	шурфовка	орється
116	поселення	-"-	ур. Підпонятовським	скіфська, зарубинецька, XI—XVст.	розкопки	розмивається
117	поселення, могильник	Пшеничники (Бучак) Канівського р-ну Черкаської обл.	ур. Рожана криниця	скіфська, VIII—XV ст	розкопки	розмивається
118	городище	-"-	г. Туз	Д.Р.	шурвовка	під лісом
119	поселення	-"-	ур. Рожана криниця	скіфська, волинцевська,XI—XV ст.	розкопки	розмивається
120	поселення	-"-	ур. Козаць-кий шпиль	зарубинецька,Д.Р.	шурфовка	під лісом
121	городище	-"-	ур. Городок	бронзи, Д.Р.	розкоп.	під лісом
122	поселення, городище?	-"-	г.Гребінець	скіфська, XI—XII ст.	шурфов.	під лісом
123	поселення	-"-	побл. Рожаної криниці	пеньківська	розкоп.	розмив.
124	поселення	-"-	пристань	зарубинецька	розкоп.	зруйноване
125	поселення	-"-	г. Лисуха	р.з.. VIII—X ст.?	п.м.	сплановане
126	поселення	-"-	ур. Борисівщина	скіфська, зарубинецька, черняхівська	п.м.	зруйноване
127	могильник	-"-	ур. Дідів Шпиль	бронзи, скіфська, зарубинецька, Д.Р.	розкоп.	під лісом
128	городище	-"-	Бабина гора	зарубинецька	розкоп.	частково розмите
129	городище	-"-	г. Віха	трипільська, скіфська	розкоп	під лісом

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
Кінець Трахтемирівського заповідника						
130	поселення, могильник ?	Студенець (Селище) Канівського р-ну Черкаської обл.	ур. Бугайово	трипільська, бронзи, скіфська, зарубинецька, Д.Р.	розкопки	ореться, розмивається
131	поселення	-“-	ур. Бугайово	трипільська, скіфська	п.м.	ореться
132	поселення	-“-	ур. Хутір	пізній неоліт, скіфська	п.м.	під лісом
133	поселення	-“-	г. Труханка	скіфська	п.м.	зруйноване зсувом
134	курганна група	Студенець (Селище) Канівського р-ну Черкаської обл.	г. Труханка	бронзи, скіфська	оглянуто	ореться
135	поселення	-“-	ур. Довгий яр	зарубинецька, черняхівська, XIII—XIV ст.	п.м.	частково знищене
136	Курганна група	-“-	ур. Могили	бронзи. скіфська	оглянуто	ореться
137	поселення	-“-	ур. Середня гора	бронзи, скіфська, зарубинецька	розкопки ореться	
138	Печери	Бобриця Канівського р-ну Черкаської обл.	урвище моря	XVII ст.	оглянуто	під садом
139	Курганні групи	-“-	село	бронзи, скіфська	оглянуто	оряться
140	поселення	-“-	р. Бобриця	трипільська, XVIII—XIX ст.	п.м.	розмивається
141	поселення	-“-	р. Бобриця	скіфська	п.м.	ореться
142	поселення	-“-	р. Бобриця	скіфська, Д.Р.	п.м.	під городами
143	городище	-“-	у селі	чорноліська, Д.Р.	шурфу-вання	під городами
144	поселення	-“-	ок. села	скіфська, чорноліська	п.м.	ореться
145	поселення	-“-	ур. Лізки	черняхівська	п.м.	під городами
146	поселення	Канів Черкаські обл.	р-н Новоселиці	трипільська, Д.Р.	шурфу-вання	під городами
147	поселення	-“-	р-н Новоселиці	трипільська	шурфу-вання	під садибами

N п/п	Назва пам'ятки	Адміністративна прив'язка	Топографічна прив'язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
148	поселення	-"-	Кістянецький яр	бронзи, р. з., Д.Р.	п.м.	під городами
149	поселення	-"-	Кістянецький яр	р. з., Д.Р. ?	п.м.	пошкоджене
150	поселення	-"-	Берестовецький яр	бронзи, р. з.	п.м.	під городами
151	поселення	-"-	побл. вул. Пушкіна	Д.Р	п.м.	част. забудоване
152	могильник	-"-	ур. Дачки	черняхівська	розкопки	забудоване
153	поселення	-"-	вул. Ювілейна	р. з., черняхівська, п. сер.	п.м.	забудоване
154	поселення, могильник	-"-	вул. Гагаріна ур. Лан	трипільська, бронзи, чорноліська, зарубинецька, Д.Р.	розкоп.	забудоване
155	поселення, могильник, Успенський собор	Канів Черкаські обл.	парк	скіфська, Д.Р., п.сер.	шурфовка	парк
156	городище	-"-	г. Московка	бронзи, скіфська, зарубинецька, Д.Р., XV—XVII ст.	розкоп.	під городами

Пам'ятки лівобережжя Канівського водосховища

N п/п	Назва пам'ятки	Адміністративна прив'язка	Топографічна прив'язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
1	поселення	Гнідин Бориспільського р-ну Київської обл.	ур. Млини	трипільська, бронзи, скіфська, слов'янська	п.м.	частково пошкоджене кар'єром
2	поселення	-"-	оз. Холодне	підгірцівська, Д.Р.	п.м.	задерноване
3	поселення	-"-	оз. Золоче	бронзи, слов'ян., Д.Р.	шурфовка	частково під силосними ямами
4	поселення	Вишеньки Бориспільського р-ну Київської обл.	ур. Веселий горб	бронзи	шурфовка	під лісом
5	поселення	-"-	насосна станція	бронзи, р. з.	п.м.	під городами
6	поселення	-"-	оз. Золоче	неоліту, бронзи, XII—XIV ст	шурфовка	пісковий намив

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністра тивна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
7	поселення	-’‘-	р.Золоча	бронзи	п.м.	частково забудоване
8	поселення	-’‘-	оз. Баклажне	неоліт, бронзи, скіфо-сарматська, зарубинецька, сер. I тис., XI—XIV ст.	розкоп.	задерноване
9	поселення	-’‘-	оз. Гапониха	неоліт, бронзи	п.м	задерноване
10	поселення	-’‘-	о-в ур. Княже	Д.Р.	п.м	підтоплене
11	поселення	-’‘-	ур. Селище	бронзи. скіфська слов’ян., Д.Р., п.сер.	п.м.	задерно-ване
12	поселення	-’‘-	ур. Виповзов	неоліт, бронзи	п.м.	задерноване
13	поселення, могильник	-’‘-	ур. Багринове	неоліту, трипільська, бронзи, скіфська, зарубинецька, київська	розкопки	частково під кар’єром
14	поселення	Вишеньки Боиспільського р-ну Ки-ївської обл.	ур. Будницька гора	неоліту, бронзи	п.м.	під лісом
15	укріплення	-’‘-	ур. Буднище	XVII ст	оглянуто	під лісом
16	поселення	-’‘-	ур. Обірки	бронзи скіфська, слов’ян.	п.м.	задерноване
17	поселення	-’‘-	оз. Миничеве	бронзи, зарубинецька, Д.Р.	шурфовка	задерноване
18	поселення, могильник	-’‘-	Будницьке поле	бронзи, зарубинецька	розкоп.	задерноване
19	поселення	-’‘-	р. Ставок	бронзи	п.м.	зруйноване
20	поселення	-’‘-	ур. Тайчик	неоліту, бронзи, Д.Р.	п. м	забудоване
21	городище, поселення	Проців Бориспільського р-ну Київської обл.	ур. Городнецьке	бронзи, XII—XIV ст.	шурфовка	задерноване
22	поселення, могильник	-’‘-	Процівський ліс	енеоліту, бронзи	п.м.	під лісом
23	поселення	-’‘-	околиця села	бронзи, трипільска	шурфовка	задерноване
24	поселення	-’‘-	околиця села	р.з.	шурфовка	задерноване

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
25	поселення	-’‘-	околиця села	скіфська	шурфовка	під лісом
26	поселення	-’‘-	село, вул. Пролетарська	бронзи, р.з., зарубинецька,XIII—XIV ст.	п.м.	під городами
27	поселення	-’‘-	ур. Підкова долина	бронзи, зарубинецька	п.м.	ореться
28	поселення	-’‘-	ок. села	бронзи	п.м.	під городами
29	поселення	-’‘-	ур. Берловщина	бронзи	п.м.	під лісом
30	поселення, могильник	-’‘- (Софіївка)	ур. Бир Могила	трипільська	розкопки	ореться
31	поселення	-’‘-	околиця села	бронзи	п.м.	під городами
32	поселення	-’‘-	околиця села	бронзи, XII—XV ст.	п.м.	під городами
33	поселення	-’‘-	околиця села	бронзи, скіфська	п.м.	заадерно-ване
34	поселення	-’‘-	околиця села	бронзи, слов’янська	п.м	під лісом задерноване
35	поселення	Проців Бориспільського р-ну Київської обл.	околиця села	бронзи, слов’янська, XII—XV ст.	шурфовка	задерноване
36	поселення	Жовтневе (Жереб’ятин) Бориспільського р-ну Київської обл.	околиця села	бронзи, скіфська, слов’янська	п.м.	задерноване
37	поселення	-’‘-	ур. Кучакове	бронзи, XII—XIV ст., п. сер.	п.м.	част. під лісом ореться
38	поселення	-’‘-	р. Павлівка	бронзи	п.м.	задерноване
39	поселення	-’‘-	ур. Церковна	бронзи, Д.Р.	п.м.	під лісом
40	могильник	-’‘-	околиця села	бронзи	п.м.	задерноване
41	поселення	-’‘-	околиця села	бронзи	п.м.	задерноване
42	поселення	-’‘-	ур. Гаї	бронзи	п.м.	задерноване
43	поселення	Кийлів Бориспільського р-ну Київської обл.	ур. Кути	бронзи, зарубинецька	п.м.	задерноване
44	поселення	-’-	ур. Ревуче	?	п.м.	під лісом
45	поселення	-’‘-	ур. Гнилуша	бронзи	п.м.	під лісом

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
46	Змійовий вал	-’‘-	ур. Підбірне	X ст.	оглянуто	під лісом
47	поселення	-’‘-	ур. Красний хутір	бронзи,р.з.	п.м.	під городами
48	поселення	Кийлів (Рудяков)	ур. Старий з-д	бронзи. скіфська	п.м.	задерноване
49	поселення	-’‘-	ур. Старий з-д	бронзи. скіфська	п.м.	задерноване
50	поселення	-’‘-	риб.госп.	р.з.	п.м.	задерноване
51	поселення	-’‘-	Старий з-д	неоліт, бронзи	п.м.	зруйноване
52	поселення	-’‘-	ур. Товстий Дуб	міді-бронзи	п.м.	підтоплене
53	поселення	-’‘-	у селі	неоліт ?	п.м.	розмивається
54	поселення	-’‘-	ур. Хоменків	бронзи, р.з.	п.м.	підтоплене
55	поселення	-’‘-	Довгий шпиль	неоліт, бронзи	п.м.	підтоплене
56	поселення	-’‘-	ур. Старик	бронзи	п.м.	підтоплене
57	поселення	Старе (Кальне)	о-в Біла гора	неоліт	п.м.	затоплене
58	поселення	-’‘-	ур. Царини городи	бронзи	п.м.	дюна
59	поселення	-’‘-	оз. Гниляки	бронзи	п.м.	затоплене
60	поселення	-’‘-	ур. Доми	бронзи	п.м.	дюна
61	поселення	-’‘-	ур. Кутки	бронзи	п.м.	дюна
62	поселення	-’‘-	оз. Старик	бронзи	п.м.	острів під лісом
63	поселення	-’‘-	оз. Старик	бронзи	п.м.	розмивається
64	поселення	Сошників (Гусинці)	острів	неоліт?	п.м.	о-в
65	поселення	-’-	хут. Бенкендорфа	бронзи	п.м.	розмивається
66	поселення	Ковалин (Ячники) Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.	біля причалу	р.з.	п.м.	розмивається
67	поселення	-’‘-	біля причалу	бронзи	п.м.	розмивається
68	поселення	-’‘-	біля причалу	бронзи	п.м.	розмивається
69	поселення	-’‘-	біля причалу	р.з.	п.м.	розмивається
70	поселення	Дівички (Підсінне)	ур. Олешки	р.з.	п.м.	розмивається
71	поселення	-’‘-	ур. Олешки	неліт, бронзи	п.м.	розмивається
72	курган	Дівички (Старосілля)	у селі	бронзи, скіфська	оглянуто	задерноване

№ п/п	Назва пам'ятки	Адміністративна прив'язка	Топографічна прив'язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
73	поселення	-’‘-	у селі	бронзи?	п.м.	розмивається
74	поселення	Стовп'яги (хут. Чубук)	ур. Піски	бронзи	п.м.	розмивається
75	поселення	-’‘-	ур. Горіле	бронзи, скіфська, волинцевська	розкоп.	розмивається
76	Змійовий вал	-’‘-	ур. Валок	X ст.	оглянуто	частково зруйнований, у лісі
77	поселення	-’-	побл. дачн. селища	бронзи, Д.Р.	п.м.	затоплене
78	поселення	-’‘-	ставок рибгоспу	р.з.	п.м.	затоплене
79	поселення	Дівички (Старосілля)	ур. Підгайки	черняхівська, XI-XIV ст.	п.м.	під городами
80	поселення	Дівички (Старосілля)	ур. Киричкова левада	бронзи, р.з., слов'ян	п.м.	під городами
81	поселення	-’‘-	ур. Роги	бронзи, зарубинецька	п.м.	задерноване
82	поселення	Гречаники	ур. Став	бронзи	п.м.	задерноване
83	поселення	Стовп'яги	хут. Соснова	скіфська, XIV—XVII ст.	п.м.	під городами
84	поселення	-’‘-	Паньковичеве болото	бронзи	п.м.	задерноване
85	поселення	-’‘-	р. Булатиця	бронзи, р.з., слов'ян.	п.м.	під городами
86	поселення	-’‘-	ур. Лип'є	трипільська, бронзи, Д.Р., XV—XVII ст.	п.м.	задерноване
87	поселення	-’‘-	р.Булатиця	сер. I тис. н.е.	п.м.	задерноване
88	поселення	хут.Комуна	околиця хутора	бронзи	п.м.	задерноване
89	поселення	-’‘-	околиця хутора	бронзи	п.м.	задерноване
90	поселення	-’-	ур. Кути	неоліт, бронзи, зарубинецька, Д.Р.	п.м.	ореться
91	поселення	-’‘-	ур. Гниле	бронзи, скіфська, Д.Р.	п.м.	задерноване, ореться
92	поселення	-’‘-	ур. Крутуха-Жолоб	трипільська, черняхівська	розкоп.	ореться
93	поселення	хут. Комуна	ок. хутора	трипільська, бронзи, черняхівська	п.м.	ореться

N п/п	Назва пам'ятки	Адміністративна прив'язка	Топографічна прив'язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
94	поселення	Переяслав-Хмельницький	ур. Хутір	неоліт, бронзи, Д.Р.	п.м.	ореться
95	поселення	-"-	ур. Кривець	бронзи	п.м.	ореться
96	поселення	-"-	ур. Сушарка	бронзи, пеньківська, XIII—XIV ст.	п.м.	задерноване
97	поселення	Переяслав-Хмельницький (В'юнище)	у селі	бронзи, р.з., п.сер.	п.м.	розмивається
98	поселення	-"-	у селі	бронзи, черняхівська	п.м.	під лісом
99	поселення	-"-	Переяславська затока	бронзи	п.м.	ліс, кар'єр
100	поселення	Переяслав-Хмельницький	ур. Острів Луг Оболонь Марченкові луки	бронзи, черняхівська, XI—XII ст.	розкоп.	задерноване
101	поселення, могильник	Переяслав-Хмельницький	Музей архітектури та побуту	бронзи, черняхівська, Д.Р., XIV—XV ст	розкоп.	частково забудоване
102	поселення	-"-	побл. Музею	бронзи?, Д.Р.	п.м.	ореться
103	курган, група курганів	-"-	ок. міста	бронзи, скіфська	оглянуто	оряться
104	поселення	-"-	побл. пристані	бронзи	п.м.	під акацією
105	кургани	Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.	ок. села	бронзи, скіфська	оглянуто	розорані
106	поселення	-"-	ур. Терни	бронзи, скіфська, Д.Р.	п.м.	ореться, під лісом
107	городище ?	-"-	ур. Терни	скіфська, Д.Р.	оглянуто	під лісом
108	Вал	-"-	Малий Переяславський	скіфська	оглянуто	задерноване
109	поселення	-"-	будинок відпочинку	бронзи	п.м.	розмивається
110	поселення	-"-	будинок відпочинку	бронзи	п.м.	розмивається
111	поселення	-"-	Переяславська затока	бронзи	п.м.	розмивається
112	поселення	-"-	ур. Городок	бронзи, р.з., зарубинецька	п.м.	розмивається

N п/п	Назва пам’ятки	Адміністративна прив’язка	Топографічна прив’язка	Доба, археологічна культура	Ступінь дослідженості	Сучасний стан
113	поселення	-”-	ур. Городок	неоліт, бронзи, скіфська, зарубинецька	п.м.	розмивається
114	поселення	-’‘-	ур. Підпоринці	трипільська, черняхівська, слов’янська	п.м.	розмивається, ореться
115	городище	-’‘-	ур. Узвіз	Д.Р.	розкоп.	задерноване, частково під кар’єром
116	поселення	-’‘-	церква	трипільська, скіфська, черняхівська, пеньківська, волинцевська, Д.Р.	розкоп.	острів, розмивається
117	поселення	-’‘-	база відпочинку ветеранів	бронзи, скіфська, п.сер.	п.м.	розмивається
118	поселення	Хоцьки Переяслав-Хмельницького р-ну Ки-ївської обл.	острів	бронзи	п.м.	розмивається
119	поселення	Озерище Канівського р-ну Черкаської обл.	околиця села	Д.Р.	п.м.	викорчовка лісу
120	городище	Ліплява Канівського р-ну Черкаської обл.	Долудаєв городок	скіфська, Д.Р. ?	шурфовка	під лісом
121	поселення	-’‘-	околиця села	бронзи, р.з.	п.м.	розмив.
122	поселення	-’‘-	околиця села	бронзи	п.м.	розмив.
123	городище могильник	-’‘-	оз. Криве, ур. Шанці	бронзи, VIII—XIV ст.	розкопки	під лісом, частково зруйноване

Додаток 1

ПЕРЕЛІК ПАМ'ЯТОК, ЗАТОПЛЕНИХ ВОДОСХОВИЩЕМ ТА З НЕПЕВНИМИ ПРИВ'ЯЗКАМИ

Крім пам'яток, які увійшли в каталог, є дані про затоплені археологічні об'єкти, а також пам'ятки з непевними або недостатніми прив'язками, які не вдалось точно локалізувати. Нижче наводиться їх короткий опис.

Правий берег

I. ГРЕБЕНІ

1. Давнє поселення в урвищі на березі Дніпра за 2 км на Пд від села. Зібрано товсту ліпну кераміку.

Тереножкин, 1953, с. 1,2, п. 2.

2. Устя р. Янча: зібрано уламки ліпного та гончарного посуду, відщепи кремня.

Шмаглий, Петровская, 1960, с. 8, п. 3.

II. РЖИЩІВ

3. Три дюнні стоянки на ПнС від монастиря (с. Монастирок); знайдено кремінці та кераміку "дюнного характеру" — затоплені.

Козловська В. Розшуки та розкопи . . . , с. 40.

III. БАЛИКО-ЩУЧИНКА

4. Три поселення "енеолітичної" доби на З околиці с. Балики.

Козловська В. Розшуки та розкопи . . . , с. 40.

5. Майстерні (?) "енеолітичного часу" на З околиці с. Балики.

Там же, с. 41, п. 4.

6. Незначні сліди різночасових поселень на З та ПдЗ околиці с. Балики.

Там же, с. 41, п. 5; с. 42, п. 1, 2.

7. Ур. Олійників Яр: за свідоцтвами місцевих жителів, при оранці тут знаходять велику кількість кераміки.

Довженок, 1961, щоденник № 2, с. 6.

IV. ХОДОРІВ

8. Західний бік Ходорівської затоки: тераса шириною 5-10 м тягнеться на 0,5 км від пристані на Пн. В культурному шарі виявлена кераміка XVII—XVIII ст., за 0,3 км від пристані залишки печі без матеріалу; схожа на давньоруську або часів полів поховань.

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 11, п. 14.

На лівому мисі затоки на пляжі зібрані окремі уламки кераміки доби бронзи (в тому числі багатопружкової).

Телегин, Круц, Нужный, . 1979, щоденник № 1, с. 25.

V. В. БУКРИН

9. Ур. Миколина Круча (на околиці села на ПдС від сільради) — за свідченням місцевих жителів — знахідки горщиків з попелом (черняхівський могильник ?).

Пассек, 1945, с. 33-34, п. 35.

VI. МОНАСТИРОК

10. Ур. Загора на березі Дніпра на Пн від села — давньоруське та пізньосередньовічне поселення.

VII. БОБРИЦЯ

11. Ур. Луг за 0,5 км на Пд від села виявлені 2 дюнних поселення доби бронзи ("бобрицький тип") — затоплене.

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 13, п. 17.

12. город Бойко В. І. — поселення зарубинецької культури.

Бондарь, Максимов, 1970, коллекц. опись, с. 2.

13. ур. Тошків Яр - на ПнЗ від села на правій (З) стороні яру в його середній частині, за словами місцевих жителів, знаходять велику кількість черепків.

Тереножкин, 1953, дневник, с. 11.

Лівий берег

I. ВИШЕНЬКИ

1. Намив біля шлюзу 4 (виник при спорудженні обвідного каналу). Зібрано велику кількість неолітичної та іншої кераміки.

Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 14, п. 7.

2. Мезолітична стоянка в ур. Шоломи на С від села.

Шендрик 1977, с. 36.

3. Давньоруське поселення між ур. Будниче та Озеряни.

Шендрик 1977, с. 36.

II. ПРОЦІВ

4. Намив біля дамби проти містка через обвідний канал та початку р. Павлівки. Зібрано 19 ліпних уламків, з яких 11 — неолітичного часу.

Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 15, 16.

5. Пісковище з череп'ям (57 фрагментів) в ур. Чорнолози за 0,75 км на ПнС від відомого софіївського могильника.

Самойловський, 1947, с. 25.

III. КИЙЛІВ

6. Дюна за 2 км на ПдС від села (ур. Під соснами) — кераміка доби бронзи та ранньослов'янська (затоплена).

Самойловський, 1947, с. 28 (п. VIII).

7. Дюна за 0,5 км на ПнЗ від попередньої, на березі оз. Сургане. Знайдено кераміку чорноліського часу та перепалені кістки. І. М. Самойловський провів у 1947 р. невеликі розкопки (S = 182 кв. м.) і виявив на гл. 0,5 м декілька зруйнованих поховань (затоплена).

Самойловський, 1947, с. 29, 30 (п. IX), с. 33—38.

8. Дюна за 200 м на ПнЗ від попередньої. Знайдено залишки зруйнованого могильника зарубинецької культури — кераміку, уламок бронзової голки від фібули середньолатенського типу, уламок бронзової привіски. І. М. Самойловський у 1947 р. заклав декілька розкопів загальною площею 78 кв. м. (затоплена).

Самойловський, 1947, с. 31 (п. X), 40—42

Тереножкин, 1961, с. 44, 45. Автор переплутав два могильника між собою див. п. 7, 8.

9. Дюна за 1 км на ПдС від села. Зібрано 87 уламків різночасового посуду (затоплена).

Самойловський, 1947, с. 39 (п. XIII);

Шмаглий, Петровская, 1960, с. 7 (п. 3).

10. На дюнному підвищенні за 3 км на ПдС від села в ур. Каверта зібрано 34 уламки різночасового посуду (затоплене).

Самойловський, 1947, с. 39 (п. XIV).

11. За 1 км на Пд від місця розкопок 1947 р. (див. п. 7,8) зібрано 41 уламок різночасового посуду (затоплене).

Самойловський, 1947, с. 39 (п. XV).

12. В ур. Круча та Черпаківщина знайдено різночасову кераміку.

Коршак, 1930, с. 60.

13. Поселення доби бронзи(?) на дюні в ур. Річище (затоплене).

Якубський, 1926, с. 95.

IV. РУДЯКІВ.

14. Під час розвідки 1951 р. отримано свідчення про поховання (трупопокладення) на гл. 0,6—0,7 м, головою на Пн. Поховання виявлене в ур. Забродіття, праворуч дороги Рудяків-Кийлів. З нього походять бронзові прикраси — бляшка, трикутні підвиски, браслет. Можливо, саме це поховання А. П. Савчук відніс до початку н. е.

Самойловський, 1951, с. 2 (п. 2).

Савчук, 1952, с. 56—58.

15. Над Святим озером — старицею вздовж другої тераси — в ур. Бир або Старий Завод, на боровій терасі біля садиби Н. А. Орел на городі протягом кількох років знайдено 9 глиняних пряслиць. Вони, можливо, пов'язані з пізньозарубинецьким поселенням.

Самойловський, 1951, с. 5 (п. 13).

Максимов, 1972, с. 41.

16. На березі р. Павлівки — залишки культурного шару, що містить кераміку доби бронзи та скіфську.

Коршак, 1930, с. 59.

17. В ур. Кругле в 1,5 км на ПнС від села на дюнах в 4-х місцях зібрано кераміку ранньозалізного часу.

Самойловський, 1951, с. 2, 3 (п. 3—6).

18. На іншій дюнній групі в 1 км на ПдС від попередньої в 4-х місцях зібрано кераміку доби бронзи та скіфського часу.

Самойловський, 1951, с. 4 (п. 7—10).

19. В ур. Громове на другій терасі на С від Святого озера знайдено дрібні уламки кераміки доби бронзи.

Самойловський, 1951, с. 5 (п. 12).

V. КАЛЬНЕ.

20. За 1 км на Пд від села на березі невеликого озера — декілька уламків кераміки доби бронзи (затоплене).

Шмаглий, Петровская, 1960, с. 20 (п. 5).

VI. ГУСИНЦІ.

21. На З краю села на високій дюні над р. Старик у 1960 р. знайдено розвал ліпного грубого горщика з прямим вінцем та трикутним у перетині валиком. Тісто містило домішки граніту (очевидно, зараз ця дюна — острів — див. основний текст, п. 64).

Шмаглий, Петровская, 1960, с. 21 (п. 1).

22. По дорозі на с. Ячники, за 0,25 км від села, у луговині приблизно на 1 км тягнувся земляний вал, на З від якого в 300 м знаходиться заболочена стариця Дніпра. "Валок" мав висоту 1,1—1,5 м, ширину 7,5 м, перед ним з боку Дніпра — рів шириною 8,5 м та глибиною до 1,35 м. З іншого боку валу місцями також прослідковувався невеликий рів. Вал складався з гумусованого супіску. Зараз, ймовірно, затоплений.

Самойловський, 1951, с. 7,8 (п. 16).

23. В ур. Могилки на ПдЗ від валу — залишки 3-х курганів.

Самойловський, 1951, с. 8 (п. 17).

24. Біля оз. Мачули, в 0,5 км на Пд від валу, біля дороги на Ячники, на піщаному східному схилі берега озера зібрано ліпну кераміку.

Самойловський, 1951, с. 8 (п. 18).

25. Ще далі на Пд, на ПдЗ від дороги на Ячники, на піщаному схилі надзаплавної тераси над старицею Дніпра, у 350 м від головного русла в 1951 р. зібрано дрібні уламки ліпного посуду

Самойловський, 1951, с. 8 (п. 19).

26. Над старицею Дніпра в 200—250 м від головного русла на високій (до 7 м) надзаплавній терасі знайдено ліпну кераміку та 2 уламки посуду X ст.

Самойловський, 1951, с. 9 (п. 20).

VII. ПІДСІННЕ.

27. В Пд частині села між клубом та озером на дюні знайдено незначну кількість кераміки доби бронзи (затоплена).

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 9 (п. 48).

28. В ПнС частині села на дюні над старицею зібрано кераміку доби бронзи-ранньозалізного часу (затоплена).

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 10 (п. 49).

29. На надзаплавній дюні на ПнС від села знайдено кераміку доби бронзи (затоплена).

Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 48,49 (п. 68).

VIII. СТАРОСІЛЛЯ.

30. В ур. Бор на С від ур. Розвалини Карань, що в 2 км на Пд від села, знайдено ранньонеолітичний кремінь та ранньобронзову, скіфську та більш пізню кераміку.

Даниленко, Столяр, 1948, с. 8.

IX. СТОВП'ЯГИ.

31. В ур. Рудні Горби на ПдЗ від села у 1935 р. І. М. Самойловський знайшов неолітичну кераміку, крем'яний наконечник стріли.

Самойловський, 1950, с. 4 (п. 7).

X. хут. ЧУБУК.

32. На дюні на С від хутора зібрано кераміку доби бронзи (затоплена).

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 9 (п. 47).

33. Дюна на Пд від хутора. На дорозі Підсінне-Андруші зібрано багато кераміки доби бронзи або ранньозалізного часу та одне давньоруське вінце (затоплена).

Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 45, 46 (п. 63).

34. На довгій надзаплавній дюні в кількох сотнях метрів від хут. зафіксовані сліди давнього поселення, кераміка з якого не була визначена (затоплене).

Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 49 (п. 69).

XI. АНДРУШІ.

35. На З околиці села на дюнах в ур. Ставки — поселення доби бронзи (затоплене).

Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 44 (п. 59).

36. За 300 м на З від попереднього пункту на дюні, витягнутій з З на С — кераміка доби бронзи (затоплена).

Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 44 (п. 60).

37. Ще далі на З від попередніх двох, біля підніжжя дюни напроти літньої птахоферми зібрано кераміку доби бронзи та декілька давньоруських черепків (затоплене).

Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 44,45 (п. 61)

38. На Пд від церкви вздовж краю надзаплавного підвищення зібрано ліпну кераміку невизначеного часу (затоплене).

Брайчевский, Кравченко, 1960, щоденник, с. 50 (п. 70).

39. Неолітична (за М. І. Сікорським — мезолітична) стоянка на ПдЗ краю села на дюні над оз. Колдобини. Обстежувалась у 1953-54 рр. та 1960 р. (затоплена).

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 8 (п. 34).

Сікорський, Швидкий. На землі ..., с. 13.

40. Давньоруське поселення (городище?) на ПдС краю села на дюні при впадінні р. Трубіж в старицю Дніпра. Невеликі розкопки на пам'ятці провів М. П. Кучера (затоплене).

Телегин,1959, с. 6.

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 10, 11 (п. 53).

Кучера, 1968, с. 244-249.

41. На З околиці села напроти ур. Панська купальня знайдено кілька уламків кераміки скіфського часу (затоплене).

Телегин, 1959, с. 6.

42. На дюнах над р. Станіслав — старицею Дніпра — зібрано кераміку доби бронзи та скіфського часу.

Самойловський, 1950, с. 3 (п. 3).

43. Біля села знайдено поселення скіфського часу (кераміка, бронзова стріла V ст. до н. е.).

Самойловський, 1950, с. 3 (п. 4).

44. В ур. Кузовщина знайдено кераміку ранньозалізного часу.

Самойловський, 1950, с. 3,4 (п. 5,6).

XII. ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

45. За 1 км на ПнЗ від краю колишнього села Карань (зараз частина райцентру) на довгому вузькому підвищенні лівого берега р. Карань знайдено декілька уламків кераміки доби міді-бронзи та черняхівського часу (ур. Драгівщина).

Бузян та інші, 1991, с. 7 (п. 3); вони ж, 1992, с. 14)

46. На дореволюційній трьохверстній карті на ділянці лівого берега р. Трубіж (високий піщаний берег дюнного походження, вкритий лісом) позначено хутір з назвою Городок. Він знаходився під високим лівим берегом річки на ділянці, розташованій в межах 0,5 км на ПдЗ від місця, де сучасна траса Київ-Золотоноша перетинає р. Трубіж і виходить на лівий корінний берег річки. Можливо, ця назва хут. вказує на наявність на високому лівому березі археологічної пам'ятки. Нам не вдалося обстежити цю ділянку берега.

XIII. КОЗИНЦІ.

47. Багатошарове поселення (в тому числі доби неоліту та бронзи) на дюнній гряді при виході долини р. Трубіж в заплаву Дніпра (приблизно за 0,5 км на ПдС від насосної станції).

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 8 (п. 35).

Телегин, Нужный, Петропавловский, 1984, с. 26.

48. Поселення доби бронзи в ур. Підвалок (затоплене).

Брайчевский, Кравченко, 1969, с. 8 (п. 36).

49. Багатошарове поселення на дюнному підвищенні на З від села на лівому березі р. Трубіж (ур. Загай). Виявлено кераміку доби неоліту та бронзи, знахідки давньоруського часу (енколпіон, бронзова застібка для книги, шиферні пряслиця, кераміка). З Пд краю вода вимивала багато кістяків, що лежали в ряд (затоплене).

Телегин, 1959, с. 1.

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 8 (п. 36).

Сікорський, Савчук, Переяславщина напередодні . . , с. 145).

50. На ПдЗ краю села (ур. Шеюха) на невисокій надзаплавній терасі — кераміка доби бронзи, давньоруська та I тис. н. е. (?) (затоплене).

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 9 (п. 43).

51. Поселення доби міді-бронзи на ПнЗ краю села на березі оз. Вир. Розташоване біля підніжжя другої тераси. Розкопки велись Переяслав-Хмельницьким музеєм у 1952, 1954 та 1956 р. (затоплене).

Сікорський, Швидкий, На землі . . , с. 13.

XIV. В'ЮНИЩЕ.

52. Поселення доби бронзи в З частині села на дюні в ур. Берлявщина (затоплене).

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 9 (п. 44).

53. Біля колгоспного двору зібрано кераміку доби бронзи (затоплене).

Брайчевский, Кравченко, 1960, с. 9 (п. 45).

54. Придніпровський змійовий вал проходив вздовж лівого берега ріки. На початку XX ст. були відомі декілька його відрізків біля Кийлова (дивись текст п. 46), між Гусинцями та Ячниками (дивись текст п. 22 додатку), біля хут. Чубук (дивись текст п. 76), у с. Андруші та між с. В'юнище та Городище (більша частина затоплена).

Падалка, 1914, с. 25.

XV. ЦИБЛІ.

55. Біля цегельного заводу (на ПдС від сучасної пристані рай центру) у 1960 р. були зібрані уламки посуду доби бронзи.

Брайчевский, Кравченко, 1960 щоденник, с. 43 (п. 58).

56. Курганний могильник (?) за 2 км на З від ПнЗ краю села. В сосновому лісі, трикутником розташованому на З від Циблів, виявлено багато курганоподібних насипів. Вони вражають правильністю своєї форми і за зовнішнім виглядом відрізняються від піщаних дюн. Основна частина цих підвищень розташована за 1 км на ПдЗ від садиби лісництва. Курганоподібних насипів — сотні; їх висота коливається від 0,5 до 2—3 м. Діаметр насипів — 5—15 м. Серед них є дуже великі — висотою до 5—6 м та діаметром до 30—40 м. Можливо, що ці підвищення мають і природне походження.

57. За 2 км на З від центральної частини села (будинок культури) та за 200 м на ПдС від мисливського господарства та човнової станції у 1979 р. в розмиві берега були простежені сліди поховань, орієнтованих на З. На краю

могильника в розмиві було знайдено розвал корчаги раннього залізного часу. Під час нашого обстеження за 0,6 км на ПдС від станції знайдено велику кількість сміття XVIII—XX ст. — слідів Пн околиці затопленого села. Можливо, виявлені поховання відносяться до сільського кладовища.

Телегин, Круц, Нужный, 1979, с. 22, 23 (п. 4).

58. На другій береговій терасі під Горчаковим Гаєм в кінці 20-х років були виявлені залишки поховань скорчених кістяків. Під терасою на дюнах траплялись речі римського часу. В самому Горчаковому Гаю біля ур. Москалеве провалля — до 35 курганів (чи не це п. 44?).

Коршак, З праці семінару . . , с. 59.

59. На дюнах в заплаві Дніпра в Пн частині села — 3 місцезнаходження кераміки доби бронзи (затоплені).

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 13 (п. 18).

XVI. ГОРОДИЩЕ.

60. Давньоруське городище та поселення біля нього в ур. Піски. Знаходилось за 0,3 км на ПнЗ від села. Крім давньоруського матеріалу, на пам'ятці траплялась кераміка доби бронзи та XV—XVIII ст. Розкопки проводились М. П. Кучерою (затоплене).

Коршак, 1930, с. 59.

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 14,15 (п. 19, 20).

Кучера, 1970, с. 217-225.

61. Поселення доби пізньої бронзи(?) в ур. Вітряна Гора за 1,5 км на С від села (затоплене).

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 15 (п. 21).

XVII. ХОЦЬКИ.

62. На надзаплавних дюнах на ПнЗ від села знайдено кераміку доби бронзи та слов'янського часу, а також бронзовий трьохгранний наконечник стріли скіфського часу (затоплене?).

Коршак, 1930 , с. 59.

XVIII. КОМАРІВКА.

63. На дюні в заплаві Дніпра в ур. Ризове за 1 км на ПдЗ від хут.

Чаплина — поселення доби міді-бронзи. Поруч знайдено сліди могильника(?) доби бронзи(?) (затоплене).

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 19 (п. 27).

Сікорський, Швидкий, На землі ..., с. 14).

64. В ур. Легенькі Горби на ПдС від села у 1957—59 рр. досліджувалось поселення доби середньої бронзи (затоплене).

Сікорський, Швидкий. На землі . . , с. 14.

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 18 (п. 24).

65. За 4 км на С від села, в З частині хут. Раки (ур. Сичівщина) розташовувалось поселення доби пізньої бронзи (затоплене).

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 17 (п. 23).

Сікорський , Швидкий, На землі ..., с. 14).

66. Поселення скіфського часу в ур. Чубарови Гори розташовувалось на дюні на ПнЗ від хут. Безбородька, між селом та ур. Сичівщина (затоплене).

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 16 (п. 22).

67. За 0,5 км на ПнЗ від села розміщувався, за переказами місцевих жителів, могильник з трупопокладенням та уламками посуду (затоплений).

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 18 (п. 25).

68. Біля хут. Раки була знайдена кераміка доби бронзи-ранньозалізного часу, уламок крем'яного серпа та шкребок (затоплене).

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 20 (п. 28).

69. Курганний могильник (?) за 4 км на Пн від хут. Раки та за 2 км на С від хут. Піщанка (с. Городище). Знаходився біля лісництва "Біле озеро", з Пд сторони від дороги хут. Піщанка-Хоцьки (затоплений?). Можливо, саме його досліджував Д. Самоквасов.

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 20.

Шендрик, 1977, с. 100.

70. Багатошарова пам'ятка в ур. Васильків за 7 км на ПдЗ від села виявлена в 1963 р. Д. Т. Березовцем та Є. О. Петровською. Розкопувалась у 1964-68 рр. Виявлено матеріали доби бронзи, зарубинецької, черняхівської та пеньківської культур, давньоруські та XIV—XV ст. , а також могильник XIV—XV ст. (затоплена).

Бєляєва, Кубишев, 1995, с. 3-55.

XIX. РЕШІТКИ

71. Змійовий вал на Пн від села. У 1974 р. досліджено біля 700 м Придніпровського валу. Він мав висоту 0,3—0,8 м та ширину 8—9 м. Розміри рову: глибина — 0,2—0,3 м, ширина — 7—8 м (затоплений).

Кучера, Юра, 1974, с. 1.

72. Поселення доби бронзи та київської культури розташовувалось по трасі змійового валу (затоплене).

Кучера, Юра, 1974, с. 7.
Обломский, Терпиловский, 1991, с. 144 (п. 38)

73. Поселення доби бронзи на З, Пд та ПдС від села.

Шовкопляс, Покровская, 1960, с. 20,21 (п. 29).

Додаток 2

ПИСЬМОВІ СВІДОЦТВА ПРО СЕЛА ТРАХТЕМИРІВСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА ТА ТРАХТЕМИРІВСЬКИЙ МОНАСТИР

ГРИГОРІВКА

Село виникло не пізніше середини XV ст. Його отримав за вислугу від київського кн. Олелька Володимировича (1440—1455) боярин Григорій (Клепатський, 1912, с. 396). Судячи з назви ("Григорьево"), це село засноване самим боярином. По смерті Григорія воно разом з деякими іншими селами перейшло до двох його синів — Івашка та Петра, які мали синів Кузьму та Івашка. Після смерті Петра між дядьком та племінником виникла суперечка за майно. Івашко Петрович змушений був навіть надіслати скаргу київському воєводі Мартину Гаштольду (1471—1475). Після розділу спірних маєтків обидві сторони отримали по половині Григор'єва. Але суперечка виникла знову вже після смерті Івашка Григоровича. Великий князь Олександр у своєму рішенні від 1494 р. підтвердив прийняте раніше рішення (Клепатский, 1912. с. 399). Надалі село належало сину Івашка Петровича — Потапу, а після смерті останнього (до 1531 р.) перейшло до його доньки Мілохи. У середині XVI ст. вона вийшла заміж за Богуша Морозовича, село також перейшло в його власність, що й зафіксовано в люстрації Канівського замку 1552 р. (АЮЗР, 1986, Т. 1, с. 99).

Можна припустити, що за універсалом польського короля Стефана Баторія від 1578 р., за яким він надавав Трахтемирову — козацькому центрові — маєтності, серед останніх була й Григорівка. Мабуть, на початку XVII ст. боротьба за Григорівку між монастирем та місцевими землевласниками загострилася і ці землі часто міняють свого власника. В люстрації староства Київського воєводства 1616 р. подано скаргу пана писаря Канівського на козаків Трахтемирова, які "гвалтом отделили" Грегоров, порушивши дедичне право на це село скаржника (АЮЗР, 1986, Т. 1, с. 309). А невдовзі вже козаки пробують повернути село, на що вказує зміст наказу до делегатів польського сейму від 1618 р., в якому їм доручається поклопотати про повернення "Грегорова" до Трахтемирівського монастиря (Похилевич, 1864, с. 595). У XVIII ст. Григорівка, як і більшість інших місцевих сіл, належала до вотчин князя Станіслава Понятовського (Похилевич, 1864, с. 595)*. Біля 1790 р. вона була придбана паном Гудим-Левковичем і пізні-ше належала його нащадкам. З часом село розросталося: якщо у 1741 р. в ньому було 60 дворів, то у 1792 р. — вже 88 (372 чол. та 337 жінок), а на початку 60-х років XIX ст. — 969 душ). У 1855 р. будується нова дерев'яна церква Св. Миколая, а за переказами місцевих жителів церква в селі була ще до 1720 р. (Похилевич, 1864, с. 595).

БУЧАК

Село з сучасною назвою виникло у XVIII ст., оскільки не згадується в документах XV—XVII ст. Відомо тільки, що у 1741 р. в ньому було 5 дворів, а у 1792 р. — 20 (Похилевич, 1864, с. 597). Приходська церква знаходилась в с. Селище.

ЛУКОВИЦЯ

Село виникло в середині XVIII ст. і було заселене вихідцями з Білорусії (Похилевич, 1864, с. 595).

ЗАРУБИНЦІ

Село з'являється на картах тільки у XVIII ст. Своєю назвою зобов'язане, безсумнівно, літописному Зарубу. В книзі Большому чертежу згадується гора Зарубина, проте, саме село тоді ще не існувало. У 1741 р. в ньому було 12 дворів, у 1792 р. — 27 (232 душі), а на початку 60-х р. XIX ст. — 280 душ (Похилевич, 1864, с. 594). У XVIII ст. відоме як один з центрів видобутку "мельничного каменья" та виготовлення жорновів (Описи Київського ..., 1989, с. 61).

МОНАСТИРОК

Назва села, можливо, походить від православного Успенського Зарубського монастиря, що виник ще в XI ст. Після XIII ст. монастир був деякий час занедбаний, але десь з кінця XV ст. почав відроджуватись вже під назвою Терехтемирівського. Поселення біля монастиря виникло близько XVII ст., але воно ніколи не було великим. У 1741 р. в ньому налічувалось 20 дворів, на початку 60-х років XIX ст. — 167 душ (Похилевич, 1864, с. 592). У другій половині XIX — на початку XX ст. Монастирок мав статус хутора.

---

* Цікаво відзначити, що спогад про це ми знаходимо в сучасній назві ділянки берега Дніпра між Григорівкою та Бучаком — «під Понятовським».

Зарубський монастир належав до видатних релігійних центрів Київської Русі. Східна частина монастиря розміщувалась на березі Дніпра в котловині-амфі-театрі, і з трьох сторін була захищена стрімкими схилами берега. За деякими відомостями, монастир було захищено ровом та валом і з боку Дніпра (Беляшевский, 1889, с. 210—213). На цій площадці в XI—XII ст. стояло два кам'яних храми, оздоблені фресковим розписом та різнокольоровими полив'яними плитками. В храмах та навколо них знаходився невеликий монастирський цвинтар. Деякі з поховань належали визначним церковним діячам або заможним цивільним особам. На це вказує як характер знахідок в похованнях, так і шиферні саркофаги, виявлені під час розкопок.

За кілька сотень метрів на захід від храмів знаходиться урочище Гончарівщина. Сама назва, а також характер знахідок, що походять з нього вказують на те, що в давньоруський час на цьому місці існувало гончарно-цегельне виробництво, яке обслуговувало як потреби монастиря, так, можливо, й округи.

Нарешті, західна частина монастиря розташовувалась на місці, де пізніше з'явилось село Монастирок. Тут також відомі знахідки давньоруського часу. Тут же знаходиться яр Печера, в якому є давні печери. Можливо, саме з них й почалася історія монастиря, як, наприклад, у Києві Печерського. Про те, що печери існували вже в XI—XIII ст., свідчить назва одного з давньоруських повчань, відомого по списку XIII ст., де згадуються зарубські печери.

Монастир згадується у літопису під 1147 р., коли київський князь Ізяслав Мстиславич запросив на посаду митрополита зарубського монаха Клима Смолятича, що мав славу як "книжникъ и философъ, такъ якоже в Руской земли не бяшеть". Отже Зарубський монастир в цей час був одним з найбільших на Русі церковно-культурних осередків.

Після деякого занепаду у другій половині XIII—XV ст., коли зруйнувався кам'яний монастирський храм, монастир почав відроджуватись, але під новою назвою — Терехтемирівського. Ймовірно, відновлення монастиря знову, як і в давньоруський час, почалося з печер, використання яких під помешкання і функціонування підземного монастиря, можливо, не переривалось у вказані часи (Клепатский, 1912, с. 397). Черкаський і Канівський староста Остафій Дашкевич (бл. 1510—1535/1536 рр.) отримав ці землі від держави і поклав початок відбудові наземного монастиря. Після нього трахтемирівські землі разом з монастирем деякий час належали Печерському монастирю, а потім — київському воєводі. В люстрації Київського замку 1552 р. згадується монастир "Зарубъский светое Пречистое" з церквою "Зарубъской Терехътемировъской", але "в ньому теперь пусто один чернец стережет для пожару"(АЮЗР, 1886, Т. 1, с. 121). Розквіт монастиря наступив після рішення польського короля Стефана Баторія віддати його у власність запорозьким козакам (1578 р.) (Дорошенко, 1992, Т. 1, с. 158). Монастир почав готувати духовні кадри для козацьких потреб—зокрема, з нього були призначені керівники та ченці до Самарського монастиря та до січової Покровської церкви (Лебединцев, 1889, с. 215).

При монастирі був організований шпиталь для старих й хворих запорожців. В кінці XVI — перш. пол. XVII ст. він неодноразово переходив у власність від козаків до польської державної влади, поки остаточно не був втрачений запорожцями. Після цього він переживає свій другий і останній занепад, і У 1702 р. згадується у царській грамоті, як монастир "запустел" (Похилевич, 1864, с. 593). У XVIII ст. його двічі захоплюють уніати (перед Коліївщиною — до 1768 р., та у січні 1789), але ненадовго. На початку XIX ст. церква Успіння Пресвятої Богородиці стає настільки "обветшалою", що навіть було закрито церковний прихід (Похилевич, 1864, с. 593). Так закінчилась історія цього славного монастиря.

У XVI—XVII ст. монастирські печери було розширено. На значні розміри підземного монастиря вказує наявність в ньому декількох підземних церков, одна з яких була, здається, присвячена Св. Параскеві (Похилевич, 1864, с. 594), а також той факт, що під час останньої війни в підземних ходах переховувалось населення Монастирка. Зараз усі входи в печери завалено, а та обставина, що вони ніколи ще не вивчались науковцями, робить їх особливо цікавими і перспективними для комплексного глибокого дослідження.

З поміж монастирських церковних діячів другого етапу існування Терехтемирівськоко монастиря нам відомий князь Єзекіїл Курцевич (у чернецтві Йосиф), який був його архімандритом в 10-ті рр. XVII ст. Виходець з найвищого литовського аристократичного роду Коріятовичів-Курцевичів, він на поч. XVII ст. навчався в Падуанському університеті в Італії, після закінчення якого повернувся на Україну й перебував у Терехтемирівському монастирі до 1620 р. У 20-ті рр. став єпископом Володимирським і Берестейським. У 1625 р. (за іншими сві-доцтвами — у 1629 р.) він перейшов до Москви, де став єпископом Суздальським; своє життя закінчив на засланні у Соловках (Полонська-Василенко, 1992,

Т. 1, с. 486). Також відомі імена ще 6 ігуменів монастиря, які служили тут у XVII ст.

ТРАХТЕМИРІВ

Ця назва невідома з давньоруських джерел, ймовірно, поселення виникло вже в післямонгольський час, у XIV—XV ст. На це вказують і археологічні знахідки. Є декілька пояснень назви села. По одному з них Трахтемирів, Терехтемиров, Трехтемиров, Трактомиров) названо за іменами трьох темирів (монголо-татарських вельмож), які жили тут під час монгольського володарювання. За іншою версією це — місце, куди з'їжджались державні діячі "трактовать о мире" (Похилевич, 1864, с. 589). Вперше "селищо Телехтемирово" згадується, як "данина государская" черкаському та канівському старості Остафію Дашкевичу (див. вище) (АЮЗР, 1886, Т. 1, с. 98). За люстрацією 1552 р. його населення складалося лише з 9 сімей "(АЮЗР, 1886, Т. 1, с. 98). Селяни з цього та деяких інших сіл ходили на лови на Сулу та інші задніпрянські "уходи", що належали канівському замку (АЮЗР, 1886, Т. 1, с. 97). Власник Трахтемирова після смерті Остафія Дашкевича змінювався декілька разів. Розквіт цього населеного пункту припадає на останню чверть XVI — перш. пол. XVII ст. Як вже згадувалось, біля 1578 р.

Стефан Баторій передав запорозьким козакам Трахтемирів з монастирем, а також інші маєтності і угіддя. В Трахтемирові оселилася козацька старшина, і він фактично став козацькою столицею.

1625 р. тут переховувався претендент на султанський престол так званий Ахія, котрий називав себе сином султана Мухамеда III. Після того, як Туреччина почала домагатись видачі самозванця, Конецьпольський почав його розшукувати. Митрополит Іов Борецький, котрий до цього часу переховував Ахію, переслав його до Москви (Раєвський, 1919, с. 20). В цьому статусі містечко пере- бувало до 1637 р., коли після невдалого бою під Кумейками, в якому запорожці зазнали поразки від М. Потоцького, усі козацькі полки було зведено до Трахтемирова й заново складені їх списки. Саму столицю за рішенням польського сейму передано у відомство польського комісара, а ще через декілька років вона вже складала спадкоємну власність польських панів (Похилевич, 1864, с. 590).

До цього часу Трахтемирів був великим адміністративно-політичним центром. Він мав статус міста (названий градом у книзі Большому Чертежу), мав потужні укріплення. На картах України Боплана 40—50-х рр. XVII ст. його зображено як велику фортецю. До речі, Трахтемирів зображено фактично на всіх західноєвропейських картах XVII ст., де є Подніпров'я. Сам Боплан, подорожуючи по Україні, згадує і про Трахтемирів, вказуючи, зокрема, що тут був центр виробництва жорен. Ця слава збереглася за містечком і у XVIII ст (Описи Київського намісництва ..., С. 61). Українське козацтво не змирилося з втратою Трахтемирова. Ще за часів Б. Хмельницького його повернення складало один з пунктів договору з поляками, затвердженого королем Яном-Казиміром 1652р. Після Гадяцької угоди Виговського у 1659 р. козацькі посли в сеймі Речі Посполитої знову просять затвердити Трахтемирів за козаками.

Пам'ять про Трахтемирів як козацьку столицю зберігалась і впродовж XVIII ст. На це вказує той факт, що у складі Переяславського полку (1781 р.) була "Терехтімировская" сотня, хоч саме містечко було на польській стороні Дніпра, а села сотні — на лівій, російській (Описи Київського намісництва ... с. 101, 102).

В кінці XVII ст. І. Мазепа подарував цю занедбану і спустілу місцевість київському Золотоверхому монастирю, але той не зміг розпорядитись подарунком —

по мирному трактату 1686р.("Вічний мир") між Польщею і Росією вся місцевість на дніпровському узбережжі від р.Стугни вниз не повинна була заселятись. На початку XVIII ст. Трахтемирів на кілька років перейшов під владу Росії, але з 1715 р. він отримує статус польського королівського містечка. Спочатку належав панам Трипільським, потім князю Понятовському, після цього невідомому Плахоцькому, а з кінця XVIII ст., коли ці землі увійшли до складу Російської імперії — І. П. Гудим-Левковичу та його нащадкам. Троїцьку церкву в селі було збудовано у 1855 р., але стара церква існувала тут ще до 1741 р. Вона стояла на тому ж місці, де і нині стоїть великий кам'яний хрест. Л. Похилевич наводить напис на ньому, "NNNN року здъзь погребенъ рабъ Божій Иванъ Муха, козакъ войска запорожскаго" (Похилевич, 1864, с. 593). Цей напис має дату — 1682 р.

У 1741 р. тут було 42 двори, у 1792 — 34 двори (300 душ). На початку 60-х рр. XIX ст. — 608 душ (Похилевич, 1864, с. 593). В кінці XIX ст. місцевий пан побудував для сільських дітей кам'яну школу. Ця будівля збереглася до нашого часу — вона є адміністративним корпусом піонертабору. Інших пам'яток про давню велич Трахтемирова не збереглося.

Проведені археологічні розвідки досі не виявили ніяких слідів від замку, зображеного на картах Боплана,а також на деяких ілюстраціях цього часу (див.: Січинський, 1992, рис. 15). Л. Похилевич вказує, що проти церкви є пагорб, що називають Високою горою, на вершині якого з південної сторони помітні сліди рову та валу (Похилевич, 1864, с. 591). Якщо ця згадка не належить до великого скіфського городища, то пошуки укріплень середньовічного Трахтемирова треба продовжити на пагорбі в районі колишнього піонертабору "Салют". В зв'язку з цим виникають сумніви відносно приналежності відомого Трахтемирівського зображення кам'яного замку саме Трахтемирову. Така потужна фортеця не може безслідно щезнути, не залишивши після себе слідів на поверхні, навіть за 1000 років, не говорячи вже про 300—350 років. Це питання вимагає спеціального дослідження. Існує також версія про розташування Трахтемирівського замку на Батуровій горі. Вона виникла на підставі подібності ландшафту навколо гори із зображенням замку в писемних джерелах, а також на співзвучності назв Батурова-Баторій, проте досі ця версія не підтверджена археологічними джерелами. До того ж в с. Зарубинці та поблизу Батурової гори не відомі топоніми, пов'язані з замком. Натомість вони прекрасно збереглись в околицях Монастирка і Трахтемирова: Городок, Замчище, Церковщина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріяшев О. Нарис історії колонізації Київської землі // Київ та його околиця в історії і пам'ятках.— К., 1926.

2. Антонович В. Б. Археологическая карта Киевской губернии.— М., 1895.

3. АЮЗР. — Ч.VII. Т. 1.— К., 1886.

4. Багрянородный К. Об управлении империей.— М., 1991.

5. Беляева С. А. Южнорусские земли во второй половине XIII—XIV вв.— К., 1982.

6. Бєляєва С. О., Кубишев А. І. Поселення Дніпровського Лівобережжя X—XV ст.— К., 1995.

7. Беляшевский Н. Церковище возле дер. Монастирек Каневского уезда Киевской губернии // КС.— 1889.— Т. XXIV.— С. 210—213.

8. Березанская С. С. Средний период бронзового века в Северной Украине.— К., 1972.

9. Бібіков С. М., Шмаглій М. М. Трипільське поселення біля с. Гребені // Археологія.— 1964.—Т. XVI.— С. 131—136.

10. Блажевич Н. В., Ткач Н. Ф. Исследования древнерусского городища в с. Ходоров Мироновского р—на Киевской обл. в 1985 г. // НА ІА НАНУ.

11. Блажевич Н. В. Звіт про розкопки городища біля с. Вітачов Обухівського району Київської обл. в 1989 р. // НА ІА НАНУ.

12. Бобровский Т. А., Стрихарь М. Н. Отчет о разведочных исследованиях пещерных памятников в Киевской обл. в 1990 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1990/54.

13. Богусевич В. А. Канівська експедиція 1947 р. // НА ІА НАНУ, ф. 1947/26.

14. Богусевич В. А. Отчет о работах Каневской археологической экспедиции 1947 и 1948 гг. // НА ІА НАНУ, ф. 1948/7.

15. Богусевич В. А. Канівська археологічна експедиція // АП УРСР.—

К.— 1952.— Т. 3.— С.141—153.

16. Бондар М. М. Звіт про роботу археологічного загону Канівської комплексної експедиції КДУ ім. Т. Г. Шевченка // НА ІА НАНУ, ф. 1958/42.

17. Бондарь Н. Н. Отчет о работе отряда первобытной археологии Каневской комплексной экспедиции ордена Ленина гос. университета им. Т.Г.Шевченко // НА ІА НАНУ, ф. 1959/19а.

18. Бондар М. М. Минуле Канева та його околиць.— К., 1971.

19. Бондарь Н. Н., Максимов Е. В. Отчет о работе Каневской археологической экспедиции в 1969 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1969/19.

20. Бондарь Н. Н., Максимов Е. В. Отчет о работе Каневской археологической экспедиции в 1970 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1970/15.

21. Бондарь Н. Н. Отчет о работе Каневской археологической экспедиции в 1972 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1972/16.

22. Брайчевский М. Ю., Кравченко Н. М. Отчет о разведке на территории Каневского водохранилища за 1960 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1960/2в.

23. Бузян Г. Н. Отчет о работе Яготинско-Переяславського отряда Киевской областной археологической экспедиции “Свода” в 1985 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1985/1в.

24. Бузян Г. Н., Буйлук Н. М., Товкайло Н. Т. Отчет о работе Переяслав—Хмельницкой археологической экспедиции за 1988 г. //НА ІА НАНУ, ф. 1988/71.

25. Бузян Г. М., Буйлук М. М., Товкайло М. Т. Звіт Переяслав—Хмельницької археологічної експедиції за 1989 р. // НА ІА НАНУ, ф. 1989/84.

26. Бузян Г. М., Буйлук М. М., Колибенко О. В., Товкайло М. Т. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1991 р. // НА ІА НАНУ, ф. 1991/211

27. Бузян Г. М., Колибенко О. В., Товкайло М. Т., Тетеря Д. А. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1992 р. // НА ІА НАНУ, ф. 1992/43.

28. Відейко М. Ю. Звіт про розвідки Кагарлицької експедиції у 1991

році // НА ІА НАНУ, ф. 1991/24а.

29. Відейко М. Ю. Звіт про роботу комплексної трипільської експедиції в 1992 році // НА ІА НАНУ.

30. Відейко М. Ю. Звіт про розкопки біля с. Григорівка в 1993 р. // НА ІА НАНУ.

31. Виногродская Л. И. Отчет об охранных работах позднесредневекового отряда Каневской экспедиции на територии Трахтемировского заповедника в 1993—1994 гг. // НА ІА НАНУ.

32. Виезжев Р.И. Отчет о полевых исследованиях Каневского отряда Пороской экспедиции 1949 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1949/35.

33. Галанина Л. К. Скифские древности Поднепровья (Эрмитажная коллекция Н. Е. Бранденбурга) // САИ.— Вып. Д1—33.— М., 1977.

34. Гончаров В. К. Отчет по исследованию городища Иван в 1960 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1960/2г.

35. Гончаров В. К. Отчет по исследованию городища Иван в 1961 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1961/2.

36. Гончаров В. К. Отчет по исследованию городища Иван в 1962 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1962/13.

37. Гончаров В. К. Отчет по исследованию городища Иван в 1963 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1963/2б.

38. Гончаров В. К. Отчет по исследованию городища Иван в 1964 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1964/2а.

39. Гончаров В. К. Отчет по исследованию городища Иван в 1967 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1967/10.

40. Григорьев В. П., Сиволап М. П. Отчет об археологических разведках Черкасского областного краеведческого музея в 1986 г. на территории Каневского, Чернобаевского и Драбовского районов Черкасской области // НА ІА НАНУ, ф. 1986/158.

41. Грушевський М. Історія України—Руси.— К., 1992.— Т. ІІ.

42. Даниленко В. Н., Столяр А. Д. Отчет о работе маршрутной Переяславской экспедирции // НА ІА НАНУ, ф. 1948/15.

43. Довженок В. И. Отчет Каневской славянской экспедиции Института

археологии АН УССР о раскопках древнерусского городища у с. Щучинка Ржищевского района Киевской обл. в 1961 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1961/2.

44. Довженок В. И. Отчет Каневской древнерусской экспедиции Института археологии АН УССР в 1962 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1962/2.

45. Довженок В. И. Отчет Каневской древнерусской экспедиции Института археологии АН УССР о раскопках Щучинского городища (летописный Чучин) в 1964 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1964/2.

46. Довженок В. И. Отчет Каневской древнерусской экспедиции Института археологии АН УССР о раскопках Щучинского городища (летописный Чучин) в 1965 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1965/2.

47. Довженок В. Й., Приходнюк О. М. Звіт про роботу Канівської слов'яно-руської експедиції в сс. Халеп'я та Григорівка в 1971 р. // НА ІА НАНУ, ф. 1971/14.

48. Дорошенко Дмитро. Нарис історії України.— К., 1992.— Т. 1.

49. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья.— К., 1984.

50. Захарук Ю. М. Софіївський тілопальний могильник // АП.— Вип. IV.— 1952.— С. 112—120.

51. ЗРАО.— Т. 5.— Вып. 2.— С. 12—20.

52. Карамзин Н. М. История государства Российского. — М., 1991.— Т. II—III.

53. Каргер М. К. Развалины Зарубского монастыря и летописный город Заруб // СА.— Т. 13.— 1950. — С. 33—62.

54. Кибальчич Т. В. Древности: (Указ. к археол. находкам 1875—76 гг.).— К., 1876.

55. Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли.— Т. 1. Литовский период.— Одесса, 1912.

56. Козловська В. Розшуки та розкопи на березі Дніпра між м. Ржищевим та с. Балики // Коротке звідомлення ВУАК за 1926 р.— К., 1927.— С. 40—44.

57. Колесников А. Г. Трипольское общество Среднего Поднепровья.— К.— 1993.

58. Козловська В. Є. Провідник по археологічному відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка у Києві.— К., 1928.

59. Ковпаненко Г. Т. Раскопки Трахтемировского городища // АИУ 1965—1966 гг.— К., 1967. —Вып. 1.— С. 103—106.

60. Ковпаненко Г. Т. Раскопки Трахтемировского городища // АИУ 1967 г.— К., 1968.— Вып. 2.—С. 108—111.

61. Ковпаненко Г. Т. Новые раскопки Трахтемировского городища // АИУ 1968 г. — К., 1971.— Вып. 3.— С. 138—140.

62. Ковпаненко Г. Т. Трахтемирівське городище на Канівщині // Матеріали XIII конференції Інституту археології АН УРСР. — К.— 1972.— С. 187—189.

63. Колибенко О. В. Звіт про археологічні дослідження на території міста Переяслав-Хмельницького (ур. Луг), проведені експедицією Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника у 1991—1992 рр. // НА ІА НАНУ, ф. 1992/179.

64. Коршак К. З праці семінару при археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка у Києві // Хроніка археології та мистецтва.— Ч. 1.— К., 1930.— С. 57—66.

65. Кравченко Н. М., Петраускас О. В., Шишкин Р. Г. Отчет об археологических разведках и раскопках в бассейнах р. Стугны и р. Красной в 1985—1986 гг. // НА ІА НАНУ, ф. 1985—86/134.

66. Кропоткин В. В. Клады византийских монет на территории СССР / / САИ.— Вып. Е4-4.— М., 1962.

67. Кропоткин В. В. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э. — V в. н. э.) // САИ.— Вып. Д1—27.— М., 1970.

68. Круц В. А., Максимов Е. В. Отчет о работе Киевской экспедиции в 1969 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1969/1.

69. Круц В. О. Пізньотрипільське поселення поблизу с. Софіївка на Дніпрі // Археологія.— Т. XXII.—1969.— С. 203—209.

70. Кучера М. П. Отчет об археологической разведке в зоне водохранилища Каневской ГЭС в 1960 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1960/2.

71. Кучера М. П. Отчет о раскопках Ходоровского древнерусского горо-

дища на Днепре в 1962 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1962/13.

72. Кучера М. П. До питання про давньоруське місто Устя на р. Трубіж // Археологія.— 1968.—С. 244—249.

73. Кучера М. П. Давньоруське городище біля с. Городище під Переяславом-Хмельницьким // Археологія.— 1970.— Т. 24.— С. 217—225.

74. Кучера М. П. Процівське городище на Київщині // Археологія.— Вип. 5.— 1972.— С. 109—113.

75. Кучера М. П., Юра Р. О. Звіт про роботу експедиції по дослідженню "Змійових валів" у 1974 р.// НА ІА НАНУ, ф. 1974/14а.

76. Кучера М. П. Отчет о работе экспедиции по исследованию "Змиевых валов" в 1979 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1979/24.

77. Кучера М. П. Отчет о работе экспедиции "Змиевые вали" в 1980 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1980/34.

78. Лебединцев П. К статье Н.Беляшевского "Церковище возле дер. Монастырек Каневского уезда Киевской губернии" // КС.— 1889.— Т. XXIV.

79. Літопис Руський.— К., 1989.

80. Ляпушкин И. И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа // МИА.— 1961.— № 104.

81. Магура С. С. Досліди "трипільської" культури на Київщині р. 1934 // НА ІА НАНУ, фонд С. С. Магури, № 2.

82. Магура С. С. Дослідження пам'яток трипільської культури на Київщині 1934 року // НА ІА НАНУ, фонд С. С. Магури, № 2.

83. Магура С. С. Раскопки около местечка Ржищева и вблизи Канева // НА ІА НАНУ, фонд С. С. Магури, № 3.

84. Макаренко Н. Е. Отчет об археологических исследованиях в Полтавской губернии в 1906 г. // ИАК.— Вып.22.— Спб., 1907.— С. 38—90.

85. Макаренко М. Халеп'є // Коротке звідомлення ВУАК за 1925 р.— К.,1926.— С. 33—50.

86. Максимов Є. В. Археологічні дослідження на поселенні поблизу с Зарубинці за 1961—1962 рр. // НА ІА НАНУ, ф. 1961—62/9.

87. Максимов Е. В., Петровская Е. А., Бондарь Н. Н. Отчет о работе

Каневской археологической экспедиции в 1972 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1972/16.

88. Максимов Е. В. Среднее Поднепровье на рубеже нашей эры. — К., 1972.

89. Максимов Е. В., Петрашенко В. А. Отчет о работах на городище Монастырек Среднеднепровской славяно-русской экспедиции // НА ІА НАНУ, ф. 1979/26.

90. Максимов Е. В., Зеленецкая И. Б. Отчет о работе Монастырекского отряда Среднеднепровской славяно-руской экспедиции ИА АН УССР в 1979 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1979/26а.

91. Максимов Є. В., Гопак В. Д., Лобай Б. Д. Давньоруський могильник поблизу с. Гребені на Київщині // Археологія.— 1982.— Вип. 37.— С. 95—100.

92. Максимов Е. В., Петрашенко В. А. Славянские памятники у с. Монастырек на Среднем Днепре.— К., 1988.

93. Максимов Є. В., Циндровська Л. О. Зарубинецький могильник у с. Григорівка на Дніпрі // Археологія.— 1995.— № 3, с. 108—115.

94. Максимович М. А. Воспоминание о стародавнем монастыре Каневском // Собр.соч.— К., 1877.— Т.ІІ.— С. 312—319.

95. Махно Е. В., Самойловский В. В. Зарубинецкие памятники в лесостепном Приднепровье // МИА.—1950.— № 70.

96. Мовша Т. Г., Бузян Г. Н., Колесников А. Г. Отчет о работе Киевско-Трипольского отряда Киевской областной археологической экспедиции "Свода" в 1985 году // НА ІА НАНУ, ф. 1985/1г.

97. Обломский А. М., Терпиловский Р. В. Среднее Поднепровье и Днепровское Левобережье в первые века нашей эры.— М., 1991.

98. Описи Київського намісництва 70—80 років XVIII ст. — К., 1989.

99. Падалка Л. В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение.— Полтава, 1914.

100. Пассек Т. С. Отчет (предварительный) о работах Поросской археологической экспедиции в 1945 году // НА ІА НАНУ, ф. 1945/4.

101. Пассек Т. С. Пороська археологічна експедиція 1945 р. // АП

УРСР.— 1949.— Т. 1.— С. 209—222.

102. Пастернак Я. Археологія України. — Торонто, 1961.

103. Пачкова С. П. Отчет о раскопках зарубинецкого могильника у с. Вишенки в 1980— 1982 гг. // НА ІА НАНУ, ф. 1982/266.

104. Пачкова С. П., Терпиловський Р. В. Поселення київської культури поблизу с. Вишеньки біля Києва // Археологія.— 1988.— № 62.— С. 33—41.

105. Петраускас О. В., Петропавловский А. Б. Раскопки могильника черняховской культуры в г. Каневе // Археологічні дослідження в Україні 1991 року.— К., 1992.— С. 91—92.

106. Петрашенко В. О. Житла VIII—X ст. з правобережного Подніпров'я // Археологія.— 1981.— Вип. 37.— С. 48—58.

107. Петрашенко В. А. Отчет Зарубского отряда Днепровской древнерусской экспедиции за 1983 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1983/16а.

108. Петрашенко В. А., Бобровский Т. А. Отчет о раскопках и разведках у с. Григоровка // НА ІА НАНУ, ф. 1986/30а.

109. Петрашенко В. А., Виногродская Л. И., Тригубова А. В. Отчет Приднепровского отряда Днепровской древнерусской экспедиции о раскопках поселения у с. Ходосовка Киевской обл. и поселения у с. Григоровка Черкасской обл. // НА ІА НАНУ, ф. 1989/196.

110. Петрашенко В. А., Козюба В. К., Таевская А. В. Отчет о раскопках многослойного поселения и древнерусского могильника у с. Бучак Каневского р—на Черкасской обл. // НА ІА НАНУ, ф. 1990/28г.

111. Петрашенко В. А., Козюба В. К. Раскопки многослойного поселения и могильника у с. Бучак Каневского р—на Черкасской обл. // НА ІА НАНУ, ф. 1991/25в.

112. Петрашенко В. О., Козюба В. К., Таєвська А. В. Звіт Канівської комплексної експедиції на побережжі Канівського моря у 1993 р. // НА ІА НАНУ.

113. Петрашенко В. О., Козюба В. К., Таєвська А. В. Звіт Канівської експедиції за 1994 р. // НА ІА НАНУ.

114. Петрашенко В. О. Сільське давньоруське поселення з Канівщини /

/ Слов'яно-руські старожитності північного Лівобережжя.— Чернігів, 1995.— С. 64—65.

115. Петренко В. Г. Отчет о разведках, проведенных в Каневском районе Черкасской обл. 1958 г. // НА ІА НАН України, ф. 1958/1в.

116. Петренко В. Г. Отчет о работах Поросского отряда // НА ІА НАНУ, ф. 1963/55.

117. Петренко В. Г. Правобережье Среднего Приднепровья в V—III вв. до н. э. // САИ.— Вып. Д1—4.— М., 1967

118. Петропавловський А. Б. Розвідки Канівського музею у 1991 р. // Археологічні дослідження в Україні 1991 р.— К., 1992.— С. 93.

119. Плетнева С. А., Макарова Т. И. Отчет о работе на Южном (Святополчем) городище летом 1961 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1961/25а.

120. Плетнева С. А., Макарова Т. И. Южное городище у с. Витачева // КСИА.— 1965.— Вып. 104.—С. 54—61.

121. Полонська-Василенко Н. Історія України.— К., 1992.— Т. 1.

122. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии.— К., 1864.

123. Приходнюк О. М., Беляева С. А. Отчет о работе Поросской славяно-русской экспедиции в 1976 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1976/16.

124. Приходнюк О. М. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI—IX ст. н. е.— К., 1980.

125. Приходнюк О. М. Городища Халеп'є і Григорівка на Середньому Дніпрі. // Археологія.— 1980.— Вип. 33.— С. 90—95.

126. Раппопорт П. А. Обстеження городищ в районі Києва у 1950 р. // Археологія.— 1952.— Т.7.— С. 142—149.

127. Раппопорт П. А. Русская архитектура X—XIII вв. // САИ.— Вып. Е1—47.— Л., 1982.

128. Резниченко В. В горах и кручах района Каневской дислокации (Геологический путеводитель).— К., 1926.

129. Романовський В. Од Київа до Канева. Історичні місцевості.— К., 1919.

130. Рудинський Мих. Знахідки в окол. Трахтемирова // Коротке

звідомлення ВУАК за 1925 р.—К., 1926.— С. 100—102.

131. Рыбаков Б. А. Отчет Правобережной Славянской экспедиции за 1961 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1961/25.

132. Рыбаков Б. А. Отчет о раскопках в с. Витачеве и Триполье в 1962 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1962/25.

133. Рыбаков Б. А. Отчет о раскопках Приднепровской археологической экспедиции в 1963 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1963/41.

134. Савчук А. П. Бескурганное погребение в с.Рудяки на Киевщине // КСИА.— 1952.— Вып. 1.— С. 56—58.

135. Савчук А. П. Отчет о разведках и раскопках в бассейне р. Трубеж и на берегу Каневского водохранилища вблизи Переяслав-Хмельницкого в 1980 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1980/145.

136. Савчук А. П. Отчет за полевые исследования в 1981 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1981/78.

137. Самойловський І. М. Археологічні розвідки та розкопки в околиці Києва на Лівобережжі р. 1947 // Археологічні дослідження експедиції “Великий Київ” за 1947 р.— НА ІА НАНУ, ф. 1947/27.

138. Самойловський І. М. Археологічні розвідки під Переяславом-Хмельницьким р. 1950 // НА ІА НАНУ, ф. 1950/26.

139. Самойловський І. М. Археологічні розвідки на лівому березі Дніпра в 1951 р. // НА ІА НАНУ, ф. 1951/8з.

140. Самойловський І. М. Розвідки і розкопки в Києві та його околицях в 1947— 1948 рр. // АП.— Т. ІІІ.— 1952.— С. 73—84.

141. Самойловський І. М. Тілопальний могильник коло с.Софіївки // АП.— Вип. IV.— 1952.— С. 121—123.

142. Самойловский И. М. След могильника с трупосожжением эпохи бронзы около с. Вишенки под Киевом // СА.— № 4.— 1966.— С. 186—187.

143. Сікорський М. І., Савчук А. П. Переяславщина напередодні Київської Русі // Середні віки на Україні.— Вип. 1.— К.,1971.— С. 140—147.

144. Сикорский М. И., Бузян Г. Н., Слюсар В. И. Отчет о работе

археологической экспедиции по исследованию курганов Переяслав-Хмельницкого района Киевской области 1975 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1975/118.

145. Сикорский М. И., Бузян Г. Н. Отчет о работе археологической экспедиции по обследованию курганов Переяслав-Хмельницкого и Яготинского районов Киевской области в 1976 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1976/95.

146. Сикорский М. И., Махно Е. В., Бузян Г. Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1978 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1978/85.

147. Сикорский М. И., Махно Е. В., Бузян Г. Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1979г. // НА ІА НАНУ, ф. 1979/119.

148. Сікорський М. І., Швидкий Д. Т. На землі Перяславській.— К., 1983

149. Січинський В. Чужинці про Україну.— К., 1992.

150. Словарь книжников и книжности Древней Руси. (XI— первая половина XIV вв.).— Вып. I.—Л., 1987.

151. Соловьева Г. Ф. Отчет о раскопках курганов вблиз с. Стайки Ржищевского района Киевской области 1961 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1961/25в.

152. Статистическая опись Киевского округа 28 июля 1686 г. // АЮЗР.— Ч. II.— Т. 1.— С. 525.

153. Сухобоков О. В., Бузян Г. М., Вайнер Б. У., Колибенко О. В., Роздобудько М. В. Звіт про роботу Лівобережнодніпровської експедиції ІА НАНУ у 1995 р. // НА ІА НАНУ, ф. 1995/64.

154. Телегин Д. Я. Отчет о командировке в устье реки Трубеж в марте 1959 года // НА ІА НАНУ, ф. 1959/37.

155. Телегин Д. Я., Круц В. А., Нужный Д. Ю. Отчет о работе археологической экспедиции “Славутич” в 1979 г. в зоне Каневского водохранилища, низовья Десны и в Надпорожье // НА ІА НАНУ, ф. 1979/18.

156. Телегин Д. Я., Терпиловский Р. В. Отчет о работе экспедиции “Славутич” в 1980 г. об археологических исследованиях в с. Вишенки, зоне размыва Каневского водохранилища и сооружения системы “Гатунь” // НА ІА НАНУ, ф.1980/18.

157. Телегин Д. Я., Титова Е. Н. Отчет о работе археологической экспедиции “Славутич” в зоне Каневского и Кременчугского водохранилища в 1981г. // НА ІА НАНУ, ф. 1981/24.

158. Телегин Д. Я., Титова Е. Н. Отчет о работе археологической экспедиции “Славутич” в 1982 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1982/1

159. Телегин Д. Я., Нужный Д. Ю., Петропавловский А. Б. Отчет о работе экспедиции “Славутич” в 1984 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1984/36.

160. Тереножкин А. И. Отчет о разведке в Поросье и по р. Стугне в 1953 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1953/9г.

161. Тереножкин А. И. Предскифский период на Днепровском Правобережье.— К., 1961.

162. Толочко П. П. Киев и Киевская земля XII—XIII вв.— К., 1980.

163. Толочко П. П., Блажевич Н. В. Отчет древнерусской экспедиции о раскопках городища Иван в 1982 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1982/31.

16. Толочко П. П., Блажевич Н. В. Раскопки городища Иван в 1983 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1983/16.

165. Толочко П. П., Блажевич Н. В., Ткач Н. Ф. Отчет о раскопках Ходоровского городища в 1984 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1984/18.

166. Третьяков П. М. Звіт про археологічні дослідження 1946 р. в басейні річок Росі і Тясмину // АП УРСР.— 1949.— Т. 1.— С. 223—236

167. Трипільська культура.— Т. І. —К., 1940.

168. Труды III Археологического съезда в России.— К., 1878.— Т. 1.

169. Финно-угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР.— М., 1987.

170. Фундуклей И. Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии.— К., 1848.

171. Хвойка В. В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена. — К., 1913.

172. Хвойко В. В. Витачев // КС.— 1899.— № 65.— С.57.

173. Хвойко В. В. Каменный век Среднего Приднепровья // Труды XI АС.— Т. 1.— М., 1901.— С. 736—812.

174. Циндровська Л. О., Козюба В. К. Звіт про археологічні дослідження в м. Каневі (вул. Гагаріна) у 1994 р. // НА ІА НАНУ.

175. Шендрик Н. І. Довідник з археології України. Київська область.— К., 1977.

176. Шмаглий Н. М., Петровская Е. А. Отчет о разведках на территории Каневского водохранилища за 1960г. // НА ІА НАНУ, ф. 1960/2б.

177. Шмаглий Н. М. Отчет о раскопках Трипольского поселения у с. Григоровка // НА ІА НАНУ, ф. 1961/1б.

178. Шовкопляс И. Г., Покровская Е. Ф. Отчет о разведочных работах Григоровско-Комаровской группы Каневской экспедиции 1960 г. // НА ІА НАНУ, ф. 1960/2а.

179. Шрамко Б. А. Отчет о раскопках и разведках скифо-славянской археологической экспедиции Харьковского государственного университета им. А. М. Горького в 1966 году // НА ІА НАНУ, ф. 1966/66

180. Юра Р. О. Матеріали Канівської розвідкової експедиції 1960 р. // НА ІА НАНУ, ф. 22, № 49, щоденник.

181. Якубський О. Дюнна станція біля с. Кийлова, Переяславського повіту // Коротке звідомлення ВУАК за 1925 р.— К., 1926.— С. 95.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АИУ — Археологические исследования в Украине
АО — Археологические открытия
АП — Археологічні пам'ятки УРСР
АЮЗР — Альманах Юго-Западниой России
ВУАК — Всеукраїнський археологічний комітет
ИАК — Известия императорской археологической комиссии
МИА — Материалы и исследования по археологии СССР
НА ІА НАНУ — Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук України
СА — Советская археология
САИ — Свод археологических источников
Труды XI АС — Труды XI Археологического съезда

CONTENS

Preamble 3
Landscape's and topography's conditions of region, dynamic of settlement and researches history 6
Archaeological monuments of the Right shore on the Kaniv storage reservoir 13
  Trypillya 13
  Halep'ya 19
  Vinachiv 27
  Stajky 35
  Grebeni 43
  Rzyshchiv 55
  Balyko-Shchuchinka 61
  Hodoriv 67
  Velykyj Bukryn 73
  Trakhtemyriv 75
  Monastyrok 89
  Zarubyntsi 105
  Lukovytsya 112
  Grygorivka 113
  Buchack 139
  Selyshche 165
  Bobrytsya 174
  Kaniv 180
Archaeological monuments of the Left shore on the Kanev storage reservoir 193
  Gnidyn 193
  Vyshen'ky 194
  Protsiv 205
  Jovtneve 214
  Kyjliv 217

Rudyariv 219
Kalne 224
Gusyntsi 226
Yachnyky 228
Pidsinnya 230
Chubuck 232
Divychky 236
Grechanyky 237
Stovp'yagy 239
f. Komuna 242
Pereyaslav-Hmelnytskij 247
Tsybli 254
Hotsky 267
Ozeryshche 269
Liplyava 270
Catalog archaeological monuments of shore on the Kanev storage reservoir 276
Addendum 1. The list of monuments, flooded with reservoir and unsufficient location of a site 291
Addendum 2. The written certificates on villages of the Trakhtemirov's reserve and the Trakhtemirov's cloister 303
List of using source of informations 311
List of abbreviations 324

ЗМІСТ

Передмова 3
Ландшафтно-географічні умови регіону, динаміка заселеннята історія дослідження 6
Пам'ятки Правобережжя Канівського водосховища 13
  Трипілля 13
  Халеп'я 19
  Вітачів 27
  Стайки 35
  Гребені 43
  Ржищів 55
  Балико-Щучинка 61
  Ходорів 67
  Великий Букрин 73
  Трахтемирів 75
  Монастирок 89
  Зарубинці 105
  Луковиця 112
  Григорівка 113
  Бучак 139
  Селище 165
  Бобриця 174
  Канів 180
Пам'ятки Лівобережжя Канівського водосховища 193
  Гнідин 193
  Вишеньки 194
  Проців 205
  Жовтневе 214
  Кийлів 217
  Рудяків 219
  Кальне 224

Гусинці 226
Ячники 228
Підсіння 230
Чубук 232
Дівички 236
Гречаники 237
Стовп'яги 239
х. Комуна 242
Переяслав-Хмельницький 247
Циблі 254
Хоцьки 267
Озерище 269
Ліплява 270
Каталог пам'яток узбережжя Канівського водосховища 276
Додаток 1. Перелік пам'яток, затоплених водосховищем та з непевними прив'язками 291
Додаток 2. Письмові свідоцтва про села Трахтемирівського заповідниката Трахтемирівський монастир 303
Список використаних джерел 311
Список скорочень 324

Петрашенко В. О., **УЗБЕРЕЖЖЯ КАНІВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА**
Козюба В. К. (каталог археологічних пам'яток).— К., 1999.— 248 с.— 96 іл.

В монографии на основе осуществленной авторами маршрутной разведки вдоль побережья Каневского водохранилища и изучения архивных материалов собраны сведения о 281 памятнике археологии. Особое внимание уделено картографированию и ландшафтно-топографическому описанию памятников, сопровождающееся картами, схемами, фотографиями.

Каталог памятников содержит короткие сведения о существующих и затопленных древних поселениях, городищах, курганах, грунтовых могильниках от эпохи нелита до средневековья.

В работе отражены памятники Трахтемировского заповедника, где авторами проведены масштабные охранно-спасательные работы.

Расчитано на археологов, географов, студентов, краеведов и специалистов памятникоохранных служб.

Научное издание

Печатается по решению
Ученого совета Института
археологии НАН Украины

Петрашенко Валентина Алексеевна
Козюба Виталий Константинович

ПОБЕРЕЖЬЕ КАНЕВСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА
(каталог археологических памятников)

(на украинском языке)

Ответственный редактор: доктор исторических наук МОЦЯ А. П.

Рецензенты: доктор исторических наук КУЧЕРА М. П.
кандидат исторических наук ТИТОВА О. Н.

Редактор Кравченко Е. В.
Компьютерная верстка Петрашенко А. Н.

Здано до набору 31.03.98. Підп. до друку 03.07.99. Формат 70х108 1/16. Бум. офсетна. Гарн. Шкільна. Ум. друк арк. 18,06. Обл. вид. арк. 19,68. Фіз. арк. 15,5. Тираж 500. Зам.

Оригінал-макет виготовлено редакційно-видавничим центром ІА НАНУ